KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

Gerő Vera

az OKDT
és a KMK
folyóirata

977

1-2

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

TARTALOMJEGYZÉK
23. évfolyam

1977

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

ÉVI TARTALOMJEGYZÉK

23. évfolyam
1977.

A KÖNYVTÁRÜGY ÉS IRÁNYÍTÁSA

1. Béremelés a szovjet könyvtárakban
(töm.: TARR Lászlóné)
481-484. p.

2. A Holland Könyvtárellátó
(RENES, W.M.; töm.: KÖRTÉS Julia)
568-570. p.

3. Irányelvek a módszertani munkáról. A Szlovák Szocialista Köztársaság kulturális minisztériumának irányelvei az egységes rendszerbe tartozó könyvtárak módszertani munkájáról
(ford.: TARR Lászlóné)
553-560. p.

4. A KMK tevékenysége 1976-ban (PAPP István)
121-126. p.

5. Menet közben. A könyvtári munka össz-szövetségi seregszemléje
(töm.: MÁNDY Gábor)
487-489. p.

5a. Az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács 1976. évi tevékenysége (MOHOR Jenő)
126-128. p.

6. Racionalizálási elhatározások a Cseh Szocialista Köztársaság könyvtárügyében
(töm.: FUTALA Tibor)
562-565. p.

ld. még: 11, 20, 59.

KÖNYVTÁRI SZERVEZETEK, KONGRESSZUSOK

7. Szeminárium a szocialista jogról és jogi információszolgáltatásról
(BALÁZSNÉ VEREDY Katalin)
516-517. p.

8. A szocialista országok könyvtártudományi és módszertani központjainak tanácskozása
(töm.: ANGYAL Erzsébet - VAJDA Kornél)
128-146. p.

ld. még: 27, 74.

9. UNESCO ösztöndijjal az Egyesült Államokban és Svédországban (KOVÁTS Zoltán)
183-192. p.

KÖNYVTÁROSKÉPZÉS, KÖNYVTÁROSHIVATÁS

10. Eltünnek-e a képzett zenei könyvtárosok?
(CSAPÓ Edit)
521-523. p.

11. 20 éves a berlini Humboldt Egyetemen müködő Könyvtár és Tájékoztatástudományi Intézet
(SZABÓ Sándor)
152-156. p.

12. Könyvtárkezelők iskolái
(KATSÁNYI Sándor)
147-152. p.

13. Könyvtáros iskolák normatívái 1976. IFLA standard
(töm.: VADÁSZ Ferencné)
543-548. p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

14. Tájékoztató szakemberek képzése és továbbképzése (PÁSZTOR Györgyi) 164-166. p.

15. Tájékoztatók képzése és továbbképzése a NTMIR tagországaiban (FUTALA Tibor) 156-159. p.

16. Unatkoznak-e a könyvtárosok? Vita a könyvtároshivatásról (összefogl.: KATSÁNYI Sándor) 548-550. p.

ld. még: 1.

VEZETÉS, MUNKASZERVEZÉS

17. Gazdaságossági vizsgálatok a VVEKK reprográfiai szolgáltatásaival kapcsolatban (DÖMÖTÖR Lajosné) 108-112. p.

18. Hogyan mérhető a könyvtári szolgáltatások hatékonysága? (KIRJUHIN, M. - KAC, A.; töm.: S. BENEDEK András) 485-487. p.

19. Időszükségletek becslése és optimalizálása a könyvtári munkában (JÓZSA Sándorné) 504-511. p.

20. Könyvtárstatisztikai viták és fejlemények az NSZK-ban (FOGARASSY Miklós) 171-176. p.

21. A munkaszervezés és a személyiség - munka kapcsolata az orvostudományi - egészségügyi információs rendszerben (EGRY Tamásné) 511-515. p.

KÖNYV- ÉS KÖNYVTÁRTÖRTÉNET

22. Szabó Ervin kulturpolitikai hagyatékának időszerüsége (REMETE László) 413-418. p.

23. A szovjet könyvtárügy 60 éve és hatása a magyar közművelődési könyvtárügyre (SALLAI István) 459-468. p.

TUDOMÁNYOS ÉS SZAKKÖNYVTÁRAK

24. Szabadpolc - zárt polc a tudományos könyvtárakban (ROVELSTAD, M.V.; töm.: SALLAI István) 536-543. p.

25. A szakkönyvtárak helyzete és fejlődése az akadémiai és a müszaki termelési hálózatokban (GYÖRE Pál) 439-458. p.

KÖZMÜVELŐDÉSI KÖNYVTÁRAK

26. Gazdasági kérdések a skandináv országok közmüvelődési könyvtáraiban (SÖVÉNYHÁZI Csilla) 176-179. p.

27. Néhány uj vonás közmüvelődési könyvtáraink fejlődésében (PAPP István) 7-15. p.

28. Regionális közmüvelődési könyvtárak Bulgáriában (töm.: KÖVENDI Dénes) 566-567. p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

NÉVMUTATÓ

(a szerzőknek, tömöritőknek, forditóknak, valamint az ismertetett müvek szerzőinek és ismertetőinek neve)

ANDRELA, G. 86
ANGYAL Erzsébet 129
ARATÓ Antal 497
ARNTZ, H. 429

BALÁZSNÉ VEREDY Katalin 517
BALOGH Zoltán 349
BARTOS Éva 582
S. BENEDEK András 485
BENKŐ Attiláné 490
BIACS Tamás 86
BIEGELBAUER Pál 473
BOBOKNÉ BELÁNYI Beáta 207, 210, 574
BOOKSTEIN, A. 574

CSAPÓ Edit 523
CSERNUJ, A. 524

DANIELS GANNING, M.K. 531
DERSI Gyuláné 71, 113, 115
DÖMÖTÖR Lajosné 108

EGRY Éva 511
EGYHÁZI Tiborné 159

FARAGÓ Lászlóné 531
FENYO, M.D. 340
FODOR István 497
FOGARASSY Miklós 171, 196, 269
FRÁTER Zoltán 571
FRUMINA, B.J. 473
FUTALA Tibor 156, 182, 204, 524, 550, 561, 563

GEREBEN Ferenc 283
GERELYES Edéné 521
GILJAREVSZKIJ, R.Sz. 524
GONDOS Ernő 327

GYIMES Ferenc 15, 199, 579
GYÖRE Pál 439

HALÁSZ László 251
HAVAS Katalin 296
HORVÁTH Tibor 115

JÓZSA Péter 238
JÓZSA Sándorné 504

KAC, A. 485
KAMARÁS István 276, 349
KATSÁNYI Sándor 147, 334, 548
KEREKES Pálné 318
KIRJUHIN, M. 485
KOVÁTS Zoltán 120, 159, 183
KÖRTÉS Julianna 568
KÖVENDI Dénes 167, 566
V. KULCSÁR Julia 296

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

MALOLETOVA, N.I. 468
MÁNDY Gábor 468, 487
MIHAJLOV, A.I. 524
MOHOR Jenő 126, 202
MONTGOMERY, K.L. 204
MOSMANN, Ch. 208

NAGY Attila 306
Sz. NAGY Lajos 180
NEMÉNYI László 35

PÁRKAINÉ ECKHARDT Mária 581
PÁSZTOR Györgyi 164
PAPP István 7, 121
PATAKI Ernő 25
PÓCSINÉ MUNKÁCSI Gabriella 197

RÁCZ Ágnes 475
REMETE László 413
RENES, W.M. 568
ROVELSTAD, M.V. 536

SALLAI István 459, 536
SÁRDY Péter 429
SHARIFY, N. 210
SINEGER Annamária 589
SÖVÉNYHÁZI Csilla 176, 212, 586, 591
STICKLER, M. 571
SYROVÝ, K. 182

SZABÓ Sándor 152
SZEPESINÉ BENDA Mária 579
SZEROV, V. 481

TARR Lászlóné 481, 553
TEREBESSY Ákos 51

UNIEJEWSKA, H. 550

VADÁSZ Ferencné 543
VAJDA Kornél 129
VÁLYI Gábor 419

ZOLTÁN Imre 59

ZSIDAI József 98

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

6344-77 NPI

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

29. Statisztikai adatok a közművelődési könyvtárakról (SZ. NAGY Lajos) 180-182. p.

30. Svájc közművelődési könyvtárai (töm.: FRÁTER Zoltán) 571-573. p.

31. A szakszervezeti könyvtárak fejlődése a Szovjetunióban (RÁCZ Ágnes) 475-481. p.

ld. még: 23, 64, 65.

EGYETEMI ÉS FŐISKOLAI KÖNYVTÁRAK

32. Az egyetemi könyvtárak inflációs gondjai (ZSIDAI József) 98-107. p.

ISKOLAI KÖNYVTÁRAK

33. A gyermek- és az általános iskolai könyvtárak állományépítésének közös kérdései (BENKŐ Attiláné) 490-497. p.

OSZTÁLYOZÁS, KATALOGIZÁLÁS

34. A katalógus lényege és jövője (DANIELS GANNING, M.K.; töm.: FARAGÓ Lászlóné) 531-536. p.

ÁLLOMÁNY ELEMZÉSE, GYARAPÍTÁSA, TÁROLÁSA

35. Az állománygyarapitás koordinálásának néhány problémája (FRUMINA, B.I.; töm.: BIEGELBAUER Pál) 473-475. p.

36. Kisérlet az utleirások példányszámainak megfelelő meghatározására (ARATÓ Antal - FODOR István) 497-504. p.

37. A külföldi irodalom gyarapitása az Ukrán SzSzK akadémiai könyvtáraiban. A gyarapitás koordinációjának néhány kérdése (MALOLETOVA, N.I.; ford.: MÁNDY Gábor) 468-472. p.

GÉPESÍTÉS

38. Előkészületben a könyvtárak automatizálása (SYROVÝ, K.; ref.: FUTALA Tibor) 182-183. p.

39. Megjegyzések Dersi Gyuláné cikkéhez (KOVÁTS Zoltán) 115-120. p.

40. Néhány észrevétel Dersi Gyuláné cikkéhez (HORVÁTH Tibor) 113-115. p.

ld. még: 62.

OLVASÁS ÉS IGÉNYKUTATÁS

41. Beszélgetések könyvekről a gyermekkönyvtárban (KEREKES Pálné) 318-326. p.

42. Az irodalmi élményvilág szerkezete könyvtárhasználóknál - Egy szociológiai kutatás néhány tapasztalata (BALOGH Zoltán - KAMARÁS István) 349-373. p.

43. Az ismeretközlő irodalom olvasásának vizsgálatáról (KATSÁNYI Sándor) 334-340. p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

44. Két elbeszélés és ahogyan olvashatjuk őket (HALÁSZ László) 251-268. p.

45. Két elbeszélés jelentéskörei (FOGARASSY Miklós) 269-276. p.

46. Könyvhasználati szokások egy nagyüzem munkásainak körében (HAVAS Katalin - V. KULCSÁR Julia) 296-306. p.

47. Kritikusok olvasó szerepben (KAMARÁS István) 276-283. p.

48. Olvasmányszerkezet, olvasmánybeszerzés falun (GEREBEN Ferenc) 283-295. p.

49. Az olvasnivaló szaporodása - Részlet "Az olvasási kultura helyzete hazánkban" c. tanulmányból (GONDOS Ernő) 327-333. p.

50. Személyes érintkezés dimenziói és a könyvtár (NAGY Attila) 306-318. p.

51. A szöveg értelme (JÓZSA Péter) 238-251. p.

52. A viharmadarak. A haladó magyar irodalom és olvasóközönsége 1908-tól a forradalmakig (FENYO, M.D.) 340-349. p.

TÁJÉKOZTATÁS

53. A Chemical Abstracts Condensates felhasználása külföldön és néhány hazai tapasztalat (DERSI Gyuláné) 71-86. p.

54. A gyártmányismertető felfedezése és megszólaltatása (ZOLTÁN Imre) 59-71. p.

55. Információ 1985-ben. Prognózis az információs szükségletekről és forrásokról (ANDERLA, G.; ism.: BIACS Tamás) 86-97. p.

56. Az információ mint stratégia és a jövő sokkhatása (ARNTZ, H.; töm.: SÁRDY Péter) 429-439. p.

57. Az informatika problémakörei napjaink tudományában. A tudományos tájékoztatás fejlődési perspektivái (MIHAJLOV, A.I. - CSERNÜJ, A.I. - GILJAREVSZKIJ, R.Sz.; töm.: FUTALA Tibor) 524-530. p.

58. Két és több nyelvü tézaurusz készitésének tapasztalatai az épitésügyi tájékoztatóban (TEREBESSY Ákos) 51-58. p.

59. A könyvtárak helye a tudományos tájékoztatás országos rendszerében (UNIEJEWSKA, H.; töm.: FUTALA Tibor) 550-552. p.

60. Könyvtárügyi tájékoztatás az NDK-ban (KÖVENDI Dénes) 167-171. p.

61. A Matica Slovenská mint ágazati tájékoztatási központ (töm.: FUTALA Tibor) 561-562. p.

62. A tájékoztató munkakör uj szakmai profilja a számitógépes szolgáltatásokat nyujtó információs központokban (EGYHÁZI Tiborné - KOVÁTS Zoltán) 159-163. p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

63. Társadalomtudományi dokumentáció és információ. Esettanulmány a politikai, valamint az állam- és jogtudományi információs szakközpont előkészitéséről (VÁLYI Gábor)
419-429. p.

Hozzászólás (GERELYES Edéné)
518-521. p.

64. Társadalomtudományi tájékoztatás egyes megyei könyvtárakban (PATAKY Ernő)
25-35. p.

ld. még: 6, 14, 15.

KÜLÖNGYÜJTEMÉNYEK

65. Őszintén a közmüvelődési könyvtárak zenemü- és hangtárainak jelenlegi helyzetéről - körkép és töprengés (GYIMES Ferenc)
15-25. p.

EGYÉB

66. Bibliometriai eloszlási függvények (BOOKSTEIN, A.; töm.: BOBOKNÉ BELÁNYI Beáta)
574-576. p.

67. A könyvmüvészet elméleti problémái (NEMÉNYI László)
30-50. p.

ISMERTETÉSEK

68. Angol könyvtárügy és tájékoztatástudomány 1971-1976 (ism.: SÖVÉNYHÁZI Csilla)
590-591. p.

69. Bibliotheca Corviniana (ism.: SZEPESINÉ BENDA Mária)
577-579. p.

70. A Budapesti Müszaki Egyetem Központi Könyvtárának Évkönyvei III. (ism.: MOHOR Jenő)
199-202. p.

71. Előadások Lengyel Lajos könyvmüvész életmü-kiállitása alkalmából (BARTOS Éva)
581-582. p.

72. GYIMES Ferenc: Magyar nyelvü zenei könyvek a közmüvelődési könyvtárakban - ajánló jegyzék (PÁRKAINÉ ECKHARDT Mária)
579-581. p.

73. Két kiadvány Debrecenből Hajdu-Biharról (ism.: FUTALA Tibor)
202-204. p.

74. Könyvtártudományi Tanulmányok 1975. Az egyetemi és főiskolai könyvtárak 2. országos konferenciájának anyaga (ism.: FOGARASSY Miklós)
193-196. p.

75. MONTGOMERY, K.L.: Document Retrieval Systems (ism.: BOBOKNÉ BELÁNYI Beáta)
204-207. p.

76. MOSMAN, Ch.: Computing Systems (ism.: BOBOKNÉ BELÁNYI Beáta)
208-210. p.

77. Az olvasás jövője Amerikában (ism.: SINEGER Annamária)
586-589. p.

78. PÓCSINÉ MUNKÁCSI Gabriella: Irodalmi hanglemezek Magyarországon. Diszkográfia (ism.: GYIMES Ferenc)
196-199. p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

79. SHARIFY, N.: The Pahlavi National Library of the Future
(ism.: SÖVÉNYHÁZI Csilla)
210-212. p.

80. SIBIL Systeme integré pour les bibliotheques universitaires de Lausanne. 5 années d'automatisation á la Bibliothéque cantonale et universitaire de Lausanne
(ism.: SÖVÉNYHÁZI Csilla)
583-586. p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

Az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács, a Könyvtártudományi és Módszertani Központ folyóirata

Szerkesztő bizottság:

Arató Attila, Arató Ferenc, Gál Andorné, Gerő Zsoltné, Héberger Károly, Kertész Gyula, Kövendi Dénes, Láng Imre, Mohor Jenő, Németh Zsófia, N. Rácz Aranka, Rejtő István, Ruzsás Lajosné, Szurmay Ernő, Zircz Péter

Főszerkesztő: Kiss István
Szerkesztők: B. Nagy Ernő
Sz. László Zsuzsa

Szerkesztőség:
Budapest VIII., Múzeum utca 3.
Telefon: 134-000, 260. m.
Megjelenik kéthavonként
Előfizetési díj: 90,– Ft
Egyes szám ára: 15,– Ft

Kiadja a Népművelési Propaganda Iroda
Felelős kiadó: Nemes Iván igazgató
Készült az NPI nyomdájában
Felelős vezető: Vymeták Ferenc
5973-77
ISSN 0023-3773

Index: 26 408

23. ÉVFOLYAM
1977. 1-2. SZÁM

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

TARTALOM

Néhány uj vonás közmüvelődési könyvtáraink fejlődésében (PAPP István) 7
Őszintén a közmüvelődési könyvtárak zenemü- és hangtárainak jelenlegi helyzetéről (Körkép és töprengés) (GYIMES Ferenc) .. 15
Társadalomtudományi tájékoztatás egyes megyei könyvtárakban (PATAKY Ernő) 25
A könyvmüvészet elméleti problémái (NEMÉNYI László) 35
Két és több nyelvü tézaurusz készitésének tapasztalatai az épitésügyi tájékoztatásban (TEREBESSY Ákos) 51
A gyártmányismertető felfedezése és megszólaltatása (ZOLTÁN Imre) 59
A Chemical Abstracts Condensates felhasználása külföldön és néhány hazai tapasztalat (DERSI Gyuláné) 71
Információ 1985-ben. Prognózistanulmány az információs szükségletekről és forrásokról (Georges ANDERLA) 86

Hazai körkép

Az egyetemi könyvtárak inflációs gondjai (ZSIDAI József) 78
Gazdaságossági vizsgálatok a VVEKK reprográfiai szolgáltatásával kapcsolatban (DÖMÖTÖR Lajosné) 108

Fórum

Néhány észrevétel Dersi Gyuláné cikkéhez (HORVÁTH Tibor) 113
Megjegyzések Dersi Gyuláné cikkével kapcsolatban (KOVÁTS Zoltán) 115

Krónika

A KMK tevékenysége 1976-ban (PAPP István) 121
Az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs tanács 1976. évi tevékenysége (MOHOR Jenő) 126
A szocialista országok könyvtártudományi és módszertani központjainak tanácskozása 128

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Kitekintés

Könyvtárkezelők iskolái (KATSÁNYI Sándor) 147
20 éves a berlini Humboldt Egyetemen müködő Könyvtár- és Tájékoztatástudományi Intézet (SZABÓ Sándor) 152
Tájékoztatók képzése és továbbképzése a NTMIR tagországaiban (FUTALA Tibor) 156
A tájékoztató munkakör uj szakmai profilja a számitógépes szolgáltatásokat nyujtó információs központokban (EGYHÁZY Tiborné - KOVÁTS Zoltán) 159
Tájékoztató szakemberek képzése és továbbképzése (PÁSZTOR Györgyi) 164
Könyvtárügyi tájékoztatás az NDK-ban (KÖVENDI Dénes) 167
Könyvtárstatisztikai viták és fejlemények az NSzK-ban (FOGARASSY Miklós) 171
Gazdasági kérdések a skandináv országok közmüvelődési könyvtáraiban (SÖVÉNYHÁZY Csilla) 176
Statisztikai adatok a finn közmüvelődési könyvtárakról (Sz. NAGY Lajos) 180
Előkészületben a könyvtárak automatizálása (Karel SYROVÝ) 182
UNESCO ösztöndijjal az Egyesült Államokban és Svédországban (KOVÁTS Zoltán) 183

Szemle

Könyvtártudományi Tanulmányok 1975. Az egyetemi és főiskolai könyvtárak 2. országos konferenciájának anyaga (ism. FOGARASSY Miklós) 193
PÓCSINÉ MUNKÁCSI Gabriella: Irodalmi hanglemezek Magyarországon. Diszkográfia. (1953-1974) (ism.: GYIMES Ferenc) ... 196
A Budapesti Müszaki Egyetem Központi Könyvtárának Évkönyvei III. (ism.: MOHOR Jenő) 199
Két kiadvány Debrecenből Hajdu-Biharról (ism.: FUTALA Tibor) 202
K. Leon MONTGOMERY: Document Retrieval Systems (ism.: BOBOKNÉ BELÁNYI Beáta) 204
Charles MOSMANN: Statewide Computing Systems (ism.: BOBOKNÉ BELÁNYI Beáta) 108
Nasser SHARIFY: The Pahlavi National Library of the Future (ism.: SÖVÉNYHÁZY Csilla) 210

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

E számunk munkatársai:
ANGYAL Erzsébet (Magyar Szinházi Intézet);
BIACS Tamás (ELECTROMODUL); BOBOKNÉ BELÁNYI Beáta (ELTE);
DERSI Gyuláné (BMEKK); DÖMÖTÖR Lajosné (VVEKK);
EGYHÁZY Tiborné (VVEKK); FOGARASSY Miklós (KMK);
FUTALA Tibor (KM); GYIMES Ferenc (ÁGK);
HORVÁTH Tibor (KMK); KATSÁNYI Sándor (KMK);
KOVÁTS Zoltán (VVEKK); KÖVENDI Dénes (KMK);
MOHOR Jenő (KM); NAGY Lajos, Sz. (KMK);
NEMÉNYI László (Megyei Könyvtár, Székesfehérvár);
PAPP István (KMK); PATAKY Ernő (nyugd.)
PÁSZTOR Györgyi (KMK); SÖVÉNYHÁZY Csilla (KMK);
SZABÓ Sándor (ELTE); TEREBESSY Ákos (ÉTK); VAJDA Kornél (KMK);
ZOLTÁN IMRE (KGTMTI); ZSIDAI József (NIMEK)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Néhány új vonás közművelődési könyvtáraink fejlődésében

PAPP István

Ez az irás a szocialista országok könyvtártudományi és módszertani központjainak kétévenként megrendezett konferenciájára készült; a konferenciát Varsóban a Könyv és Olvasás Intézete látta vendégül 1976. október 4-től 9-ig. A szerkesztőség ugy látta, hogy a dolgozat némi módositással a hazai közönséget is érdekelheti. A konferencia egyéb anyagairól lapunkban referátumokat közlünk. (A szerk.)

Ha visszapillantunk az utóbbi évek fejlődésére, megállapithatjuk, hogy több-kevesebb következetességgel, de azon az uton halad a magyar könyvtárügy, amelyet a III. országos könyvtárügyi konferencia - a társadalmi szükségletek gondos elemzésével és a könyvtárak helyzetének tárgyilagos számbavételével - kijelölt.

Megkezdődött az áttérés a könyvtárügy extenziv fejlődési szakaszáról az intenziv szakaszra. Ezzel persze korántsem akarom azt mondani, hogy 1970-től gyökeresen megváltozott könyvtári rendszerünk jellege, hiszen egy alacsonyabb fejlettségi szintről egy magasabbra való lépéshez hosszu évek szükségesek. Sőt, a kép pontosságához az is hozzátartozik, hogy már az ötvenes évek végén, s különösen a hatvanas évek elején jelentkezett a minőség igénye, s hamarosan látszottak az első kézzelfogható eredmények is. (Talán elég, ha a könyvtárépitési "forradalomra", az ismeretterjesztő és szakkönyvek forgalmának növekedésére, illetve az ezzel szorosan összefüggő állományépitési konzekvenciákra, vagy a könyvtárosképzés kibontakozására utalok.)

Mint ahogy azt sem állitom, hogy 1970 óta csupán a minőségi fejlesztés feladataival küszködünk; van bőven problémánk az ellátás mennyiségi mutatóival is: nem kis számban vannak még ellátatlan vagy gyengén ellátott területeink. Mégis, fokozatosan nagyobb sulyt kapnak a könyvtári ellátás minőségét meghatározó tényezők, amelyeknek legfőbb jellemzőjük talán nem is az, hogy több pénzbe kerülnek, - s ha mégis, ez a feltétel viszonylag könnyebben biztositható, - hanem hogy sokkal magasabb követelményeket támasztanak a könyvtárossal szemben. Megitélésem szerint a továbblépés döntő tényezőjévé

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

válik a könyvtári rendszer személyi állománya, s minden szinten és minden vonatkozásban egyre nagyobb figyelmet kiván az a bonyolult problémaköteg, amibe egyaránt beletartozik a képzés és továbbképzés tartalmi, didaktikai, valamint szervezeti oldala, a kutatás, a káderkiválasztás, a bérezés, más területek szivóhatása stb.

Megelégedéssel állapithatjuk meg, hogy a "Szakmai irányelvek"-hez fűzött várakozásaink beigazolódtak. A bennük megfogalmazott ellátási és működési követelmények azt a minőségileg jóval magasabb szinvonalu, differenciált könyvtári modellt irják le, amely a szocialista társadalom mai és ma előrelátható kivánalmaival egybevág. Ha nem is tekinthető egyszer s mindenkorra kötelező érvényü normativának az egymással szoros kölcsönhatásban levő mennyiségi és még inkább minőségi mutatók rendszere, s ha előbb-utóbb reviziójára is sort kell keriteni, a gyakorlatban igen hatékony emelőerőnek bizonyult. Valószinünek tartom, hogy az irányelvek részletesebb kibontása, akár jogszabályban, akár más formában, további ösztönzést adhat közmüvelődési könyvtárügyünk intenziv fejlődési szakaszának, amelyet egészében az irányelvek realizálása jellemez.

IRÁNYITÁS - SZAKFELÜGYELET - JOGI SZABÁLYOZÁS

A minőségi fejlesztés egyik kulcskérdése a könyvtárügy irányitásának, a könyvtári szolgálat szervezettségének magasabb szintre emelése.

A társadalomban és a könyvtárügyben lezajlott és folyamatban levő változások szükségessé tették a könyvtári rendszert és ellátást szabályozó alapjogszabályok, azaz az Elnöki Tanácstörvényerejü rendeletének és a végrehajtási rendeletnek a korszerü követelményeknek megfelelő megujitását.

Még az uj könyvtári tvr. kibocsátását megelőzően rendezni kellett azonban a közmüvelődési könyvtárak irányitásának egy sarkalatos kérdését, mégpedig a magyar helyi közigazgatás reformja, a tanácsokról szóló törvény végrehajtása kapcsán. Az állami könyvtári szakfelügyeletről korábban ugyanis csak az irányitás legfelsőbb szintjén, a Kulturális Minisztérium könyvtárügyi osztálya szintjén történt intézkedés.

A közmüvelődési könyvtárügy szervezete természetesen a közigazgatás szervezetéhez simul. A hálózat tagjai között a legfőbb összekötő kapcsot a módszertani tevékenység jelentette, amely különféle elemekből tevődött összse. Az egyszerü instruálástól kezdve a konkrét segitségen, alapfoku tanfolyamok és továbbképzések szervezésén, könyvtárközi kölcsönzésen és támogatási összegek szétosztásán, vizsgálatokon és felméréseken át egészen irányitási-felügyeleti funkciókig terjedt a módszertani munka tartalma, s csak a hálózati központ erején és ambicióján, valamint a megyei tanács illetékes osztályának engedékenységén mulott, hogy milyen mértékben élt a megyei könyvtár az igy nyiló lehetőségekkel, a hálózatba tartozó egységek vonatkozásában.

A tanácstörvény megjelenése (1971) után ez a helyzet nem volt tovább tartható. Egyértelmüvé kellett tenni, hogy mi a fenntartó helyi tanács joga és kötelessége, mi a megyei tanács feladata, s végül mi hárul a hálózati központra. Ma már talán mondhatjuk, érdemes volt a bonyolultabb, feladat- és munkamegosztáson alapuló irányitási rendszer kialakitása: intézményeik fenntartásában és irányitásában nőtt a városi és községi tanácsok felelőssége

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

és önállósága, az egész megyéért felelős tanács hatékony eszköze a könyvtárpolitikai irányitáshoz és az ellenőrzés gyakorlásához a szakfelügyeleti jog és kötelezettség, a hálózati központ pedig a szakmai tennivalókra összpontosithatja erejét, s a tanácsadó, kutató-fejlesztő és képzési feladatok mellett egyre nagyobb sulyt helyezhet ellátó szerepkörére.

Érdemesnek látszik elgondolkodni a szakfelügyelet megyei szintü megszervezésének egy közelebbi és egy távolabbi vonatkozásán. A ma követelménye, mégsem érvényesül még kellőképpen a megye területén müködő, különféle tipusu és más-más hálózathoz tartozó könyvtárak együttmüködésének és koordinált fejlesztésének előmozditásában az a tény, hogy a megyei tanács illetékes szakigazgatási szervének kezében levő szakfelügyeleti jog nemcsak a tanácsi és szakszervezeti közmüvelődési könyvtárakra terjed ki, hanem az iskolai könyvtárakra is, sőt, amennyiben a lakosság könyvtári ellátását érinti, a megyében müködő valamennyi könyvtárra. Az uj könyvtári tvr-ben több olyan, idevágó rendelkezés és lehetőség van, amellyel feltétlenül élni kellene. Mint ahogy érvényesitették is már némely helyen a szakfelügyelők a tanácstörvényből eredeztethető illetékességüket és egy-egy könyvtár elszigetelt vizsgálata helyett a lakosság könyvtári ellátásának szélesebb összefüggéseibe illesztették az egyes intézményt és szükségszerüen léptek tovább a közmüvelődési könyvtáraktól egyéb tipusok felé.

A holnap vagy a holnapután problémája, ezért egyelőre elméletinek tekinthető az a kérdés, hogy vajon nem szül-e ellentmondásokat, ha a fenntartói-felügyeleti funkciót ugyanaz a szerv gyakorolja egy intézmény fölött, mint a szakfelügyeletét. A gyakorlat nem sürgeti a választ, de előbb-utóbb érdemes volna megvizsgálni és elemezni annak a megyének a tapasztalatait, ahol a városi könyvtár - megfelelő megyei támogatással - látja el a megye vezető közmüvelődési könyvtárának feladatait.

Nyilvánvaló, hogy az irányitás és a könyvtári szolgálat szervezetének kulcskérdése az alapjogszabályok ujrafogalmazása és kiadása volt. E jogszabályok megjelentek, s anélkül, hogy részletes elemzésnek vetnénk őket alá, megállapithatjuk, hogy egészükben és részleteikben lényegében helyes választ adtak a kulcskérdésre. Végső próbakövük azonban a valóságban való müködésük lesz, amikor szembesülnek a végrehajtás szubjektiv és a végrehajthatóság objektiv tényezőivel. S azt hiszem, hogy éppen e két szempontból nyernek különös jelentőséget az ágazati szinten kiadandó, egyes részkérdéseket szabályozó jogszabályok, irányelvek, állásfoglalások, amelyek az uj keretek között ujrarendezik, "áramvonalasitják" a müködést és a szolgáltatásokat.

A KÖNYVTÁRI ELLÁTÁS DIFFERENCIÁLT FEJLESZTÉSE

Bár a könyvtári rendszer kialakult, azt mégsem állithatjuk sem a szolgáltatások szinvonalát és mennyiségét, sem pedig az ellátásban részesülők számát tekintve, hogy a könyvtári ellátás is elérte a kivánatos szintet. A könyvtári alapjogszabályok egyik kiindulópontja éppen az volt, hogy a társadalom minden tagjához jussanak el a könyvtári szolgáltatások, leküzdve azokat az akadályokat, amelyek a lakóhelyből, életmódból, egészségi állapotból stb. adódnak. Ezért - a kettős ellátás elvét továbbra is fenntartva, azaz a könyvtári szolgálatot a lakóhely és munkahely szerint egyaránt megszervezve, - a lakosság egyes rétegeinek könyvtári ellátásáról külön is intézkednek.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Nyilvánvaló, hogy az ilyen előirások még a jogszabály tervezetébe sem kerülhettek volna bele, ha nem indult volna meg már korábban az a folyamat, amelynek kiszélesedéséhez és erősödéséhez kialakulóban vannak a feltételek.

Az utóbbi évek statisztikai adatai azt mutatják, hogy a könyvtárhasználat mutatói lényegében stagnálnak. Ez azonban nem jelent változatlanságot, mert a statisztikai végeredmény mögött nagyon is élénk mozgás figyelhető meg. Mig korábban ugyanis az olvasók és kölcsönzések nagyobb része a kiskönyvtárak (főleg falusi és szakszervezeti könyvtárak) statisztikai adataiból adódott, ezek forgalmi adatai most már évek óta visszaesőben vannak, s a hiányt a nagy, főleg ujonnan épitett vagy korszerüsitett városi központi vagy fiókkönyvtárak, tovább a kedvező feltételek között müködő nagyközségi könyvtárak meredeken emelkedő használata pótolja.

Ilyen körülmények között az olvasótábor és a használt müvek összetétele nagy jelentőséghez jut. Ezzel a kérdéssel most nem kivánok foglalkozni; elég talán, ha utalok az e területen folytatott kutatások eredményeire. Inkább azokra a tudatos erőfeszitésekre szeretnék rámutatni, amelyek a két kiemelt olvasói réteg, azaz a munkásolvasók és a fiatalok könyvtári ellátásának javitása érdekében történtek.

Hosszu és rövid távra szóló vállalkozások egyaránt arra irányulnak, hogy a munkásság olvasási kulturája emelkedjék. Egy sor kutatás igyekszik feltárni az olvasási szokásokat, olvasói tipusokat, izlésszerkezetet, de mindezt ugy, hogy a valóságra való visszahatás eszközeit is keresi. A könyvtárépitkezés helyének kijelölésénél a munkásság lakó- és mozgáskörzetét messzemenően figyelembe veszik. Számos módszertani eljárás alakult ki a szocialista brigádokkal való foglalkozás során. A Hazafias Népfront, a Kulturális Minisztérium és a Szakszervezetek Országos Tanácsa "Az Olvasó Munkásért" cimmel ismételten versenyt hirdetett a könyvtárak között.

A fiatalok különböző korosztályai körében a tudatos könyvtárhasználat készségének kifejlesztését tekinthetjük a fő tennivalónak. Ezt az óriási feladatot csakis az iskolával és az oktatás különféle módszertani intézményeivel, szerveivel együttmüködve lehet megoldani. Amit a KMK tehetett, az az volt, hogy segédletekkel, módszertani anyagokkal látta el a munka oroszlánrészét vállaló könyvtárosokat, pedagógusokat; néhány kiadványunk, pl. a középiskolások számára kiadott könyvtárhasználati kalauz, elég jól beváltotta a hozzá füzött reményeket.

Szép eredményeket mutathatnak fel könyvtáraink a nemzetiségek ellátása terén. Sikerült kialakitani azt az optimális szervezetet, amely megfelelő alapul szolgál a területileg meglehetősen szétszórt, főleg falvakban élő nemzetiségi lakosok anyanyelvi irodalommal való ellátásához. A helyi erőfeszitéseket jól egészitik ki a központi intézkedések és szolgáltatások, mint pl. a nemzetiségek nyelvén külföldön megjelent könyvekről szóló állománygyarapitási tájékoztató.

A kórházi betegek könyvtári ellátásának követelményeit hosszu ideig tartó vita után sikerült elfogadtatni. E téren nagy előrehaladást jelent, hogy az uj alapjogszabályok kimondják a betegek közmüvelődési jellegü könyvtári ellátásának kötelezettségét. De a kórházi ápoltakon tul számolni kell a fizikai szempontból hátrányos helyzetben levők meglehetősen széles rétegeivel, mint például a szociális otthonok lakói, az ágyhoz- vagy házhozkötöttek, a nehezen mozgók és szervi bajokban szenvedők, s nyugodtan ideszámithatjuk az idős korosztályok jórészét is. Az emeletre helyezett könyvtár, különösen akkor,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

ha lift nem áll rendelkezésre, számos olvasót zár el a könyvektől, s az aktiv könyvtárnak azokra is gondolnia kell, akiknek helyükbe kell vinni az olvasnivalót.

Mind szorosabb szálak füzik a nyilvános könyvtárak rendszeréhez a néphadsereg szépen erősödő és fejlődő közmüvelődési könyvtári hálózatát. Pedagógiai szempontból felbecsülhetetlen jelentőségü, hogy a katonaidő alatt olyan fiatalok is szinvonalas könyvtári szolgáltatásokhoz jutnak, akik korábban nem kerültek kapcsolatba könyvtárral.

Itt csak egy mondattal utalok arra, hogy a könyvtári ellátás kiteljesitése egyuttal rendszerszervezési probléma is, vagy más szóval a szolgálati pontok egységes tervezési és müködtetési rendszerének, azaz a könyvtári centralizációnak problémája is. Inkább egy másik fontos tényezőre szeretnék rámutatni. A könyvtári ellátás megoldása nem a könyvtárügy belügye; ezért csak akkor számithatunk sikerre, ha társadalmi üggyé válik, ha a társadalom különböző szervei, testületei maguk is felismerik szükségességét és hajlandók tenni is érte. A mi dolgunk, hogy elősegitsük e felismerést. Ugy látom, hogy az utóbbi években kedvező jelenségek mutatkoznak ezen a területen. A könyvtárosck több energiát hajlandók áldozni a közösségi kapcsolatokra, a tömegkommunikációs eszközök többet foglalkoznak könyvtári témákkal; különösen a napilapokban megjelenő közlemények száma nőtt, s emelkedett tartalmi szinvonaluk is.

Az egész társadalmat átfogó "Olvasó Népért" mozgalom jó tetőszervévé vált az egyes helyi akcióknak. Eredményesnek bizonyultak olyan, társadalmi erőforrásokat csekély központi támogatással mozgósitani képes könyvtárépitési mozgalmak, mint pl. a "100 falu - 100 könyvtár" (a felszabadulás 25 évfordulójára), a "Petőfi Emlékkönyvtár" (Petőfi születésének 150. évfordulójára) és a "30 év - 30 könyvtár" (a felszabadulás 30. évfordulójára).

ÁLLOMÁNYOK ÉS SZOLGÁLTATÁSOK

A közmüvelődési könyvtárak tevékenységét jellemző uj vonások közé kell sorolnunk - akkor is, ha még nem általános, s esetenként csak követelményként jelentkezik - a szakmai igényesség növekedését. Kétségtelen, hogy a könyvtárosképzésben meglevő szük keresztmetszet e tendencia ellen hat, de különböző módszerekkel (központi szolgáltatások, továbbképzés stb.) ezt ellensulyozni lehet.

A szakmai igényesség fontosságát alig lehet tulhangsulyozni egy olyan viszonylag fiatal, s hagyományokkal alig rendelkező közmüvelődési könyvtárügyben, mint a magyar, amely lényegében negyedszázados multra tekinthet csak vissza (a XIX. és XX. századi előzmények általában - különböző okok miatt - nem épültek szervesen tovább). Az uj könyvtárakat igénybe vevő tömegek láttán hajlamosak vagyunk elfeledkezni a gyüjteményépités, a katalógusszerkesztés stb. aprómunkájáról. Pedig fiatal könyvtárainknak visszamenőlegesen is ki kell egészitenüük állományukat, ha eleget akarnak tenni a magasabb szintü oktatásból, továbbképzésből, kutatásból, államigazgatásból eredő olvasói igényeknek. A növekvő állományok mellett egyre szembetünőbbekké válnak a katalógushálózat hiányosságai. És igy folytathatnám tovább.

A következőkben csak néhány olyan jelenséget emelek ki, amelyek mégis a könyvtári állományok és szolgáltatások minőségi fejlődésére utalnak.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Nagyobb könyvtáraink az anyagi erőforrások bővülésétől függően fokozatosan növelték a külföldi irodalom beszerzését. A kiválasztás, a beszerzési döntés e területen komoly problémákkal jár. Segitségül a KMK 1974 óta negyedévenként megjelenteti a frissen megjelent, legfontosabb külföldi kézikönyvek ajánló jegyzékét, amelyek tételeit rövid annotációval is ellátja. Az ajánlás alapja az Országos Széchenyi Könyvtár gyarapitási osztályának előszerzeményezési tevékenysége. Igy a megyei könyvtárak, városi könyvtárak már egy előzetesen minőségi szempontból megszürt anyagot kapnak, amelyből aztán már saját igényeik szerint válogathatnak tovább, - hiszen a pénzügyi eszközeik nem korlátlanok. A külföldi periodikumok előfizetéséhez ugyancsak ajánló jegyzék készült, amelynek ujabb kiadása hamarosan nyomdába kerül; szükség is van rá, mert már nem ritka az olyan megyei könyvtár, ahová 150-200 külföldi folyóirat jár.

A hazai folyóiratok vonatkozásában más probléma jelentkezik: hiányzanak az állományokból a könyvtárak alapitása előtt megjelent helyi sajtótermékek, nem is szólva az országos fontosságu folyóiratokról. Az előbbiek nélkülözhetetlen forrásai a helyismereti kutatásoknak, az utóbbiak pedig a történeti-irodalomtörténeti-müvelődéstörténeti tanulmányokhoz, kutatásokhoz kellenének. Szerencsére az Országos Széchenyi Könyvtárban megindult mikrofilmezési program keretében az országos hirlapok után hamarosan a helyi érdekü lapokra is sor került, igy a megyei és városi könyvtárak viszonylag szerény térités ellenében megrendelhették az őket érdeklő lapok mikrofilmmásolatát. A tervek között szerepel a legfontosabb folyóiratokról mikrolapok készitése is.

Egyre erősödik és szinvonalasabbá válik a megyei könyvtárak bibliográfiai tevékenysége, elsősorban a helyismereti dokumentumok feltárását illetően. A sokszorositó berendezések szaporodásával a kiadványok száma is nőtt, közöttük ajánló bibliográfiák, módszertani füzetek, helyismereti tanulmányok stb. szerepelnek.

Előre nem látott problémák jelentkeztek az ujonnan épitett nagyobb könyvtárak olvasószolgálatában. Egyfelől kényelmetlenül érezték magukat azok az olvasók, akik csak "valami olvasnivalóért", meghatározatlan igényekkel keresték fel őket, s megszokván a korábbi kisebb méreteket, a "házias" kiszolgálást, itt nehezen tudtak eligazodni a nagy szabadpolcos könyvtömegben, s a nagyüzemesitett szolgálattól sem kapták meg a szükséges segitséget. Másfelől a meghatározott tanulmányi, tájékozódási, kutatási céllal érkező olvasók sem jutottak előnyökhöz, hiszen az ugrásszerüen megnövekedett szabadpolcos állományban igen vegyes szinvonalu és rendeltetésü müvek kerültek egymás mellé, ami sok esetben félrevezető volt. Ez a kettős probléma megkivánta, hogy kutatási és kisérleti feladatként tüzzük magunk elé a nagy közmüvelődési könyvtárak szabadpolcos állományának és olvasószolgálatának megszervezését. Eddig még csak a kezdeti lépéseket tettük meg részint az un. általános részleg, részint a szakrészlegek kialakitása irányában.

Az olvasók ellátásában a minőségi vonások erősödését jelzik a következő példák.

Egyre inkább vállalnak megyei könyvtáraink tájékoztatási feladatokat a társadalomtudományok terén. Mind szembetünőbb a korszerü közigazgatás információigénye: a helyi adottságoktól függően vagy a megyei könyvtáron belül, vagy annak kihelyezett részlegeként, vagy viszonylagos önállósággal egymás után jönnek létre a közigazgatási tájékoztatási részlegek.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Megkezdődött a szervezett kapcsolatok kiépitése a felsőfoku oktatási intézmények levelező hallgatói és a könyvtár között: eddig esetleges volt, hogy egy-egy hallgató felkereste-e, igénybe vette-e a lakóhelyéhez legközelebb eső, teljesitőképes közmüvelődési könyvtárat. Most a könyvtár a felsőoktatási intézménytől kapott névsor alapján elébe megy az igénynek, meghivja a hallgatót, könyvtár- és irodalomhasználati utmutatót ad kezébe, esetenként bemutatja szakterülete legfontosabb irodalmát.

Gyorsan fejlődnek az audiovizuális dokumentumok részlegei, mind számukat, mind állományukat, mind pedig szolgáltatásaikat tekintve. Sok helyütt már községi könyvtárakban is található lejátszó apparátus és szerény hanglemezgyüjtemény. E részlegek üzemeléséhez és fejlesztéséhez központi segitséget egyelőre csak a KMK nyujt; a könyvtárellátást végző vállalat minden sürgetés ellenére sem épitette még ki idevágó szolgáltatásait. Kezelési utmutató, hanglemez-törzsanyagjegyzék, zenei könyvek bibliográfiája jelent meg, vagy van nyomdában, s legujabban térités ellenében nyomtatott katalóguscédulák is kaphatók a hanglemezekről.

Intenzivebbé, megalapozottabbá válik a könyvtárak olvasáspedagógiai tevékenysége. Két könyvtárban kisérletet folytattak arra vonatkozóan, hogy mennyiben befolyásolja a könyvtár forgalmát, ha kivonják a keresett, de csekély irodalmi értékü müveket. Az eredmény rendkivül pozitiv volt. Hosszabb időn keresztül folyó kutatás vizsgálta a könyvtár pedagógiai hatásának lehetőségeit és határait. Az elhelyezési körülmények javulásával párhuzamosan szaporodtak a könyvtárakban müködő kisebb csoportok, körök, nőtt az irodalmi és tudományos rendezvények száma és emelkedett szinvonaluk is.

Mindezek s mások természetesen nem minden egyes könyvtárra, s nem azonos mértékben jellemzők; inkább csak jelzik, hogy megindult egy erjedési folyamat, amelynek eredménye a szükséges anyagi és személyi feltételek fokozatos biztositásától, s nem utolsó sorban a könyvtárosok felkészültségétől és hozzáállásától függ.

SOKOLDALU KULTURÁLIS INTÉZMÉNYEK?

Végezetül egy olyan problémáról szeretnék szólni, amellyel manapság szembe kell nézniük a könyvtárosoknak.

Az analógiák sokszor félrevezetők, de mégis tanulságosak. Ezért hadd emlékeztessek arra a folyamatra, ugy is mondhatnám, küzdelemre, ami a könyvtárak és a tájékoztatásügy között lezajlott. Mintha valami ilyesminek lennénk tanui napjainkban, amikor a könyvtárak és a népmüvelés egymáshoz való viszonyának kialakulását figyeljük. Csakhogy mig az első esetben a könyvtár tájékoztató funkciója körül csomósodtak a kérdések, most a pedagógiai funkció oldaláról érkezik a kihivás. Szakmai közhely, hogy a könyvtár funkciórendszerébe szervesen beletartoznak olyan feladatok, amelyeket dokumentációs központok és müvelődési otthonok látnak el, s hogy különösen a közmüvelődési könyvtár kiteljesedése többek között éppen az ilyen feladatok vállalását is jelenti. Ugyanakkor azonban tudomásul kellett vennünk, hogy e feladatokra specializált intézmények is létrejöttek, gyors ütemben fejlődtek, és esetenként társadalmi presztizsük meghaladta a könyvtárakét.

De nemcsak arról van szó, hogy uj konkurrensek jelentek meg - most már foglalkozzunk csak az egyik jelenséggel - a népmüvelés területén, és a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

kérdést végül is munkamegosztásos alapon rendezni lehetne. A müvelődési otthon, a kulturális központ, vagy nevezzük akárminek, természeténél fogva expanziv jellegü, s arra törekszik, hogy minél több, korábban önálló intézményt integráljon magába, talán éppen léte indokoltságának igazolására. S ahogy a müvelődési otthonok tevékenységében a nagy tömegeket mozgató rendezvények helyett a kisebb csoportokkal való foglalkozás, az egyéni érdeklődés kielégitése került előtérbe, ugy vált egyre kivánatosabbá a könyvtár integrálása is.

Mig a müvelődési otthon megjelenése a kulturális ellátást nyujtó intézmények sorában a könyvtárat eleinte azzal fenyegette, hogy funkciórendszere leszükül, s lemond a hagyományos szolgáltatásokon tulmenő pedagógiai és rekreativ tevékenységi formákról, most az a veszély áll elő, hogy önállósága megszünik, s bár tekintélyes részként, mégis felszivódik egy nagyobb egységbe. Persze van más ut is, amikor magának a könyvtárnak a természetes fejlődése során alakul ki a komplex funkciórendszernek megfelelő komplex intézmény. A végeredmény közel azonos, a különbségek főleg szervezeti, igazgatási jellegüek, vagy a hangsulyok elhelyezéséből fakadnak.

Meghaladja a rendelkezésre álló kereteket, hogy részletesen elemezzem e fejlődési tendencia okait, jelenségeit, speciális formáit, vagy értékeljem az eredményként létrejött uj intézménytipusokat. Tekintve azonban, hogy világjelenségről van szó, - amit természetesen szineznek az egyes országok társadalmi viszonyai, kulturális hagyományai stb., stb., - nem engedhetjük meg magunknak, hogy figyelmen kivül hagyjuk. Azt hiszem, egyaránt hibás állásfoglalás lenne egy könyvtáros részéről, ha részletekbe menő analizis nélkül, esetleges kedvezőtlen tapasztalatok alapján elvetne egy olyan eszmét, aminek optimális megjelenési formája előnyösebb lehet a használó számára, mint a már megszokott intézmények, vagy ha hagyná magát megtéveszteni a lelkesedés szülte illuzióktól, s az elengedhetetlen szervezeti, anyagi, épületbeli stb. feltételek biztositása nélkül menne bele az integrációba, veszélyeztetve a könyvtári ellátás szinvonalát.

Ha a társadalmi, lakóhelyi, kulturális és egyéb körülmények esetenként indokolttá is teszik az integrációt, vagy annak valamely formáját, - ugyanis meggyőződésem, hogy nem egyetemlegesen érvényes intézménytipusról van szó - a könyvtárnak megfelelő biztositékot kell kapnia arra vonatkozóan, hogy az uj helyzetben nem esik vissza, sőt fejlődik a könyvtári szolgálat. A teljesség igénye nélkül, csak a legfontosabb ilyen biztositékokat sorolom fel: centralizált könyvtári ellátási rendszer (azaz a komplex intézményben müködő könyvtár egyuttal az ellátási rendszer tagja is), a megállapitott személyzeti, állománygyarapitási és épületnormák messzemenő érvényesitése, a könyvtári szakmai munka és szolgáltatások rendszeres ellenőrzése, s a könyvtári személyzet nyitottsága, azaz képes legyen feltalálni magát az uj feltételek között, képes legyen a stilusváltásra, a szakmai munka szinvonalában tett engedmények nélkül.

x x x

Néhány fontos és jellemző vonás kiragadására törekedtem, amikor megpróbáltam az utóbbi évek fejlődését jellemezni. Mindezek közismertek, ezért is tekintettem el az irodalmi hivatkozásoktól. Ami talán mégis indokolja ismételt rögzitésüket, a visszapillantás emberi szükséglete. Nem a történetiró

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

igényessége és szigorusága vezeti ilyenkor a tekintetet, hanem a következő lépésekhez okulást és erőt kereső gyakorlatiasság. Tudván tudom, hogy sok más tényt és tendenciát lehetne még felsorolni közmüvelődési könyvtáraink fejlődésének jellemzésére, akár a rózsaszinü, akár a fekete fajtából. A fejlődési ütem megitéléséhez is más-más mércét használhatnánk. Mindez azonban nem változtatja meg azt a tényt, hogy a differenciálódó és erősödő társadalmi szükségletekre könyvtáraink pozitiv válaszokat keresnek és sok esetben már találtak is.

A pozitiv válaszok szaporodását remélhetőleg elősegiti a két uj alapjogszabály is, különösen, ha a könyvtárosok ügyesen tudnak velük élni. Akár a fenntartóhoz való viszonyról, akár a könyvtárközi kooperációról, akár a legfontosabbról, a lakosság ellátásáról legyen szó, e jogszabályok ösztönzést, biztatást, sőt parancsot adnak a könyvtárosnak alkotó alkalmazásukra, de egyuttal gondoskodnak is a szükséges támaszról.

Őszintén a közművelődési könyvtárak zenemű- és hangtárainak jelenlegi helyzetéről

(Körkép és töprengés)

GYIMES Ferenc

Könnyen megmosolyogná az ember azt, akitől ma ilyen óvatosan fogalmazott mondatot hallana: "nagy vivmányként könyvelhetjük el, ha biztositani tudjuk majd a hanglemezek helybenhallgatását". Ám ha kiderül, hogy ezeket a szavakat közel husz éve irták le, a szavak akusztikája egészen más, s a kijelentést látnokian bizakodónak találjuk (1).

ELŐZMÉNYEK

A hazai nagy tudományos gyüjtemények, a közép- és felsőfoku zeneoktatási intézmények zenetörténet-tanárai és könyvtárosai már a normálhanglemezek korában felismerték a zenemüvek rögzitésében és tetszőleges alkalommal ujra lejátszhatóságában rejlő tanulmányozási és pedagógiai lehetőséget. Az emlitett intézmények zártsága, illetőleg korlátozott nyilvánossága csak a szorosan értelmezett "szakma" szolgálatát tette lehetővé. Talán csak az akkori MSzT zenei gyüjteménye lehetett volna alkalmas bizonyos közmüvelődési zenei funkciók ellátására, ha könyvtári igényü feltáró munkával a birtokukban levő cca. 4000 normállemezt nyilvános szolgáltatás keretében felhasználásra alkalmassá tették volna. Az akkori gyakorlat (az intézményeknek, nevesebb előadómüvészeknek, a belőlük ismertetést készitőknek való kölcsönzés) és a könyvtári dokumentumok cimfelvételeinek differenci-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

álatlansága nem teremtett olyan szerencsés konstellációt, hogy a mai értelemben vett közmüvelődési zenei (hangzó) gyüjtemény kialakulása lehető lett volna. Ez a funkciót illető bizonytalanságról árulkodó szemlélet kisért a későbbi természetes jogutód: az Állami Gorkij Könyvtár akkori vezetőinek és munkatársainak körében hosszu időn át. (Külön cikk témája lehetne a gondolat folytatása: több évig tartó rendszeres erőkifejtésre van szükség ahhoz, hogy a közvéleményt meggyőzzük a gyüjtemény korszerü formában való ujjáéledéséről. Nap-nap után, szinte látogatónként kell ezt bizonyitani, a felnövő ujabb generációnak szinte természetes szükségletévé téve a hangzó szolgáltatást.)

A lemezgyártás mikrotechnikára való áttérését követően nem sokkal később, az 1964-es évben következett be az országos "frontáttörés": a békéscsabai megyei könyvtár zenei részlegének (hanglemezek helybenhallgatása) és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár zenei könyvtárának (zenei könyvek és kották bármely beiratkozott olvasó számára való kölcsönzése) megnyitásával. A kettős vivmány országos publicitást nyert, tekintélyük mind a mai napig csorbitatlan. Müködésük szerves része kulturális életünknek, szolgáltatásaik szintje azóta is egyenletesen magas szinvonalu, munkatársi gárdájuk gazdag tapasztalatokra tett szert.

Az idő előrehaladtával mind több intézmény próbálkozott meg az ujfajta szolgáltatás bevezetésével. A témához a könyvtári szaklapban hozzászólók ekkor már a szolgáltatásoknak a helyi igényektől függő fokozatos bevezetését tanácsolták (2).

1967-1969 között hét uj zenei-hangtári gyüjtemény alakult. Az évtized fordulója ugrásszerü emelkedést hoz: 1970-71-ben 17, 1972-1973-ban ujabb 17 gyüjtemény jön létre szerte az országban. (Az utóbbiakból egy: az Állami Gorkij Könyvtár zenemütárának teljes felujitása.)

A közmüvelődési könyvtárak zenei gyüjteményeiről utoljára részletes helyzetelemzés 1970-ben jelent meg. A cikk a létesités, a gyüjtőkör és a feltárás témacsoportjaival foglalkozott, s az akkori gyüjtemények előtt álló teendőket vázolta, megjegyezvén: "elengedhetetlen, hogy az állománygyarapitásban, a feltárásban, a tárolásban, a technikai berendezésben és az olvasószolgálat gyakorlatában széleskörü együttmüködés alakuljon ki" (3).

Az "egymagunkban mit érünk?", az együttmüködés igénye hivta életre a zenei könyvtárosok szakmai csoportosulását is 1970 tavaszán a Magyar Könyvtárosok Egyesületének keretén belül. A helyzetfelmérést követően ez a mindmáig társadalmi szervként müködő szervezet, a Zenei Szekció 1971-ben felterjesztéssel fordult az OKDT-hez, támogatást kérve a legsürgősebb teendők (a hangzó dokumentumok cimleirási szabványának megteremtése, épitési-berendezési tipustervek kidolgozása, központi szolgáltatások meginditása, képzési-továbbképzési rendszer életrehivása) megvalósitásához.

Elsőként a szakemberképzés meginditása járt sikerrel: 1972-73-ban a MKE Zenei Szekciója és a KMK Oktatási Osztálya közös szervezésü, három féléves zenei könyvtárosi továbbképző tanfolyamot rendezett legalább középfoku könyvtárosi képesitéssel rendelkezők számára. A tanfolyamon résztvevők száma közel járt a negyvenhez.

A Müvelődésügyi Minisztérium 1972-ben adta ki a "Szakmai irányelvek a tanácsi könyvtárak távlati fejlesztéséhez" c. dokumentumot, amely a könyvtári ellátásnak több éves tervidőszak alatt megvalósitható kivánatos iránya felől rendelkezik, a feladatköröket könyvtártipusokra bontva határozza meg.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

1975-ben látott napvilágot az a kiadvány, amely az irányelvekben lefektetettekkel kapcsolatos térszükséglet-számitásokat tartalmazza.

A KMK Hálózatfejlesztési Osztálya gondozza és remélhetőleg a közeljövőben megjelenteti a hangtárak felszerelésének-berendezésének flexibilis tipusterveit tartalmazó kiadványt.

A KMK Irodalompropaganda Osztálya által kiadott "Uj hanglemezek" c. periodikusan megjelenő füzetek lehetővé teszik, hogy a könyvtárak az uj megjelenésü prózai és komolyzenei hanglemezek analitikus cimleirásait katalóguscédula formájában megrendeljék.

A "hőskort" ezzel tulajdonképpen lezártnak nyilvánithatjuk. A felterjesztésben foglaltak javarésze megvalósult, uj gyüjtemények sora jött létre, müködnek, hangtári szolgáltatást nyujtanak.

Az eredmények valósak, tagadhatatlanok. A statisztikák gyarapodó állományról, emelkedő látogatási és forgalmi adatokról számolnak be. Köztudott, hogy az eredményekkel való megelégedés önelégültséget, stagnálást, beszükülést szül. A zenei gyüjtemények szolgáltatásai igénnyé váltak, s ez szolgáltatási szintjük differenciáltabbá tételét követeli meg.

Elérkezett az ideje annak, hogy mind a gyüjtemények munkatársai, mind a felettes (fenntartó, felügyeleti, stb.) szervek felfigyeljenek a gyüjtemények szolgáltatásai iránt megnyilvánuló magasabb szintü igényekre, levonják a szükséges konzekvenciákat és támogassák a gyüjtemények eziránu törekvéseit.

A JELEN

Tehát mi a valós helyzet ma? Számos helyszini látogatással ellenőrzött kérdőives felmérés adatai bizonyitják, hogy a zenesarkok, hangtárak számbeli növekedésével - bár kétségtelenül magasabb szinten - ujratermelődtek a kezdeti időszak problémái.

Bizonyitékul szolgáljanak az 1975-ös évvégi állapotot tükröző "A közmüvelődési könyvtárak zenei részlegei és a zeneoktatási intézmények könyvtárai" c., a KMK-MKE Zenei Szekciója által közösen megjelentetett cim- és adattár tényszámai:

53 müködő és 38 tervezett gyüjteményben 25 főfoglalkozásu zenei könyvtáros dolgozik. (A többi könyvtárban részfoglalkozásuak, illetve az ügyeletes olvasószolgálatos könyvtárosok látják el a feladatokat.) A gyüjteményekben mintegy 50 000 hangzó és 250 000 nyomtatott zenei dokumentum található (előbbiek értéke 5-6 millió, utóbbiaké 10-12 millió forintot tesz ki). A helybenhallgatás lehetőségét a müködő könyvtárak 193 programja (3,64 átlag) 555 lehallgatóhellyel (10,3 átlag), heti 1176 órás nyitvatartással (21,8 óra átlag) biztositja szolgáltatásszerüen egész éven át. A forgalmi adatok évi 115 000 látogatóról (heti 2300) és 170 000 zenehallgatásról (heti 3400) számolnak be.

A Scandinavian Public Library Quarterly 8. vol. 1975/4. 134-135. p.-n. közölt adatok szerint Finnországban 250 könyvtárban folyik a mi gyüjteményeink szolgáltatásaihoz hasonló tevékenység. Hanglemezállományuk meghaladja a 80 000-t. E részlegekben hetente megforduló látogatók száma megközelitőleg 20 000.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Hazai viszonyokra vetitve az utóbbi adatokat, heti 11 500-as látogatási számot, s 17 000-es zenehallgatási számot nyernénk a szükséges szorzásokat elvégezve.

Sajnos a fellelhető nemzetközi szakirodalomban nem található olyan reprezentativ felmérés, mely több országra vonatkozóan összehasonlitó adatokat produkált volna.

Az 1975-ös évre vonatkozó adatközlések szerint:
25 zenei-hangfelvételi gyüjtemény rendelkezik önálló helyiséggel, 28 olvasószolgálati térben (klubhelyiségben) nyujtja szolgáltatásait, 38 könyvtár még csak tervezi, illetve előkésziti hangos részlegének megnyitását.

Mekkora az önálló helyiséggel rendelkező gyüjtemények alapterülete? A végletek: 6 m^2 (Veszprém), 8 m^2 (Szolnok), 120 m^2 (Miskolc, Debrecen, Állami Gorkij Könyvtár zenemütára).

A látogatók fejhallgatóval hallgatnak muzsikát, a részlegek akusztikai kiképzése közömbös számukra. Még nekik sem mindegy azonban a befogadóképességet meghatározó alapterület és az ülőhelyek kényelmes elhelyezése.

Vajon a mostanában tervezett részlegek és az ezután tervezésre kerülők alapterületéből mennyit fognak a jószándéku, ám e témát mélységében nem ismerő, s a takarékosságot rosszul értelmező beruházók helyrehozhatatlanul lecsipni? Nesze nektek, tipustervek!

A témához szorosan kapcsolódik az elektroakusztikai berendezések megválasztásának és telepitésének problémája. Pethes Iván idézett cikke szerint "egy-egy jól kiépitett fonotéka technikai berendezése mintegy 50-100 ezer Ft". (volt 1970-ben. Gy. F.)

A központilag (Tipustervező Intézet) kidolgozott telepitési terv vagy kapcsolási vázlat illuzórikussá válhat a monopolhelyzetü kivitelezőktől, illetve a kereskedelemtől való függés miatt.

Megoldást még az sem jelentene, ha az Elektroakusztikai Gyár esetleg fantáziát látna a fonotékák valamiféle mobil berendezésegyüttesének kifejlesztésében és gyártásában.

Ugy vélem, a dolgoknak ezen a szintjén sem a társadalmi szerv (MKE Zenei Szekciója), sem az intézmény (KMK) nem bir tárgyalóképes sullyal. A kérdés itt már ágazati szintü export-import problémává vált. Ha ehhez hozzávesszük még a különböző tipusu külföldi készülékek folyamatos alkatrészellátásának biztositását, azok készletezését, a felelősségvállalás sulya tetemesen megnő.

Az általános statisztikai adatok szerint hazánkban a háztartásokban mintegy 50 milliárd Ft. értékü villamosüzemeltetésü gépet használnak. A fonotékák jelenlegi gépparkja hozzávetőlegesen 500 db, mondjuk 4 millió Ft. értékben. Elenyésző összeg az előbbi mellett. Ha azonban a magánvagyont képező háztartási gépek nemzeti értéket képviselnek és javitásukról intézményes hálózati gondoskodás történik, a társadalom közös tulajdonát képező hangtári géppark is a nemzeti vagyon részét alkotja és a müködésképességüket illető felelős döntés egy percet sem várathat magára!

Ha egy egységes szempontok szerint létrehozott fonotékahálózatot képzelünk el, azonos tipusu berendezésekkel, még akkor sem szabad figyelmen kivül hagyni azt a tényt, hogy a jelenlegi bolti forgalomban kapható berendezéseket házi használatra (maximálisan 4-5 órás igénybevételre) tervezték. A folyamatos könyvtári szolgáltatás napi 8 órás üzemelést jelent (zárvatartás alatt végzik el a munkatársak a szükséges szalagra való átirásokat, stb.), az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

ilyen "nyuzást" csak az un. félprofesszionális berendezések birják ki (áruk bizony az előbbiek többszöröse).

Akik veszik a fáradságot maguknak és legalább egyetlen terv-időszakkal előbbre gondolkodnak, azoknak egy máig is érvényes mondást hadd idézzek: nem mindig az az olcsó, ami nem drága. A jelen azt a mennyiségből minőségbe átcsapó szintet produkálja, amelynek során az eddig spontán fejlődött-alakult hangtári mozgalom tulnövi korábbi kereteit. Uj, speciálisan e célra létesitett intézménynek kell a megszaporodott gondok megoldását átvállalni. Az egységes alapelvek szerint felépülő müszaki bázisnak ez a központi intézmény lehet csak a gazdája (hiszen a problémák sulyát sem egy társadalmi szerv, sem a KMK illetékes osztályának illetékes munkatársa nem győzi, nem is győzheti, miért várjuk azt, hogy mégis győzzék? !). Az uj központi intézmény az előbb emlitett tevékenységek mellett szak-módszertani, továbbképzési feladatokat is átvehetne, végül hivatott lehetne a központi szolgáltatásokkal kapcsolatos tevékenységek átvállalására is. (Számottevő időt takaritva meg országosan az igazgatók vagy a részlegvezetők hasznosabb - pl. a feltárással kapcsolatos - teendői számára.)

AZ ANYAGI-TECHNIKAI OLDAL

Az országos adatok ismertetése során szó esett a gyüjtemények helybenhallgatási lehetőségeiről, az egyidejüleg lehetséges programok számáról. A magyarországi átlag 3, 64. Példánk a nagy szóródást kivánja érzékeltetni: Miskolc, Debrecen 10, Állami Gorkij Könyvtár 9, Szombathely 7, Kaposvár, Szeged 5, Pilisvörösvár 6 (!), Soroksár 5, Szolnok, Gyula, Lenti 2, Szigetvár 1.

Vajon az igényekhez mérten a jövőben elegendő lesz-e az emlitett gyüjtemények müsorszolgáltató csatornáinak száma?

A Müv. Min. 1972-ben kiadott irányelveiben könyvtártipusonként meghatározza az éves gyarapodás számát. Az itt lefektetett elvárásoknak a már létező, és a közeljövőben létrehozandó zenei-hangtári gyüjtemények vezetőinek meg kell felelni. Mindehhez megfelelő anyagi keret biztositása szükséges a gyüjteményekben a gyarapitás számára. Az intézmények vezetőinek tájékoztatására szolgáljanak az alábbi vélemények és javaslatok.

Törvény, hogy a számszerü összefüggések valahol szemléleti összefüggéseket is jeleznek. A hasonló arányok bizonyitanak, a kirivó aránytalanságok figyelmeztetnek.

A bevezetőben emlitett kérdőivekre érkezett válaszok adatait idézve a könyvtárak zenei gyüjteményeiknek keretükből a következő összegeket biztositják állománygyarapitási célra: Békéscsaba - 480 000 összkeretből 93 540, Miskolc - 900 000 összkeretből 100 000, Pilisvörösvár - 320 000 összkeretből 30 000, Szolnok - 360 000 összkeretből 5000 Ft-ot.

Az előbbiekből levonható törvényszerüség, s a véleményünk szerinti helyes arány is 10:1 (9:1).

(Az emlitett helységek lemezállománya egyébként: Békéscsaba - 3245 db, Miskolc - 2208 db, Pilisvörösvár - 500 db, Szolnok - 816 db.)

A könyvtári irányelvek keretszámokat adnak a gyarapitásra vonatkozólag. Ezen keretek konkrét tartalommal való megtöltése, valamint az aránytalanságok elkerülése érdekében hasznos lenne, ha könyvtártipusonként az alábbi-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

ak szerint nyernének meghatározást a zenei-hangtári gyüjtemények keretösszegei:

A felsőfoku ellátást nyujtó (A tipusu) könyvtár évi 400-500 cimnek (hanglemeznek?) megfelelően legalább 60 000 Ft., a középfoku ellátást nyujtó (B tipusu) könyvtár évi 250-300 cimnek megfelelően legalább 40 000 Ft keretösszeg felett rendelkezzen.

Napjaink gyakorlatában (az egyre szélesebb körben fellépő igényt tudomásul véve) már eddig is értelemszerüen alkalmazták az irányelvek ajánlásait az egyes alapfoku ellátást nyujtó (C tipusu) könyvtárak. Egységesen legalább 15 000 Ft. hanglemezvásárlási kerettel gazdálkodhatnának.

A FELTÁRÁS ÉS AZ OLVASÓSZOLGÁLAT NÉHÁNY KÉRDÉSE

A zenei ismeretterjesztés terén is alapigazság, hogy nemcsak egyetlen ut vezet az üdvösséghez. Ortodox zenemütáros létemre egyáltalán nem tartom eretnek megoldásnak az olyan jóféle "hangos lapozgatót", ahol a futó vendég addig hallgat zenét, ameddig ráér (vagy a türelme birja), avagy mig át nem böngészi az őt érdeklő (esetleg külföldi) folyóiratot. A szolgálatot teljesitő könyvtároson mulik, hogy megelégszik-e azzal, hogy háttérzenét szolgáltató (valamiféle zenei Közért-alkalmazott) legyen, vagy - pszichológiai-metodikai ismeretei birtokában - megragadja az alkalmat és ügyes "árukapcsolással" észrevétlenül fordit egyet a kormánykeréken az efemertől az értékesebb irányába.

A következő lépés a népszerü komolyzenei "slágerek" megkedveltetése lehet, s csak jó sokára következik el az az idő, amikor a már rendszeresen megjelenő hallgató a türelmes és fáradhatatlan szakkönyvtáros észrevehetetlen irányitásával tudatos katalógushasználóvá nevelődik.

Hogy is áll a feltárás kérdése a zenei gyüjteményekben? Az adatok szerint 47 gyüjteményből 39-ben van betürendes szerzői, cim vagy keresztkatalógus. Szakkatalógussal mindössze 7 gyüjtemény rendelkezik. Előadói katalógus 8 helyen található. Az állománygyarapitást segitő lemezszám-katalógust csak 11 helyen vezetik.

Ez igy sajnos kevés az előbbiekben vázolt üdvösség elnyeréséhez. A jelen állapotok a Fonotéka c. kézikönyv (NPI, 1970) által megszabott minimális programot meg sem közelitik. (Kis gyüjtemények számára betürendes (kereszt) katalógust, szakkatalógust és egyesitett leltári-raktári katalógust irva elő.) Pedig jókor figyelmeztetett a szerző: "ha gyüjteményünket ma alapitjuk, s az mintegy 6-700 egységgel gyarapodik tárgyévenként, ugy gyüjteményünk hamarosan átlépi a "kis" gyüjtemény - a 2000 felvétel - határát. Ekkor már ujabb katalógusokat (szerzői, cim- és szövegkezdeti betürendes; előadói; szakkatalógus; kézikönyvtári katalógus; egyesitett leltári-raktári katalógus; gyártási szám-katalógus) kellene felállitanunk. Tervezzünk előrelátóan!" (4)

Ha a sokszorositás nehézségekkel jár, még csak fokozódik a könyvek feltárásánál sokkalta igényesebb lemezfeltárás amugy is problematikus volta. Különösen a kisebb gyüjteményeket sujtja ez a körülmény, ott, ahol egyetlen munkatárs gyarapit, feldolgoz és az olvasószolgálati munkát is ő maga látja el. Az 1975-ben megszületett központi szolgáltatás: az "Uj hanglemezek" katalógus-cédula-rendelési lehetősége adott minden gyüjtemény számára. Miért nem élnek hát vele?

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Hogy a korántsem fekete-fehér egyszerüségü kérdésre a választ megleljük, kis kitérőt kell tennünk a feldolgozást végzők személyi vonatkozását illetően. Az "A" tipusu könyvtárakban a feldolgozó osztálynak a zenei feldolgozásra specializálódott munkatársa és a napi gyakorlat során a hangzó anyaggal szinte eggyé váló zenei szakszolgálatos munkatárs a legritkább esetben képeznek egy egységet.

Be kellene végre látni, hogy a feldolgozáshoz is, az olvasószolgálathoz is az általános könyvtárosi tájékozottság, az összkönyvtári koncepció ismerete korántsem elégséges. Alapos és bő (középfoku zenei szakképzettségnek megfelelő) ismeretek szükségesek, hiszen sem szinvonalas ismeretterjesztést, de még egy egyszerü hanglemezajánlást sem lehet a témát és az állományt mélységében nem ismerő "majd valakire" (aki éppen akkor van szolgálatban) rábizni.

Az emlitett (legalább két) munkatársak egymást kiegészitve, kisegitve, kijavitva, emberileg (esetleg helyileg is) egységet alkotva képesek csak a teljes hangtári munkakör teendőit elvégezni.

Végre tudomásul kell venni, hogy a kedvcsinálónak indult zenesarkok munkatársainak, - ha azt akarjuk, hogy ez a szolgáltatás életképes maradjon - a közeljövőben a város zenei intézményeinek szakembereivel, az irányitó apparátus müvészeti előadóival egyenranguvá, partnerré kell válni. A zenei-hangtári munka komplex tevékenység, ahol csak a fejlődésnek van értelme, vagy pedig meg kell szüntetni a szolgáltatást. E területen kevés a frakcionált szakértelem. A közmüvelődési zenei gyüjtemények erjesztő gócok, a város kulturális életének motorjai, transzmissziók az érintkező profilu szakintézmények között: napról napra gazdagodó sokoldalu különgyüjtemények, amelyekdinamizmusához állandó szellemi készenlét illik, integrált összmunka, valóságos "fregoli-team" szükségeltetik.

Korántsem a teljesség igényével, csupán a sokrétüség érzékeltetésére egy metszetnyit mutatunk be az alábbiakban az egyik hazai "közepes nagyságrendü" gyüjtemény feladatrendjéből.

1. Szerzeményezés

a) Deziderálás - olvasói igények számontartása, magyar és külföldi prospektusok tanulmányozása, bibliográfiák, a külföldi zenei folyóiratok figyelése

b) A behasonlitást követően a valutás rendelést illető javaslat elkészitése a szerzeményezési bizottsági megbeszélésre

c) A külföldről megrendelendő könyvek, kották, hanglemezek megrendelő céduláinak elkészitése, a rendelések nyilvántartása.
A beérkezett rendelések megvásárlásával kapcsolatos adminisztrativ, illetve gazdasági tevékenységek elvégzése a boltban, a gyarapitási csoportban

d) A csoportos leltárba való bevezetés után egyedi leltárbavétel (tulajdonbélyegző elhelyezése, az egyedi leltárnapló rovatainak kitöltése)

e) Időszakonként leirások eszközlése

f) A megrendelési nyilvántartásból a beérkezett müvek kiemelése

g) Olyan zenemüvek fel- illetve átvétele magnószalagra, amelyek a gyüjtőkörbe illenek, de bolti forgalomban jelenleg nem kaphatók.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

2. Feldolgozás

Az állománybavett kották cimleirása, osztályozása, ezek ellenőrzése, majd átgépelése előkészitve a sokszorositásra;

Az állománybavett hanglemezek cimleirása, osztályozása, ezek ellenőrzése, majd átgépelése előkészitve a sokszorositásra;

A sokszorositóból visszaérkezett másolatok ellenőrzése, párositása az alaplappal, cédulairányitás, a kijelölt katalóguslapoknak a betürendes, a szak, az előadói katalógusokba, illetve az alapcimleirásoknak a leltár-katalógusba való besorolása;

A feldolgozott kotta- és hanglemezanyag "szerelése";

A magnószalagra felvett zenemüvek számlálószámának rögzitése, a cimleirások elkészitése, stb. . .;

A feldolgozott kotta-, könyv- és hangzóanyagból félévenként gyarapodási jegyzék összeállitása;

A feldolgozáshoz szükséges belső kartoték-rendszerek állandó gyarapitása a szakirodalom és a beérkező uj anyag figyelése utján;

Katalógus készitése a Filharmónia müsorfüzeteinek zenemü-ismertetéseiből.

3. Olvasószolgálat

a) a zenemütár heti 26 órát tart nyitva

b) elvégzendők a beiratkozással kapcsolatos adminisztrációk

c) forgalmi adatok naponkénti vezetése, havi összesitése, havi (negyedévi, évi) jelentések elkészitése

d) a kétkártyás kölcsönzés bonyolitása

e) a kölcsönzések határidejének figyelemmel kisérése, a felszólitások elkészitése

f) a beiratkozási, késedelmi, az átjátszási és a fénymásoló gép által előállitott sokszorositványok dijának beszedése, adminisztrálása

g) a könyvek, kották, folyóiratok helybenhasználatának elősegitése (raktárosi és teremfelügyelői funkció)

h) a zenehallgatással kapcsolatos informativ és technikai feladatok elvégzése

i) az átirással kapcsolatos kettős adminisztráció vezetése, a kifogástalan minőségü szalag (kazetta)-másolat elkészitése (hangtechnikusi funkció)

j) a kikölcsönzött müvekre időközben felmerülő ujabb igények felvétele, nyilvántartása, a beérkezés után a soronkövetkező igénylő értesitése

k) tájékoztatás állományunkról, a könyvtár egyéb szolgáltatásairól

l) tájékoztatás zenei kérdésekről kézikönyvtárunk és a katalógusok alapján

m) témabibliográfiák összeállitása (fuvós zenekari állomány, vonószenekari állomány) külső felkérés ösztönzésére

n) aktiv kapcsolat más zenemütárakkal (tájékoztatás, könyvtárközi kölcsönzés, másolatkészités)

o) a zenei folyóiratokkal kapcsolatos teendők ellátása (kardex vezetése, reklamálás, tájékozódás tartalmuk felől).

Folytathatnánk a felsorolást az állományvédelemmel és a raktározással kapcsolatos teendőkkel, a terven felül kapott - és vállalt - megbizatásokkal. Gondolatébresztőnek talán ennyi is elég.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Az "Uj hanglemezek" központi katalóguscédula-ellátásával kapcsolatos huzódás és megnemértés magyarázatát az eddig kialakitott feldolgozási-katalógusépitési rendszerhez szükséges adaptálástól való félelemben és a kissé megmerevedett megyei módszertani munkában véljük megtalálni. Talán az elmaradók, a nehezen beletanulók, a fősodortól elmaradók nem kapnak elegendő és hatékony segitséget nehézségeik (talán anyagi, talán koncepcióbeli problémáik) leküzdésében. Talán a zenei könyvtárosnak közvetlen felettesét sem sikerült meggyőznie a központi szolgáltatás hasznos voltáról.

Minden eddig szóvátett elmaradás és a kétségkivül sokszor fellépő nehézségek ellenére a gyüjtemények több mint felében rendszeresen zajlanak a zenei tárgyu ismeretterjesztő előadások (és hangversenyek) a TIT vagy a helyi zenei szakemberek bevonásával. (Dunaujváros, Miskolc, Szolnok éveket átfogó sorozatokkal szolgálja a város zenekulturájának emelését.)

Rendszeresen kerülnek ki zenei könyvtári tárgyu kiadványok a szegedi Somogyi Könyvtár mühelyéből (mai magyar zeneszerzők bibliográfiái), rendszeres gyarapodási jegyzékekkel jelentkezik az Állami Gorkij Könyvtár, a Heves Megyei Könyvtár, 1976-tól már Kaposvár is. Időszakosan ismerteti uj szerzeményeit a FSzEK Zenei Gyüjteménye. Állományjegyzéket ad ki Szombathely, Celldömölk. A megyei könyvtári hiradók szép számmal közölnek hiradásokat, elemző irásokat a zenei könyvtárosok tollából.

Helyzetelemzésünknek a jelennel foglalkozó részében utaltunk arra, hogy az 53 müködő gyüjteményben 25 főfoglalkozásu zenei könyvtáros dolgozik. Az a tény, hogy valaki teljes munkaidejében a hangzó gyüjteményben tevékenykedik, nem okvetlen egyértelmüséggel jelenti azt, hogy az illető munkatárs általános könyvtárosi és speciálisan zenei könyvtárosi ismeretekkel is rendelkezik. Azt is emlitettük, hogy az 1972/73-as továbbképző tanfolyamon 39 hallgató végzett. Ha feltételezzük azt, hogy valamennyien megmaradtak szakterületükön, rejtélyes, hogy miért csak 25 belőlük a főfoglalkozásu. Mi lett a többi 14-el? Továbbszőve a gondolatot: azokban a gyüjteményekben, ahol valamiféle hangzó szolgáltatás van (tehát a fennmaradó 28 helyen) milyen képzettségü kollégák töltik be a fonotékás munkakört?

Ugy tünik, hogy a KMK és az MKE Zenei szekciója a zenei könyvtáros továbbképző tanfolyam 1977/78-ban történő megismétlésével jócskán enyhit majd a müködő (vagy készülődő) gyüjtemények szakember-gondján.

Egyáltalán nem találjuk rendjén valónak azonban azt, hogy a képzettségigény felsőfoku kielégitése sajnálatos módon megoldatlan. Anyagi okokból és a kötött nyolcórás munkaidő miatt kicsiny a valószinüsége annak, hogy a felsőfoku zenei képzést nyertek közül bárki is vállalkozzék valamiféle posztgraduális "ráfejelés" ujabb lekötöttséget jelentő, a nomenklaturában eddig el nem ismert "Zenemüves"-ségért hozott áldozatára.

Mind a Könyvtári Osztálynak, mind a kapcsolódó szak-egyetemeknek (ELTE, Zenemüvészeti Főiskola) lépéseket kell tenniök aziránybán, hogy a zenei gyüjtemények kérdéseivel kapcsolatban intézményes formában (mind kutatási, mind oktatási szinten) a közeli jövőben intézkedés történjen.

Cikkünk elején felsorolt problémakörök közül eddig jószerével mindent szóbahoztunk, gondosan a végére hagyva a legfogósabbat: a hangfelvételek cimleirási szabványának témáját.

Pócsiné Munkácsi Gabriella irja a nemrég megjelent "Irodalmi hanglemezek Magyarországon 1953-1974" c. diszkográfiájában: "A hanglemezek cimleirásának mind a mai napig nincsen sem nemzetközi, sem hazai, egységesen

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

elfogadott szabványa. A hanglemezek cimleirásának az Országos Széchenyi Könyvtárban sem voltak hagyományai, hivatalos szabályzata. Ma sincsen".

Aki figyelemmel kiséri a hazai szakirodalmat, a Könyvtári Figyelő 1976/3. számában a Szilvássy Zoltánné által irt cikkben (5) választ kap e kérdésre a hanglemezek hazai feldolgozási anarchiája permanens fennmaradásának perspektiváját illetően. Az ISBD(G)=International Standard Bibliographic Description (General) kidolgozására alakult IFLA munkacsoport részleges javaslatát, amely definiciókat és példákat egyaránt tartalmazott, 1976 augusztusában vitatták meg az IFLA Lausanne-i közgyülésén - tudhatjuk meg a cikkből. A javaslat (most már mint tervezet) tartalmazza a bibliográfiai leirás minden lehetséges adatelemét valamennyi dokumentumtipusra vonatkozóan, az un. szakaszok szerinti logikai rendben.
Az egyes szabályzatok megalkotói csak az érintett dokumentumtipus leirásánál szükséges szakaszokat, illetve adatelemeket épitik be. A zenemüvekre vonatkozóan tárgyalások folynak egy IFLA-munkacsoport létrehozásáról.

Alapjában véve - elégedettek lehetünk: jelentős lépés történt a nemzetközi egységes bibliográfiai leirás területén. Azonban a nemzeti cimleirási szabványok kidolgozása - a nemzetközi egységes bibliográfiai leirással való kompatibilitás biztositása érdekében - (s annak függvényeként) bizony még hosszu ideig váratni fog magára.

Ezen érvek előtt illő fejet hajtani. Nem hallgathatjuk el azonban nyugodt lelkiismerettel: azt felháboritónak tartjuk, hogy a minimálisnál is igénytelenebbre redukált házi szabályzatok továbbra is menlevelet jelentsenek a szükséges adatok következetes közlésének rendjétől irtózók, a müvek keletkezésével, hangnemével, tematikus jegyzékének sorszámával mit sem törődő felületesek számára (6).

A lelkiismerete szerint a maximális hüséghez ragaszkodó cimleiró munkája (esetleg ez egész életmüve!) nyugdijazásával, vagy más munkahelyre való távozásával - egy (csak a házi szabályzat betüit betartó) utód kezén a katalógus egyenletlenségének forrásává válik, valamiféle elavult "preciőz"-séggé degradálódva.

Nem szeretnénk a szörnyülködők divatját követve "magyar módra" intézett dolgokat felsorakoztatva egy prekoncepciót illusztrálni. Szeretnénk, ha tenni tudnánk valamit a dolgok jobbra forditásáért. Szeretnénk, ha mindannyian kigyógyulnánk abból a hitből, hogy magunkat csalhatatlannak és megfellebezhetetlennek tartsuk és saját portánkat támadhatatlanul tökéletesnek.

Nem elég megállapitani, hogy csak egyes emberek slamposak, nem elég a régi "vannak még hibák"-at felmelegitve a szocializmus gyermek- vagy felnőttbetegségeire hivatkozva megideologizálni egyhelyben topogásunkat. Nem igaz az, hogy mélyebben vannak a bajok. A bajok bennünk rejtőznek. Szerintünk egy őszinte önvizsgálat tiz probléma-regisztráló értekezletnél többet ér.

Végre felnőttként kellene már gondolkodnunk és meglátnunk, hogy munkánk ilyen vagy olyan körülményei körülirják feladatainkat és kikövetelik a tennivalókat.

Nem szabad, hogy továbbra is azt játsszuk, hogy mi vagyunk a vezetettek, gondolkodjon helyettünk a főnök meg az ügyeletes nyüzsgő. A nemzedéki váltó csapatmunkát követel. Ha értelmesen akarunk élni, erőnkhöz mérten maximálisat kell produkálnunk.

Előkelő dolog sóhajtozni, meg az "ugy sem fog menni" kényelmes szólamával kilépni az izzadók, az erőlködők közül, vagy be sem lépni közéjük.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Hadd hivatkozzunk Almási Miklósra, aki "Például a szörnyülködők" c. cikkében (7) megoldásként valamiféle pozitiv szégyenérzet felébresztését ajánlja: "szégyen és bün kiállni a sorból, amikor gerendát cipelnek. Ennek előfeltétele az, hogy a gerendát valóban meg kell fogni és vinni kell."

Van cipelnivalónk elég. Gyengeségünk vagy tapasztalatlanságunk miatt segitségre szorulunk. A cipeléstől még nem lesz könnyü az, ami csinálunk. Egyesek morogni fognak, miért ezt tesszük és miért nem az általa javasoltat. Ha mindent agyonszervezünk és tulideologizálunk, akkor elvekben remek technikákat dolgozunk ki, de a gerenda marad ott, ahol eddig volt.

Van olyan is köztünk, akinek elég a saját gerendáját cipelni. Az ilyet kérjük, legalább figyelmeztesse terheinkre azokat, akiknek módjában áll segiteni nekünk, csak valahogy még nem ért el hozzájuk kérő szavunk.

Akiben a hivatása iránt érzett kezdeti lelkesedéséből még maradt annyi, hogy segitsen nekünk a hosszunak igérkező gerendacipelésben, álljon mellénk a gondok összehordásában és pontositásában, aztán a megoldások kimódolásában, végül pedig a tervek megvalósitásában. Együtt előbbre jutunk.

JEGYZETEK

1. SIMON Mária Anna. Könyvtáros. 1958/5. 346-348.p.
2. GERŐ Zsoltné - SZILÁGYI Tibor. Könyvtáros. 1965/12. 708-709.p.
3. PETHES Iván. Könyvtáros. 1970/10. 584-588.p.
4. PETHES Iván. i.m. 65.p.
5. SZILVÁSSY Zoltánné: A könyvtári dokumentumtipusok bibliográfiai leirására szolgáló egységes keretszerkezet: az ISBD(G). = Könyvtári Figyelő. 1976/3. 240-245.p.
6. bővebben ld.: SKALICZKI Józsefné: Egyszerüsités vagy igénytelenség? = Könyvtári Figyelő. 1974/6. 600-601.p.
7. Élet és Irodalom, 1976. okt.16.

Társadalomtudományi tájékoztatás egyes megyei könyvtárakban

PATAKY Ernő

A TÁRSADALOMTUDOMÁNYI INFORMÁCIÓS RENDSZER

Ennek a rendszernek a kialakitását először a Kulturális Minisztérium Könyvtárosztálya vette tervbe, az 1976. év folyamán azonban a rendszer szervezése-irányitása akként módosult, hogy a társadalomtudományi információ ügyét a Magyar Tudományos Akadémia erre rendelt szerve fogja össze, a Könyvtárosztályt csak a társadalomtudományi könyvtári tájékoztató munka tekintetében terheli ágazati felelősség. A következőkben ez utóbbi egyes problémáiról esik szó - a megyei könyvtárak szempontjából.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Minden rendszer - igy a könyvtári társadalomtudományi tájékoztatási rendszer is - meghatározott cél elérésére koordinált elemek összessége. E meghatározást elemezve, rendszerünk elé határozó jelző kivánkozik: "szakirodalmi", hiszen számos más információs rendszer is létezik. A meghatározásból fakadóan továbbá a szóbanforgó szakirodalmi információs rendszer "koordinált". A koordinálás magában foglalja a valaminek a tervezésére vagy abbanhagyására való kötelezés jogát, ami pedig rendszerünk irányitóját közvetlenül csak az alája rendelt könyvtárak tekintetében illeti meg. Egyébként a rendszerbeli autoritás csak megnyeréssel vagy anyagi eszközök juttatásával ismertethető el. Még lazábbak az irányitás szálai a minden rendszerhez hozzátartozó "környezet" tekintetében, amely a mi esetünkben a szakirodalmi tájékoztatást igénylőkkel azonos. Ezek befolyásolására a rendszernek nincs más utja, csak az, hogy bizonyitja a könyvtári szakirodalmi információs rendszer szolgáltatásainak a hasznosságát, sőt szükségességét. Heterogén összetételü "környezetet" véve, ez csak módszeresen és nagyon fokozatosan érhető el.

A MEGYEI KÖNYVTÁRAK HELYE A RENDSZERBEN

A társadalomtudományi szakirodalmi információs rendszernek még csak a tartópillérei állanak. A megyei könyvtárak bevonása a rendszer kiépitésébe, ott a legjobb módszerek meglelése és kiaknázása, a kritikus elemek észlelése és megjavitása - uttörő munka.

Az ellenérvelők szerint a megyei könyvtár a közmüvelődést szolgálja, szellemi és anyagi erőforrásai legfeljebb csak erre elegendőek, az ezen tulmenő szolgáltatást kérdés, hogy akár központi támogatással is vállalhatja-e. Hiszen - ugymond - a megyei könyvtárakból hiányoznak a szakértők, akik kellő szinten és mélységben ismernék fel és tolmácsolnák a bel- és külföldi társadalomtudományi szakirodalom hordozta haladást, fejlődési törekvéseket. Különben is vannak országos társadalomtudományi szakirodalmi tájékoztató intézmények s van ezeknek többé-kevésbé fejlett vertikális hálózata.

Mindezzel szemben a szombathelyi vagy a debreceni megyei könyvtár szerint a kérdés feltevése ma már nem időszerü, mert mind a szerzeményezésben, mind a szolgáltatásokban már tulléptek a közmüvelődési kereteken. Egyes társadalomtudományi szakterületeken a hazaiakból csaknem valamenynyi, a külföldiekből számos periodikumot készen tartanak a tájékozódásra. A szolnoki megyei könyvtár szerint a körülmények késztetik őket az eziránytu tájékoztató szolgálatra, hiszen ismeretterjesztőként statisztikázott állományuk 55 %-ban már szakirodalom.

Egy felmérés szerint is (1) a társadalomtudományi müvek forgalma 1968-73 között a tanácsi könyvtárakban 16 %-kal emelkedett, a társadalomtudományi irodalom iránti kereslet dinamikusan fejlődött. Az olvasmányszerkezetben azoknak a kategóriáknak az olvasottsága emelkedett egységesen, amelyek mögött a társadalom tudományos igényü tanulmányozására szolgáló, elvontabb, szakszerü, kevésbé olvasmányos müveket sejtjük - mondja ez a kutatás.

A Minisztertanács Tanácsi Hivatala szerint a kormány regionális területfejlesztési politikájának a megvalósulásához szükséges a társadalomtudományi felismerések területi alkalmazási lehetőségeinek minél szélesebb körü

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

feltárása. Ehhez segitséget adhat a megyei könyvtárakban kialakitandó szakirodalmi információ. "A tudományos eredmények területi alkalmazására irányuló fokozottabb törekvések szorosan összefüggenek a megyei könyvtár fejlődésének azzal a tervezett irányával, amely - a közmüvelődésen tul - a gazdasági életre, a demográfiára, a szociológiára stb. vonatkozó kommunikációt szolgálja. A területi társadalomtudományi információ nemcsak a tanácsi vezetőknek és dolgozóknak nyujthat személyre szóló segitséget munkájukban, hanem megfelelő időben jelzett igényekkel a tanácsi testületi munka szinvonalát is növelheti" - mondja a Tanácsi Hivatal leirata a megyei tanácsok vezetőihez.

A KÖNYVTÁRI SZAKIRODALMI TÁJÉKOZTATÁS PROBLEMATIKÁJA

Ezek szerint a megyei könyvtárak társadalomtudományi tájékoztató munkája tulnőne a közmüvelődési kereteken, vagy legalábbis ez lenne kivánatos.

Számos megyei könyvtárunk - propagandájában - fel is hivja a potenciális használókat a szakirodalmi információellátás igénylésére, nem egy esetben eufemizálva szerepét. Ugyanakkor egyes könyvtárak álláspontja szerint a munkahelyek feladata, hogy megtanulják a könyvtár használatát, s igy tájékozódjanak a szakirodalomban.

A baj azonban ott kezdődik, hogy a kommunikációs kinálatban - Mc Luhan - t nem is emlitve - tájékoztatás hagyományos könyvtári szemléletét a szakemberek az egyéb információs csatornák javára mellőzik, mert szamukra ezek a hagyományos módszerek a felgyorsult időben már körülményesek.

A szombathelyi megyei könyvtár 1975-ig 587 társadalomtudományi témában mintegy 30 000 bibliográfiai tételt szürt ki, legnagyobbrészt továbbképzésre igyekvőknek. A szolnokiak többszáz tételes bibliográfiát készitettek a tanácsi funkcionáriusok számára, de szinte nem is jönnek érte. 2850 társadalomtudományi müvet zömében az esti marxista tanfolyamosok kölcsönöztek. A kecskemétiek egy évben tiz ajánló bibliográfiát is megjelentettek, válasz alig érkezett rá. A veszprémi megyei könyvtár a helyi Közgazdasági Társasággal közösen bibliográfiát adott ki - számbavehető visszhang nélkül.

Mindez a hagyományos könyvtári tájékoztatás fogalomkörébe esik. A szombathelyiek által szerkesztett és másutt is használt irodalomkutatási "Tudakozólap" is igy szól: "Milyen formában kéri a választ: tényközlés a forrás megjelölésével - irodalomjegyzék - dokumentummásolat."

A szakirodalmi bibliográfia összeállitását kutatómunkaként értékelik. Az egri megyei könyvtár kifejezetten ebben látja a könyvtári szakirodalmi tájékoztatás lényegét. Ha ez igy volna, akkor a társadalomtudományi szakirodalmi tájékoztatás már számos megyei könyvtárban megvalósultnak volna tekinthető. Tanulók, diplomatervet készitők, pályázók, kutatók-oktatók ezt nem is kérdőjelezik meg.

És a gyakorlati szakemberek? A tanácsiak, az intézményiek, a vállalatiak ritkán tanulmányozzák a bibliográfiát, keresik ki abból a hasznosnak vélteket, kölcsönzik, másoltatják, fordittatják azokat. Ennek nem kis mértékben az is az oka, hogy ezek az irodalomjegyzékek általában bőbeszédüek. ritkán szoritkoznak valóban odavágó müvekre. Összeállitásuk alapja jobbára a tizedes osztályozásra épült katalógus. Jól választotta-e ki ezekből a bibli-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

ográfiai tételeket a könyvtáros, egyáltalán jól szakozta-e őket a szakozó, a kellő müveket rendelte-e meg a szerzeményező? Mindehhez pedig: a legtöbb szakembert kevésbé a könyvek, mint a szakfolyóiratok közleményei érdeklik, ezek pedig - kevés kivétellel - nem kerülnek a katalógusba.

Ezért mondják, hogy a tájékoztatási intézmény információkat szolgáltat, a könyvtár pedig dokumentumot vagy azok bibliográfiáját. Ugy tünik, az állományból a szakismereteknek gyakorlati szakemberek részére szóló rendszeres megnyitásához a megyei könyvtárak szellemi kulcspoziciói még nem eléggé értők, s ezért az ilyen igénylők (e "környezet") odakapcsolásában még nagyok a hézagok. A megyei könyvtáraknak e rétegekhez irányuló szakirodalmi tájékoztatása jórészt még nem kiforrott s ezért "ad hoc" jellegü, ami csak szórt elismertséget, eseti rátámaszkodást eredményez, nem tartja eléggé ébren az információs bázis tudatát. Áll ez arra is, ha csak a belföldi szakirodalom körében mozognak, hiszen a külföldihez szükséges nyelvtudás szükös, ami kiviláglik abból, hogy az egyik megyei könyvtár a közgazdasági folyóiratok lelőhelyjegyzékébe a "The Ecumenical Review" cimü egyházi kiadványt is felvette.

A fentebb vázolt körülményekből szerezték egyes megyei könyvtáraink azt a tapasztalatot, hogy ma még nem vehető célba a társadalomtudomány minden területe sem a szakirodalom megfelelő feltárásában, sem a hozzávaló információs szakértőkben, sem az érdekeltekben, a "környezetben". Előrelépő megoldásként a tapasztalat a specializációt, a koncentrációt, a kooperációt, mint korszerü szervezési módokat jelöli ki.

Koncentráció alatt a "környezet" meghatározott elemeinek a szaktájékoztatás reflektorfényébe állitása értendő. Erre önként kinálkozik a megyei tanács apparátusa. Az országos szakirodalmi tájékoztató intézmények, illetve szakkönyvtárak, mint pl. az AGROINFORM vagy a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Könyvtára, elsősorban fenntartó szervezetüket - minisztériumukat, egyetemüket - látják el információval. A megyei könyvtár esetében az anyaszervezet a tanács. S ha a megyei könyvtár tullép közmüvelődési keretein, szaktájékoztatási szolgáltatásaiban a tanácsi apparátust célszerü szem előtt tartania. Az ide irányuló megfelelő szolgáltatások jobb beállitottságra hangolják a tanácsot a könyvtár iránt, előmozditják további erőforrások megnyitását. Ezt a pszichológiai szempontot taktikailag sem lehet mellőzni.

A tanácsi apparátus a napi időszerü feladatainak a megoldásához elsősorban más információs csatornákat vesz igénybe. A könyvtár a tematikailag nagyobb mélységü szakirodalmi alátámasztást szolgálhatja. Ehhez a könyvtárnak hosszabb időre előre ismernie kell a szőnyegre kerülő témákat, hogy jól szelektált szakirodalommal járulhasson hozzá a megyei tanács munkájához. A szelekció ma még irodalmi jegyzékek formaruháját ölti fel. A fejlődés utja a szakértői annotáció, sőt még az azon is tulmenő tartalmi feltárás.

Ebben egy könnyebbség van: magyar szakirodalmat kérnek, külföldit elvétve vagy egyáltalán nem. Ami nehezit, az az, hogy a tanácsi VB anyagok nem egy szakterületet ölelnek fel, hanem rendszerint komplexek, mint pl. a cigánykérdés a maga egészségügyi, munkaügyi, müvelődésügyi, települési stb. vetületével. Viszont a tanácsban ezeknek a kérdéseknek főleg szakigazgatási, közgazdasági, statisztikai, jogszabályi elemei kerülnek tárgyalásra. Önként adódik ezért a specializáció az államigazgatási és közgazdasági területre.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Szakmai tájékoztatás eredményesebben ugy alakitható ki, ha megvalósul a kooperáció mind horizontálisan, mind vertikálisan. A horizontális kooperációnak vannak jó kezdeményei. A szombathelyi megyei könyvtár gyüjti és indexeli több megyei könyvtár szakirodalmi kutatásának az anyagát. Az egri megyei könyvtár - statisztikai szakember közremüködésével - utmutatót ad ki a statisztikai kiadványok használatához. A kecskeméti megyei könyvtár müszaki részlegét a MTESZ helyiségeiben üzemelteti.

Észlelni lehet az országos szakmai tájékoztató központokkal való együttmüködés jeleit is. A veszprémi megyei könyvtár jól hasznositja az Országos Pedagógiai Könyvtár szolgáltatásait, valamint az Országgyülési Könyvtár világpolitikai tájékoztatóját. Az utóbbival - mint általában a referáló országos kiadványokkal - az a gond, hogy kevés a leforditott közlemény, a forditások megoldása pedig megyei könyvtári szinten még nyitott kérdés.

Az együttmüködés azonban más szempontból sem zavartalan. Igy amikor az egyik országos központ egy 6 tételes bibliográfiáért 700 Ft-ot számlázott, vagy amikor egy másik központ 250 Ft-os témánkénti előfizetési dij ellenében alig néhány figyelőlapot küldött.

A specializáció, a koncentráció és a kooperáció utját járva több megyei könyvtár eljutott már a társadalomtudomány meghatározott ágazatában a szakmai tájékoztatás szintjéig.

Mielőtt erre példákat sorakoztatunk fel, előrebocsátjuk, hogy helyismeretben több megyei könyvtár szakkönyvtár.

Ezen tulmenően a debreceni megyei könyvtár - észlelve, hogy az államigazgatási és közgazdasági szakmai tájékoztatásnak nincs területi könyvtári bázisa - 1971-ben a megyei tanács épületében ily irányu szakkönyvtárat szervezett 10 000 kötettel és 311-féle folyóirattal, beleértve a hivatalos közlönyöket is. 50-60 periodikából havi irodalmi jegyzéket adnak ki, elsősorban államigazgatási, politikai, gazdasági, statisztikai témákból, éves komulációval.

A szakkönyvtár használata biztató. Kéznél van, a gyorsaság félsiker. A folyóiratokat s részben a könyveket az érdekeltek közremüködésével szerzeményezik. Sikerült közelebb kerülni a használókhoz, sőt szolgáltatásaikat a vidéki tanácsok, a megyei tanácshoz tartozó intézmények dolgozói, ügyvédek, jogászok is igénybe veszik. A szervezeti felépitès hármas: megyei könyvtár - szakkönyvtár - tanácsi osztály szakirodalmi felelőse. A továbblépést a dokumentációban látják. A kisértés nagy arra, hogy az irodalmi jegyzék mellett referáló kiadványt jelentessenek meg. Ennek ma utját állja a szakemberek és a gépesités hiánya. Sajnálatos lenne a referáló kiadványok számának további szaporitása. A jogász vagy közgazdász szakember nem ehhez kellene, hanem a visszakeresésnél a szelekcióhoz és eseti tömöritvények elkészitéséhez. Ez a szakember a kurrens folyóiratokhoz nyul, a friss szakirodalmat tudja adni - szakmailag válogatva. Amig ez megvalósul, célszerü volna a jobban szürt bibliográfiai cimeket néhány soros annotációval ellátni.

Az egri megyei könyvtár a debreceniektől megrendelt irodalmi jegyzékkel nem szerzett jó tapasztalatokat, megfelelőnek mondják azonban a megyei események visszhangjait tartalmazó "folyamatos helytörténeti tájékoztatást". A megyei könyvtár - kihelyezett részlegeként - szervezi a megyei tanács épületében müködő állomását. Itt hasznositják az Országgyülési Könyvtár államigazgatási szakirodalmi szolgáltatásait. Ki akarnak itt fejleszteni dokumentációt, adattárat a nem ágazati problémákra, továbbá jól visszakereshető

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

okmánytárat a VB ülések jegyzőkönyveinek, a tanácsi osztályok által készitett elvi jelentéseknek, előterjesztéseknek, elemzéseknek a nyilvántartására.

A kecskeméti megyei könyvtár a VB előterjesztések során felmerülő témákhoz bibliográfiát ad, ebből az előterjesztést készitő tanácsi funkcionárius kiválasztja a leginkább odavágónak tartott cikkeket, ezeket a tanács kimásoltatja az eredeti kiadványból s megküldik a VB, illetve a tanács tagjainak, hogy a tárgyalás előtt a szakirodalommal ismerkedhessenek. A bibliográfiák százat is meghaladó cimanyagot tartalmaznak, felidézve a "tulöntözés" veszélyét. 1977-től kezdve a kecskeméti megyei könyvtár még a nagyközségi tanácsok munkaterveihez is folyamatosan ad bibliográfiát. Megkönnyiti a dolgot, hogy sok az azonos téma, pl. a nőkérdést egyszerre nyolc tanács tüzte napirendre.

A tanácsok szakirodalmi tájékoztatását nagyban elősegiti a megyei könyvtár vezetőjének személyes kapcsolata a tanácsi vezető szervekkel. Előljár ebben Szombathely, a tanácsi kivánságok formaságok nélküli gyors kielégitésével is. Igen előnyös, ha a megyei könyvtár vezetője, mint a szolnokié, tanácstagként ismeri a munkaterveket. Egyes könyvtárak esetében azonban eléggé protokolláris a kapcsolat.

A megyei párt- és tömegszervezetek információellátása - több könyvtár tapasztalata szerint - központilag megoldott.

A nagyvállalatok maguk teremtették meg - jól-rosszul - szakirodalmi bázisukat és ezek az illetékes országos információs intézményhez kötődnek, még társadalomtudományi kérdésekben is. A középüzemekben mindez kevésbé szervezett, ezért náluk - ugy tünik, - a megyei könyvtár társadalomtudományi tájékoztató szolgálatának van keresnivalója. Az egri megyei könyvtár szerint a vállalati szakkönyvtárak szivesen veszik a módszertani segitséget, ebben a megyei könyvtárak jobban kézre vannak, szakértők is.

KÖNYVTÁRI INFORMÁCIÓ A KÖZGAZDASÁG-GAZDASÁGPOLITIKA TERÜLETÉN

A Kulturális Minisztérium Könyvtárosztályának és a Minisztertanács Tanácsi Hivatala Közgazdasági Főosztályának kezdeményezésére a kisérletre felkért néhány könyvtárban a társadalomtudományi szakirodalmi tájékoztatás keretében megindult a közgazdasági-gazdaságpolitikai tájékoztató szolgálat kifejlesztése.

Megrendelték az idevágó folyóiratokat és más dokumentumokat. Ezek egy része egyes esetekben már meg is volt. Az igények megismerésére az egyes könyvtárak más-más eljárást követtek. A szombathelyi megyei könyvtár a Közgazdasági Társaság helyi vezetőségével együtt a Társaság több mint 200 tagjának körlevelet küldött, ehhez mellékelte a könyvtárban található közgazdasági tárgyu folyóiratok jegyzékét, feltett egyuttal néhány igénytisztázó kérdést. Választ 12-en küldtek, a tájékoztatást a legtöbben annotált szakirodalmi jegyzék formájában képzelik el.

A kecskeméti megyei könyvtár megbeszélésre hivta meg a figyelembejövő intézmények vezetőit. A meghivottak - jórészt helyetteseinek - egyharmada jelent meg, számukra az országos szakmai információs központok anyagait adták át.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A szolnoki megyei könyvtár a számbajövő érdekelteknek körlevelet küldött szét, felhivta figyelmüket a megyei könyvtár társadalomtudományi információs szolgáltatásaira. Egyben részletekbe menő tervezetet dolgoztak ki e tájékoztatás megvalósitásának szempontjaira.

A veszprémi megyei könyvtár az Akadémia ottani társadalomtudományi szakbizottságának a megbizásából 1975-ben kérdőives felmérést végzett kutatók, pedagógusok, muzeológusok, levéltárosok között. Több mint 50 %-ban (161 esetben) kaptak választ, de a folytatás megakadt.

A tanácsi könyvtáraknak a lakosság széles rétegeit meg kell nyerniök a közgazdasági jellegü tudatformáló, véleményképző információk használatához. Ez kifejezetten közmüvelődési munka, mert eligazit, helyes megvilágitásba tesz közgazdasági kérdéseket, segit abban, hogy a lakosság felismerje az összefüggéseket bonyolult gazdasági problémákban, átlássa a hazai és a nemzetközi gazdasági realitásokat, növelje gazdasági szemléleti szintjét.

Folyó ötéves tervünk központi kérdése a hatékonyság, a termelékenység, összeszükült erőforrásaink jobb hasznositása. Ötéves tervünk ez elé a feladat elé állitja mind szervezési- igazgatási intézményeinket, mind termelőüzemeinket, mind pedig megyei könyvtárainkat. Ez utóbbiaknak a közmüvelődési szinten tul hozzá kell járulniok a területfejlesztési tervek kitüzte termelékenységi tartalékok feltárásához, a beruházásra forditandó eszközök okszerü felhasználásához s más közgazdasági feladatok megoldásához.

Indokolt tehát a megyei könyvtárak közgazdasági-gazdaságpolitikai tájékoztató szolgálatának a közmüvelődési szintet meghaladó fejlesztése. Annál is inkább, mert mig müszaki, épitésügyi, mezőgazdasági területen az ilyen jellegü országos szaktájékoztató intézmények köré vertikális hálózat fonódik, addig közgazdasági kérdésekben - a referáló kiadványokat nem számitva és a statisztikát kivéve - nincs területileg is kiépitett szakirodalmi tájékoztató szolgálat.

Ugyanakkor figyelembe kell venni, hogy a közgazdaságtudomány-gazdaságpolitika müvelői, helyesebben megvalósitói a könyvtári szakirodalmi tájékoztatással szemben sokszor egyéb információs csatornákat preferálnak, előbbre sorolják a szóbeli értesüléseket, a kapott instrukciókat, a bizottsági megbeszéléseket, a szemléltető módokat, mint amilyen a film, a kiállitás, a tapasztalatcsere, a külföldi tanulmányut.

A grafikai tájékoztatási eszközökből a jogszabályokat, a közgazdasági szabályozókat tartalmazó irányelveket, a munkaerőhelyzetre, a foglalkoztatottságra, a termelésre, az áruforgalmi viszonyokra vonatkozó adatokat egyes megyei könyvtárak már szolgáltatni képesek. Az ezeket tárgyaló szakirodalmat is. A probléma abban áll, hogy a társadalomtudományi, tehát közgazdasági-gazdaságpolitikai szakirodalomnak is az a sajátossága, hogy - a müszakitól eltérően - bőbeszédübb, kisérleti eredményekbe, képletekbe alig foglalható. Ugyanakkor a gazdaságpolitikát realizálók, a manageri beosztásuak éppen időhiányban szenvednek.

Az 1976. év tapasztalatai azt mutatják, hogy sikertelen valamennyi - az e téren számbajövő - igénylő kategóriára, vállalati, intézményi, üzemi, kutatói felhasználásra kiterjeszteni a közgazdasági tájékoztatást. Eredményesebb a koncentrálás a tanácsi funkcionáriusoknak - az államigazgatási mellett - a gazdaságpolitikai elvi jellegü szakirodalmi igényeire, a megyei könyvtár tanácsi szakkönyvtárának mind szellemi, mind szakterületi kiépitésével.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A szakember

A könyvtáros éppoly szakember, mint a közgazda, a mérnök, az orvos, - szakember a dokumentumok beszerzésében, nyilvántartásában, visszakereshetővé tételükben. Ami általában hiányzik, az az illető tudományterület tartalmi ismerete, a diszciplinára vonatkozó szaktudás.

Enélkül pedig nem lehet teljes értékü partnere az illető terület szakemberének. Az országos tájékoztató szakközpontok tartalmi feltáró kiadványai, a referáló lapok, a témadokumentációk is sokszor hiába áramlanak a megyei könyvtárakba, ott inkább csak nyilvántartó, mint értő kezekbe kerülnek.

Az egri és a veszprémi megyei könyvtár vezetője szerint sem szakmai rangot, sem megfelelő bérezést nem tudnak adni az un. szakembernek. A szolnokiak kerestek-kértek közgazdát, de nemigen lehet megnyerni őket információs munkára, fizetésük különben is bérfeszültséget okozna.

Ezek láttán egyelőre kisegitő megoldások felé kell fordulni. Debrecenben, Egerben a tanácsi igazgatási szakkönyvtár szerzeményező munkájában a tanácsi szakemberek müködnek közre. Megoldásnak látszik meghivás másodállásra vagy nyugdijas foglalkoztatása. Nagyobb terjedelmü munka elvégzését eseti megbizással lehet szakemberre bizni.

Amikor a területfejlesztés államigazgatási és közgazdasági kérdései annyira előtérben állanak, megfontolandó volna már müködő könyvtárosaink más szakma értésére is irányuló törekvéseit szakmai képző tanfolyamok inditásával is honorálni. Indokolja ezt a tapasztalat. A debreceni megyei könyvtár két dolgozója meg akarta szerezni a közgazdasági, illetve a jogi képesitést is, egyetemi felvételi kérelmüket azonban azzal utasitották el, hogy már van (könyvtári) diplomájuk.

A szakmai képzés célszerü iránya államigazgatási, közgazdasági és tájékoztatáselméleti volna. Az utóbbival kapcsolatban helyesen állapitja meg a veszprémi megyei könyvtár, hogy az államigazgatási vagy közgazdasági területre szakosodott könyvtáros fő feladata az információ-szervezés.

E hármas irányu képzést célszerü lenne a Tanácsakadémián inditandó tanfolyamon összefogni. Egyszerüsiti a képzést az a körülmény, hogy megyei szinten - az igényekhez mérten - egyelőre elégségesnek látszik a hazai tudásanyag megismerése, idegennyelvü képzettség nélkül.

A fokozatosság

A megyei könyvtár több szintes fejlődésen megy át, amig szakmai információs szolgálata érlelődik. Nem lehet "uno ictu", egy csapásra felcsapni szakirodalmi információs intézménynek, mert hamar kiötlik annak müvirág mivolta.

Az első szakasz a közmüvelődési kereteken belül megvalósuló hagyományos könyvtári tájékoztatás. Ez még nem szakosodik különösképpen, nem is koncentrálja figyelmét bizonyos felhasználói rétegekre, tájékoztatása egy szakterületről "ad hoc" jellegü s jobbára ismeretterjesztő szinvonalu.

A következő szakaszban egy-két területen a szakirodalmi felkészültség a többinél gazdagabbá válik. Ezt a területet a könyvtár külön kezeli szerzeményezésében, nyilvántartásában, szolgáltatásaiban. Igyekszik kapcsolatba kerülni a szakterület "környezetével", igyekszik - mint ezt a veszprémi

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

könyvtár hangsulyozza - az érdekeltek elé menni, vagy mint a szolnoki könyvtár, amely a környezetvédelmi tanácskozáshoz szervező munkát, helyiséget, szakirodalmat adott. Ezt kiemelt közmüvelődési vagy szakmai felkészültségi szakasznak neveznénk.

A szakmát, a szakterületet, amerre a felkészültség tart, a régió konkrét igényei, a "környezet" szükségletei, a terület szakirodalmi ellátottsága határozzák meg. Ebből az aspektusból a fentebbiekben kifejtettek nem annyira követendő példák, mint inkább módszerbeli szempontok.

A régió körülményeihez mérten kialakult társadalomtudományi szakterületen fokozott hangsulyt kap az ezt az irodalmat hasznositók számbavétele és tájékoztatása - már szakmai szinten. Ennek elérésekor következik be részükről az elismertség, a tájékoztatási szolgáltatások tudatosodása, majd a rendszeres rátámaszkodás. S itt helyes, ha a figyelem nemcsak az egyetemet-főiskolát végzett használókra irányul, mert a kulcspont sokszor éppen a középkáder. Ezek megközelitése uttörő, de hálás munka.

A fejlődési szakaszok-fokozatok természetesen nem különülnek el, hanem egybefolynak. Annál is inkább, mert szerves fejlődésben nőnek ki egymásból. Nem alacsonyabb szintből, mert lehet valamely tanácsi könyvtár közmüvelődési funkciójában kiváló, anélkül, hogy szakmai tájékoztatásra törekedne. Ez egyben azt is jelenti, hogy a szakmai tájékoztatás csak a közmüvelődési feladatok megoldásának sérelme nélkül valósitható meg, vagyis a vázolt irányu fejlődés nem egy tört törzs uj hajtása.

Ugyanakkor az előfeltételek hiányának monoton hangoztatása nem egyszer kamuflázs a régi szemléletben való megrekedéshez, a vezetés teremtő erejének a hiányához. A termelőerők magasabb szintjére jutott, de munkaerőben és anyagiakban korlátozott társadalmi-gazdasági életünk egyik tartaléka a munka jobb szervezése, hatékonyságának fokozása. Ez a mi esetünkben azt is jelenti, hogy regionálisan magunkévá tesszük valamely felhasználó réteg szakmai eszmekörét - szakirodalmi támogatással. Igy terebélyesedik ki a könyvtárosi hivatás, a szakmai öntudat pozitiv lelki funkciója, ami megakadályozza, hogy a hivatás állássá süllyedjen.

Ennek elérése nem könnyü, amikor köztudomásulag szerények a könyvtárosi fizetések keretei. Ezek legális kiegészitésének mind az országos központokban, mind egyes megyei könyvtárakban követett gyakorlata serkentő tapasztalat a szakmai tájékoztatás fejlesztése érdekében is.

ÖSSZEFOGLALÁS

A megyei könyvtárak társadalomtudományi vagy más irányu rendszeres szakmai tájékoztató munkájáról szóló korábbi részletes elemzésre nem támaszkodhattunk. Az általunk feltártakból kiszürt megállapitások sem alkalmazhatók mindenütt. Van azonban néhány általánosan érvényes szempont.

A Könyvtárosztály, illetve a Tanácsi Hivatal által kezdeményezett társadalomtudományi információ kifejlesztése nem a legszerencsésebb időben indult, népgazdaságunk takarékossági törekvései miatt. Pedig a folyóiratok drágulása, a gépesitéssel járó nagyobb beruházás, a nem könyvtári szakember alkalmaztatása éppen ellenkező előjelü költségvetési ráforditást kiván.

Figyelembe kell azonban vennünk a kulturális miniszter által a közmüvelődési törvény országgyülési tárgyalásakor - nyilván a megyei könyvtárak-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

ra is érvényesen - mondottakat: "A kultura munkásainak tisztázniok kell a megváltozott viszonyokhoz kapcsolódó, azokat kifejező néhány kérdést". A megváltozott viszonyok a meglévő sokrétü feladatok mellett továbbiak elé állitják a tanácsi könyvtárakat.

Ez átalakulási folyamatot indit el. Helyesebben a megyei könyvtárakban máris megnyilvánuló utkeresést erősiti. A megfelelő szakmai tájékoztatás vákuumot tölt ki, azt a vákuumot, amelyben a régió viszonyaihoz mérten kielégitetlen igények vannak.

Bár a szóbanlévő folyamat szerves fejlődés eredménye, bizonyos mértékü r e n d s z e r t e r v e z é s elengedhetetlen. E rendszertervezés lépései a következők:

- az igényeket nyiltan vagy látensen támasztó felhasználó tipus körének rögzitése,
- e tipus - keretek közt tartott - szakirodalmi igényeinek mélyebb kielemzése,
- az igények és a lehetőségek egyensulyozása,
- ennek megfelelő belső szervezeti módositások, a kooperációs segitség rendszeresitése,
- kisérleti megvalósitás és a kisérlet eredményeinek a rögzitése,
- negativ visszhangra a tervezés-szervezés kritikája, esetleges módositása, pozitiv esetén a szolgáltatás rendszeresitése.

A megtervezetten müködő tájékoztatás felügyeletre szorul, egyes elemeinek közbeni javitására. Időnként pedig nem hiányozhat az elvi értékelés, elsősorban használók, a "környezet" itéletének a tükrében. Ezt azonban nem lehet egyes kikapott esetekre alapozni.

Ha a megyei könyvtár vezetője valamely társadalomtudományi területen rendszeres tájékoztató tevékenység kifejlesztése mellett dönt, gondoskodnia kell e feladatkör és az azt ellátó személyzet beilleszkedéséről könyvtárának szervezetébe. Az ilyen részleg kissé idegen test, akár az ujszerü tájékoztatást, akár az igénylői réteggel kialakitandó folyamatos együttmüködést, akár az esetleg magasabb bérezést vesszük. Ezért a szóbanlévő szakmai tájékoztatás csak akkor lehet sikeres, ha maga a könyvtárvezetés is ráhangolódik az ujszerü feladatokra és irányitást tud adni azok kibontakoztatásának.

A személyi és anyagi feltételek megléte óhatatlan ugyan, de szervezési-vezetési készség nélkül a kezdeményezés még teljesitett feltételekkel is elsorvad. A szervezési készség egyik tartozéka a témákra bontott és szinte személyekre orientált információellátás, ami a fejlődés későbbi szakaszában szinte automatizálódik.

Ám, ha a megyei könyvtár vezetőségének őszinte is a törekvése a társadalomtudomány valamely területén a szaktájékoztatás kifejlesztésére, nem bizonyos, hogy ez a törekvése sikerrel jár. A buktató lehet a feltételek nem realizálása, az igénytipusokra koncentrálás mégis érdektelen visszhangja, tévedés a szervezésben, a kivánalmak szintjéhez mért szakértelemben, a tájékoztatási mód megválasztásában és sok más akadályban.

A Könyvtárosztály, a Tanácsi Hivatal és a szakmai közvélemény ismeri ezeket a nehézségeket és ezért különösen méltányolja, ha a kisérleti közremüködésre felkért megyei könyvtárak közül akárcsak egy-kettő ér el a szaktájékoztatásban elterjesztésre érdemes eredményeket.

Ehhez a fentebbiekben kifejtettek inkább csak emlékeztetők, mint megállapitások. Céljuk annak elősegitése, hogy a provincializmus felszámolása ne

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

álljon meg a régiókban müködő nagyüzemekben, kiváló kutatóintézetekben, hanem a főváros és a vidék szintkülönbségének felszámolása terjedjen át - a megyei könyvtárak közremüködésével is - a társadalomtudományok terére.

1. KATSÁNYI Sándor: A társadalomtudományi irodalom forgalmának változásai a közmüvelődési könyvtárakban.
= Könyvtári Figyelő. 1975. 4. no. 373-385. p.

A könyvművészet elméleti problémái

NEMÉNYI László

A szocialista kulturális forradalom döntő változást hozott egész könyvkulturánkban. Megujult, tartalmában átformálódott könyvkiadásunk 1955-től vett nagyobb lendületet, miután a Kiadói Főigazgatóság kialakitotta a magyar könyvkiadás időtálló, szilárd szervezetét, s ez nem csak a müvek számának, ivterjedelmének, példányszámának növekedésében, tehát mennyiségileg nyilvánult meg, hanem előrelépést jelentett a minőség, a tartalmi és formai igényesség, az ötvenes évek közepéig tapasztalható aránybeli torzulások tekintetében is (1). Lényegében ettől kezdve teremtődnek meg fokozatosan szocialista könyvmüvészetünk feltételei, széles körü kibontakozására azonban csak a hatvanas években és még később kerül sor.

Eltekintve az egyes területeken legujabban érzékelhető, reméljük átmeneti visszaeséstől (2), a több mint másfél évtized eredményeinek ismeretében, egyre sürgetőbb igénnyel merül föl azoknak a kérdéseknek a tisztázása, amelyeket éppen a gyakorlat jelenlegi fejlettségi foka vet fel a kutatásnak, nevezetesen: időszerü lenne könyvmüvészeti kulturánk szinvonalához méltó rendet teremteni elméleti kérdései között is. Ugyancsak nem uj megállapitás, hogy a szép könyvek előállitásának esztétikai kérdéseit kutató sokkal nehezebb helyzetben van a gyakorlat leiró vizsgálójánál. Nemcsak azért, mert e sajátos müvészet esztétikájának átfogó, rendszeres tárgyalására még nem kerülhetett sor, hanem azért is, mert a lényeges kérdésekben sokszor a szakma avatottjainak ellentmondó megnyilatkozásai, értékelései között kell keresnie az eligazodást. Másfelől pedig éppen a könyvmüvészet gyakorlatában jelentős szaktekintélyek nyulnak a legóvatosabban a könyvesztétika általános problémáihoz, vagy zárkóznak el a határozott állásfoglalástól. Albert K a p r , a lipcsei Grafikai és Könyvmüvészeti Főiskola betü- és könyvtervezés professzora, aki számos nemzetközi könyvmüvészeti versenyt, kiállitást zsürizett és maga is több dij birtokosa, tehát alkotó könyvmüvész, alapvető munkájának bevezetésében nem kivánja "a könyvtervezés különböző területeit müvészi tartalmuk szerint besorolni" (3).

Megneheziti a biztos tájékozódást az is, hogy a sokféle feladat szerint különbözően, de a könyvalkotásban az esztétikai mimézis határkérdései kö-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

zött tárgyalható, a tudomány által eddig kevéssé feltárt, sokfelé gyökerező művészeti területről, az iparművészetről, illetve ipari formatervezésről, vagy legalább is velük részben közös alapon vizsgálható tevékenységről van szó, amely a szintézisalkotáshoz még több tudományág részkutatásainak eredményeit igényli.

A kérdés, hogy művészet-e a tipográfia, lényegében azóta merül fel, amióta szép könyvek készülnek. Az ember szeretné a könyvet, ezt a minden tudást, szellemi értéket hordozó használati tárgyat ott tudni örökbecsü kincsei, a művészi alkotások között. A Hasznos Mulatságok 1822. évi 43. száma arról tudósitja az olvasót, hogy "... az angolok egy könyvben a Szép Tudományok és Mesterségeknek négy különféle nemét lelik fel: ti. a Poézisnek, a Rajzolásnak, a Rézmetszésnek és a Könyvnyomtatásnak". E naiv megállapitáson, mely a tipográfiát a költészet mellé állitja, ma már legfeljebb csak mosolygunk, viszont az érintett probléma terén - korunk tudományos eredményeit tekintve - máig sem jutottunk megnyugtatóan előbbre.

Kner Imre irja 1928-ban, hogy "sokan egyenesen kétségbevonták a "könyvmüvészetnek" mint ilyennek a jogosultságát, s arra az álláspontra helyezkedtek, hogy a könyv egyszerü használati tárgy, s minden olyan kisérlet, amelyik többet akar elérni mint a technika által diktált logikusan egyszerü formák, vagyis az ugynevezett "Werkform" kialakitását, jogtalan. Akadnak irók is, akik tiltakoznak az ellen, hogy a tervező müvész, a nyomdász, a kiadó bármit is hozzá merjen tenni vagy ki akarjon fejezni azon kivül, amit ők a szövegbe beleirnak" (4). A Magyar Bibliofil Társaság 1962. decemberében és 1963. januárjában állitotta ki a Nemzeti Galériában az 1945. utáni magyar könyvtermés mintegy száz válogatott kötetét, amely a felszabadulás utáni könyvmüvészetünk első bemutatkozása volt. E kiállitás kapcsán irja Szij Rezső: "Nyilvánvalóan eldöntöttnek tekinthető az a vita is, hogy müvészet-e a könyvmüvészet. Akár az iparmüvészet egyik részterületének minősitjük, akár attól független jelenségnek, letagadhatatlan, hogy önálló tehetséget, képzelőerőt és tökéletes kivitelezést igényel, amelynek sikerült alkotásaitól a müvészi rangot megtagadni ma már nem lehet" (5). Kaesz Gyula szerint "A könyv komplex müipari termék (iparmüvészeti mü; szabatosabb német terminussal: Gesamtwerk); teljes egészében magas izlésbeli tartalommal, egyes kifejezetten müvészi szinvonalu elemekkel, például müvészi illusztrációkkal vagy diszitésekkel megoldott használati eszköz" (6), amellyel szemben a legfőbb követelmény, hogy önmagukban is szinvonalas összetevő részei szerves és harmónikus összefüggésben olvadjanak egységes müvé.

A TIPOGRÁFIAI FORMA MINT DESIGN

A müvészi könyv belső tipográfiájának tervezés szintjén történő kialakitása kétségtelenül a könyvmüvészet központi - ha ugyan nem a legfontosabb - alkotásterülete. A tipográfiai forma -, amely a könyvnél jóval szélesebb körben van jelen mindennapi életünkben - legértékesebb jellemző sajátja az irással szemben, hogy a szöveg belső tartalmának kapcsolatait és egyes részei közötti összefüggéseit is érvényre tudja juttatni, elemei közötti arányok kialakitásával. A nyomdász ezt ugy éri el, hogy rendezi a szöveget. "Megismerkedik a szöveg tartalmával, magáévá teszi annak logikáját. A szöveg belső logikájának megfelelően alakitja ki a szöveg látható megjelenési formáját,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

tehát a betük és sorok méreteit, majd megformálja azokat az arányokat, amelyekkel egymástól elválasztja, tagolja, tördeli a szöveget annak érdekében, hogy ezek az arányok a szöveg egyes részeinek belső összefüggését minél hivebben tükrözzék" (7). "A szövegnek tipográfiai formába való rendezése ... a szövegnek olyan szinvonalu érthetőséget kölcsönöz, amire más közlési mód, mint például az élőszó, a rádió vagy hanglemez nem képes" (8). Haiman György megfogalmazása szerint "a tipográfiai forma a szövegközlés igen fejlett és nagy tervszerüséggel tudatosan alakitható megjelenitésének eszköze, amely alkalmas arra, hogy a közlés érthetőségét, áttekinthetőségét elősegitse, fokozza, és ugyanakkor látható formában rögzitett gondolatot szépérzékünknek megfelelő módon jelenitse meg" (9). Ugyancsak ő irta le: "A tipográfia tulajdonképpen rendet jelent. A papirra vetett gondolatok anyagtalan világában a lényeget kifejező szimbólumokat. A természet formáitól nem plagizálható, a látható világ tárgyaitól ki nem kölcsönözhető formákat" (10). Majd egy másik helyen: "A tipográfia esztétikuma a forma olyan eszközein át érvényesül, mint az arányok, a ritmus, a harmónia stb." (11).

Ha a müvészi könyvalkotás egészén belül a tipográfiai formaalkotást mint jól körülhatárolható tevékenységet önállóan, külön vizsgáljuk, az ipari formatervezés körébe kell utalnunk. (Iparmüvészeti produktumnak abban az esetben nevezhetnénk, ha terméke értékstrukturájában a közvetlen praktikummal szemben az esztétikai célok jelentkeznének döntően, ez pedig csak kivételes esetekben fordulhat elő.) Ugyancsak ide tartozik a szép könyveknek az a csoportja, amelyek megalkotásánál nem vesz részt autonóm müvészet, és a tárgyformálásban kizárólag a design törvényei érvényesülhetnek. Kérdés, milyen esztétikummal számolhatunk ebben az esetben?

Lukács György szerint az ipari formatervezés, de az iparmüvészet termékei is, az emberi partikularitásba szétszórva, a tulajdonképpeni esztétikum szintjét nem érhetik el. Már csak azért sem, mert az ember ezeket a tárgyakat merőben gyakorlatian, a mindennapi élet értelmében használja, ez pedig közvetlen viszonyt létesit a célkitüzés és az ezt megvalósitó eszköz között. Egy szép ágyat is pihenésre, alvásra használunk, ez a jellege érvényesül elsősorban, és nem a másik, amely ehhez, az ember életében betöltött szerepéhez képest csak másodrendüen jut kifejezésre. Ezek "...az emóciókat ébresztő tárgyak olyan sajátos szféráját" képezik, "amely az esztétikum körével sok tekintetben érintkezik, de tőle éppen a müvészet legdöntőbb specifikus meghatározásának hiánya különbözteti meg" (12). "Az esztétikum határát ... a világalkotás kritériuma határozza meg" (13). Ez nincs jelen az ipari formatervezés tárgyaiban. Az épitészetre jellemző architektónikus belső tér sem jön létre ezeknek a tárgyaknak még valamilyen rendezetten ható összességéből sem, tehát inkább a kellemes, az álesztétikai körébe kell utalnunk őket. Annál is inkább indokolt ez, mert az "esztétikum és a pusztán kellemes tényleges elválása azon alapul, hogy vajon bekövetkezik-e a közvetlenül adott partikularitás fölé való emelkedés, vagy pedig a képződmény és a hatás megreked ebben a partikularitásban" (14). Világosan látható, hogy az ipari formatervezés alkotásai ez utóbbi teljesitését nem haladják meg.

Ez után az elhatárolás után az ipari formatervezés sajátos összefüggései hozhatják közelebb a probléma megoldását, a design-nak egészként, rendszerként történő, objektiv kritériumait is feltáró vizsgálata alapján. A szovjet K. Ivanov kibernetikai, logikai modellezése, amelyet Ernyey Gyula ismertetett az Uj Irásban (15), az architektura lényegét és elemei összefüggését

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

vizsgálja. "Az építészeti elemek rendszerének kidolgozása megmutatja a funkcionális, a konstrukciós és az esztétikai kölcsönhatásokat és az előállitott objektumok értékelésének objektiv kritériumait - irja Ernyey Gyula. - Az építészet és a design rendeltetése közötti nagy rokonság pedig lehetőséget nyujt számunkra a design lényegének, természetének és értékelhetőségének további kutatásaira" (16). Amennyiben a tipográfiai formatervezés valóban és csakis design-nak minősül, összetevőinek kapcsolataira végső soron a design-t meghatározó, a fogyasztás és termelés hányadosával kifejezett összefüggés érvényes (17).

A design koordinációs centrumai legmagasabb szinten a termelés folyamatában, konkrétan a tervező munkájában ütköznek - olvashatjuk a továbbiakban -, és a tervezés, az alkotás folyamatában meghatározók. Ismeretük az alkotói munka helyes értékelésének alapja: "E szempontok megsértéséből adódik, hogy ha a tervezést csupán esztétikai problémának tekintik, - óhatatlanul megkárosodik az egész rendszer és maga az esztétikai elem is. Ugyanigy, ha csupán technikai szempont érvényesül, ha az anyag és konstrukciója kerekedik minden fölé - elsikkad a szociális lényeg, és a funkcionális és esztétikai elem kerül háttérbe. Ugyanez érvényes a funkció és munka elemekre is..." (18).

A KÖNYVMÜVÉSZET SZINTÉZISEI

Ha a tipográfiai formaalkotást önmagában design-nak tekintjük is, fölöttébb problematikus ezt általában, a könyvalkotás egészére kiterjeszteni. Az a szép könyv ugyanis, amelyben szépirodalmi mü testesült meg, esetleg müvészi illusztrációkkal, nem azonos szerkezetü képződmény azokkal a mindennapi értelemben vett használati tárgyakkal, eszközökkel, amelyek végső soron az álesztétikai, a kellemes szintjén nem lépnek tul, és nélkülözik az autonóm müvészet szféráját. Éppen a könyv funkciójának, az irásos-nyomtatásos közlés, átörökités teljesitéséből adódik az autonóm müvészet - példánkban a szépirodalmi mü - olyan csorbitatlan jelenléte, elválaszthatatlan kapcsolata a tárggyal, melyhez hasonlóval egyetlen más objektum nem rendelkezik. Igaz, a hanglemez, hangszalag is képes "pontosan" felidézni valamely előadott zenemüvet - és folytathatnánk -, viszont az irodalmi mü elsődleges, "veszteség nélküli" kommunikálása a könyvön át vezet a müélvezőhöz; minden más forma erre az alapra épül, ezt használja, ennek alárendelten funkcionál. Másfelől pedig ez az autonóm müvészeti szféra nem lehet a design esztétikai kifejezőkészségének része - még ha kapcsolatba is lép vele -, hiszen a rendszer koordinációs centrumain mindenképpen kivül eső, közvetlen genézisében attól független, más minőségü esztétikum hordozója.

A könyvmüvészet példánkkal megegyező szerkezetü alkotásait - megint csak nem minden könyvalkotást! - inkább szintetikus müvészeti jelenségként kell vizsgálunk, amint erre Dr. Pogány Frigyes már 1968-ban felhivta a figyelmet: "E müvészeti ág bámulatosan gazdag szintézist rejt magában" - irja (19). Ez a szintézis pedig a könyvmüvész alkotása és a szerzői, irói mü, mint két egymástól különböző alkotásterület között jön létre. Ki is fejti, hogy "A könyvmüvész alkotása a technikával társulva mindinkább növekvő tartalmi gazdagodást, alaposabb szintézist, teljesebbé válást és értékgyarapodást jelent. Nemcsak a szerzői, irói mü tartalmának puszta formába ön-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

téséről van szó, hiszen minden szerzői, irói mü tartalmának megvan a maga sajátos formája, még mielőtt egy szép könyvben testet öltött volna. A könyvmüvészeti forma és annak tartalma más értelemben realizálódik. Két alkotás, két alkotótevékenység és ezzel egyuttal két tartalom és azzal adekvát forma ötvöződik eggyé, egymástól elválaszthatatlanná, a könyvet alkotó müvészi kollektiva tevékenysége nyomán" (20). Ez a szintézis "bizonyos szempontból többrétü, mint például a szobor, a falkép és az épület benső társulása. Hiszen az ilyen épület csak a társmüvészet szerves beilleszkedésével válik müalkotássá, azok nélkül kompoziciója széthull. A szerző elvben önmagában is teljes értékü müvéhez végső fokon uj mü is társul, mialatt a gondolati szférából az uj mü jelrendszere révén materiálisan is testet ölt" (21).

Ismeretes, hogy a szakmai köztudatban eddig nem volt határozott különbségtétel a könyvvé formálandó mü és a könyv tartalma között: a könyvet egészében mint az irói mü megtestesült formáját értelmezték. Az, hogy az irói mü tartalmával a könyvforma szoros összefüggésben jelenjen meg, régóta általános követelmény, és a modern könyvmüvészeti szakirodalomból sokoldaluan ismert. "Könyvmüvészetünknek az elmult idők mesteri technikáját a magunk eszközeivel kell tovább folytatni és fejleszteni, - mindenkor a tartalmi feladatokból kiindulva - irja Kaesz Gyula. - A könyv szépsége, formájának eredetisége csak tartalmának ekvivalens kifejezése lehet" (22). Ám éppen abból, hogy a könyvmüvészet a szintetikus müvészet sajátosságait is mutatja, az következik, hogy a könyv minden alkotóelemének - tehát tipográfiájának, illusztrációinak, kötésének, védőburkolójának stb. - összhangja, amelyet a könyvmüvész tervező, koordináló tevékenységének eredményeként tartunk számon, végső soron a fentebb feltárt társulásnak - és nem egyedül a münek - alárendelt harmóniában fogalmazódik.

Ezek után kiséreljük meg szemügyre venni, hol és miként "érhető tetten" a könyvmüvész, a könyvtervező alkotása! Vajon a tipográfia, amely a közvetités, a rendezés és rendszerezés müvészete, lehetőséget nyujt-e számára, hogy maga is megnyilatkozzék, s ha igen, melyek ennek a feltételei és hol huzódnak a határai?

Megint csak több körülmény óvatosságra int a válaszadásban. "Mi különbözteti meg a tipográfiai müalkotást az egyébként jól kivitelezett átlagos teljesitménytől? Milyen lehetőségekkel rendelkezik a könyvkészitő vagy tipográfus tervező ahhoz, hogy behatolhasson a müvészet berkeibe? " - fogalmazza meg a kérdést Albert Kapr, és hozzáteszi: "A könyvmüvészeti és tipográfiai szakirodalomban találkozhatunk ilyen utalásokkal, ezeknek a problémáknak alapos vizsgálata azonban egyelőre még a jövő feladata" (23). Később megjelent, alapvető munkájában már ugy foglal állást, hogy "...a könyvtervezés csucsteljesitményeit a müvészet területére kell utalni. De a gazdasági, müszaki és mesterségbeli meggondolások sokasága nem teszi tanácsossá, hogy a könyvalkotás egészére a müvészet fogalmát alkalmazzuk" (24). A bővebb indokot, vagyis azt a körülményt, hogy a "könyvtervezéskor az irodalmi tartalom körül müszaki és esztétikai kérdések metszik egymást", ki is fejti: müvészet és ipar viszonya más és más, "müvészi megformálás és technikai előállitás a különböző területeken (a papirgyártástól a védőburkolóig) különböző módon találkozik" (25). Differenciálnunk kell tehát a könyvalkotás egyes területei és kivitelezésének különböző munkafolyamatai között.

Figyelembe kell vennünk továbbá azt is, hogy az egymástól nagyon is különböző közléstartalmak a könyvvé alakitás lehetséges felső esztétikai szint-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

jét többé-kevésbé meghatározzák, legalább is nem nyujtanak közel sem azonos lehetőséget a könyvalkotás gazdagságára, differenciáltságára. Azt természetesnek tartjuk, hogy egy könyv müvészi értékének legkézenfekvőbb kritériuma a könyvalkotás alapját képező szöveg, szépirodalmi mü vagy képzőmüvészeti alkotások müvészi értéke - nem mint determinánsa, csak mint feltétele a továbbiaknak. Korántsem tünik ennyire nyilvánvalónak, hogy például egy rangos költő összes vagy válogatott müveinek kiadása sokkal kevésbé kedvez a müvészi megformálásnak, mint ugyanennek a költőnek egyetlen verse. Ennek a gyakorlatban tapasztalt jelenségnek az lehet a magyarázata, hogy a müvészi könyv, esetünkben mint szintetikus müvészeti alkotás, egyes elemei között - kölcsönös érvényüket kialakitó - sajátos egyensulyt feltételez. "Némelyik könyvvel szinte zavarban vagyunk, irodalmi vagy képzőmüvészeti alkotásnak tekintsük-e, a szöveg mellett a festői illusztrációk olyan hangsullyal jelentkeznek" - állapitja meg Szij Rezső (26).

"A könyvillusztráció... különálló müfaj, amelynek megvannak a saját törvényei - irja Gotthard de Beauclair. - A legfőbb ezek közül, hogy sohasem mondhat le arról, hogy az olvasó, s szemlélő felismerje a szöveg és az illusztráció közötti összefüggést. Ha ezt nem tartják be, többé nem illusztrációval, hanem önálló grafikai lapokkal van dolgunk, ... s igy ott (a könyvben) nincs keresnivalójuk, meg kell elégedniük a tisztán dekorativ szereppel." A jó illusztráció "szinvonalának mértékét... az alapul szolgáló irodalmi mühöz való viszonya határozhatja meg" (27) - és megformálásának szintje, önálló müvészi értéke is. Az illusztráció és a szépirodalmi alkotás kapcsolatából, együtteséből születik éppen a könyvmüvészet egyik legsajátosabb esztétikuma. Ennek létrehozásában a könyvtervező, könyvmüvész szerepe csak annyiban korlátozott, amennyiben a részértékek eredeti megalkotásában nem vagy nagyon is különböző minőségben vesz részt: azáltal, hogy megrendezi társulásukat, biztositja szintézisük feltételeit, mint "harmadik szerző", maga is meghatározójává válik e szintézisből kibomló esztétikumnak.

Anélkül, hogy ezen a helyen vállalhatnánk az illusztrálás széles problémakörének akár a felvázolását is, csak megemlitjük, hogy a szaktekintélyek többsége inkább illusztrálhatónak tartja a régebbi irodalmat, mint napjaink alkotásait (28). Ha ez a helyzet áll elő, tehát amikor iró és illusztrátor társszerzőségi viszonya nem kortársi helyzetben valósul meg, a két alkotás müvészi tükrözésében - az időbeli distancia következtében - hangsulyosabban szembesitődik az irodalmi mü problematikája az illusztrátor korának kérdéseivel, mint ellenkező esetben. Együttesükben az önmagában is teljes értékü irodalmi mü önállóságát megtartva gazdagodik oly módon, hogy az illusztrációk uj jelentéstartalma által megvilágosodnak, hangsulyt kapnak a jelenkor olvasója számára fontos, időszerü kapcsolatai -, ugyanakkor a képzőmüvésznek az irodalmi müvel egyenrangu alkotásában az irodalmi mü világa, eszmerendszere az az inspirativ és rendező erő, amely által mint autonóm alkotó, saját korának valóságáról megnyilatkozhat.

Az illusztrálásban a ma könyvmüvésze soha nem látott szabadságot élvez, melyet a korszerü nyomdatechnika, a sokféle sokszorositási lehetőség biztosit számára. Ma már a legmodernebb képátviteli technikai eljárásban, az elektronikus vezérlésü klisévéső gépek mechanizmusában is megvan a lehetősége annak, hogy a müvész eredetit alkosson. "A varioklisográffal végzett munka ujfajta eredeti fekete-fehér vagy szines grafikát eredményez - irja

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Georg Muche német festő, a Bauhaus egykori mestere. - A rézkarc és a litográfia olyan kiegészitéshez jut, amely egyszer talán majd fölöslegessé teszi ezeket a régi technikákat... Egy uj szerszám, egy uj gép több formai változást hozhat létre, mint a müvész fantáziája. Ennek az uj technikának az eredményét variografikának lehetne nevezni" (29).

Ez a müvészi szabadság azonban, amellyel a mai könyv alkotói élhetnek, nem jelenthet szabadosságot; grafikai alkotásnak és tipográfiai formának magas szinten egységes megjelenését kell biztositaniuk. Csak a könyv összes alkotóelemének fegyelmezett egysége, koncepciózus rendje adhatja meg ezt a harmóniát, amelynek természetesen ki kell terjednie az egyes elemek előállitásának, nyomtatásának egységességére is: "...annak, aki ábrázoló vagy grafikus müvészt hiv maga mellé segitségül, vállalnia kell azt a feladatot, hogy az ábrázolás stilusában, léptékében, technikájában, tónusában, formanyelvében szervesen össze tudja olvasztani (ti. az illusztrációt) a könyv betüjében, papirosában, formátumában, arányaiban lefektetett követelményekkel és adottságokkal, illetve vállalnia kell azt a kockázatot, hogy ez az igen magasrendü szintézis nem sikerül - irja Kner Imre. - Igen sok esetben nem sikerül akkor sem, ha a fent felsorolt követelmények látszólag, külsőleg teljesittetnek is, de idegen a könyvdisz vagy illusztráció szelleme a szövegtől és a könyvolvasás szemléleti módjától" (30).

A szöveg mellé "beálló", azt kisérő képzőmüvészeti münek mindenben könyvivé - könyvméretüvé, könyvminőségüvé, egyben könyvszerüen közölhetővé - is kell válnia, hogy illusztráció lehessen. Különösen a reprodukciós technikával készülő illusztrációnál ragadható meg szemléletesen ez a folyamat, amelynek lényege, hogy irásmü és képzőmüvészeti mü sajátosan közelit egymáshoz. Ez abban nyilvánul meg, hogy az irásmü a tipográfiai megformálás során markánsabb lesz, erőteljesebben szól, mint a kéziratban, a képzőmüvészeti alkotás pedig "lehalkul", a reprodukciós közvetités folytán megjelenésében elvontabbá válik. Szöveg és kép nyomtatott, könyvbeli együttesében egymáshoz mért legfőbb különbözőségét tagadja, és egymás korábbi - e kapcsolatban lényeges - tulajdonságait kölcsönösen átveszi. Az elvont jelrendszerben, leendő tipográfiai formája nélkül is teljes mü, információrendszerét mint lényegét megtartva materializálódik, konkrétabbá válik; a tárgyi valóságában csak egyedileg létező müalkotás - ugyancsak lényegét: képiségének, ábrázolásának legfőbb jegyeit a vizuális csaknem-azonosságig megőrizve - általánosabb lesz. Uj, közös dimenziójuk: a könyv lapjainak sikja.

A könyv alkotásfolyamatában a tervező müvész lehetőségei korántsem merülnek ki az eddig emlitett szintézis megteremtésével. A könyv egésze szempontjából legdöntőbb éppen a közvetitendő müvel kialakitott kapcsolatának tartalma és ebből következően a koncepció, mivel minden további elem ennek rendelődik alá.

Egy fejlett könyvkulturán belül a könyvkiadás az objektiv értékek tekintetében is szükségszerüen rendkivül differenciált képet mutat. Nemcsak ugy értendő ez, hogy sokféle, egyidőben eleve értékes és kevésbé értékes müvek kerülnek kiadásra, hanem ugy is, hogy a gazdasági és társadalmi fejlődéstől meghatározottan, mozgásban lévő értékek megjelenésével is számolnunk kell. Egyes régebbi müvek a sokoldalu fejlődés következtében a jelenkori társadalom strukturájában betöltött szerepüket tekintve olyan változáson mentek keresztül, amely már müfaji kereteiket sem hagyja érintetlenül. Ilyen például - sok más egyéb között - Mórus Utópiája. Az adott müvek eredeti rendelteté-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

sének és annak a tényleges, objektiv szükségletnek a figyelembe vétele, mely mai kiadásukat indokolja, a könyvalkotó attitüdjével való találkozásban a könyvvé formálásnak mindenkor egyszeri szinezetet kölcsönözhet, lehetőséget teremthet a viszonylag önálló tartalom megfogalmazására.

Ezáltal a müvészi könyvalkotásban nem egyszerüen csak az irói, szerzői mü tartalmának adekvát tárgyi, tipográfiai kifejezése valósulhat meg - ez igy tisztán, önmagában lehetetlen is lenne! -, hanem vele együtt olyan u j t a r t a l o m é s f o r m a is jelentkezhet, amelyben az adott valóság társadalmi-emberi világának esztétikai visszatükröződése a közvetitett mü világához tapadó, sajátos szférát foglal el. Ezt a megállapitást a könyvmüvészet kimagasló alkotásaiban az illusztráción kivül is kimutatható, a tipográfia és könyvformálás jelrendszerével kifejezett olyan vizuális közlésekre alapozzuk, amelyek az önmagában vett irói, szerzői müben nincsenek - nem is lehetnek - jelen, ugyanakkor csak általa, vele ötvözötten fogalmazódhatnak, a tárgyformálás kritériumainak is megfelelő szerkezetben.

Emlékeztetnünk kell itt arra, hogy az irói, szerzői mü már pusztán tárgyiasulása által - tehát a könyvtervező külön szándékától függetlenül is - konkrétabbá, többrétüvé és gazdagabbá válik, mert egyszerre több szállal kötődik az adott korhoz, amely arculatát meghatározza. Hiszen "a szép könyv ... mint a régi korok minden müipari terméke, hü tükre nemcsak a kor stilusának, amelyben készült, de minden szellemi, müvészeti és gazdasági tényezőjének is" (31), valamint a müvészi könyvalkotásban az alap, a mü tartalmán kivül a kor képzőmüvészete és a nyomdászat technikai felkészültsége kölcsönhatásai is meghatározóak (32). Ezekkel együtt a könyv alkotójának mondanivalója viszonylag önálló kifejezésére ott és annyiban nyilik lehetősége, ahol és amennyiben a rendelkezésére álló kifejezőeszközöknek a könyv funkciója által behatárolt alternativái között tudatosan dönthet, és végül egyetlen, a müvel is koncepciózus egységben jelentkező fő rendező elv szerint épitkezik, amely saját világa közlésére leginkább megfelelő.

A könyvalkotás elemi, legáltalánosabb kifejezőeszközei lényegében az absztrakt forma alkotóelemei, amelyek - a Lukácsi-i esztétika megfogalmazása szerint - világnélküliek. A szimmetria, a ritmus, az arányok, a harmónia rendező erők ugyan, de önmagukban nézve tartalom nélküliek. Azáltal, hogy a láthatóság szempontjából még amorf anyaggal lépnek kapcsolatba, amelyet rendezhetnek - éppen ennek az anyagnak a maga jelrendszerében magasrendüen szervezett saját összefüggései és a könyvalkotó által kiemelt, hangsulyozott törvényei szerint -, maguk is elrendeződnek, tartalommal telitődnek. A fekete és fehér felületek részletei és egész szerkezetük, a tipográfiai alapelemektől kezdve a képzőmüvészet, az alkalmazott grafika adta eszközökig, a szinek, továbbá az anyagok és megmunkálásuk megválasztásáig minden komponens egymás részjelentését - az irói mü közegébe ágyazottan és azt át is fogva - kiegésziti, erősiti, és egységes, konkrét élményt kelt a szemlélőben. Ebben a mozgásban, melyben végül is a legjobb tipográfiai - és ennél összetettebben - a könyvkompoziciók kialakulnak, a véletlennek, az esetlegesnek már nincs helye; a kettős rendező elv a legkisebb részletekig meghatározottá teszi az épitőelemek megválasztását, szerkezetük kialakitását. Nyilvánvaló, hogy mindez feltételezi az alkotói szubjektum részvételét a folyamatnak azokban a csomópontjaiban, ahol esztétikai értékek határozódnak meg - attól kezdve, amit a könyv tervezőjének a müvel való összeforrott-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

ságán, magasrendü azonosulásán értünk, vagyis a müvel való ismerkedéstől az ezt követő koncepción át a kész kompozicióig.

Egy szakmai körökben elterjedt szemlélet a könyvmüvész alkotását interpretációs folyamatként tartja számon. Bizonyos, hogy a zenei előadómüvészet és a könyvformálás folyamata közt egy - tekintetben valóban fennálló hasonlóság szolgáltathatott alapot ehhez a vélt azonossághoz. Az interpretálás fontosságát mutatja, hogy "nélküle a remekmüvek sora a legtöbb ember számára csak holt anyag. De még aki puszta kottaolvasással elevenné tudja is tenni képzeletében a zenét... az is többnyire csak akkor jut a müvek igazi megértéséhez, ha jó előadásban hallja őket" (33). Kétségtelen, hogy a könyvvé formált irói müvek is kizárólag közvetitéssel, a tipográfus alkotó jellegü továbbitása utján jutnak el az olvasóhoz, azonban az interpretáció lényegét jelentő ujrateremtésük nélkül! Tudvalevő, hogy az interpretálást, az előadómüvészetet a zenében az információátadás tökéletlensége hozta létre: "A helyes zenei előadás módját nem lehet jelekkel pontosan feltüntetni... az előadási jelek csak nagyjában körvonalazzák a zeneszerzők kivánságát, nem is lehetnek pontosak, mindig csak megközelitőek" (34). Ezzel szemben az irás, amely egyezményes grafikai jelek rendszere, ha a nyelvileg kifejezett gondolatokat nem is, de magát a közvetitendő irásmüvet pontosan, hiánytalanul rögziti, következésképpen a mai könyvalkotásban betühiven kell szerepelnie, kiegészitésére nincs és nem is lehet szükség. Az előbbiekben kifejtettük, hogy a könyvmüvész alkotása miként társulhat az irói, szerzői müvel. Az interpretálás elvét tehát el kell vetnünk.

KOLLEKTIV MÜVÉSZET

Az eddigiekben kizárólag a könyvtervező, könyvmüvész aspektusából és az elvi lehetőségek oldaláról foglalkoztunk a könyvalkotás kérdéseivel. A félreértések elkerülése végett szólnunk kell arról is, hogy a mai könyv, elkészültéig egy egész kollektiva összehangolt, gondos tevékenységét feltételezi, és a gyakorlat során további módositó tényezőkkel kell számolni. A könyvkészités folyamatának minden fázisa - noha különböző minőségben - része az alkotásnak, döntően beleszólhat a könyv müvészi értékének kialakitásába.

A könyvmüvészet tehát nemcsak szintetikus, hanem kollektiv müvészet is, mert legalább két szellemi alkotója van: az iró és a könyv tervezője. Kettőjükön kivül a képzőmüvész illusztrátor, a kötés, a védőburkoló tervezője és a kivitelezés irányitói vehetnek részt a könyv megalkotásában. A mai könyv egyszemélyü, elsőrendü alkotója mégis az a könyvmüvész, aki egy kézben fogja össze, a terv elkészülte után is irányitja, ellenőrzi a munkákat. Az illusztrátor autonóm müvészete is az ő kiválasztása, instrukciói alapján lesz a könyv alkotórésze. A terv kivitelezésének fontossága hibátlan, pontos és tiszta munkát követel meg valamennyi nyomdai müvelettől. Ismeretes, hogy a legkisebb hiányosság, gondatlanság leronthatja, megsemmisitheti az esztétikumot.

Ugyanakkor a nyomdászatban is mindinkább tért hóditó, robbanásszerü technikai fejlődés a könyvtervezésnek ezt a "klasszikus" formáját sem hagyja érintetlenül, és végső soron a kollektiv munkát helyezi előtérbe. "Minden eddiginél nagyobb technikai fejlődés előtt állunk - mondotta Pl. Brestyánszky Ilona, a Magyar Bibliofil Társaság 1970-ben rendezett ankétján (35). -

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

...Az információk óriási áradata előirja a könyv- és folyóiratgyártás automatizálását. ...A születő uj a XX. század második fele -ipari formatervezésének szabályai szerint alakul, amint azt H[ermann] Zapf... leszögezi: , A fény- vagy komputer-szedésnek saját törvényei vannak. Itt már többé nem tipográfiai alakitásról lesz szó, hanem fototechnikai folyamatról, amelyet az elektronika tiszta képletei határoznak meg. A jövő a "teamwork"-é (a csoportmunkáé). A feladatokat másként nem lehet megoldani.' Az egyéni tehát feloldódik a tipikusban."

Mindez nem jelenti a régi eltünését, sem a gyökeresen uj megjelenését. Leginkább a tipográfia alapelemei, a betük formájának lényegi változatlansága reprezentálja a tipográfiai formák viszonylagos állandóságát, amelyet az elektronika, a kibernetika sem változtathat meg lényegesen. Minden lehetősége megvan ugyanis annak, hogy a komputerek számára tervezett, az emberi szemnek szokatlan, nehezen olvasható betüket ismert, hagyományos tipusok (mint például a Garamond) váltsák fel. Tehát a fejlődés csak átmenetileg kivánja meg a betük formájának alkalmazkodását a technikához; a jövő utja: a tökéletesitett gépek alkalmazkodása a betük alapformájához.

Ehhez hasonlóan, a komputer-szedésben az oldalak élén jelentkező kimenetsorokat sem szabad a tipográfiai forma változásának tekintenünk, csak olyan átmeneti hiányosságnak, amelyet a programozás bonyolultsága miatt nem tudtak kiküszöbölni a szakemberek. Annak ellenére, hogy a mozgatható fémbetük kiiktatásával a fényszedésben filmfóliákat alkalmaznak, vagy komputerek végzik el a sorkizárást, a szedés korrekturáját, sőt az oldalbeosztást és a tördelést is, az a tipográfus tervező, illetve tervező kollektiva "rendeli el" a programozást, aki Gutenberg óta a tipográfiának lényegében állandó formakincsével alkotott. Lengyel Lajossal értünk egyet, aki a fentebb emlitett ankéton megállapitotta: "a nagyüzemi korszerü technikára épitett termelés folyamatában a termék minőségi komponenseit a mérnöki-technikusi és a szakesztétikai kultura programozza, igy lesz a termék a korszerü esztétika hordozója, melyben a müvészi alkotás szépségei szinte maradéktalanul megvalósulnak" (36).

A KÖNYVMÜVÉSZET SAJÁTOSSÁGA

Vizsgálódásunk befejezéséül arra a kérdésre keresünk választ, miben határozható meg a könyvmüvészet specifikuma, milyen szerepük lehet ebben a könyvhasználat különböző minőségeinek, továbbá, hogy a könyvmüvészet termékeit értelmezhetjük-e osztatlan, egységes müalkotásként.

A könyv kétségtelenül legfőbb megkülönböztető jegye, amely élesen elhatárolja a szép gépek, közlekedési és munkaeszközök, mindennapi használati tárgyak egy tekintetben homogén csoportjától: a közlő funkció, az egész emberi valóságot átfogó, a tudományos és müvészi megismerés eredményeit összegyüjtő, maradandóan rögzitő és átörökitő szerep, mint az egyetemes emberi kultura továbbfejlődésének egyfajta alapja és feltétele. Ez a funkció elsődlegesen a könyvekben hordozott, nyelvileg és vizuálisan kifejezett komplex, fogalmi és érzéki-konkrét tartalomban realizálódik, és a könyvhasználaton át a társadalmi hatásában megjelölhető mozgásig terjed. Ehhez hasonlóval egyetlen más, az iparmüvészet vagy az ipari formatervezés körébe tartozó objektum nem rendelkezik.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A gazdasági, társadalmi és technikai fejlődés szüntelenül változó, bonyolult összefüggésétől meghatározottan, egyfelől ez a funkció teremt páratlan lehetőséget arra, hogy a könyv, mint kivételes pozicióju használati tárgy, szerkezetének egészével, minőségeivel mindinkább igazodjon az általa hordozott általános tartalomhoz mint társadalmilag értékeshez, és ezt az egyedi konkrét tartalmak megjelenitése által juttassa kifejezésre. (Abban a momentumban ugyanis, hogy a nyelvileg kifejezett gondolati tartalom anyagi megjelenése - az irás kezdeteitől napjainkig - egyszerübb vagy összetettebb esztétikai strukturában történik, tulajdonképpen az emberi társadalomnak e közlésmódhoz való, történetileg csak formáiban változó viszonya objektiválódik.) Másfelől pedig, éppen a könyvnek az a minőségi gazdagodása, amely e sajátos tárgyalkotás és az általa megtestesült szellemi értékek különböző - a maga nemében egyedülálló - szintézisével valósul meg, elégitheti ki leginkább az optimális kommunikáció szükségleteit, vezetheti legmagasabb szinten beteljesüléshez a közlést. Ezért a könyv szépsége szükségképpen egyszersmind funkciójának való minél tökéletesebb megfelelést is jelent, és viszont: csak a funkcióját maradéktalanul teljesitő könyv lehet szép is.

A funkciónak való megfelelés, mint a szépség feltétele a tárgyformálásban, a funkció tartalmának rendkivüli differenciáltsága következtében - a használati könyv különböző fajtáitól a kuriózumokig - az esztétikum megjelenésének igen nagy változatosságát teszi lehetővé. Legtöbbször még könyvtipusonként sem, csak egyedileg határozható meg pontosan a funkció, amelynek teljesitése a müvészeten kivül eső design-tól az esztétikai értékek reprezentációjáig az átmenetek és összetett formációk sokféleségét követelheti meg. Ezért egy könyvmüvészeti produktum értékében nem az az elsődlegesen meghatározó, hogy autonóm müvészetek esztétikuma vagy "csak" a design nyilvánul-e meg benne, hanem az, hogy a könyv adott, konkrét funkciójának megfelelően jelenik-e meg benne az egyik vagy a másik, esetleg mind a kettő. A funkció sem szükithető le a használatnak arra a szük praktikumára, amelyet pl. a helyesen megválasztott méret vagy a jól olvashatóság kielégithet; vannak esetek, amikor az esztétikai célok lépnek előtérbe, és a használati funkció teljesitése lesz másodlagos vagy fiktiv. Az esztétikai értéknek ez a nyilvánvaló reprezentációja sem jelentheti azonban a használati érték teljes megszünését a könyvben, csupán arányaik szembetünő változatait tapasztalhatjuk.

Itt kell szólnunk arról, hogy a használati és az esztétikai funkció viszonya nem azonos általában az iparmüvészeti mü és a könyvmüvészeti alkotás esetében.

Thoma László szerint egy iparmüvészeti mü - függetlenül az előállitás egyedi, kézmüipari, vagy sok példányban reprodukáló gyáripari módjától - annál inkább lehet müalkotás, minél kevesebb benne a reális használati eszköz társadalmi aktualitása. Esztétikuma csak e "praktikum" megszünésével jelentkezhet; éppen a fiktivvé vált használatu funkció emberi körének valamilyen módu és szintü esztétikai visszatükröződésében. Igy érthető, hogy egy villanyfényes lakásban egy gyertyatartó inkább válhat müalkotássá, mint ott, ahol mindennapi funkciója van (37). "Az ilyen tárgyakat tehát ki kell vonni a használatból, és muzeális elszigeteltségbe kell helyezni, hogy esztétikai lényegük érvényesüljön" - irja Lukács György (38). Mivel az iparmüvészeti tárgyak nem lépnek tul a magáncélok szolgálatán, hangulati tartalmuk "egy

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

személyes partikularitás kisugárzása és nem olyan alkotó folyamat objektivációja, amellyel az architektónikus-esztétikai belső tér megalkotásakor találkozunk..." (39), a Lukács-i koncepció értelmében csak a közcélokra, nyilvános reprezentációra szolgáló tárgyak lehetnek valóban müvésziek; "a nyilvánosság esetében ugyanis a használat az esztétikai létesitményt konkrét beteljesedéshez vezetheti, és igy olyan láncszemmé változhat, amely a felidézés irányitására berendezett tért és a részt vevő emberek szubjektiv befogadó készségét konkrétan összeköti" (40).

Ismeretes, hogy a könyvesztétikum nem feltételezi általában a használat olyan értelemben vett megszünését, amely a könyv muzeális elszigeteltségbe való helyezését kivánná meg, hanem éppen ellenkezőleg: csak a konkrét rendeltetésének megfelelő használat által érvényesülhet, enélkül meg sem nyilatkozhat. A kommunikációs funkcióját objektive teljesitő könyv csakis e funkciójával adekvát használat révén teheti befejezetté a kommunikációs folyamatot.

A gyakorlat bizonysága szerint ez az adekváció nem szükségszerü, és sokszor nem is következik be. Ha ugyanis csupán azzal a céllal vesz valaki kézbe egy esztétikai reprezentációt szolgáló könyvet, hogy például idézetet másoljon ki belőle, ez a használat csak közvetlen gyakorlati értékét realizálja, és nem lép feltétlenül érintkezésbe a müvészi könyvalkotás egész struktúrájával, bár természetes kiinduló pontjává is válhat ennek a folyamatnak. A müvészi könyv rendeltetésének, az esztétikai funkció teljesitésének viszont az a fajta használat felel meg, amely a közvetlen "praktikum" háttérbe szoritásával az esztétikai értékek elsajátitását teszi elsődlegessé.

A használat e kétfajta minősége adódhat önmagában, az egyik kizárhatja a másikat, de át is mehetnek egymásba, vagy jelentkezhetnek együtt, ötvöződve is. Nehéz határvonalat huzni köztük a praktikumot és esztétikumot egyaránt érvényre juttató könyvhasználatban, amely megfelelhet a két funkció eleve adott egyensulyának, de attól függetlenül is alakulhat. E kétfajta használat mint szélsőséges minőség között létező számtalan átmenetet végül is az eredményezi, hogy a müvészi, a kellemes és a priméren hasznos objektive adott, különböző értékeit vagy ezek bonyolult együttesét a használó szubjektiv összetevőktől meghatározottan - egyéni szükségletétől, motivációitól, szellemi szintjétől stb. függően is - különbözőképpen realizálja.

Az esztétikai értékek elsajátitásának az az alapja, hogy a könyv ténylegesen ennek a funkciójának a feltételeit teljesitse, vagyis legyen nyilvánvaló, hogy nem a közvetlen gyakorlati, hanem az esztétikai célokat szolgálja inkább; ezt a szerkezetbeni arányeltolódást az olvasónak feltétlenül érzékelnie kell. Az értékeknek ez a megnyilatkozó jelenléte valamilyenféle bensőséges ünnepélyesség, intimitás felidézését kezdeményezi a használóban, amely által a befogadó szubjektum kapcsolatba léphet a müvel: "... a könyv csak átvitt értelemben ‚használati' tárgy - irja Kner Imre (41). - A könyv a csendes magunkba vonulás és az emelkedettség óráinak társa, hozzá közeledve kilépünk hétköznapunkból." Valódi esztétikai élmény akkor és ugy jöhet létre, ha a müvészi könyvalkotás szintéziseiből kibomló esztétikum a maga teljességében feltárul, átélhetővé válik a szemlélő-olvasó számára, aki igy bejárhatja azt a megismerési és virtuális utat - ha nem is azonos sikban -, amit az alkotó bejárt, vagyis bizonyos értelemben ujraalkothatja a müalkotást. Nyilvánvaló, hogy ehhez nem elég önmagában a könyv elolvasása vagy csak vizuális-érzéki befogadása, hanem valamennyi komponense együttesének, kapcsolataik,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

tényleges összefüggéseik appercipiálása - és természetesen a tipográfia, a könyvmüvészet jelrendszerének ismerete - szükséges. "A modern könyvmüvész az olvasás és látás dialektikájára nevel - mondotta Hincz Gyula (42) -, azaz átfedő és kiegészitő, szimultán gondolkodásmódra."

Annak ellenére, hogy a könyvmüvészet számos kimagasló alkotásában, a közvetitendő müvel kialakitott szintézisei által valóban képes igazi, sajátos müvészetet teremteni, ugy véljük, problematikus minden müvészi könyvet egységes müalkotásnak, és a müvészi könyv tervezését a maga egészében müvészi folyamatnak tekintenünk. Korábban már utaltunk Albert Kapr indokolására, amely a könyvkészitès egyes területein és folyamataiban döntően a technika, mig másokban a müvészi formáló erő érvényesülését hangsulyozza. A sokféle funkcióból eredően nemcsak a könyv egyes fajtái, hanem a konkrét tervezési feladatok is esetenként más és más szerkezetet kivánnak meg, amelyben autonóm és alkalmazott müvészet viszonya is sokféle lehet, vagy előbbinek hiánya sem akadálya a müvészi teljesitménynek. Egyes könyvekben a müvészetek szintézise teremt magasrendü esztétikumot, mig másokban a design által megnyilatkozó immanens vonások is elegendőek ahhoz, hogy tökéletesen hassanak. Amint a könyvmüvészet alkotásait nem sorolhatjuk - csak egyes részterületeit - az iparmüvészet és az ipari formatervezés körébe, hasonlóan, a könyvmüvészet egészét sem lehet alkalmazott müvészetnek tekinteni, mert egyes müvészi könyvprodukciók az irói, szerzői münek nem egyértelmüen alárendeltek, hanem velük együtt uj esztétikai értéket teremthetnek; megint mások viszont nem lépik át az alkalmazott müvészet határát.

A KÖNYVMÜVÉSZET TÁRSADALMI SZEREPE ÉS JÖVŐJE

A könyvmüvészet társadalmi méretü jelentőségét, az izlésnevelésben betöltött funkcióját ma már aligha lehetséges vitatni, különösen a müvészi tömegkönyv mind általánosabbá válása óta.

"A müvészi könyv majd olyan megbizható mértéke a magasabbrendü müveltségnek, mint a közmondásos szappan az alsóbbrendünek" - irta Elek Artur közel fél évszázaddal ezelőtt, minden bizonnyal figyelmeztető szándékkal, a Nyugat egyik számában (43). A korszak e reprezentativ folyóirata és a rövid életü Bibliophil Szemle is azt a célt tüzte maga elé, hogy a könyvmüvészet törekvéseit a müvelt nagyközönséggel megismertesse, normáit elfogadtassa. A Nyugat szerkesztőit az a felismerés ösztönözhette erre, hogy "az irásmü müvészi megjelenési formája, a kiadványok müvészi szinvonalának emelése az irodalom népszerüsitése és a társadalmi nevelés szempontjából egyaránt nagy jelentőségüvé válhat..., a könyv, az irodalom megszerettetése nemcsak tartalmi, hanem formai eszközöktől is függ" (44). (Más kérdés, hogy a Nyugat kiadói gyakorlatában ezek az elvek egyáltalán nem, vagy meglehetősen félreértve érvényesültek (45).

1963-ban, könyvmüvészetünknek a felszabadulás utáni első reprezentativ bemutatkozása kapcsán, amelyen a müvészinek minősitett könyvek már nagy példányszámban, mint tömegkönyvek jelentek meg, joggal állapithatta meg Szij Rezső: "Az a reménység, ami 1913-ban Kőhalmi Bélának a Tizezrek bibliofiliájáról irt cikkében megcsendült, ezekben az években ölt majd testet, s általa a hazai könyvkiadás soha nem álmodott magaslatra emelkedik" (46).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A gyakorlat nem is hagyta meg nyitott kérdésnek, hogy szükséges-e a müvészi kivitelü könyv: "Minderről százezrek döntöttek és döntenek azáltal, hogy a szépen kiállitott könyvet szivesebben veszik, még ha drágább is. Ez valóban szivből jövő népszavazás eredménye, amelyhez hasonló nem sok akad müvelődéstörténetünkben (47).

A müvészi könyv egészén belül kiemelten kell hangsulyoznunk az illusztrációnak a látáskultura fejlesztésében, a müvészeti nevelésben betöltött hatalmas szerepét. A sokezres példányszámban gyorsan elfogyó bibliofil igényü tömegkönyvekkel egyre több, müvészi értéket képviselő alkotás jut el tizezrek otthonába - egyik napról a másikra. Főként a gazdagon és szinvonalasan illusztrált gyermekkönyveknek nagy a jelentősége a kortárs müvészet megszerettetésében, a korszerü izlés kialakitásában. A képzőmüvészek közül is sokan felismerték, hogy a müvészi illusztráció korunk képzőmüvészetének teljes értékü, legjellegzetesebb és legdemokratikusabb müfaja.

A kép természetesen nemcsak mint illusztráció vehet részt a könyvben, hanem fő tartalmi elemévé is válhat, például egy képzőmüvészeti vagy fotóalbumban, és megjelenhet a védőburkolón is. Napjaink könyvmüvészetének jellegzetes vonása, hogy gazdagon él az egyéb területeken is mind nagyobb tért hóditó vizuális közlés lehetőségeivel. Az összes más technikai közlésmód közül az irásos-nyomtatásos közlésmód, ezen belül is a könyv vállalhatja leginkább, hogy hatékonyan vegyen részt az értékes müvészi alkotások széleskörü megszerettetésében, megértetésében. A mai audiovizuális technika egyik nélkülözhetetlen eszköze, a házi televiziókészülékeken is visszajátszható szines képrögzités, még a könyvvel azonos mértékü elterjedése esetén sem helyettesitheti a magas technikai szinvonalon nyomtatott - és egyszerüen visszalapozható - szines képet, sajátos minőségi hiányosságai miatt. A könyvnek igy nemcsak az irodalom, hanem a vizuális értékek széles körének nagy példányszámban történő rögzitése, közvetitése is feladata marad a belátható jövőben.

Néhány ismert, szélsőséges véleményt nem számitva, a jövőkutatás lényegében egységesen azt állitja, hogy a papirra nyomtatott könyv helyébe egyrészt más információhordozók - mikrofilm, képszalag - lépnek, amelyek rendkivül meggyorsitják a feldolgozást, a visszakeresést, sőt az információk közvetitését, a felhasználást is. Másrészt viszont, ahol nem az információszolgáltatás gyorsasága és lehető teljessége a cél, a távoli jövőben is megmarad a hagyományos formáju könyv és nyomdatermék: "lapozgatásának, ismételt kézbevételének élményétől nem fosztanak meg a gépek, és még soksok generációnak nyujt közvetlen, mással nem pótolható felüdülést, szórakozást; szolgál a tudás gyarapitására, harmónikus lelki fejlődésre" (48).

A jövőnek ez a fajta könyve minden valószinüség szerint müvészi lesz, a szó legszorosabb értelmében. A prognózis által felvázolt fejlődés ugyanis - mint több információs intézmény jelenlegi gyakorlata - a könyvnek éppen azt a használatát szünteti meg, amelyben közvetlen gyakorlati értéke realizálódik: szövegét más információhordozóra viszik át, ezt a tartalmát megőrzik, de magát a könyvet mint szükségtelent, eldobják. Az esztétikai funkció - hihetnők - érintetlenül marad e változással. Ám minden okunk megvan arra, hogy feltételezzük: a hagyományos könyvnek ez a "funkciószegényedése" illetőleg az uj információhordozók funkció-átvétele egyszersmind olyan polarizációt is eredményez majd, amely az egyik oldalon, a hagyományos formáju könyvnél döntően, eddig nem tapasztalt mértékben előtérbe helyezheti

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

az esztétikai értékek reprezentációját, mint megmaradt közléstartalmának sajátos, adekvát kifejezését; mig a másik oldalon a mindinkább totális praktikumot valósitja meg, az elektronikus adattároló központok és audiovizuális végkészülékeik által. Ez a polarizálódás ugyanakkor egy kiegyenlitődési folyamat kezdete is, hiszen a szellemi kultura strukturájának a tudományos-technikai fejlődés során bekövetkezett változásai, amelyek egyfelől a "homo informaticus" egyfajta szükségletei irányában mutatnak eltolódást, másfelől részeseivé válnak a megváltozott viszonyok között jelentkező uj esztétikai szükségletek kitermelődésének is.

JEGYZETEK

1. KÉKI Béla: A magyar könyvkiadás és könyvterjesztés szervezete. = Könyvtári Minerva. (Kiad.az) O[rszágos] Sz[échényi] K[önyvtár], Könyvtártudományi és Módszertani Központ. Bp. 1965. 2. köt. 221. l.
2. KÉKI Béla: Szigoru mértékkel a könyvmüvészeti versenyről. = Könyvtáros. 26. évf. 1976. 6. sz. 363. l.
3. KAPR, Albert: Könyvtervezés, könyvmüvészet. (Buchgestaltung.) Bp. 1971, Müszaki Kiadó. 11. l.
4. KNER Imre: A könyv müvészete. + (KOZMA Lajos: Egyéniség és hagyomány. Széljegyzetek a könyvdiszitésről.) Tanulmányok a tipográfiáról és a könyvmüvészetről. Bp. 1957, [1958], Bibliotheca. 63-64. l.
5. SZIJ Rezső: Mai magyar könyvmüvészet. Egy kiállitás tanulságai. = Magyar Könyvszemle. 79. évf. 1963. 2-3. sz. 273. l.
6. KAESZ Gyula: A modern magyar könyvmüvészet néhány kérdése. = Magyar Grafika. 10. évf. 1966. 4. sz. 176. l.
7. Általános nyomdatechnológia. Tipográfia és könyvmüvészet. Összeáll. Haiman György. Bp. 1968, Zrinyi ny. 45. l.
8. Könyvmüvészet 1965. = Magyar Grafika. 9. évf. 1965. 2. sz. 167. l.
9. HAIMAN György i. m. 45. l.
10. HAIMAN György: Lengyel Lajos 60 éves. = Magyar Grafika. 8. évf. 1964. 6. sz. 318. l.
11. Könyvmüvészet 1965. 167. l.
12. LUKÁCS György: Az esztétikum sajátossága. Bp. 1965, Akad. Kiadó. 2. köt. 433. l.
13. I. m. 434. l.
14. I. m. 492. l.
15. ERNYEY Gyula: Ipari müvészet, ipari esztétika. = Uj Irás, 6. évf. 11. sz. 88-99. l.
16. I. m. 94. l.
17. $$D = \frac{Fo\ max}{Te\ min} = \frac{(Fu+E)\ max}{(Mu+A)\ min} = \frac{[(Ts+Szs)+(Uf+Mf)]\ max}{[(Mv+Tv)+(At+Kr)]\ min}$$

Ebben D = design, Fo = fogyasztás, Te = a termelés; Fu = a tárgy (anyagi és szellemi oldalakkal rendelkező) funkciója. E = a tárgy esztétikai kifejezőkészsége. Mu = az emberi munka, A = a szükséges anyagok; Ts = a funkció technikai strukturája, Szs = a funkció szociális strukturája, Uf = utilitáris forma, Mf = müvészi forma, Mv = a munka müszaki viszonyai, Tv = technikai fejlettség, termelési és társadalmi viszonyok,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

At = az anyag tulajdonságai, Kr = az anyag konstrukcióinak rendszere. (A design társadalmi rendeltetését, anyagi bázisát meghatározó termelés és fogyasztás viszonyában az az alapvető szabály érvényesül, hogy a maximális eredményt minimális eszközökkel érjük el.)
- Uo.
18. I. m. 95. l.
19. Szép magyar könyv 1967. Bp. 1968. Közzéteszi a Müvelődésügyi Minisztérium Kiadói Főigazgatósága, a Papir- és Nyomdaipari Müszaki Egyesület stb. [5]. l.
20. Uo.
21. Uo.
22. KAESZ Gyula i. m. 174. l.
23. KAPR, Albert: A tipográfiai közlés problémái. = Magyar Grafika. 9. évf. 1965. 1. sz. 4. l.
24. KAPR, Albert: Könyvtervezés, könyvmüvészet. 8. l.
25. I. m. 11. l.
26. SZIJ Rezső i. m. 273. l.
27. Könyvmüvészet 1965. 183. l.
28. Igy vélekedik Jan Tschichold is. - I. m. 191. l.
29. SOTRIFFER, Kristian: A fametszettől a kőrajzig. (Die Druckgraphik.) A müvészi grafika története és technikája. (Bp.) [1968], Corvina. 14. l.
30. KNER Imre i. m. 74-75. l.
31. KAESZ Gyula i. m. 175. l.
32. KOVÁCS Ilona: A Nyugat és a magyar könyvmüvészet megujulása. = Magyar Könyvszemle. 78. évf. 2-3. sz. 131. l.
33. Zenei Lexikon. Főszerk. Dr. Bartha Dénes. Átd., uj kiad. Bp. 1965, Zenemükiadó. 2. köt. 550. l.
34. I. m. 549. l.
35. A modern magyar könyvmüvészet problémái. = A Könyv. 5. évf. 1970. 5. sz. 15-16. l.
36. I. m. 17. l.
37. THOMA László: Gondolatok az iparmüvészetről. = Müvészet. 7. évf. 1966. 12. sz. 37-38. l.
38. LUKÁCS György i. m. 429. l.
39. I. m. 439. l.
40. Uo.
41. KNER Imre i. m. 64. l.
42. A modern magyar könyvmüvészet problémái.
43. ELEK Artur: Magyar könyvmüvészet. = Nyugat. 23. évf. 1930. 83. l.
44. KOVÁCS Ilona i. m. 132. l.
45. V. ö. SZIJ Rezső: A Nyugat és a könyvmüvészet. = Müvészettörténeti Értesitő. 12. évf. 1963. 1. sz. 58-69. l.
46. SZIJ Rezső: A bibliofilia és a tudományos kutatás. = Magyar Könyvszemle. 80. évf. 1964. 1. sz. 85. l.
47. SZIJ Rezső: A bibliofilia fellendüléséről. = Müvészet. 3. évf. 1962. 3. sz. 12. l.
48. WALLESHAUSEN Gyula, dr.: Jövőkutatás és a könyvtárak jövője. = A Magyar Könyvtárosok Egyesületének évkönyve. 1974. Bp. 1975, Népmüvelési Propaganda Iroda. 32. l.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Két és több nyelvű tézaurusz készítésének tapasztalatai az építésügyi tájékoztatásban

TEREBESSY Ákos

A tézauruszok egyre szélesebb körü alkalmazása szükségszerüen összefügg az egyes szakterületi müszaki-tudományos tájékoztatásban a tájékoztatási munka számitógépesitésének intellektuális előkészitésével. Az Egyetemes Tizedes Osztályozás és más hasonló monohierarchikus osztályozó rendszerek a differenciált szakmai információs igények kielégitését már csak részben és nem kellő hatékonysággal tudták biztositani. Igy vált szükségessé olyan rugalmas, több dimenziós, az igények és az ismeretágak fejlődését nyomon követni tudó információkereső nyelvek kidolgozása, amelyek biztositják az információfeldolgozást és információvisszakeresést a releváns információk korlátlan logikai kapcsolata utján a számitógépek adta lehetőségek felhasználásával.

A tézauruszokra kezdetben az volt a jellemző, hogy egy-egy ország meghatározott, jól körülhatárolható szakterületének az élő szaknyelvben előforduló kifejezéseit és rendszerbe foglalását tükrözték, azzal a céllal, hogy valamely ország nemzeti nyelvén biztositsák a szükséges információk számitógépes tárolását és keresését. Az igy kidolgozott szaktézauruszok tehát valamely szakterület és valamely ország nemzeti nyelvén voltak csak használhatók. Az első időszakban készitett tézauruszokat mégis szélesebb körben alkalmazták, mivel az angol nyelv bizonyos mértékig biztositotta a tézauruszok nemzetközi használatát. Igy az Egyesült Államokban és Nagy-Britanniában, majd később Kanadában kidolgozott szakterületi tézauruszok viszonylag hamar, széles körben elterjedtek, különösen az angol nyelvet nemzeti nyelvként használó országok körében.

Komoly problémaként jelentkezett a tézauruszok kidolgozása az angol nyelvü országok körébe nem tartozó, iparilag fejlett országokban. Egyértelmüvé vált ugyanis, hogy a tézauruszok egyszerü forditás utján nem vehetők át az angol nyelvből, és olyan fejlett tőkés államok, mint Franciaország és az NSzK kénytelenek voltak saját tájékoztatási rendszerük hatékonyságának növelése érdekében és a korszerü számitógépes információtárolási és keresési módszerek széles körü alkalmazása céljából saját nemzeti nyelvü szakterületi tézauruszaikat kidolgozni. Ez a folyamat azonban nemcsak az emlitett országok tájékoztatásfejlesztésére jellemző, hanem fokozatosan valamennyi, iparilag fejlettnek mondható európai és ázsiai országra is. Különösen nagy szellemi és anyagi erőfeszitést igényel a nemzeti szaktézauruszok kidolgozása a sajátos nemzeti nyelvvel rendelkező kis országokban (pl. Magyarország), amelyek ezeket a rendszerezett fogalom- és kifejezésgyüjtemények csak több éves megfeszitett munkával tudják elkésziteni. Ma már nagyon sok országban megtalálhatók az épitésügyi, a számitástechnikai, az elektronikai, az atomfizikai stb. tézauruszok, amelyeket az egyes országok nemzeti nyelvén, a szakterületi kifejezések összegyüjtése és rendszerezése utján dolgoztak ki.

A tudományos és müszaki fejlődés eredményeképpen előtérbe került nemzetközi gazdasági integrációs törekvések mindinkább növelték a különböző országok müszaki-gazdasági információcseréjének lehetőségét. Ez a gyakorlat-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

ban azt jelentette, hogy a gazdasági közösségekbe tömörült országok számára különösen fontossá vált a rendszeres és a tudományos, müszaki és gazdasági élet valamennyi területére kiterjedő információcsere. Ugyanakkor az európai gazdasági közösségekbe (KGST, Közös Piac, EFTA = Európai Szabad Kereskedelmi Társulás) tömörült országok különböző nemzeti nyelvei csak közvetve tudták biztositani a más országoktól kapott információk hasznositását, saját fejlődésük és az egész gazdasági közösség fejlődése érdekében. Igy a nemzeti nyelveken kidolgozott szakterületi tézauruszok nem segitették, sőt hátráltatták az országok között kicserélt szakmai információk gyors felhasználását, és ezáltal kedvezőtlen hatást gyakoroltak - közvetve - a gazdasági közösségek eredményes fejlődésére. Természetesen tulzás lenne a fejlődési folyamatban a reálisnál nagyobb jelentőséget tulajdonitani a nemzeti szakterületi tézauruszoknak, de kétségtelen, hogy a hatékony információcserét bizonyos mértékig gátló szerepük helyezte előtérbe a két és több nyelven kidolgozandó szakterületi tézauruszokat. Több éven keresztül folyt a különböző országok tájékoztatási szakemberei között a vita arról, hogy az információk tartalmi feldolgozásában egységesen vissza kell-e térni az ETO-hoz, vagy a több országban kidolgozott szakterületi tézauruszok egyeztetését kell-e a legrövidebb időn belül elvégezni. A vita még ma sem dőlt el teljességgel az egyik, vagy a másik nézet javára, de az UNESCO által kezdeményezett UNISIST program jelenleg is folyó munkálatai jelzik, hogy az információcsere rendkivül fontos problémája a kapott és adott információk tartalmi feldolgozásánál egyaránt az információk egységes szempontok szerinti rendszerezése és az egységesen alkalmazott információkereső nyelv használata.

A KÉT ÉS TÖBB NYELVÜ TÉZAURUSZOK SZEREPE AZ ORSZÁGOK KÖZÖTTI INFORMÁCIÓCSERÉBEN

A tézauruszok kidolgozása már eddig is rendkivül sok olyan problémát vetett fel, amelyeket a további hasonló munkálatoknál feltétlenül célszerü figyelembe venni. Igy az első két, ill. több nyelvü tézauruszok készitői között voltak azok, akik az emlitett tézauruszok kidolgozását a több nyelvü szótárakkal azonos módon kivánták elvégezni. Ezzel az egyszerü fogalomforditási módszerrel azonban nem sikerült a várt eredményt elérni. Ezek a két, illetve több nyelvü tézauruszok csak azon a nyelven voltak használhatók, amelyen eredetileg kidolgozták őket. A forditással létrehozott más nyelvü variánsok csak korlátozott mértékben váltak használhatóvá. A tézauruszok deskriptorai ugyanis az élő szaknyelvből kiválasztott összetett szakkifejezések, amelyek csak részben azonosak a fogalmak szótári alakjával. Ennek megfelelően az egyik nyelven kidolgozott teljes deskriptor-készlettel rendelkező tézauruszt két, illetve több nyelvü tézaurusszá fejlesztése csakis a deskriptorok megfelelő értelmezése és nem egyszerü forditás utján végezhető el. A nyelvek, de különösen az egyes nyelveken belüli szaknyelvek egymástól eltérő sajátosságai meglehetősen megnehezitik a deskriptorok azonos értelmezését a különböző nyelveken. A nyelvi eltérőségek különösen az egymástól alapvetően különböző nyelvcsaládokhoz (pl. finn-ugor-szláv) tartozó nemzeti nyelvek esetén okoznak meglehetősen nagy problémát. Az angol alapnyelvü tézauruszok átvételénél elsősorban nagy problémát jelentenek a homonimák, amelyek azonos értelmezése más nyelveken csak az egyes deskriptorok megfelelő

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

magyarázata esetén oldható meg. A két és több nyelvü tézauruszok kidolgozása kétféleképpen lehetséges: vagy az egyik ország által kimunkált deskriptorkészlet értelemszerü adaptációjával, vagy a két, illetve több nyelvü tézauruszok összeállitásában érdekelt országok szakembereinek közös munkájával. Az utóbbi években mindkét változat előfordult, de mégis inkább az előbbire találunk több példát.

A különböző gazdasági közösségekben résztvevő országok számára nélkülözhetetlen, de a gazdasági közösségek között is hasznos az összegyüjtött és feldolgozott információk gyors cseréje. Ezt a mai lehetőségek és differenciált követelmények között csakis a számitástechnikai eszközök és módszerek segitségével célszerü megoldani. Az iparilag fejlett országokban az információk gyors cseréjéhez szükséges számitógépek és berendezések, valamint az információk mágnesszalagon történő szolgáltatásához, illetve átvételéhez szükséges számitógép-programok rendelkezésre állnak, azaz az alapvető gépi (hardware, software) feltételek megvannak az információk gyors és korszerü formában történő kicseréléséhez. A legfontosabb tehát a cseréhez szükséges intellektuális információfeldolgozási feltételek biztositása: a két, illetve több nyelvü tézauruszok kidolgozása és alkalmazásuk biztositása az információcserében résztvevő országokban. Lényeges, hogy a kimunkált tézauruszok deskriptor-készletét az erre közösen kidolgozott, koordinált indexelési szabályok szerint használják, elkerülve ezzel a deskriptor-kapcsolatok félreérthetőségét és az ennek következményeképpen keletkező információs "zaj"-t.

A KGST ORSZÁGOKBAN FOLYÓ MUNKÁK A TÖBB NYELVÜ TÉZAURUSZOK KIDOLGOZÁSÁRA

A KGST országokban a különböző ágazatokban több év óta folyó információcsere hatékonyságának növelése érdekében megkezdődött az ágazati több nyelvü szaktézauruszok kidolgozása. Az egyes ipari ágazatokban fokozatosan fejlődő gazdasági integráció jelentős mértékben serkentette az ágazati tájékoztatási rendszerek, és ezeken belül a több nyelvü tézauruszok részletes kimunkálását. A KGST tagországok között meglévő nyelvi különbözőségek (szláv nyelvek, német, román, magyar) a több nyelvü tézauruszok kidolgozását még akkor is szükségessé tették, ha a gazdasági szervezeten belül az elfogadott közös tárgyalási nyelv az orosz. A közös információkereső nyelv (= több nyelvü tézaurusz) szakágazatonkénti kidolgozása, valamint az ezek egységes használatára összeállitott szabályok csak az alapjait teremtik meg a hatékony információcserének. A gazdasági integrációban résztvevő tagországok különböző és egymástól meglehetősen eltérő számitógépei, továbbá az ezekkel szoros összefüggésben lévő különböző programok szükségessé teszik, hogy az intellektuális előkészitést követően a technikai (hardware) és a program (software) kérdéseket is egyeztessék.

Az információcserében résztvevő országoknak tehát biztositaniuk kell:

1. a közösen kidolgozott több nyelvü tézaurusz használatát nemzeti nyelven,
2. a deskriptorokhasználatára kidolgozott koordinált indexelési szabályok következetes alkalmazását,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

3. a feldolgozott információ rögzitését az erre meghatározott, egységes adathordozón, az előre megállapitott adatcsoportokkal,
4. az információk átvételéhez és átadásához szükséges számitógépi feltételeket,
5. az átadáshoz és átvételhez szükséges és a közösen elfogadott feltételeknek megfelelő programok kidolgoztatását és alkalmazását.

A felsorolt, meglehetősen sokféle feltétel az egyes ágazatok tájékoztatási szakemberei és speciális számitógépes szakemberei több éves, jól összehangolt munkájának eredményeképpen biztositható.

A nyelvi eltérések mellett jelentős mértékben neheziti a felsorolt feladatok gyors elvégzését a résztvevő országok egymástól eltérő ipari ágazati szerkezete. Több ágazatban csak az eltérések mértékének meghatározását követően kezdődhetett meg az információcserét megalapozó több nyelvü tézauruszok kidolgozása. Igy a hazai népgazdasági ágazatok szerint: az épitésügyben, a kohó- és gépiparban és a nehéziparban sikerült eddig a KGST országok közötti ágazati információcserét leginkább előkésziteni.

A KGST ORSZÁGOK KÖZPONTI ÉPITÉSÜGYI TÁJÉKOZTATÁSI SZERVEINEK EGYÜTTMÜKÖDÉSÉVEL KIDOLGOZOTT NEMZETKÖZI ÉPITÉSÜGYI TÉZAURUSZ

A Nemzetközi Épitésügyi Tézaurusz (a továbbiakban: NÉT) kidolgozását 1969-ben a német, csehszlovák és a magyar épitésügyi tájékoztatási szakemberek közremüködésével kezdték el. Az együttmüködés eredményeképpen 1971-re a felsorolt országok közös makrotézauruszt dolgoztak ki, amely mintegy alapul szolgált a további munkához.

1972-ben a KGST-tagországok szakértői csoportjából elsősorban a Szovjetunió és az NDK illetékes épitésügyi szakemberei megkezdték a NÉT részletes kidolgozását. Az 1973. őszére két nyelven kidolgozott és mintegy 10 ezer deskriptort magába foglaló bázistézaurusz képezi a NÉT többnyelvü tézauruszának alapját.

A két nyelvü bázistézaurusz 13 tematikai mezőbe, 275 csoport-deskriptorhoz sorolja a 10 ezer deskriptort. A két nyelvü bázistézauruszt a BNK, CsSzSzK, MNK, NDK és a SZU szakértőiből álló munkacsoport a kiválasztott fogalmak megfelelő értelmi egyeztetésével készitette el. A bázistézaurusznak grafikus és szisztematikus részétdolgozták ki, a betürendes részt jelenleg készitik. Az első változat kimunkálását követően a további fejlesztési, tökéletesitési feladatok megoldását tüzték ki célul. Jelenleg a második tökéletesitett variáns készült el, és ezzel ugy tünik, hogy az első és egyuttal legnehezebb szakasz lezárult.

A bázistézaurusz kidolgozásával párhuzamosan folyt két fontos tézaurusz-feladat teljesitése:

1. A nemzeti tézauruszok kidolgozásának módszertani utmutatója;
2. A tézaurusz kódolási rendszerének kidolgozása.

A tézaurusz első változatával az időközben kidolgozott koordinált indexelési szabályzat alapján vizsgálatokat végeztek el. A résztvevő országok központi épitésügyi tájékoztatási szervei az első kisérleti szakaszban 400 közleményt indexeltek a két nyelvü bázistézaurusszal. A kisérlet eredményeképpen a tézaurusz módositására tettek javaslatot, amelyet az országok képviselői-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

nek egyetértése esetén átvezettek a deskriptor-készletben. A második kisérleti szakasz eredményeként jelentős átcsoportosításokat határoztak el a tézaurusz-fogalmak rendszerében. A harmadik kisérleti szakaszban, amely 1976-1977-ben kerül lebonyolitásra, a tézaurusz alapján kiépitett szakirodalmi adattár használhatóságát kivánják vizsgálni a konkrét keresések relavanciafokának statisztikai elemzésével. Ezek a több országban végrehajtott kisérletek a kidolgozott bázistézauruszok gyakorlati alkalmazhatóságát és az információfeldolgozás egységes szempontok szerinti elvégzését szolgálták, illetve szolgálják.

A kidolgozott bázistézaurusz teljes deskriptorkészletének egyértelmüsitését, azaz a kicserélt információk félreérthetőségét kivánták fokozottabban elkerülhetővé tenni a deskriptorok kódolásával. Az erre vonatkozóan kimunkált magyar javaslat szerint a bázistézaurusz minden fogalmának egy, és csakis egy, hatjegyü, tisztán numerikus kód felel meg, amely igy a deskriptor azonositó jele is. A deskriptorok kódjai bizonyos számintervallummal ugrószámozva követik egymást, de a hatjegyü számból világosan kiderül, hogy a deskriptor, mely tematikai mezőbe és azon belül melyik csoport-deskriptorhoz tartozik. Ezen tulmenően a deskriptorok kódjai nem követik a fogalmi hierarchiát, hanem ugrószámokként növekvő nagyságrendben kerülnek a deskriptorok mellé. Az igy kialakitott tisztán numerikus kódnak a tézaurusz polihierarchikus felépitését és a több nyelvüséget tekintve igen nagy a jelentősége. Szerepük az indexelés gyors elvégzésében is jelentős, hiszen a kódok segitségével a fogalmak jól memorizálhatók, és a más nyelveken indexelt dokumentumok tartalma a deskriptorkódok ismeretében egyszerüen meghatározható.

A NÉT BÁZISTÉZAURUSZAI ÉS AZ EZEKRE ÉPÜLŐ NEMZETI TÉZAURUSZOK RENDSZERE

A NÉT orosz-német nyelvü bázistézauruszt már az előző fejezetben részletesen ismertettem. A két nyelven kidolgozott tézaurusz deskriptorai képezik a Nemzetközi Épitésügyi Ágazati Tudományos és Müszaki Információs Rendszer (NÉÁTMIR) információkereső nyelvét. A tézaurusz, mint a rendszer bázistézaurusza alapul szolgál valamennyi KGST ország épitésügyi tézauruszához. A bázistézaurusz alapján minden ország a deskriptorok megfelelő értelmezésével elkésziti a bázistézaurusszal teljesen kompatibilis nemzeti tézauruszt, vagyis a bázistézauruszt nemzeti nyelven. A NÉT bázistézaurusza alapján alakul ki a nemzeti nyelvü tézauruszok rendszere, amelyet most már mindenki a saját nemzeti nyelvén használhat, és amely kompatibilitása következtében teljességgel alkalmas a zavartalan információcserére.

A NÉT deskriptorai két részből állnak:

a) a közösen meghatározott hatjegyü azonositó kódszámból,

b) a verbális részből (a deskriptor szöveges formában).

Az igy kidolgozott és két nyelvüből több nyelvüvé fejlesztett tézaurusszal lehetővé válik az is, hogy az egyes országok a feldolgozott információkat saját nemzeti nyelvükön küldjék meg egymásnak. Az információk tartalmi relevanciája ugyanis a közösen használt deskriptor-készlet és a deskriptorok mellett szereplő azonositó kódszám segitségével könnyen, és a számitógépek használatát tekintetbe véve gyorsan megállapitható.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A teljes kompatibilitás folyamatos biztositása a sikeres információcsere szempontjából elsődleges fontosságu. Igy az érdekelt országok szakemberei folyamatosan javaslatot tehetnek a NÉT fogalomkészletének bővitésére, de a bővités csak akkor kerülhet átvezetésre a bázistézauruszban és annak nemzeti nyelvü megfelelőiben, ha azt az országok szakértőiből álló tanács egységesen elfogadta. A javasolt fogalmak használata csakis az elfogadást követően megengedett. Az itt leirtak nemcsak a bővitésekre, hanem valamennyi módositásra vonatkoznak. A bővitésre, illetve módositásra vonatkozó javaslatokat bármely résztvevő ország beküldheti a tézaurusz folyamatos gondozásával megbizott szovjet és német bázisszervnek, mig az elfogadást követően az egyes országok nemzeti szervei kötelesek gondoskodni a változtatások átvezetéséről a NÉT nemzeti nyelvü változataiban.

Az elfogadott módositásoknak, illetve bővitéseknek megfelelően az MNK épitésügyi tájékoztatási szerve (az Épitésügyi Tájékoztatási Központ - ÉTK) gondoskodik az uj deskriptorok kódjainak meghatározásáról és az átcsoportositott deskriptorok kódjainak megváltoztatásáról. Az ugrószámos kódrendszer lehetővé teszi az uj deskriptorok zavartalan beilleszthetőségét a nekik megfelelő helyre a fogalomrendszerbe.

A két nyelvü (orosz-német) bázistézaurusz és nemzeti nyelvü (cseh-szlovák, magyar, lengyel, román) változatai képezik a NÉT rendszerét, amelyben folyamatosan gondoskodnak a résztvevő országok szakemberei a közös információkereső nyelv további összehangolt fejlesztéséről. A NÉT deskriptorkészletének megfelelőségét időnként közös kisérletekkel ellenőrzik, és a kisérletek összesitett eredményei alapján végzik el a szükséges nagyobb módositásokat a tézauruszon.

A NÉT MAGYAR NYELVÜ VÁLTOZATA MINT A TÖBBI KGST ORSZÁGGAL FOLYTATANDÓ ÉPITÉSÜGYI INFORMÁCIÓCSERE FONTOS ESZKÖZE

A KGST országok épitésügyi tájékoztatási szerveinek szakemberei által közösen kidolgozott Nemzetközi Épitésügyi Tézaurusz jelenleg csak a grafikus és a szisztematikus részből áll, azaz a betürendes harmadik főrész még nem készült el. Az eddigi ismertetésből kiderül, hogy jelenleg a NÉT-ben csakis a deskriptorok találhatók meg, a nem-deskriptorok nem, és nincs kidolgozva a deskriptorok közötti rokoni kapcsolati rendszer, valamint a tézaurusz teljes utalási rendszere, amely nagymértékben növeli az indexelés gyorsaságát, és ezzel együtt a tézaurusz használhatóságát.

A tézaurusz betürendes főrésze azonban már csak a használható deskriptorok vonatkozásában dolgozható ki több nyelven. A különböző deskriptorok szinonimái (nem-deskriptorok) ugyanis csak külön-külön a NÉT nemzeti nyelvü változataiban munkálhatók ki teljes részletességgel. Ugyanez vonatkozik a több jelentésü, de formailag azonos deskriptorokra (homonimák) is, továbbá a rokoni kapcsolatokra és utalásokra. A felsoroltak olyan - az egyes nyelvek szerint egymástól eltérő - fogalmi körbe tartoznak, amelyeket már nem lehet közösen az értelmi egyezőség alapján meghatározni. A NÉT valamely deskriptorának ugyanis lehet azonos szinonimája a cseh, lengyel vagy orosz nyelvekben, de a német vagy magyar nyelvben már egyáltalán nem valószinü, hogy van szinonimája. Ugyanakkor más deskriptorok magyar, illetve német szinonimáinál nyilván forditott a helyzet. Ezeket figyelembe véve kicsi a valószi-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

nüsége annak, hogy a több nyelvü tézaurusz különböző nemzeti nyelvü változataiban a nem-deskriptorokat azonos deskriptorokról azonos számban határoznák meg. Éppen ezért az érdekelt országok szakértői megállapodtak abban, hogy a betürendes főrész nemzeti nyelvü változatát minden ország nyelvi sajátosságai szerint külön-külön, önállóan dolgozza ki.

A NÉT hazai megfelelőjének kidolgozását az előbbiekben megadott szempontok szerint kezdtük meg. Először a NÉT magyar nyelvü grafikus és szisztematikus táblázatai készültek el. Ezután a teljes deskriptor-készletet lyukszalagra rögzitettük és számitógéppel elvégeztettük a 10 ezer deskriptor betürendbe rendezését. Az igy elkészült betürendes deskriptor-jegyzék csak az alapját képezi a betürendes főrésznek, amely a fogalmak hierarchikus, tiltott és rokoni kapcsolatait kellőképpen tükröző, a szükséges "lásd" és "lásd még" utalásokat tartalmazó, valamennyi deskriptort és nem-deskriptort magába foglaló tézaurusz-kötet. Az igy összeállitott betürendes főrész az indexelésre szolgáló legteljesebb deskriptor-készletet tartalmazni fogja, biztositva a módositások és kiegészitések folyamatos átvezetését. A mágnesszalagon tárolt teljes deskriptor-állományból bármikor lehet töröltetni a megszünt deskriptorokat, és bevinni az ujakat, majd ezt követően a módositásokat is tartalmazó teljes betürendes jegyzéket időszakonként számitógéppel ujra kiiratni.

A felsorolt 3 főrész (grafikus, szisztematikus, betürendes) kiegészitésének tekinthető a kódszámok egymásután következő sorrendjében számitógéppel kiirt deskriptorjegyzék, amely lehetővé teszi a kódszámok közvetlen értelmezését, és jelentős segitséget nyujt az uj kódszámok meghatározásánál is.

Az épitésügyi tájékoztatásban kidolgozott számitógépes információtároló és -kereső rendszer programjai lehetővé teszik, hogy a deskriptorok segitségével elvégzendő visszakeresést a deskriptorok verbális részével és a kódokkal egyaránt végre lehet hajtani. Tehát a kereséshez sok esetben elegendők a szükséges deskriptor-kódok.

A TÖBB NYELVÜ ÉPITÉSÜGYI TÉZAURUSSZAL KAPCSOLATOS HAZAI TAPASZTALATOK

Az előbbi fejezetekben részletesen ismertetett Nemzetközi Épitésügyi Tézaurusz a KGST országok épitésügyi tájékoztatási szervei által közösen kidolgozott információkereső nyelv.

A NÉT az alábbi országok közötti korszerü számitógépes információcserét kivánja lehetővé tenni:

Bulgária
Szovjetunió
Csehszlovákia
Lengyelország
Románia
NDK
Magyarország

(Kuba és Mongólia csak később kapcsolódik be az információcserébe.)

A felsorolt országok közül az NDK, a Szovjetunió, Csehszlovákia és Magyarország rendelkezik már a NÉT nemzeti nyelvü változatával. A többi országban jelenleg dolgoznak a nemzeti nyelvü változaton.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Tapasztalataink szerint a KGST-ben résztvevő országok fokozatos ágazati integrációjában jelentős szerepet játszik - szinte nélkülözhetetlen velejárója - a szükségszerüen növekvő információcsere. Az információcsere hatékonysága csakis a számitógépes eszközök és módszerek alkalmazásával biztositható kellő szinten, amelynek elengedhetetlen alapja a közös információkereső nyelv: a több nyelvü tézaurusz. A KGST országok épitésügyi szervei által a közös tézaurusszal végzett kisérletek eddig azt igazolták, hogy a NÉT erre alkalmas, és a további eredményes információcsere egyetlen lehetséges eszköze.

Ugyanakkor tudomásul kell venni, hogy a nemzetközi együttmüködés érdekében kidolgozott több nyelvü tézaurusz csak ritkán felel meg teljességgel egy-egy ország szakágazati információigényeinek. Éppen ezért ki kell fejleszteni a saját nemzeti igényeket fokozottabban tekintetbe vevő, a NÉT-tel kompatibilis nemzeti tézauruszt is.

A hazai épitésügyi tájékoztatás ismertetett állásfoglalása a több nyelvü tézauruszokról, valamint az e téren eddig végzett munka bizonyitja, hogy a nemzetközi információcsere érdekében minden ipari ágazatban szükségszerüen ki kell dolgozni a közös információkereső nyelvet. A Nemzetközi Tudományos és Müszaki Rendszer információkereső nyelvrendszere várhatóan az ágazati és speciális alrendszerek több nyelvü tézauruszaiból jön létre, amely makrotézaurusz szinten biztositja az alrendszerek közötti kapcsolatot.

IRODALOM

SPRANGER, Ursula: Zisammenführung verschiedensprachiger und unterschiedlich strukturierter Thesauren unter einem gemeinsame Code. = Informatik, 20. évf. 1973. 6. no. 15-17. p.

ARSZENOV, Sz. T. - MUZRUKOV, N. B. - MAKARENKO, N. R.: Problemü jazükovoj szovmesztimoszti v mezsdunarodnoj szisztеme naucsnoj i tehnicseszkoj informacii. (A nyelvi kompatibilitás problémái a Nemzetközi Tudományos és Müszaki Információs Rendszerben.) = Problemü Szozdanija i Razvitija MSzNTI 1974. 1. no. 5-15. p.

PRICE, N. H. - BYE, C. - NIBLETT, B.: On-line searching of Council of Europe conventions and agreements. A study in biliungual document retrieval. = Information Storage and Retrieval, 10. évf. 1974. 3-4 no. 145-154. p.

ROSENBAUM, Hans-Dieter: Methodische Grundsatze für die Erarbeitung mehrsprachiger Thesauren der Mitgliedsländer des RGW. = Informatik, 21. évf. 1974. 2. no. 17-21. p.

UNGURIAN, Olgierdi: Problem wyboru jezyka informacyjnego dla krajowego systemu. = Aktualne Problemy Informacji i Dokumentacji. 19. évf. 1974. 1. no. 14-20. p.

MOJZISEK, J.: Perszpektivü razvitija IPJa v nacional' nüh i mezsdunarodnüh szisztemah naucsno-tehnicseszkoj informacii. (Az információkereső nyelvek fejlődésének perspektivái a nemzeti és nemzetközi tudományos-müszaki információs rendszerekben.) = Problemü Szozdanija i Razvitija MSzNTI, 1975. 1. no. 9-17. p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A gyártmányismertető felfedezése és megszólaltatása

ZOLTÁN Imre

Választott cimünket indokolnunk kell. Az utolsó évtizedek folyamán fokozatosan, napjainkban még hangsulyozottabban, rendkivüli mértékben megnőtt az érdeklődés a gyártmányismertetők iránt. A gyártmányismertetőt tehát "felfedezték". Az okok felkutatása, elemzése, a feltárt összefüggések rögzitése hasznos utmutatással szolgálhat, lehetővé téve ezáltal a tudatosabb, szélesebb és mélyebb tájékoztatást, tájékozódást.

Ehhez azonban a gyártmányismertetőt meg kell "szólaltatni". Jelen tanulmányunk erre tesz kisérletet, előre bocsátva, hogy a gyártmányismertetők olyan vonásait vesszük nagyitó alá, amelyek ujra értékelhetik, kijelölhetik betöltendő szerepüket.

Korunk müszaki-tudományos forradalmat kisérő, nagyságrendekkel megduzzadt szakirodalma a hagyományos könyvtári módszerekkel már megközelithetetlenné vált.

Az utóbbi évtizedekben önállósult tudományág, a tájékoztatástudomány (más néven informatika) hivatott arra, hogy vizsgálja a tudományos információk keletkezésének, gyüjtésének, tárolásának, visszakeresésének, terjesztésének, a forrástól a felhasználóig való eljuttatásának törvényszerüségeit, az információs folyamatok ellátásához szükséges módszereket, az információk optimális dinamikus társadalmi hasznositásának feltételeit.

Az informatika feladatai közé tartozik tehát valamennyi dokumentumtipus gyüjtése, feldolgozási, tárolási, visszakeresési és fejlesztési alapelveinek, módszereinek és eszközeinek a kidolgozása.

A meghatározás valamennyi dokumentumtipusra utalt, s noha fontos, hézagpótló feladat volna mindegyikükkel sorra, külön-külön foglalkozni, az ilyen nagyigényü mü erőinket, terjedelmünket, de kitüzött célunkat is meghaladná.

A vállalati irodalom

E helyütt csak a vállalati irodalom keretében maradunk, a vállalati irodalomból lehet ugyanis képet nyerni a müszaki fejlődés pillanatnyi helyzetéről, sőt sokszor ez az egyedüli forrás egy-egy termékkel kapcsolatban.

Ezek a kiadványok többnyire megadják valamely termék müszaki jellemzőit, alkalmazási területét, szerkezeti felépitését, ábráját vagy fényképét és természetesen a cég nevét-cimét.

Mig az emlitett adatok nagy része a vállalati kiadványokból, lapokból, tanulmányokból stb. kihámozható, tehát azokban az adatok is szerepelhetnek, addig a gyártmányismertetőben csak ezek kapnak helyet. Irásunkban kizárólag a gyártmányismertetőkkel fogunk foglalkozni, s talán sikerül bizonyitanunk, hogy ez a leszükités indokolt, hiszen még igy is csak a vázlatosságra kellett szoritkoznunk.

A továbbiakban gyártmányismertető alatt a valamely termékre vonatkozó, müszaki-gazdasági adatokat közlő, irott szövegü, és ábrákkal illusztrált dokumentumokat (prospektusokat, katalógusokat) értjük.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A gyártmányismertető

E helyütt nem lehet célunk, hogy olyan elengedhetetlen alapfeltételekkel foglalkozzunk, mint a gyártmányismertetők gyüjtése, feldolgozása, közreadása stb., illetve az ilyen gyakorlati, módszertani kérdésekre csak annyiban térünk ki, amennyiben az témánk jobb megvilágitása céljából feltétlenül szükséges.

Világosabban megfogalmazva: a termékismertetőkben felhalmozott tartalom kiaknázása, uj módon való megközelitése a célunk. Ebből a nézőpontból tehát másodrendü számunkra a termékismertetők gyüjtésének megszervezése, amire egyébként a legcélravezetőbb ut az un. világ- és országos cimtárakat alapul vevő közvetlen levelezés, a nemzetközi vásárokon megjelent cégek felkérése, a szakfolyóiratok sok terméket felsoroló kérőlapjainak igénybe vétele, - azaz valamiféle beáramlást biztositó kényszerpálya megteremtése. Hasonlóképpen nem lehet most feladatunk a feldolgozás megannyi változatával foglalkoznunk, esetleg kritikailag elemeznünk az ETO-t vagy más jelzetelést, a KWIC-indexeléseket, a kialakult perem- és fénylyukkártyás kézi rendszereket, vagy akár azokat a thezauruszokat, amelyek a legfejlettebb, a számitógépes feldolgozás irányába mutatnak.

Arra az álláspontra helyezkedünk, hogy az érintett fontos gyakorlati kérdések vagy már megoldottak, vagy megoldásukra sor fog kerülni. Mi azt szeretnénk megválaszolni: mit is várhatunk ujat a gyártmányismertetőktől?

Valójában a gyártmányismertető rendhagyó dokumentum. Érdemes vele kiemelten, különös figyelemmel foglalkozni. Előre bocsátjuk, hogy nem valami rangsor felboritására vetemedünk a müszaki, vagy akár a vállalati irodalom dokumentumai között, hiszen a szakkönyvek, a szakfolyóiratok, a vállalati lapok, a kutatási jelentések stb. értékes szerepét a maguk helyén semmi nem pótolhatja. Ugyanakkor viszont az sem szorul bizonyitásra, hogy bármely müszaki dokumentum értéke azzal mérhető, amennyi abból az ipar vérkeringésébe ténylegesen átáramlik. Azt állitjuk, hogy éppen a gyártmányismertető, ez a süritett információkat tartalmazó dokumentum az, amelyet a legnagyobb hatásfoku információ-átvételre való alkalmasság jellemez.

Az információáradat

A gyárak érdeke termékeik megismertetése. Általában az eladandó termékről készül ismertető. Könnyen belátható, hogy szinte végtelen a meglévő és születő uj termékeket leiró gyártmányismertetők száma. Az oly sokat emlegetett információáradat tehát általános jelenség. Tudomásul kell venni, hogy a mindentgyüjtés megvalósithatatlan, de szükségtelen is, a beáramlás mennyiségét magunk határozzuk meg. A gyártmányismertető növekedése nem lavinaszerü, hanem csak egyenesen arányos az általa tükrözött termékek számával.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A GYÁRTMÁNYISMERTETŐ A MÜSZAKI TÁJÉKOZTATÁSBAN

A vállalati irodalom, ezen belül a gyártmányismertető első nyomai a velencei üvegipar áruminta-könyvei lehettek a XV. századból. Bár a gyártmányismertető nem uj dokumentumtipus, a legutóbbi időkig mostoha elbánásban részesül, s a könyvtárak is idegenkedtek feldolgozásuktól. A megváltozott elbirálásban meghatározó szerepe van annak a mind határozottabban megfigyelhető tendenciának, amely a hangvételük lehiggadásában, megkomolyodásában öltött testet. A régebbi reklámizü felsőfokos szóhasználatot a termék müszaki jellemzőkkel bemutatásának szándéka, az objektivitásra törekvés váltotta fel. A tárgyilagossá vált gyártmányismertető helyet vivott ki magának a müszaki tájékoztatásban.

Az ÉTK már régebben megvizsgálta a szakmai tájékoztatást felhasználók - tervezők, kutatók, kivitelezők, gyártók - információs igényét, hogy az épitésügyi termékinformációs szolgáltatás szinvonalát a szakterület egyes szakágazatai speciális igényeihez emelje.

A megkérdezettek annak idején az igénybe vett szakirodalmi források közül elsőként a könyveket, másodikként a folyóiratokat, s harmadikként a gyártmányismertetőket jelölték meg.

Meg merjük kockáztatni véleményünket, hogy ez a sorrend egyes területeken bizonyára módosulna, ha a valóban felhasznált információt az igénybe vehető információval állitanánk szembe. Ez esetben a sorrend megfordulna, s ha ez mégsem következett még be, annak az a magyarázata, hogy a gyártmányismertetők "szóra birása" még ma is "a tájékoztatás fehér foltjának" tekinthető.

A gyártmányismertetők sorsa

Talán nem érdektelen, ha megkisérelj ük nagy vonalakban nyomon követni a gyártmányismertető utját születésétől elmulásáig. A gyártó vállalat, vagy külkereskedelmi szerv sokszor sok tizezres tömegben állitja elő, majd változatos és ellenőrizhetetlen utakon kerül a forgalomba. Nincs és nem is lehet egységes gyakorlat arra nézve, hogy mikor és mennyi jut el a különböző osztályokhoz, miképpen és kinek áll rendelkezésére a dokumentációs osztályokon, hogyan kerül el az érdekelt hazai gyárakhoz, mi kerül külföldre, mennyit visznek el a vásárokra stb. A hevenyészetten vázolt ut ezután válik még ellenőrizhetetlenebbé. Hiszen nem az a tipikus eset, amikor eljut a gyártmányismertető az érdekelt szakemberhez, s még az is a jobbik eset, ha egy-egy iróasztal fiók a végállomás. Sokkal általánosabb az a gyakorlat, amikor az ingyen szétosztogatott dokumentumok átnézés nélkül közvetlenül, mázsaszámra a szemétben halnak el.

Ebből a lehangoló vándorutból éppen a könyvtár maradt ki. A könyvtárak idegenkedése ettől a nem hagyományos dokumentumtól nem ujkeletü, s még ha ez a húzódozás némileg indokolható is, bizonyos, hogy a komplex tájékoztatásból nem rekeszthetők ki a prospektusok.

Elenyésző hazánkban, de még határainkon tul is azoknak a könyvtáraknak a száma, ahol a gyártmányismertetők polgárjogot nyertek, és egyelőre még ritkább az olyan tájékoztatási szerv, ahol külön tárban kerültek a jelentőségüket megillető helyre. Ezek a külön tárak hézagpótló szerepet töltenek

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

be, friss információk forrásává váltak, s változatos szolgáltatásaik révén a szakemberek körében nagy népszerüséget vivtak ki maguknak.

Amit irásunkban hangsulyozni kivánunk az az, hogy az elmondott pozitivumok ellenére, még a már megvalósult tár is csak keret, lehetőség. Állitjuk, de bizonyitani is fogjuk, hogy - ráirányitva a figyelmet néhány összefüggésre - a gyártmányismertetők az eddigieknél sokszorta több, jobb, hatékonyabb információ nyujtásra képesek és hivatottak.

Az informáltsági szint

Bár vitathatatlan, hogy korunk müszaki-tudományos-gazdasági haladásának valamilyen formában a tudományos tájékoztatás a tényleges forrása, az elért eredményekkel mégsem lehetünk elégedettek. Ahelyett, hogy azt vizsgálnánk, minek tulajdonitható lemaradásunk az iparilag fejlett országok mögött, inkább néhány megjegyzés erejéig az un. "információs rés" (information gap) a szakirodalomban ujkeletü, elgondolkodtató társadalmi problémájára kivánunk utalni.

A gáttalanul ránktörő információ-özön fulladással fenyeget, védekezésre kényszerit. A tájékoztató szervek feladata, az információ szürése, szelektálása, az érdekeltekhez juttatása. A kialakuló "informáltsági szint" magassága, a szakmailag "kimüvelt emberfők" száma a müszaki fejlődés meghatározója. Ez az "informáltsági szint" térben és időben, ezen belül egyénenként, vállalatonként, iparáganként, országonként, más és más, állandóan változik. Az informáltsági szint nyilván annál kedvezőbb, minél szükebb az információs rés, azaz minél jobban megközeliti a tényleg igénybe vett információk mennyisége az igénybe vehető információk mennyiségét. A jól válogatott, megfelelően tálalt gyártmányismertetők részhalmazából kis fáradsággal, s egyben nagy hatásfokkal lehet azt a tájékozódást nyerni, amely csökkentve az információs rést, alkalmas az informáltsági szint emelésére.

TERVKONCEPCIÓK

A dokumentáció területén a nemzetközi együttmüködés igénye a szakirodalom "világirodalmi" jellegéből következik. A tervek, elgondolások, koncepciók bennünket most csak annyiban érdekelhetnek, amennyiben azok rendszertervében a gyártmányismertetők bevitelével is számoltak.

Minden részletezés nélkül csak utalunk azokra a nemzetközi törekvésekre, amelynek egyes állomásait az UNISIST (United Nations Information System in Science and Technology) világméretü tudományos-tájékoztatási koncepciói, a multilaterális szerződések, illetve a regionális együttmüködések jelzik. A dokumentáció, az információcsere, a kiadványcsere ezen müködő vagy körvonalazott szervezeteinél még hiányosak értesüléseink arról, hogy milyen mértékben készültek fel a gyártmányismertetők rendszerük vérkeringésébe való bevonására.

Megkülönböztetett figyelmet érdemel a Szovjetunióban életre hivott, egyben a világ legnagyobb méretü, szervezettségü és szinvonalu, állami tudományos-müszaki információs rendszere.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A szocialista országok által kiépitendő, a KGST Komplex Programban előirányzott Nemzetközi Tudományos és Müszaki Információs Rendszer (NTMIR) egyik alrendszerének vezető szerve a Szovjetunió Állami Nyilvános Müszaki Tudományos Könyvtára (GPNTB). A GPNTB-t bizták meg az emlitett alrendszernek, a Vállalati Irodalom Nemzetközi Speciális Információs Rendszerének (VINSIR) vezetésével. A feladat megoldására - a népgazdaság valamennyi területét felölelő katalógusok és prospektusok gyüjtésére, feldolgozására és azokról folyamatos információszolgáltatásra - számitógépet alkalmaznak, s a jövőben a prospektusok számitógépes feldolgozásának eredményét mágnesszalagos szolgáltatás formájában is közzé fogják tenni.

A VINSIR tehát már a megvalósulás stádiumában müködik. Ez a kifejezetten dokumentum-orientált rendszer, tevékenysége központjába a vállalati irodalmat állitotta, s már jelenleg is 16 füzetsorozatban ad az uj gyártmányismertetőkről jeladó, annotált információkat.

Az érdemi, tartalmi feltárásra - kapcsolódva a fentiekhez - az ugyancsak kiépitett NÁTMIR-ek (Nemzetközi Ágazati Tudományos és Müszaki Információs Rendszerek) hivatottak. Itt van helye az elmélyültebb munkának, tehát itt kerülhet sor a VINSIR-től jeladó információ és mikrofilmtekercs formájában kapott anyag célorientált, várhatóan faktografikus feldolgozására. Meg kell emlitenünk, hogy tervszerüen folynak az előkészületek a NTMIR, valamint a tudományos müszaki információs világrendszerek között megvalósitandó távlati együttmüködésre is.

A HAZAI HELYZET

A sokáig mellőzött gyártmányismertetők jelentőségének felismerésében és elismerésében uttörő a szerepünk. Arról ugyan nincs szó, hogy a könyvtárak befogadták volna, a ráeszmélés érdeme inkább csak egyes tájékoztató szerveké. Az első önálló gyártmányismertetőtárak létesitésével sok országot megelőztünk, s immár több mint évtizedes hagyománnyal, tapasztalattal rendelkezünk. Bőségesen egészithetnék ki a tapasztalatokat a szép számban alakult vállalati prospektustárak is, azonban ezekről a szükprofilu, nem nyilvános, elszigetelt gyüjtemények zöméről alig lehet tudomásunk.

Országos tár

Néhány évvel ezelőtt - még az előzőkben vázolt VINSIR koncepció előtt - már felmerült hazánkban egy országos tár létrehozásának gondolata.

Az alapelv az volt, hogy az országos tárat az ésszerü fokozatosság alapján kell megszervezni oly módon, hogy állandóan bővülő szolgáltatásai egyedülálló segitséget nyujtsanak a hazai gyártó üzemeknek, majd az exportőröknek és az importőröknek.

Csakis olyan tárnak lehet létjogosultsága, amely a tájékoztatás még fellelhető fehér foltjai felszámolását tüzi ki célul. A "mindent gyüjtés" maximalista igényétől eleve őrizkednünk kell, s olyan szükités mellett kell elkötelezni magunkat, amely a valóban ujat, de egyben szükségeset is szolgáltatja. Nem lehet tehát témára, országra, vállalatokra való tekintet nélkül helyet

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

biztositani minden fellelhető hazai és külföldi gyártmányismertetőnek. Az igy felhalmozódó végtelen mennyiség eleve halálra itélné a vállalkozást.

A Tár a népgazdaság egészéhez igazodó, mintegy 100 cikkcsoportot venné alapul. A felhasználók elsősorban a hazai vállalatok szakemberei lennének, de természetesen nyitva állna a tár a külkereskedelem, az anyagbeszerzés, a piackutatás, a formatervezés, a müszaki oktatás stb. dolgozói számára is. A lépcsőzetességet a következőkkel érzékeltetjük:

a) Országos Tár - hazai és nemzetközi anyaggal: Ilyen teljességre törekvő gyüjtés elvileg talán lehetséges, de gyakorlatilag még akkor is megvalósithatatlan, ha a sok milliónyi dokumentum tárolására a raktározási-, a létszám-, a beruházási-, az anyagi stb. feltételek adva volnának. Hasonló vállalkozással mind ez ideig világszerte sehol sem próbálkoztak, de nyilvánvaló, hogy a felhasználók részéről ilyen szolgáltatási igény semmiképpen nem állna arányban a horribilis befektetési és fenntartási költségekkel, magyarán: még ha megvalósitható volna is, egy ilyen "világtár" létrehozása, akkor sem volna érdemes. Ezt az utópiát tehát eleve elvetjük.

b) Országos Tár kb. 100 cikkcsoportra, hazai és nemzetközi anyaggal: Az ilyen mérséklés bár jelentős, még mindig milliós nagyságrendü dokumentum feldolgozását igényelné.

c) Országos Tár kb. 100 cikkcsoportra, a hazai és a fejlett ipari országok anyagával: E további ésszerü szükités ellenére még mindig fennállnak az előbbi nehézségek.

d) Országos Tár kb. 100 cikkcsoportra, hazai és fejlett ipari országok vezető vállalatai anyagával: A vezető külföldi vállalatokra való szükités elengedhetetlen, ugyanis enélkül a felesleges papiráradatban elvesznénk.

A felsorolt jelentős csökkentések még mindig nem vezetnek el a jól kézbentartható, a felhasználók számára valóban hasznos tárhoz, a realitás tehát további szükitést követel.

e) Országos Tár - hazai és baráti, gyakorlatilag a KGST országok anyagával: Ez utóbbi változat nemcsak mennyiségileg teremt könnyebb kezelhetőséget, de minőségileg is sarkalatos pozitiv változást von maga után.

f) Országos Tár - hazai, a teljes magyar ipart reprezentáló anyaggal: Ennek a tárnak az volna a hivatása, hogy összegyüjtse, feldolgozza, hozzáférhetővé tegye valamennyi ágazat gyártmányismertetőit, azaz valamennyi érvényben lévő katalógus és prospektus lelőhelye legyen. Hasonló átfogó gyüjtés országunkban eddig nem folyt, bár bizonyára rendkivüli érdeklődéssel találkoznánk.

A felvázolt egyes fokozatok dokumentum mennyisége között nagyságrendi különbségek vannak a néhány ezertől a sok millióig. Annyi bizonyos, hogy a tervezett tár minden fázisban komoly információbázist jelentene minden szinten, kezdve az iparirányitástól egészen az üzemekig.

A megvalósitás ésszerüség-diktálta menetrendje tehát az alábbi, forditott felépitést javasolja.

1) Hazai gyártmányismertetőtár: E tár feladata volna teljességre törekedve, naprakészen nyilvántartani a magyar vállalato termékeit reprezentáló prospektusokat, katalógusokat.

A gyüjtés kényszerpályájának megszervezése után a szolgáltatások kiegészithetők volnának olyanokkal, mint

- válaszadás arra, hogy ki mit gyárt, illetve mit ki gyárt,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

- adatlapok felfektetése azokról a termékekről is, amelyekről gyártmányismertető nem készült,
- információadás az export cikkekről,
- árjegyzékek nyilvántartása, stb.

2) KGST gyártmányismertetőtár: A hazai tár megvalósulása után következhetne az ujabb jelentős továbblépés, a tájékoztatás egy további fehér foltjának felszámolására. Ez volna a KGST tár, amelynek a már müködő hazai tár a részét képezné.

A KGST országoknak elsősorban az export termékei kapnának helyet ebben a központi tárban a gyártmányismertetők tolmácsolásában.

Itt is megjegyezzük, hogy a felvázolt tár jó müködésének feltétele a szoros és élő kapcsolat kiépitése a már jelenleg is müködő ágazati gyártmányismertetőtárakkal.

A teljesség kedvéért el kell mondanunk, hogy időközben a már vázolt KGST Komplex Program vette át a kezdeményezést. Ennek értelmében a VINSIR hivatott a tagországok tájékoztatására, mig a kijelölt hazai nemzeti szerv a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem könyvtára lett.

Ágazati tárak

A tájékoztatási apparátusok munkája - különösen gazdasági rendünk reformja óta - sokoldalubbá, differenciáltabbá vált. Megnőtt a tájékoztatás iránti kereslet minden döntési szinten. A vállalatok nagyobb önállósága nagyobb kockázat veszélyét is jelenti, ezt csökkentendő igénylik a megfelelő információt. Más oldalról viszont a szakágazati minisztériumok számára kell szolgáltatni folyamatosan a faktográfiai és prognosztikai, továbbá a nagyjelentőségü döntésekhez szükséges szintetikusan összeállitott információkat, mint az irányitás alapvető feltételeit.

Az ágazati tájékoztatási intézetek tehát a tájékoztatásban a komplexitásra törekedtek, ez pedig ma már alig valósitható meg a gyártmányismertetők nélkül. Különös figyelmet érdemel ebből a szempontból két ágazati prospektustár:

a) KGTMTI (Kohó- és Gépipari Tudományos Müszaki Tájékoztatási Intézet) - a kohó- és gépipari ágazat prospektustára. Uttörő szerepet tölt be, hiszen már 1962 óta látja el az ágazat igényét. Negyedmilliós állománya nemcsak a nyilvános olvasószolgálathoz, de az intézethez befutó igények gyártmányismertetőkkel komplexszé tételére is bázisul szolgál. Jelenleg folynak az előkészületek az ÁIIR-be (az Ágazati Integrált Információs Rendszerbe) a számitógépes müszaki-gazdasági, más szóval ágazati irányitási információs programba való bekapcsolódáshoz. Erre a felsőbb irányitószervek döntéselőkészitéséhez van szükség. A minisztériumnak nemcsak a tárca vállalatairól, de a világ más országairól is tudomással kell birnia. A számitógépes tájékoztatás két rendszerének, a müszaki-gazdasági és a müszaki-tudományos rendszernek tehát törvényszerüen integrálódnia kell - igy teremtődhetnek meg a megalapozott irányitás feltételei.

b) ÉTK Termékismertetőtár. A dinamikusan fejlődő épitőipar és épitőanyagipar számára a gyártmányismertetők frissesége teszi lehetővé a naprakész tájékozódást. Felismerte ezt már korán az ÉTK, s Termékismertetőtára változatos szolgáltatásokat nyujt a különböző szintü ágazati és vállalati

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

vezetők, továbbá a kutatók, tervezők, gyártók és kivitelezők számára. Az épitésügyi ágazat előtt álló népgazdasági, ágazati és vállalati szintü kiemelt feladatok megoldásához, azok müszaki információs megalapozásához sok, más forrásból nem nyerhető információ merithető a termékismertetőtárból.

TÖBBNYELVÜSÉG

A gyártmányismertetők lényeges eleme a süritett tartalom. Nem mond ennek ellent az a néhány formai elem, többlet, amiről jellemzésükkor említést kell tennünk. Ilyen az A4-es formátum szinte kizárólagossága, ilyen az igényes nyomdai kivitel, s ilyen a többnyelven megjelentetés költséges gyakorlata.

Érdemes ennél a pontnál is rámutatni arra, hogy mig az egyéb dokumentumtipusokat, vállalati irodalmat, zömmel a gyártó vállalatok csak nemzeti nyelvükön adják ki - igy szükség esetén azokat a felhasználó nyelvére külön kell leforditani - addig a gyártmányismertetőket maga a gyár a potenciális piac több nyelvén is megjelenteti, sőt több nagy vállalat (Philips, FIAT, IKARUS stb.) a semleges eszperantó nyelvet is igénybe veszi.

Az információ válságának leküzdésében nagy szerep vár a számitógépekre. Az információs rendszerek legmagasabb szintjét az automatizált, elektronikus számitógépeket alkalmazó rendszerek alkotják. A gépek a tudományos tájékoztatásban az információtárolás és visszakeresés mellett indexek összeállitására, referátumok és tájékoztató kiadványok készitésére, könyvtári munkák elvégzésére, sőt nyers forditásra használhatók.

A természetes nyelvek megannyi "rendszertelensége" és a számitógépek "rendszerigényessége" között gyakorlatilag áthidalhatatlan az ellentmondás. Ennek feloldására történt már sikeres kisérlet, éspedig az eszperantó nyelv kódnyelvként való beiktatásával. Nagy vonalakban ismertetjük az elgondolást és a lefolytatott kisérletet.

Az üzemi, a beruházó, a fejlesztő, a tervező szakembernek tudomással kell birnia minden lényegesről, ami szakterületén napvilágot lát. Minimális követelmény tehát legalább arról tudomást szereznie, amivel a külföldi szaksajtó hétről-hétre foglalkozik. Hangsulyozottabb ez az igény a fejlettségben, megoldandó problémákban hozzánk közelebb álló KGST-országok szaksajtójában, ahol a nyelvi nehézségek még fokozottabban akadályozzák a tapasztalatok terjedését. E szaklapokban felhalmozott ismeretanyag nagy része gyakorlatilag elvész számunkra, de még az esetleges tartalomjegyzékforditás is csak nagy késéssel juthat el az érdekelthez.

A gyors, kis befektetéssel járó megoldást a KGTMTI az alább vázolt, a kisérletben csak két országra egyszerüsitett módszerrel mutatta meg:
1) Az NDK-ban a szakfolyóiratokban az elektronikai ipart érintő legfrissebb cikkek cimeit és lelőhelyeit német nyelven lyukszalagos irógéppel leirták;
2) A német lyukszalag szövegét a számitógép - az előzőleg memóriájába táplált német-eszperantó szótár segitségével - tőszavakban eszperantóra tette át; 3) Az eszperantó nyelvü szöveg telex utján hazánkba érkezett; 4) A budapesti számitógép az eszperantó szöveget - a memóriájába tárolt eszperantó-magyar szótár közvetitésével - magyarra ültette át; 5) ily módon a kisérlet szerinti két ország között - egyébként természetesen tetszés szerinti országok között - lehetővé válik a gyors értesültség a mindenkori szakirodalomról.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A kisérlet kitünően sikerült. Témánk esetében elegendő, ha a "szaklaptartalomjegyzék" helyébe a gyártmányismertetők "értelemszerü cimeit" helyettesitjük be. Érdemes azt is megfigyelni - a kisérlet külön érdekessége - hogy az eszperantó nyelvet csak a gépnek kell ismernie, mig arra sem a gépirásnál, sem a felhasználónál már nem volt szükség.

AZ INFORMÁCIÓK JELLEGÉRŐL

Valójában már maga a gyártmányismertető is tömöritvény jellegü, süritett mondanivaló a szóbanforgó termékről. Ahhoz azonban, hogy a bennük rejlő információk jó hatásfokkal kinyerhetők legyenek, meg kell találni a megfelelő tálalási formát.

Dokumentográfia - faktográfia

Nincs szembeállitásról szó, inkább egymást kiegészitésről, arról, hogy a gyártmányismertetők alaposabb elemzéséhez a hagyományos formák kibővitése válhat indokolttá. A dokumentográfiai tájékoztatás jellemző vonása a primér dokumentumok gyüjtése, rendezése, értékelése, szolgáltatása.

A faktográfiai tájékoztatás tovább megy: a dokumentumból kiemeli, rendezi, értékeli, szolgáltatja az elszigetelt adatokat, müszaki jellemzőket.

A tájékoztató központok szolgáltatásai is differenciálódtak. A gazdasági reform következtében önállóságot kapott vállalatok nagyobb információigénnyel léptek fel, másrészt a szakágazati minisztérumokat kell ugy tájékoztatni, hogy utasitások helyett információkkal irányithassák, befolyásolhassák a vállalatok müszaki-gazdasági tevékenységét.

A faktográfiai tájékoztatásra is felkészült apparátus mind az iparirányitáshoz, mind szük témakörökre bontott egyéni problémákhoz komoly segitséget képes nyujtani. Magukból a gyártmányismertetőkből - jobban, mint más dokumentumoknál - könnyen kiemelhetők a faktográfikus feldolgozás adatai.

Revelencia - heurisztika

Kétségtelen, hogy a releváns információ elégiti ki a legteljesebben a felhasználót. Ilyenkor ugyanis a tájékoztatás révén az éppen igényelt konkrét berendezés, termék leirását kapja kézhez. Véleményünk szerint ennél magasabb rendü a heurisztikus információ, amely mind a tájékoztatási szerv, mind a felhasználó részéről jobb felkészültséget kiván, de nagyobb eredményt is helyez kilátásba. Valójában majd minden ujitás, találmány a rátermett szakember hirtelen felismerésére, meglátására vezethető vissza. A heurisztikus folyamat megindítására bő lehetőséget éppen a gyártmányismertetők nyujtanak.

Megoldandó fejlesztési vagy más feladatához a szakember igényli a témát. A tájékoztatási szerv felsorakoztat előtte 20-30 prospektust. Az ábrák, a képek, a müszaki paraméterek - térben és időben süritve - percek alatt is összehasonlithatók, egymással összemérhetők. A paraméterek mintegy egymással vitatkozva, beszédesekké válnak. A jó tálalás a tájékoztató mérnök

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

"müvészete", a többi már a hozzáértő szakemberre tartozik. A heurisztikus folyamat lehetőségét kell tudatosan biztositani.

Irányitás - döntés

A szakirodalmi tájékoztatáson belül a müszaki tájékoztatás problémájának uj szemléletü megközelitése a müszaki-gazdasági tájékoztatás. Ezek a müszaki-gazdasági információk az iparvállalatok, illetve az iparág vezetését hivatottak szolgálni a vállalati és ágazati döntések előkészitése céljából. Az ilyen komplex tájékoztatási tevékenység megannyi forrásra támaszkodik. Felhasználja a tudomány és gyakorlat egyre több ágának eredményeit, a különféle szakirodalmi közleményeket, a nem publikált anyagokat, kutatási jelentéseket, statisztikákat, árjegyzékeket stb. Az irányitáshoz, döntéshez bármely szinten a gyártmányismertetőkkel is alátámasztás elengedhetetlen. A bekapcsolásoknál a figyelmet éppen azokra a vonásaira kell forditani, amik más dokumentumokból nem merithetők.

A vállalatirányitás, kockázata csökkentéséhez, támaszkodik az információkra - s ezek közül már az is alapvető fontosságu, ha a prospektusok tükrében ismeri saját terméke külföldi megfelelőit -, a felsőbb szerveknek pedig ugy csoportosithatók a müszaki adatok, hogy azok alapján információkkal irányithassák a vállalatok müszaki-gazdasági tevékenységét.

REJTETT TARTALÉKOK

Rejtett tartalékról beszélhetünk két okból is. Először azért, mert még mindig sokan lebecsülik, alacsonyabbrendünek tartják, s ennek megfelelően nem is "jegyzik" az információs források között a gyártmányismertetőt. Másodszor azért, mert akik - örvendetesen növekvő számban - eljutottak már fontosságuk felismeréséig, az alapok lerakásán tul még nem mélyedhettek el a tartalmi feltárás összefüggéseibe. Pedig a tényleges tartalékok kiaknázásra várnak. Az igénytelen gyártmányismertetőkből - élve a jéghegy analógiájával - a felületes szemlélő csak a tizedét veszi észre, mig a sulyosabb rész már csak az avatott szem számára tárul fel.

Nehéz megmondani, hogy mikor sok és mikor kevés az információ, hiszen már a "szükséges" és "elegendő" is témánként, egyénenként nagy eltéréseket mutat. A különleges lehetőség a gyártmányismertetőknél éppen abban rejlik, hogy tömörségüknél fogva a szó szoros értelmében fizikailag és időben is könnyen áttekinthetők. Egyetlen példányban is ott az információ, de egymás melletti felsorakoztatásukkal a nyerhető információk már nemcsak összeadódnak, de megsokszorozódnak, hatványozódnak. Eljutottunk ahhoz a dokumentumtipushoz, mely nem egyenként, de jól válogatott halmazként tálalandó, s ebben a formában a legváltozatosabb vallomásokra birható.

A prospektusok - köztudomásuan - általában ingyenesek, könyvárusitási forgalomba nem kerülnek, viszonylag gyorsabban évülnek el, reklámcél is vezeti a gyárat. Bennünket a gyár érthető szempontjainál jobban érdekel a felhasználó, magyarán az, hogy mi módon lehet a prospektusokban implicite felhalmozott információkat nagyobb hatásfokkal kibontani, az ipar számára szóra birni.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Ilyen, a gyártmányismertetők nyujtotta információk befogadására alkalmas területek adottak, itt vannak szinte kartávolságnyira, csak észre kell vennünk igényeiket, még ha sokszor megfogalmazatlanok is. Gondoljunk csak a beruházásra, a müszaki fejlesztésre, a formatervezésre, a termékösszehasonlitásra, s általában a döntéselőkészitésre.

A szaknyelv állandóan változik, bővül. Nyelvterületenként, szakterületenként az ütem más és más. Az uj, egyértelmü szakkifejezéseket a ritkán megjelenő müszaki szótárak vagy egyáltalán nem, vagy csak nagy késéssel követik, de hasonló a helyzet a szakkönyvekkel, szakmai folyóiratokkal. A gyártmányismertető a friss terminológiát tükrözi, ezért elsőrendü, kizárólagos kincsesbányája a mindenkori "ma", sőt "holnap" élő, müszaki, nyelvhasználatának.

Ismeretes, hogy - különféle okokból - nem mindig lehet a beruházásnál, rekonstrukciónál azt a terméket beszerezni, amely pedig a legmegfelelőbbnek látszik. Ez a körülmény mégsem mentesitheti a beruházót attól, hogy fel ne térképezze, paramétereik tükrében ne vizsgáztassa az importálandó berendezést. A beruházó jól informáltságát elsősorban a prospektusokból meríthető választék ismerete alapozza meg.

Ahol a gyártmányismertető már polgárjogot nyert, ott azt elsősorban a müszaki fejlesztési tervek alátámasztására vették igénybe. A korszerü fejlesztés alig képzelhető el a szóban forgó termék eddig elért változatainak, szintjeinek alapos ismerete nélkül. Leröviditendő ilymódon a fejlesztésre forditott idő, s a választékból nyert ötletek, a már megvalósitott megoldások, az uj termék versenyképességében ölthetnek testet.

A szép gép jó is - tartja a közhit, de még a müszaki közvélemény is. A formatervezés az ipari müvészetben megkülönböztetett rangot vivott ki magának. E téren is kimerithetetlen kincsesbányául szolgálnak a gyártmányismertetők, mivel az igényesebb gyártmányismertetők szinte kivétel nélkül közlik a berendezés, a gép vagy tartozéka szines fényképét is.

Népgazdasági, ágazati és vállalati szinten egyaránt központi kérdés, hogy mit célszerü gyártani, mely terméket érdemes exportálni, mi szorul fejlesztésre, minek a gyártását kell megszüntetni stb. Vizsgálni kell tehát a szóban forgó gyártmány korszerüségét. A korszerüség méréséhez, a világszint megállapitásához a terméket müszakilag közös nevezőre kell hozni, mert csak ezáltal lesznek összehasonlithatók egymással. Természetesen az összehasonlitás szempontjai termékenként mások lehetnek.

A gyártmányonként gondosan mérlegelendő müszaki tényezők általában ilyenek közül választhatók: teljesitmény, hatásfok, üzembiztonság, javithatóság, alkatrészcsere-lehetőség, bővithetőség, korszerüség, élettartam, klimavédelem, külső méretek, miniatürizálás, formatervezés, raktározhatóság, csomagolhatóság stb.

Egyes esetekben elegendő lehet csak két terméket egymással összehasonlitani.

A megalapozott döntéshez igen sok szempontból kell nagyitó alá tenni a szóban forgó gyártmányt. Egy azonban elengedhetetlen! A müszaki paraméterek ismerete.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Tájékozottnak lenni - korunkban létfeltétel. A ránk zuduló információáradat megszürése az informatika bonyolult feladata. Egyazon fogalom két oldala a tájékoztatás és tájékozódás.

Az volt a célunk, hogy a gyártmányismertetőkben felhalmozott, ez ideig nem kellőképpen kiaknázott információkra irányitsuk a figyelmet, s egyben megmutassuk, hogy ezek a dokumentumok mely tájékoztatási területeket hivatottak hatékonyan kielégiteni. A tájékoztatási szervre vár a feladat, hogy szemléletében és tevékenységében a gyártmányismertetőket a hagyományos mellett a vázolt szerepkörökbe is beállitsa, s ezáltal ujszerü szolgáltatással gazdagodjon.

Célunk a gyártmányismertetőkkel való foglalkozás ujraértékelése, reális helyének kijelölése volt. Ha néhány gondolattal tudtunk ehhez hozzájárulni, már eredményes volt munkánk. Amiket felsorakoztattunk, inkább csak jelzések a nagyrészt még feltáratlan utvonalon. Ahhoz azonban ma már nem férhet kétség, hogy a gyártmányismertetőkkel való foglalkozásról nem mondhat le az a tájékoztatási apparátus, amely valóban a komplex tájékoztatás nyujtására kötelezte el magát.

E helyütt végül érintenünk kell a PR és a gyártmányismertető szolgáltatás összefüggését is. A PR (Public Relation, magyarul közönségkapcsolatok, vagy kapcsolatszervezés) egyik feladata, hogy szóban forgó szerv (intézet, vállalat stb.) megnyerő, vonzó képet teremtsen a közönség, a potenciális felhasználók körében saját tevékenységéről. A kellően kifelé tudatositott, a vázolt alapelveken alapuló szolgáltatásokra képes tájékoztató szerv és gyártmányismertetőtára olyan információbázis, amely alkalmas és érdemes a propagálásra. A kifelé irányuló ilyen propaganda azonban a PR tevékenység csak egyik iránya. Azt kell elérni, hogy a PR másik iránya is megvalósuljon, azaz az érdekeltek visszajelzése, a "felfedezett" tár fokozott igénybe vétele.

Már ritkábban szokták hangsulyozni - pedig véleményünk szerint igen lényeges - a PR elmélet harmadik oldalát, éspedig a "befelé" irányzatát. Jelenti ez azt, hogy a "kifelé", mindpedig "visszafelé" megszervezett stratégia csak akkor válhat teljessé, valóban hatékonnyá, ha a szóban forgó szerven belül sikerült kialakitani a bizalom légkörét, a dolgozók önbecsülését és megbecsülését, olyan szellemet, ahol a munkatársak és vezetők az aktiv és tájékozott dolgozók munkáját érezhetően értékelik. Ilyen légkör a feltételt teremti meg, a gyártmányismertetők maguk pedig a lehetőségét nyujtják annak, hogy az azokkal foglalkozók széles körü, naprakész informáltság birtokába jussanak.

S ha áttekintjük a változatos, sokoldalu szolgáltatásokat, amelyek egy mai ágazati tájékoztató szerv repertoriumában szerepelnek, látjuk, hogy azok a müszaki-tudományos, illetve a müszaki-gazdasági szféra különböző problémaköreihez kapcsolódnak. Az ily módon felkészült tájékoztatási szerv tevékenységének nem kevésbé fontos oldala a felhasználói igény felkeltése, annak tudatositása, hogy a szakemberek különböző feladataik megalapozottabb ellátásához milyen hatékony alátámasztást, választ várhatnak a helyesen csoportositott gyártmányismertetőktől.

Tipikusan mai müszaki dokumentumtipus állt tanulmányozásunk középpontjába. Maivá frissesége, még inkább néhány lapba süritett tömörsége, sokoldalusága teszi. Sokoldaluságára bizonyság, hogy tartalmaz mondanivalót

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

az iparirányitás és vállalatvezetés, de az informatika és a PR művelői számára is. "Demokratikus" dokumentum, mert többé-kevésbé minden hozzá fordulónak "válaszol", a kutatónak a heurisztikával, a fejlesztőnek a kötelező szinvonallal, a beruházónak a külföldi választékával, a vezetésnek a versenytársakkal... s végül, de nem utolsósorban kivétel nélkül minden szakembernek - nyelvtudónak vagy nyelvet nem ismerőnek! - a legnemzetközibb ábrával--képpel, számadatokkal.

IRODALOMJEGYZÉK

DOBROV, G. M.: A tudomány tudománya. Gondolat és Kossuth Könyvkiadó. Budapest, 1973.

PÁLINKÁS Jenő: A müszaki fejlesztési döntések előkészitése. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1973.

RÓZSA György: Tudományos tájékoztatás és társadalom. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1972.

ZOLTÁN Imre: A tájékoztatás mechanizmusának fontos eleme: a megujult prospektus. Tudományos és Müszaki Tájékoztatás. 1971. 3. sz.

ZOLTÁN Imre: Az informatika és a public relations. Tudományos és Müszaki Tájékoztatás. 1973. 8. sz.

ZOLTÁN Imre: Országos Gyártmányismertetőtár létrehozásának terve. Tanulmány, 1972.

HEGYI Nándor - ALMÁSY László: Gyártmányismertetők előállitása és szakirodalmi felhasználása iparvállalatoknál. OMKDK. 1973.

FÜLÖP Géza: Ember és információ. Kritérium Könyvkiadó. Bukarest. 1973.

Tudományos és müszaki információ a Szovjetunióban. Szimpózium. Budapest. 1975.

KISS Sándor: A szakemberek információs igényei és azok kielégitése. ÉTK. Budapest. 1971.

GYÖRE Pál - PATEK Ferenc: A szakágazati tájékoztatás elvi alapjai, különös tekintettel a magyar kohó- és gépipari ágazatra. III. Táj. Tud. Konf. 1969.

VÁSÁRHELYI Pál: Az eszperantó mint a nemzetközi együttmüködésen alapuló számitógépes dokumentáció eszköze. Könyvtári Figyelő. 1966. 4. sz.

A Chemical Abstracts Condensates felhasználása külföldön és néhány hazai tapasztalat

DERSI Gyuláné

Mielőtt a Chemical Abstracts Condensates (CAC) számitógépes szolgáltatás értékelésének néhány részletét elemezni kezdeném, szükségesnek látszik előrebocsátani valamit a szakirodalom és a szakirodalmi szolgáltatások "érték" fogalmáról.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A szakirodalomban gyakran találkozunk az érték fogalmának meghatározásaival. Ezeket azonban csak részben vihetjük át az információ értékének ama kritériumára, hogy valamely információ pozitiv vagy negativ befolyással lehet egy kitüzött cél elérésére. Emellett nagymértékben függ a felhasználó már meglévő információkészletétől: csak azok az információk lehetnek a felhasználó számára értékesek, amelyek besorolhatók a már meglévő ismeretanyagába. Ebből következik, hogy ugyanaz az információ különböző felhasználók számára különböző értékü. Egy adott információ értékét csak akkor itélhetjük meg, ha ismerjük felhasználóját.

Az információ haszna alatt a gyakorlati alkalmazás során elért hatást értjük. Ez a hatás lehet gazdasági, politikai, erkölcsi vagy kulturális. Értéktelen információ nem lehet hasznos, de minden értékes információnak van valóban haszna is. A szakirodalommal kapcsolatban az érték és a haszon kifejezéseket gyakran szinonimaként kezeljük, ami félreértésekre adhat alkalmat.

Annak viszont, hogy egy információ hasznát megállapithassuk, két feltétele van:

- az eredmény, melyhez az információ vezetett, legyen minősithető;
- az információ szerepe az eredmény elérésében legyen bizonyitható.

Az uj tudományágak kifejlődése és a tudományok matematizálódása mindinkább lehetővé teszi az információ használati értékének mérését. Ha azonban a tájékoztatás egészének haszna mérhetővé válik is, egy-egy információ hatásának a megállapitása még mindig kétséges maradhat. Egyszerü a helyzet akkor, ha egy, a szakirodalomban talált adat költséges és fáradságos laboratóriumi kutatást tesz feleslegessé; de mivel mérhető egy információ gondolatébresztő, ötletadó hatása?

Mivel az információ hasznának pontos értékelése annyi nehézségbe ütközik, felmerül a kérdés, hogy nem közelithető-e meg jobban az érték oldala felől. Az érték mérésére a legkülönfélébb megoldási módokkal találkozhatunk, a sok szubjektiv tényező következtében azonban egyetlen tudományos információ értékének közvetlen mérése nem lehetséges.

Az egyetemen szerzett tudás értékének megállapitására felállitottak egy egyenletet (1).

Ennek értelmében az egyetemi képzés alatt szerzett tudás felezési ideje egyenlő az egyén szaktudásának adott időpontban és a szakterület adott időpontban fennálló teljes ismeretanyagának a hányadosával, az az idő, amely alatt az egyetemen szerzett tudás a felére csökken; miközben az egyetemen szerzett tudás nem változik, a szakterület tudásanyaga rohamosan átalakul, módosul, bővül. A felezési idő értéke 1935-ben 12 év volt, 1970-ben 5 év. Ebből az is következik, hogy a modern egyetemi képzésnek olyannak kell lennie, hogy felkészitse, képessé tegye a jövendő szakembert az egész életén át való tanulásra, szakmájának követésére (2, 3.).

Kétséges marad azonban továbbra is, hogy mit ér az az információ, amelyet az egyén a fenti hányados értékének 1-hez való közelitése érdekében kifejt.

Az információ-érték meghatározásának jó segédletei a hivatkozási indexek (Citation index), bár értékelésük megbizhatóságát több tényező is befolyásolja, kétségtelen, hogy egy-egy dokumentum életképességének olyan hü képét nyujtják, mely semmi más módon nem érhető el (4.).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

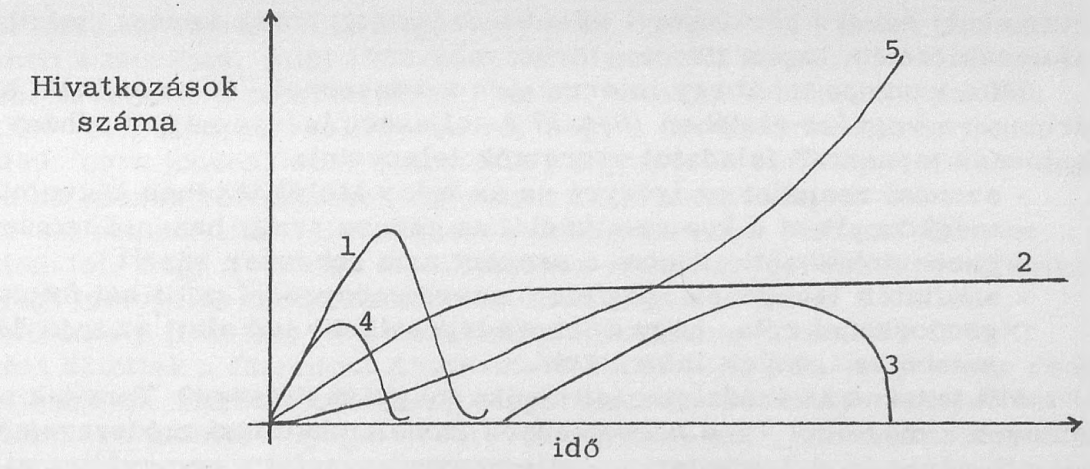

A különböző értékü dokumentumok hivatkozási index alapján megállapitott értékei az alábbiak lehetnek:

1. olyan mü, mely igen gyorsan nagy népszerüségre tett szert, értéke azonban viszonylag gyorsan lecsökkent,
2. olyan mü, amelyet viszonylag lassan ismertek el, de azután hosszu ideig éreztette a hatását,
3. csekély értékü mü görbéje, melyet később ismertek meg és hamar feledésbe is merült,
4. a müvet kezdetben erősen birálták, de igen gyorsan el is felejtették,
5. zseniális mü, mely a kezdeti felismerés után egyre nagyobb érdeklődésre tart számot.

Ha ma még nincs is általános, minden helyzetben és körülmények között alkalmazható egységes módszer, hasznositani kell a különböző, már meglévő kinálkozó utakat ahhoz, hogy fontos támpontokat nyerjünk az információ hasznát, értékét illetően. Az ilyen esetek segitenek hozzá, hogy a tájékoztató munka költségeit és eredményeit összhangba hozzuk és az egyes információk értékét és az egész tevékenység hatékonyságát növeljük.

MIT JELENT A VEGYÉSZ SZÁMÁRA AZ IRODALOM?

20 évvel ezelőtt a szakemberek 64 %-a könyvtári nyomtatott anyagot igényelt információigényének kielégitésére (5.). 3 évvel ezelőtt pedig egy neves vegyész szerint a könyvtáros személye akadályozta munkáját, mert - szerinte - a vegyésznek kell a saját irodalmát a legjobban ismernie (6.). És ebben az időszakban 3 millió cikk jelent meg mintegy 35 000 folyóiratban, több mint 60 nyelven (7.). Ez az iszonyatos szám érthetőbbé válik, ha meggondoljuk, hogy a valaha élt kémikusok száma megegyezik a napjainkban aktiv személyekkel, és ezeknek 50 %-a 1930-1940 között alkotott. (8.) Egy biológusnak vagy vegyésznek átlag 1000 cikket kellene naponta áttanulmányoznia (9.). Mivel az emberi agy befogadóképessége konstansnak vehető, más megoldást kell keresnünk.

Közben azonban figyelembe kell vennünk, hogy egy adott információs rendszert nem fog használni a szakember akkor, ha a kapott információ több-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

letmunkát, zavaró körülményt jelent a számára, ahhoz képest, mintha semmi információt nem kapna (Mooer-törvénye).

Mi a szerepe tehát egy információs rendszernek, és ezen belül a könyvtárosnak a vegyész életében (9/a.)? A teljesség igénye nélkül néhány általam fontosnak tapasztalt feladatot szeretnék felsorolni:

- azonnal reagálni az igényre és az igény kielégitésében közremüködni,
- megkönnyiteni a kommunikációt az azonos, vagy hasonló témán dolgozó csoportok között, illetve a csoport és a rendszer között,
- a kutatók igényének megfelelő szerzeményezési politikát folytatni és gondoskodni róla, hogy a lehető legrövidebb idő alatt az igénylőhöz jusson az igényelt információ.

Mit teszünk az irodalmazási munka megkönnyitésére? Tanitjuk az egyetemeken - már ahol - a hagyományos irodalomkutatási módszereket. A számitógépes irodalomkutatás - véleményem szerint - nem változtatja meg az információigény tartalmát, csak a kutatási módszer megváltoztatását vonja maga után. Általában könyvtári szolgáltatásként tartják nyilván a gépi kerestetést, annak ellenére, hogy a számitógépek általában nincsenek hivatalos kapcsolatban a könyvtárral (9.). Néhány amerikai egyetemen pl. már tanitják a CAC-vel való kerestetést a hallgatókkal. Ez a müvelet párhuzamosan halad a nyomtatott CA füzetek Keyword-jei alapján való kereséssel. Ezzel a fogással akarják a jövendő kutatók számára érzékelhetővé tenni a gépi kerestetés előnyeit és korlátait. Természetesen ez az oktatási mód rendkivül költséges. Bár a cikk szerzői nem közölnek költségadatokat (10), hangsulyozzák, hogy minél több intézmény és egyetem együttmüködését igyekeztek megszerezni a rendkivül magas költségek megosztása miatt.

Érdekesnek tartom Kiehlmann Eberhard felmérését (11) azon nyomtatott forrásanyagokról, amelyek mágnesszalagon tárolva is megjelennek. Következtetése: a gépi keresési módszerek kifejlesztése ellenére meg kell állapitani, hogy a hatékony keresés továbbra is a kézi módszer marad, mind a retrospektiv, mind a kurrens irodalom feltárására.

Mégis, melyek azok a szempontok, amelyek indokolják a gépi kerestetést? Bármennyire is szerteágazik napjaink nagy felfedezéseinek területe (biokémia, ürkutatás), az uj szakirodalmi információs rendszerek kialakitásánál továbbra is a kémia jár az élen. Ez a tény nem váratlan, hiszen már 1830-ban a vegyészek inditották meg az uj formabontó folyóiratot a Chemisches Zentralblattot, a világ első referáló folyóiratát (12). De vegyészek állitották elő a világ első számitógéppel szerkesztett folyóiratát is: az Index Chemicus-t (1960) és a Chemical Titles-t (1961). Szinte törvényszerünek vehető, hogy pl. még a napjainkban kialakuló ürkutatást is lekörözve, az első mágnesszalagon tárolt, számitógéppel visszakereshető szolgáltatást is vegyészek hozták létre (CAC 1968).

Jellemző a vegyészekre, hogy bár a 60-as évektől kezdődően világviszonylatban csökkent és csökkenő tendenciát mutat a kutatásra fordítható összegek forrása és értéke, ez távolról sem vonta maga után a kémiai közlemények számának csökkenését (13.). Ezen közleményeknek a referátuma 1961-1970 között 8,4 %-os növekedést jelentett a CA referátumok számában. Érdemes megjegyezni,hogy a referált szabadalmak ugyanebben a dekádban 5 %-os növekedést mutattak, szemben az előző dekád (1951-1960) 11,7 %-ával. A szakirodalomban kiválóan meg lehet figyelni az éppen fejlődés alatt lévő, vagy előtérbe kerülő problémákat, pl. a légszennyeződés, környezetvédelem elő-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

térbe kerülése ugy mutatkozik meg, hogy a CA 1968-ban 66 %-kal több cikket referált e témában, mint 1966-ban (14.). A CA 1971-ben 11 565 élő periodikumból készitette a referátumokat, az évi növekedés ebben a dekádban 375 cim/év volt. Érdemes felfigyelni rá, hogy a CA-ban referált anyag 30 %-a 250 "core journal"-ból származik! Ugyancsak emlitésre méltó, hogy 1970-ben az összes referátumok számának 25 %-a szabadalom volt.

1960-tól részesült a CA rendszeres támogatásban a National Science Foundation-tól, hogy a kötetek előállitásához számitógépet vehessen igénybe. Eme anyagi támogatás mellé társadalmi összefogás is járult (1970): a Chemical Society (London) és a Gesellschaft Deutscher Chemiker (NSzK) szerződést kötöttek a Chemical Abstracts Service (CAS)-el, hogy közös rendszert épitenek ki. Mindként társaság meghatározott tudomány- és nyelvterületről származó primér anyagot készit "számitógép alá", viszonzásképpen kedvezményeket kap a CAS-tól a mágnesszalagon tárolt anyag beszerzésére.

A továbbiakban az információforrást jelentő anyagot leszükitjük a CA nyomtatott köteteire és a mágnesszalagon tárolt szolgáltatások közül a CAC-re. Az elsőt azért választjuk, mert 1974-ben ezek a kötetek, heti füzetek, féléves és ötéves kumulációt tartalmazó indexek jelentik a vegyész számára a legteljesebb forrásmunkákat (15.), és közvetlen tapasztalatokkal, valamint számlálási adatokkal rendelkezünk a hazai használtságra vonatkozóan. Az utóbbi szolgáltatás (CAC) 1971 óta jár Magyarországra és a Számitógépes Kémiai Irodalomfigyelő Szolgálat (SzKSzSz, Veszprém, Vegyipari Egyetem) 1971 óta müködik (16, 17.).

A CA NYOMTATOTT KÖTETEINEK ISMERTETÉSE

1907-től 1964-ig kézi módszerekkel szerkesztették a füzeteket és rendezték az indexeket. 1964-től fokozatosan áttértek a gépi szerkesztésre. 1965. január 1-től kezdve pl. minden egyes vegyületet regisztrálnak. Ezáltal biztositják, hogy az azonos szerkezetü vegyületek ugyanolyan nomenklatura alá essenek. A folyamat rendkivül érdekes. A szerkesztő katód-sugár terminálon keresztül a tároló számitógéppel összeköttetésben áll. Mindaddig, amig a felrajzolandó képlet ismert a számitógép számára, megjelenik a digitális számlálón az illetékes regisztrálási szám (Registry Number). Az első megkülönböztető atomcsoport után, amelyet a számitógép még nem "ismer" nem jelenik meg RN, tehát a szerkesztő tudja, hogy uj - a számitógép számára még ismeretlen - vegyületről van szó és kér egy következő sorszámot. Tehát az RN és a vegyület szerkezete között nincs hierarchikus kapcsolat.

1972. áprilisig 2 000 000 vegyületet regisztráltak ilyen módon. A CAS becslése szerint ez kb. egyharmada a feltételezett összes ismert kémiai anyagnak. A továbbiakban évi 250-300 000 uj vegyületet azonositanak. Igy elérik azt, hogy egy RN egy vegyületet jelent, mindig ugyanazt a vegyületet. Szerves kémikusnak pl. ez óriási előnyt jelent. A nomenklaturával jellemzett vegyületet a CAC szalagokon általában csak többszörös visszacsatolással lehet egyértelmüen megfogalmazni, a CA Integrated Subject File szalagjain az RN-nel egyértelmüen jelzett vegyületet első futtatásra teljes biztonsággal lehet kerestetni (18.).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Időszak	CA referátumok száma
1970 első félév	139 491
második félév	137 183
1971 első félév	150 981
második félév	152 995
1972 első félév	162 005
második félév	172 421
1973 első félév	168 345
második félév	152 660
1974 első félév	152 594

Az irodalomkutatás problémája korunkban egy mondatba sürithető: a mai kutató egyre több anyagról, egyre kevesebbet tud, viszont: egyre szükebb területről egyre részletesebb információt igényel. A tudomány piramisát ma a következőképpen lehet felállitani: legalul van a szakember, aki majdnem mindent tud, a majdnem semmiről; a csucsán a filozófus, aki majdnem semmit tud, a majdnem mindenről. A publikációknak nemcsak a száma hatalmas, bár 1973 óta némi visszaesés állapitható meg (ld. a felsorolást), hanem szóródnak is. A szórt anyag - tehát a nem szorosan vett szaklapban, vagy nem kémiai szaklapokban való megjelenés - ma már áttekinthetetlen.

A szóródás kérdése azonban a kémiai irodalom esetében egész más jellegü, mint más szakmákban. A kémia differenciálódásának egyik tünete pl. hogy az analitikán belül külön folyóirata van a kromatográfiának mint módszernek, ezen a témán belül a vékonyrétegkromatográfiának, a gélkromatográfiának, stb. Semmilyen nemzetközi szerv sincs, amely megakadályozná a kiadókat, hogy az ágazat ágazata részére is kiadjanak egy-egy uj folyóiratot.

A felhasználók viszont egyre inkább az integrálódást igénylik szükebb szakmájukon belül, mert különben az az érzésük, hogy légüres térben mozognak. 11 neves tudós ezért felhivást bocsátott közre (19) az uj folyóiratok bojkottálására. Ebben társadalmi összefogásra szólitják fel a könyvtárakat és a szakterületek specialistáit. A könyvtárakat, hogy vagy csak gondos mérlegelés után vegyenek meg egy ujonnan megjelenő folyóiratot, vagy egyáltalán meg se vegyék, - nem utolsó sorban a rendelkezésre álló korlátozott anyagi eszközökre is legyenek tekintettel. Ellenkező esetben olyan helyzetbe kerülhetnek, hogy nagytekintélyü, több évtizede megjelenő folyóiratot kell majd lemondaniok az uj - és még nem ismert - folyóirat előfizetése miatt. A specialistákat pedig óva intik a hirnevük megóvására: szerkesztő bizottsági tagnak lenni nemzetközi elismerést jelent, éppen ezért gondosan mérlegeljék, hogy mihez adják oda a nevüket.

IRODALMAZÁSI SZOKÁSOK

Bernal és Urquhart 1948-ban megjelent felmérése óta (20, 21.) több száz külföldi és hazai jelentés számol be a vegyészek irodalmazási szokásairól. Ezek a felmérések azonban egyértelmü következtetések levonására - sajnos - nem alkalmasak: vagy mert kevés egyed megfigyelésével készültek, vagy azért, mert az eredeti vizsgálati feltételeket a gyakorlatban nem lehetett megvalósitani. Sok esetben a felmérést végző(k) szubjektivitása az akadály:

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

a kapott adatokkal azt akarják bizonyitani, amit kitüztek célul eredetileg (pl. a folyóirat kiadója végezteti a vizsgálatot és befolyásolja az a szemlélet, hogy mit szeretne, ha a felhasználó kiolvasna a folyóiratból, tehát a saját elképzeléseit bizonyitja számokkal, nem pedig azt, hogy a felhasználó mit olvas ki a folyóiratból). Közös hibájuk ezeknek a felméréseknek, hogy a házi körözésben olvasott anyagra nem térnek ki.

Vannak megállapitások, melyeket a Budapesti Müszaki Egyetem Központi Könyvtárának vegyészolvasójában tett megfigyeléseim alátámasztanak: pl. az iparban dolgozók közül általában az idősebb generáció, - ebből is az átlagnál jobban kvalifikáltak - irodalmaz rendszeresen (22.).

A felmérések többsége folyóirat-centrikus: adott cimek használtságát vizsgálják. Ilyenfajta megfigyeléssel én nem rendelkezem, mert a mi könyvtárunkban a kurrens folyóiratfüzetek a folyóiratolvasóban vannak.

Valamennyi felmérés érinti hosszabb-rövidebb tárgyalásban azt a kérdést, hogy milyen anyagi értéket képvisel az olvasással szerzett információ. Amerikai, angol és svéd szerzők csak eszmei értéket tudnak kimutatni, a németek viszont kiszámitották: ez az érték szerintük 0, 30 DM/perc. (23.)

Az olvasó-kutató-centrikus felmérések három csoportot alkotnak az olvasók között: ipari, oktatási és államigazgatási szerveknél dolgozók. Az iparban és az oktatási intézményekben dolgozók százaléka kb. azonos (40-40 %), mig az államigazgatásban foglalkoztatott vegyészek száma ennek a fele (20 %).

A Budapesti Müszaki Egyetem Központi Könyvtárának vegyészolvasóját látogatók aránya - a hallgatókat figyelmen kivül hagyva - 2:1 az egyetemi oktatók : ipari szakemberek viszonylatában. Ebben a számban nemcsak saját egyetemünk oktatói szerepelnek, hanem a SOTE-ről és a TTK-ról idelátogatók is. (A felmérés alapját a vegyészolvasóban tárolt anyag használatáról kiállitott cédulák képezték. A felmérés időtartama 1969-1974 között történt a havi statisztikai lapok összeszámlálása és az éves összesités alapján.)

A néhány gyakran bejáró kutatóintézeti kollegától szóbelileg azt a közlést kaptam, hogy azért nem járnak rendszeresen a könyvtárunkba, mert otthon általában minden a rendelkezésükre áll. Csak olyan forrásanyagért jönnek, melyek vagy az országban egyedül csak nálunk vannak (ASTM röntgendifrakciós kartonok), vagy nálunk könnyen elérhetők, és teljes az állomány (CA kumulált indexei pl.).

Mint fentebb már emlitettem, a külföldi felmérések általában azt vizsgálják, hogy a primér folyóiratokat milyen rendszeresen olvassák: csak cimeket, oldalról-oldalra, egyes fejezeteken belül mindent, stb.

Én a felmérés alapját képező két csoportot itt abból a szempontból értékelem, hogy a vegyészolvasóba milyen gyakran, illetve milyen alkalomból jönnek. Az oktatók általában a saját munkájukra vonatkozó irodalmat állandóan figyelik, tehát rendszeresen - hetente, tiznaponként -, mig az ipari kutatók számára indok kell az irodalmazáshoz. Ez az indok lehet egy uj gyártmány bevezetése, szabadalmi igény benyujtása, munkavédelmi - környezetvédelmi problémák megoldása.

A primér folyóiratok olvasására vonatkozóan nem rendelkezem adattal, mert ezek általában tanszékükön rendelkezésre állnak.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A CAC ISMERTETÉSE

A CAC (A Chemical Abstracts - CA - füzeteinek mágnesszalagon tárolt anyaga) szalagjait 1968 juniusáig visszamenően lehet megvásárolni, tehát retrospektiv visszakeresésre korlátozott mértékben alkalmas. Előfizetési ára kb. 5000 $/ év. És akkor még semmire sem jó, kell hozzá egy lehetőleg IBM-gép (egyszeri beruházás) és szakembergárda a gép kiszolgálására. Tehát nem olcsó.

Egy dokumentumra vonatkozóan a szalag az alábbi adatokat tartalmazza:

- forrás (folyóirat, report, szabadalom, stb.) bibliográfiai adatai,
- a cikk szerzőjének neve, munkahelye, illetve a szabadalomtulajdonos neve, cime,
- a nyomtatott CA füzetekben a referátum sorszáma,
- kulcsszavak.

Tehát a kinyomtatott adatok alapján

1. meg lehet keresni a vonatkozó nyomtatott CA-füzetben a referátumot; vagy
2. az eredeti forrást kell elolvasni.

A CAC KÜLFÖLDI HASZNÁLATÁNAK TAPASZTALATAI EGY SZALAG HASZNÁLATA

Európában elsőként Svédországban (Chemical Abstracts Service Karolinska Institute) folytattak kisérletet gépi visszakereséssel. 200 kérdést futtattak 3 hónapon keresztül (1968-69-ben). A kérdések az alábbi területről származtak:

- szerves kémia,
- nagymolekulák kémiája,
- alkalmazott kémia és kémiai technológia,
- fizikai- és analitikai kémia, és végül
- egy témát a CA (USA) jelölt ki.

Az ellenőrző kézi keresést japán kutatók látták el. A visszacsatolásra, átfedések kiértékelésére vonatkozó adatok ma már tulhaladottak. Csupán a számitási eredményt érdemes megemliteni: a kézi keresés 87 releváns választ eredményezett (100 %-os). A gépi keresés 167 válaszából 49 % bizonyult relevánsnak. A kézi keresés és adatellenőrzés időigényére a cikk irói nem térnek ki, de - jellemző módon - azt megemlitik, hogy az egész vizsgálatsorozatot azért végezhették el, mert mindent ingyen bocsátottak a rendelkezésükre (24). Ha a megvásárlási költséget figyelmen kivül hagyjuk, előtérbe kerül a program készitésére forditott idő, a gépen való futtatás ideje és a kapott nyomtatott adatok visszakeresésére forditott idő. Ez utóbbi történhet a nyomtatott CA füzetek referátumaiból, vagy a megadott primér forrásból.

Az időtényező előre való megbecsülésére az alábbi egyenletet állitották fel: (26.)

$$ST = a + fT + dD + fDT$$

ahol

ST = a keresésre forditott idő
a = állandó

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

t
d } = a megállapitandó regressziós koefficiensek
f

T = a kereső profilt alkotó term-ek összege

D = a dokumentumok száma

A CAC szalagjait eredeti állapotban futtatták IBM 360/65-ös számitógépen. Hét témát szerkesztettek. Első lépésben a profilterm-eket futtatták az adattárba, második lépésben a hivatkozásokat rendezték a kérdés száma, sulya, stb. szerint. Harmadik lépésben kinyomtatták a kapott adatokat. 67 futtatást végeztek. Egy téma minimális futtatási idejét a témára vonatkozó 10 kérdés futtatási ideje adta. A második és harmadik lépés az összes futtatási idő elenyésző részét tette ki (1, 3-6, 7 %). Az első lépés időigénye képezi tehát a tulajdonképpeni keresési időt. Ez az idő a felhasznált adattár és a kereső term-ek mennyiségétől függ, hiszen a müvelet nem más, mint a kereső-term-ek betüinek letapogatása az adattárban tárolt betükön. A keresőtermeket CPU-perc függvényében ábrázolva az összefüggés lineárisnak adódik, minél több term-et használnak egy futtatás alatt, annál kevesebb CPU-perc esik egy term-re: 0, 26 perc/term 5 term esetén; 0, 012 perc/term 3084 keresőterm esetén. Végkövetkeztetés: kétszáznál kevesebb term felhasználása egy futtatásban már rendkivül magas perc/term értéket ad. Az adattárban tárolt dokumentumok számával szemben a term-ek száma bizonyult döntőnek a keresési idő előbecslésére.

TÖBB MÁGNESSZALAG FELHASZNÁLÁSA

A CAC megjelenése (1968) óta gomba módra szaporodtak el a különböző intézetek által kiadott mágnesszalagok (28). Közös tulajdonságuk, hogy csak a kurrens irodalom figyelésére alkalmasak. Retrospektiv keresést csak a megjelenésük időpontjáig visszamenően lehet végezni (2-4 év). Ez a müvelet megemeli a gépidőt (költség!).

A kiadott adattárak természetesen különböznek egymástól. Az egyik kevesebb forrásanyagból készült, mint a CAC (Science Citation Index), a másik a primér forrás megjelenésétől számitott 4 héten belül már rendelkezésre áll (Chemical Titles), mig a CAC csak 14 hét mulva, még ha a tartalmi különbözőségeket nem is vesszük figyelembe. Döntően a tartalombeli eltérések indokolják, hogy a ma már egységesitett szalagon tárolt adattárakat a felhasználók - házon belül, a saját igényeiknek megfelelően - kombinálják. Ez azt jelenti, hogy két vagy több megvásárolt szalagról egy "saját" adattárat állitanak össze (29). A csak mutatóba kiragadott alkalmazási módokkal azt szeretném érzékeltetni, hogy egyetlen szalag (adattár) kerestetése általában nem jár kielégitő eredménnyel (30, 31, 32.).

A CAC-ban tárolt irodalom hasznosságáról tehát megállapithatjuk, hogy egyéni szükségletek kielégitésére csak korlátozottan elegendő. Ritka az olyan felhasználó, aki csak egy bizonyos megvásárolt szalagról kerestet. Ezek a szekundér források egymagukban általában nem kielégitőek, ezért a felhasználók - otthon - tercier forrást állitanak elő. Ha a megfelelő software és hardware rendelkezésükre áll, ezt az ujabb szalagot otthon állitják elő (33), ha nem, a gomba módra szaporodó információs központoktól rendelnek meg előregyártott tercier anyagot. Ebből az anyagból egy profil kerestetése álta-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

lában évi 100 $-ba kerül. A retrospektiv kerestetés egyedi kalkuláció tárgyát képezi, általában lényegesen drágább a kurrensnél. Ebben az esetben a felhasználónál elég egy fő, aki a kapcsolatot tartja az információs központtal az uj profilok megfogalmazására és a régiek gondozására. Az egy találatra eső költség 2, 34 $ csak a CAC-t használva, mig tercier anyag futtatása esetén 1, 40 $/találat (34).

HAZAI KISÉRLET

A CAC szalagokat Magyarországon a Veszprémi Vegyipari Egyetem Központi Könyvtára (VVEKK) gondozza a megvásárlás pillanatától kezdve (1970). A VVEKK által felajánlott szolgáltatás cime Számitógépes Kémiai Szakirodalomfigyelő Szolgálat (35). A profilokat a VVEKK készíti és gondozza, a futtatás a KFKI Számitástechnikai Főosztályán kidolgozott kereső program alapján ICT 1905 tipusu számitógéppel történik a KFKI-ben. Ugyancsak itt történik a válogatás és a kinyomtatás is. A kinyomtatott találatok listáját viszont Veszprémből kapja meg a megrendelő.

Vizsgálatunk időpontja 1971. január 1-től december 31. A vizsgálatban négy tanszék hét témával vett részt. A továbbiakban csak hat témával foglalkozunk, mert egy téma szerzői név alapján futott, ebben 100 %-os volt a találat.

Fizikai Kémiai Tanszék	1 téma
Szerves Kémiai Technológia	3 téma
Szerves Kémia	1 téma
Analitikai és Általános Kémia	1 téma

A VIZSGÁLAT MENETE

Oktatóink a nyomtatott CA füzetekben részint Keyword szerint, részint az őket érdeklő fejezet összes referátumainak elolvasásával ellenőrizték a témát. Igy állapitották meg a kézi keresés eredményét. Fontos körülmény, hogy ebben az időpontban a gépi keresés eredményeit tartalmazó válaszok még nem álltak rendelkezésükre, tehát nem befolyásolhatták az eredményt. A kézi keresés és a gépi keresés találatai közötti különbség szabta meg a további müveleteket. Ha a kézi keresés találatszáma volt nagyobb, módositottuk a keresőprofilt, ha a gépi keresésé, akkor ez a gépi keresés alkalmasságát bizonyitotta: több választ adott a gép mint a kézi keresés.

ELŐKÉSZÜLETEK

A vizsgálat megindítása előtt összeültünk a hat téma képviselőivel. Célom az volt, hogy bizonyos dolgokat előre tisztázzunk. A szakirodalomból már ekkor nyilvánvaló volt, hogy a keresőprofilt az output-tól függően - esetleg többször is - át kell fogalmazni.

A VVEKK nagylelkü támogatása tette lehetővé, hogy a szakirodalomból megismert "legnehezebb faktor" kiesett, vagyis a témákat nem fizettük elő.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A szolgáltatás drága volta miatt ugyanis a világon mindenütt csak a vezetők hozzájárulásával lehet gépi kerestetést végezni, mi azonban ingyen kaptuk egész évben a kerestetést.

A VIZSGÁLT ANYAG

A CAC szalagok a heti nyomtatott CA füzeteknek megfelelően készülnek, tehát 52 szalagot jelentenek évenként. Mi 46 hét anyagát kaptuk meg. Az alábbi adatok tehát ennyi heti füzetre, illetve szalagra vonatkoznak.

téma	gépi válaszok összes száma	releváns gépi válasz	kézi találatok száma	csak a gép találata	csak kézzel talált	összes releváns válasz
301. téma	52	-	1	-	1	1
302. "	17	-	-	-	-	-
303. "	16	3	6	3	-	9
304. "	317	26	31	8	-	39
305. "	120	87	147	-	60	147
306. "	341	31	74	-	43	74

A kézi keresés adatait a vizsgálat során a CA füzetek összes referátumainak elolvasása alapján számoltuk össze. Ez több, mint az irodalomból nyert értékek, melyek csak az egyes füzetek Keyword indexe alapján készültek, de kevesebb, mint azok a relevancia-értékek, melyeket az eredeti publikáció elolvasása alapján adtak meg (36.). A gépi találatok ellenőrzése esetünkben viszonylag gyors volt, mert a kutatók az egyes füzeteket már kiértékelték addigra, mire a gépi jegyzék megérkezett.

A gépi keresés pontosságára a szokásos információs egyenletet használtuk (37):

$$\text{pontosság} = \frac{\text{a megtalált releváns válaszok}}{\text{az összes kapott válasz}}$$

A kézi keresés pontosságát 100-nak vesszük, hiszen a kutatónak módjában áll munka közben kiértékelni és csak a releváns referátumokat kiirni. A gép a 303. és 304. téma esetében "okosabbnak" bizonyult az embernél. Első pillantásra is nyilvánvaló, hogy a gépi keresés sok értéktelen anyagot ad, de legalább nem a kutató idejét veszi igénybe (38.).

A gépi keresés adatai alapján az egyes témákban az alábbi pontossági értékeket kaptuk:

$$303: \frac{3}{16} = 0,18$$

$$304: \frac{26}{317} = 0,08$$

$$305: \frac{87}{120} = 0,72$$

$$306: \frac{31}{341} = 0,09$$

(A 301, 302. téma nem adott releváns választ.) Kézi keresés önmagában 1.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A visszakereső rendszer jellemző, un. teljességi mutatóját (recall) az alábbi egyenlettel lehet kiszámitani: (39.)

$$\text{Teljesség} = \frac{\text{a releváns gépi válaszok száma}}{\text{az összes releváns válasz a forrásanyagban}}$$

303: $\frac{3}{9} = 0,33$

304: $\frac{26}{39} = 0,66$

305: $\frac{87}{147} = 0,59$

306: $\frac{31}{74} = 0,41$

A pontosság egyenletéből láthatjuk, hogy csak a 305. téma esetében értünk el 72 %-ot. Pedig az év folyamán megfeszitett munkával mind kutatóink, mind a VVEKK programozói többször is módositották, finomitották a keresőprofilt. Ez az adat jól alátámasztja a szaksajtóban publikált értékeket (40.), mely szerint ipari szakembereknél a pontossági eltérés átlag 19 %, mig az egyetemieknél 76 %.

Ami a CAC rendszer teljességi értékét illeti, kutatóink már a vizsgálat befejezésekor - tehát az itt kiszámitott értékek tudomása nélkül - nem voltak elégedettek ezzel az információs rendszerrel. Meg kell jegyeznem, hogy a vizsgálat a hazai szolgáltatás kezdeti stádiumában folyt, amikor még sem a hazai kutatók, sem a VVEKK programozói nem rendelkeztek gyakorlattal a keresőprofil kialakitására. Hasonló kezdeti nehézségek a külföldi szakirodalomban is megtalálhatók (41.).

OKOK KUTATÁSA

A hiányosságokért leginkább azt a körülményt okolhatjuk, hogy egyetlen adattárat alkalmaztunk, bár kétségtelen tény (a szakirodalomból is kiderül), hogy az egy adattárat használók véleménye szerint a CAC viszonylag legnagyobb mértékben alkalmas erre a célra. (42.) Amerikai kutatók már 1971-ben ugy nyilatkoztak, hogy a szolgáltatás megszüntetése egyikük számára sem jelentene hiányt (43.). Nem utolsó sorban azért, mert a megkérdezetteknek 42 %-a ugy nyilatkozott, hogy a gépi keresés ellenére nem kellett kevesebb időt forditania irodalmazásra, csupán 13 % becsülte 50 %-ra azt az időt, amellyel irodalmazási munkája csökkent.

Vizsgálataink során a kinyomtatott gépi adatokat a CA füzetek érkezése után két-három héttel kaptuk kézhez. Ez a körülmény nem kis mértékben befolyásolta kutatóinkat negativ véleményük kialakitásában.

Meg kell itt jegyeznünk: tudatában vagyunk annak, hogy a szolgáltatás bevezetése és az ezzel járó többletmunkák, amelyeket a VVEKK vállalt, mit jelentenek. Nemcsak maga a szolgáltatás megszervezése, hanem a megnövekedett járulékos szolgáltatások (xerox-igény, szaporodó könyvtárközi kölcsönzés, több fordittatás, stb.) is megoldandó feladatokat jelentettek.

Összefoglalva az okokat:

1. a szolgáltatás költséges. Nemcsak az adattár megvétele, hanem a vele dolgozók magas bére és a szervezet is drága (gép, adminisztráció). Kapi-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

talista viszonyok között természetes, hogy a szolgáltató ezt a vevőre háritja.

2. Egy üzemnek több adattárat kell megvennie ahhoz, hogy belső használatra kielégitő legyen.

3. A különböző programok különböző méretüek, "nyelvüek". Ezeket otthon kell egységesiteni.

4. A több adattár ellenére, vagy éppen ezért, átfedések és hiányosságok is vannak.

5. A retrospektivitás ma még megoldatlan, de ahol részint lehetséges is, a szolgáltatás legköltségesebb részét képezi.

ÖSSZEFOGLALÁS

Könnyü adatokat összegyüjteni és visszakereshető formában közreadni, de mennyivel nehezebb megmondani az adat értékét, vagy megállapitani hasznosságát (Edward David, Nixon elnök tudományos tanácsadója 44.). A létező adattárak évi 1-2 %-kal szaporitották a forrásanyagokat, mig a primér folyóiratirodalom 8-9 %/év növekedést mutat. Az olló tehát egyre nyitottabb. Az ujabb adattárak szerkesztését nem utolsó sorban az a körülmény is csökkentette, hogy a világ szakemberei a régiekre vonatkozóan felhasználási tapasztalatokat gyüjtöttek. Az adattárak költséges volta predestinálja, hogy intézmények, és nem egyének információs igényeinek kielégitésére használják azokat.

Az adattárak többnyelvüsége ugyancsak a még jelenleg is megoldatlan, de az érdeklődés középpontjában álló tény (45.). A programkészités, valamint a keresőprofilok kialakitása ugyancsak számos elemzés tárgya. Valamennyi az egyén intelligenciáját és a szakemberek közötti minél közvetlenebb és gyakoribb kommunikációt hangsulyozza (46, 47.).

Az Organization for Economic Cooperation and Development megállapitásokat és ajánlásokat állitott össze mind a nemzeti, mind a nemzetközi szükséglet kielégitésére (48.). A 13 végkövetkeztetésből néhányat kiemelek:

...egy kutató részére kidolgozott információs rendszer nem alkalmas más diszciplina szerint dolgozó kutató részére,

...a hagyományos diszciplina kielégitésére épült rendszer nem hatásos multidiszciplinált speciális feladatok követésére,

...gondot kell forditani a minőség ellenőrzésére, hogy a kutató bizonyos lehessen afelől, hogy a kapott adat nem félrevezető,

...a jelenleg létező információs rendszerek általában a fejlesztés kisérleti stádiumában vannak és maradnak még hosszu évekig,

...a jövő információs rendszerének dinamikusnak kell lennie.

És az egyik ajánlás:

...a kormányoknak kell támogatniok az uj információs források kialakitását, a meglévők kifejlesztését, és elősegiteni a nemzetközi információcserét a tudósok között.

A harmincas-negyvenes évek, de különösen a második világháborut követő évtizedek olyan méretü információnövekedést produkáltak, amelyek már kétségessé tették a könyvtár és benne a könyvtáros létjogosultságát. A számitógép megjelenése némi bizalmat ébresztett a szaktársadalom tagjaiban, ezek

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

azonban sajnálatos módon olyan emberek, akiknek a könyvtárhoz legfeljebb felhasználói viszonyuk van.

Még ma is nagy a szakadék a könyvtáros és az információs mérnök között, bár a helyzet kétségtelenül javult az utóbbi években. A könyvtáros és az információs mérnök között olyanféle viszonyra van szükség, mint a vegyészmérnök és az okleveles vegyész közötti viszony (49.). Ez azonban csak akkor fog bekövetkezni, ha mindketten felismerik azt a tényt, hogy problémáik, ezek megoldása és a társadalom, akit szolgálnak egy és ugyanaz. Az információs szolgálatnak ismernie kell az elérhető eszközöket, azok használatát és a felhasználók igényét a leggazdaságosabb módon kell kielégiteniök. Ezek a közeljövő feladatai.

IRODALOM

1. Chemtech. 1972. julius. 383 p.
2. DUBIN, S.D.: Keeping up to date. Chem. and Eng. News 1973. febr. 19. 3 p.
3. SZEPESVÁRY Tamás - VAJDA Erik: A szakirodalom szerepe a tudományos kutató munkában. TMT. 17. évf. 8/9.no. (1970)
4. Informatik. 17. évf. (4) 1970. 35-39. p.
5. HERNER, S.: Information Gathering Habits of Workers in Pure and Applied Sciences. Ind. Eng Chem. 46. 228 (1954)
6. VAGIANOS, L.: Information Patterns of Chemists in a University Environment, J. Chem. Doc. 11, 86 (1971)
7. SANDEK, L.: Man' s World of Facts. Data Processor 10 (6), 4 (1968)
8. PRICE, D. - De SOLLA, J.: The Foundations of Sciences Policy. Nature 106 (4981), 233-8 (1941)
9. PASTERNAK, S.: Is Journal Publication obsolete? Physics Today, 19 (5), 38 (1966)

9/a: A változó világban a könyvtáros megváltozott szerepéről kitünő tanulmányt irt HAYES, R. M.: The Changing Role of the Librarian. J. Chem. Doc. 14 (3), 118 (1974)

10. PARK, M.K. - CAUGHMAN, M.C. - HAMILTON, H.J.: Education in the Use of Modern Information Retrieval Techniques. J. Chem. Doc. 11 (2), 100-102 (1971)
11. KIEHLMANN, E.: Organisation and Efficient Manual Searching of the Major Chemical Titles and Abstract Publications. J. Chem. Doc. 13 (2) 78-82 (1973)
12. DERSI Gyuláné: Meg kellett halnia. Müszaki Élet 14 (23), 7 (1969)
13. Chem. Eng. News 1966 June 6. 84. p.
14. BAKER, D.B.: World' s Chemical Literature Continues to Expand. Chem. Eng. News 49 (28) 37-40 (1971)
15. Közel 13 000 cimet (folyóirat, könyv, sorozat, periodika, kongresszusi anyag, stb.) referál. A szabadalmak nem számitanak ide. 1973-ban 321 005 tételt közölt a CA.
16. EGYHÁZI T. - dr. KOVÁTS Z.: Tájékoztató a VVEKK szervezetében müködő SzKSzSz-ről. Veszprém, 1973. 26 p.
17. KOVÁTS Z.-EGYHÁZY T.-MAÁR H.: A számitógépes kémiai szakirodalomfigyelő szolgálat hazai tapasztalatai. Kémiai Közl. 37 (1972) 111-117. p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

18. A 80. kötettől (1974) készül ez a szalag. Évi előfizetési ára 6000 $, 1000 $-ral drágább a CAC-nél. Magyarországra tudomásom szerint még nem jár.
19. HARNIGA, E. - HOFFMANN, R. - HUISGEN, R. - KHORANA, H.G. - LEHN, J.M. - LINNETT, J.W. - SALEM, L. - WILKINSON, G.: Positive action urged to curb journal proliferation. Chemistry in Britain, 10 (1) 32 p. (1973)
20. BERNAL, J.D.: Royal Society Report on the Royal Society Information Conference; Royal Society London, 1948.
21. URQUHART, D.J.: The Distribution and Use of Scientific Information. J. Doc. 3. 222-31 (1948)
22. WOOD, J. - RONAYNE, J.: - A Survey on the Use of Scientific and Technical News Periodicals by Chemists. J. Chem. Doc. 13 (3) 113 (1973)
23. NÜBLING, W.: Nachr. Dok. 21 (4) 152-7 (1970)
24. A velük egyidőben Finnországban végzett vizsgálat eredményéről megjegyzik, hogy az 35 % relevanciát mutatott.
25. JOHANSON, A. - KALLNER, A. - MARKUSSON, K.: Litteraturbevakning genom Chemical Abstracts Condensates - en utwärdering -. Kemisk Tidskrift, 1970 (4) 24-29.p.
26. PARK, M.K. - CARMON, J.L. - STEARNS, R.E.: The Development of a General Model for Estimating Computer Search Time for CAC. J. Chem.Doc. 10. 282-4 (1970)
27. CPU (central processing unit): A központi előállitó egység (a számitógép). Minden időt CPU percben adnak meg.
28. KIEHLMANN, E.: Computer-recherchierbare chemische Daten in Nordamerika. Nachr. Dok. 23. 2-6 (1972)
29. J. Chem. Doc. 14 (1974) 17-23, 25-28, 41-48, 69-71, 85-91, 123-227.p.
30. DUBOIS, J.E.: Principles of the DARC Topological System, Entropie, 25, 1-4 (1969)
31. DUBOIS, J.E.: French National Policy for Chemical Informatic and the DARC System as a Potential Tool of his Policy. J. Chem. Doc. 13. 8-13 (1973)
32. STARKER, L.N.: Pharmaceutical Industry View-point of Wordage Problems, Amount, Languages, and Access. J. Chem. Doc. 12. (2) 88-93 (1972)
33. The CA. Integrated Subject File. II. Evaluation of Alternative Data Base Organization. J. Chem. Doc. 14 (1) 15-23 (1974)
34. SMITH, D.R. - BEAUCHAMP jr. R.O. - GARBER, J.L. - DANGHERTY, M.A.: Computerized Drug Information Services. J. Chem Doc. 12 (1) 9-13 (1972)
35. Tájékoztató a Számitógépes Kémiai Szakirodalomfigyelő Szolgálatról. VVEKK kiadványa. Veszprém, 1973. 23 p.
ld.még: KOVÁTS Zoltán: Számitógép segiti a hazai kémiai kutatások szakirodalmi információs igényeinek korszerü kielégitését. Könyvtári Figyelő, 1971, 2.no. 173-176.p.
36. BIWANS, M.M.: A Comparison of Manual and Mashine Literature Searches. Spec. Libr. 65 (5-6) 216 (1974)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

37. LEGGATE, P. - ROSSITER, B.N. - ROWLAND, F.B.: -Evaluation of an SDI Service Based on the Index Chemicus Registry System. J. Chem. Doc. 13 (4) 192-203 (1973)
38. ld. 37. sz. hivatkozást
39. ld. 37. sz. "
40. ld. 37. sz. "
41. LANCASTER, F.W.: Evaluation of the MEDLARS Demand Search Service. U.S. Dept. of Health, Educ and Welfare, 1968.
42. O' DONOHUE, C.H.: Comparison of Service Centers and Document Data Bases - A User' s View. J. Chem. Doc. 13 (1) 27-29 (1973)
43. CARLOS, M.B. - BROWN, M.T.: -The Development Cost and Impact of a Current Avareness Service in an Industrial Organization. J. Chem. Doc. 11 (2) 72-75 (1971)
44. Status of Chemical Information, J. Chem. Doc. 13 (4) 171 (1973)
45. JACOBUS, D.P. - ZABRISKIE, K.H. - GORDON, M.: Compatibility in Chemical Information Systems. J. Chem. Doc. 9, 18-25 (1969)
46. COREY, E.J. - WIPKE, W.T.: Computer-Assisted Design of Complex Organic Syntheses. Science 166, 178-192 (1969)
47. WIPKE, W.T.: A New Approach to Computer-Assisted Design of Organic Syntheses. Proceedings of the Conference on Computers in Chemical Education and Research. Northern Illinois University July 1971.
48. BRADY, E. - BRANSCOMB, L.M.: Information for a Changing Society. Science 175, 961-966 (1972)
49. Status of Chemical Information. J. Chem. Doc. 13 (4) 171 (1973)

Információ 1985-ben.
Prognózistanulmány az információs szükségletekről és forrásokról

Georges ANDERLA

A szerző "Information in 1985. A Forecasting Study of Information Needs and Resources" c. müvéről (Organisation for Economic Co-operation and Development, Paris, 1973. 132. p.) BIACS Tamás készitett ismertetést.

Az OECD tagországai számára - de a világ legtöbb közepesen, vagy erősen fejlett országa számára is - nagyon hasznos lenne, ha legalább egy évtizedre előre meg lehetne állapitani azokat a tendenciákat, azonositani lehetne az azokat kiváltó erőhatásokat, és végül befolyásolni lehetne azokat a tényezőket, melyek a nyujtott és igénybe vett müszaki és tudományos információ mennyiségét és minőségét befolyásolják. Ha az OECD tagországainak hivata-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

los szervei birtokába jutnának ezeknek az információknak, ez képessé tenné őket arra, hogy a folyamatos müszaki és gazdasági fejlődés által kiváltott és azzal állandó kölcsönhatásban lévő "információipart" kézben tudják tartani.

Anderla következtetéseit a tudományos és müszaki információra vonatkoztatva dolgozza ki, egyrészt azért, mert ezen a területen találja meg a legpontosabb definiciókat és a leginkább értékelhető statisztikai adatokat, másrészt azért, mert a tudományos és müszaki fejlődés, mint a gazdasági fejlődés egyik alapvető eleme, jelenleg még első helyen áll a fejlett és a közepesen fejlett országok, igy az OECD tagországok kormányainak fő célkitüzései között. Anderla maga is rámutat arra, hogy ha ez a helyzet majd megváltozik, azaz a gazdasági célkitüzések elsőranguságát megszüntetve társadalmi, szociális problémák megoldása lép az első helyre, az ehhez szükséges információ létrehozása, feldolgozása, terjesztése és igénybevétele ma még ismeretlen, vagy alig ismert információtudományi területen való mozgást tesz majd szükségessé. Ebből adódik a tanulmány egyik legjelentősebb korlátozó tényezője is: az OECD célkitüzéseinek megfelelően Anderla elsősorban olyan, eddig még nem ismert összefüggéseket, mennyiségi jellemzőket keres ezen a területen, melyek segitséget nyujthatnak az OECD szakembereinek az előttünk álló évtized folyamatos, gazdasági, és csak gazdasági fejlődésének megalapozásához szükséges célkitüzések, tervek kidolgozásához.

Anderla érdeme főként abban áll, hogy tanulmányában - tekintet nélkül arra, hogy a felhasznált adatokat milyen nemzetközi tekintélyü, tudományos kutatók munkájából meriti - a lehetetlen, vagy a nem valószinü esetek kizárásával igyekszik meghatározni az elkövetkező évtized, és csak az elkövetkező évtized információtermelésének és feldolgozásának várható főbb mutatóit. Hosszu távu előrejelzéseihez régebbi és ujabb, valamint saját maga által kifejlesztett módszereket is használ. Az alkalmazott módszerekkel elért eredményeket kritikus tekintettel nézi, és mindig kitér az előrejelzések megbizhatóságára is. Végül nagyszámu konkrét javaslatot tesz az előttünk álló időben kitüzendő és végrehajtandó feladatokra vonatkozóan.

Anderla szerint a tudományos és müszaki információ fogalmát illetően három fő, és egymással némiképp ellentmondó felfogás alakult ki: egyrészről az információt a kutatás és fejlesztés input-jának és output-jának tekintik, másrészről egyenlőségjelet huznak az információ és az átadható ismeretek között, a harmadik iskola pedig az információt az anyag és az energia mellett harmadik forrásnak tekinti. Láthatjuk, hogy az információ fogalma a fenti három felfogás sorrendjében bővül. A későbbiek során azonban kiderül, hogy mind a három felfogás követésével az információ mennyiségének, termelésének és felhasználásának előrejelzésében nagyon hasonló eredményekre juthatunk.

Az információ és az információátadás közvetlen eszközökkel nem meghatározható fogalmak, mérésüket csak mennyiségi indexekkel vagy egy sor minőségi jelzőn keresztül lehet megkisérelni. Ugyanez a helyzet az információ iránti igény mérhetőségével is. Az alkalmazott indexek és jelzők értékelhetőségétől, megalapozottságától és odatartozóságától erősen függ tehát a készitett előrejelzések értéke. Általában azt lehet mondani, hogy az informatika szakterületén minden fogalom alakulásának számszerü méréséhez több indexre, egész indexsorozatra van szükség. Ha viszont egy jelenség időbeni változásának leirásához több indexre van szükség, és ugyanez a helyzet egy másik jelenséggel is, igen könnyen elkövethető az a hiba, hogy az indexek utján meg-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

ragadott jelenségek alakulása közötti összefüggést helytelenül kiválasztott indexek segitségével próbáljuk meghatározni. Igy nagyszámu ál-összefüggést fedezhetünk fel. Anderla ezért nagy sulyt fektet az információ minőségét jellemző fogalmak és az információ szolgáltatásának minőségét jellemző fogalmak tisztázására.

Anderla módszerei az extrapolációtól a forgatókönyv-iráson keresztül a morfologiai elemzésig terjednek. Bizonyos mértékig használja a hagyományos korreláció-analizist is, és ellenőrzés céljából különböző matematikai modelleket is felhasznál. Megvizsgálja például, hogy a hálódiagrammok elmélete milyen mértékben könnyiti meg az információ-átadás dinamikájának megértését, és megmagyarázza az általa feltárt, és az információ mennyiségének növekedését belülről gyorsitó mechanizmusa független természetét és spontán müködését.

Előrejelző tanulmányok készitése során általában nagyon fontos kellő önbirálattal meghatározni azt a pontot, azt az évet, amit az előrejelzés érvényességi határának tekinthetünk. Anderla feltételezi, hogy valamikor a század utolsó előtti évtizedében a számitógépes technikában a hardware, a software, a perifériák és a hiradástechnika területén ugrásszerü minőségi és mennyiségi változások lesznek, tömegesen jelentkeznek majd a technológiai ujitások. Ez nagy mértékben fogja befolyásolni a tudományos és müszaki információs specialisták jövőbeli tevékenységét, az információelőállitás és -terjesztés módját, az információ-fogyasztóknak nyujtható szolgáltatásokat és végső fokon azok kialakuló igényeit is.

Jövőbemutató extrapolációk készitéséhez elsősorban megalapozott mennyiségi visszatekintő értékelésre van szükség.

A tanulmány szerzője megállapitja, hogy a tudományos felfedezések és ismeretek legutóbbi időben tapasztalt látványos és rendkivül gyors fejlődése elkerülhetetlenül az információ példátlan felgyülemlését és tömörülését okozta. Két évszázadra visszatekintve sok szerző jutott arra az eredményre, hogy a rendelkezésre álló tudományos ismeretek és ennek következtében a tudományos információ mennyisége mértani arányban nőtt. Ez azt jelenti, hogy minden tudományágra és a feljegyzés mindenféle módszerére vonatkozólag a mennyiség minden 10-15 évben megkétszereződött, bizonyos esetekben még ennél gyorsabban is. Végül legtöbben feltételezik, hogy ez az exponenciális növekedés előbb, vagy utóbb el kell, hogy érje felső korlátját, azaz az exponenciális függvény görbéje ellaposuló görbébe megy át, sőt többen kijelentik, hogy ez az átmenet már be is következett, azaz az ugynevezett "inflexiós" ponton már tul is vagyunk.

Többé-kevésbé véletlenszerüen kiválasztott példákat bemutatva Anderla az alábbi következtetésekre jut: a növekedés minden vizsgált esetben valóban mértani arányokat követett, görbe hatványfüggvény volt. A növekedési arányok azonban jelentős különbségeket mutattak, a legkisebb évi növekedési arányt a legrégebben létező sorozatok, folyóiratok mutatták (3-4%), a rövid ideje létező és a legutóbbi időben megjelent sorozatok növekedési üteme sokkal magasabb: 12-15 % közé esik. A növekedési ütem függ a folyóiratok megjelenési példányszámától is: 30000 példányban megjelenő tudományos folyóiratok esetében az évi növekedési arány 3, 5 %, 50000 példány esetében 3, 7 %, 100000 példány esetében 3, 9 % volt. Az indexelő és kivonatoló szervezetek növekedési aránya évente 5, 5 %, a nemzetközi tudományos és müszaki kongresszusok számának növekedési aránya 7, 2 %.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Elsősorban attól függően, hogy mit tekintünk tudományos irodalomnak, erősen változik az évente megjelenő publikációk száma: a 70-es évek elején évente körülbelül 600000 folyóiratcikket számoltak meg; ha mindenféle tudományos irományt figyelembe veszünk, ez a szám évi 2 millióra nő. Hasonló eltérések tapasztalhatók akkor is, ha a szakirodalomban megjelent alábbi adatokat hasonlitjuk össze: a naponta megjelenő tudományos szakirodalom-oldalak számát, a leirt szavak számát, a történelem folyamán eddig már összegyült mennyiséget, stb., a becslések értéke másfélszeres-kétszeres eltérést mutat. Néhány érdekesebb adat: valószinü, hogy a világon eddig összesen legalább 20-30 millió tudományos és müszaki cikk jelent meg. Nemcsak tudományos és müszaki könyveket magában foglaló világkönyvtár könyveinek száma 100 millió körül lehetne, de nem tudjuk, hogy ezen belül a tudomány és technológia milyen arányt képvisel. Mégis, több irányzat szerint a világszerte megjelenő tudományos irodalom mennyisége egyre gyorsuló módon növekszik. Többen természetesen ebből arra következtetnek, hogy ez a növekedés nem tarthat a végtelenségig, előbb-utóbb lelassul, és telitettségi fokot ér el. A különbség az e nézetet vallók között csak annyi, hogy a gyorsulásból a lassulásba való átmenet pontját egyesek az 1940-es, mások az 1950-es, ismét mások az azóta eltelt évek valamelyikére teszik. Az eltelt időben felvett statisztikai adatok azonban csaknem biztosan arra mutatnak, hogy ez a lassulás még egyelőre egyáltalán nem következett be, ellenkezőleg, összességében véve a szakirodalom termelése 1957 és 1967 között közel meg két- és félszereződött. Az évi növekedési arány ez idő alatt tehát 9, 5 % volt. 1957-71 között a szakirodalmi termelés mennyisége több mint megnégyszereződött, az évi növekedési arány 10, 6 % volt. Már ez a növekedés további fokozódására mutat.

Anderla táblázatos formában mutatja be az 1957-71 között 19 különböző tudományágban megjelent kivonatok számát, megjegyezve, hogy uj szaktudományok bekapcsolódása a növekedési arányt tovább növeli. Végső fokon az, hogy az egyes tudományágak egyre növekvő mértékben oszlanak fel al-tudományágakra, hátráltatja az információ mennyiségi fejlődésében várt pillanat bekövetkeztét, amitől kezdve lassulás fordulhat elő.

Nemcsak a tudományágak száma nőtt, hanem - sajnos pontosan nem követhető ütemben - nőtt az elméleti és gyakorlati téren müködő tudományos kutatók száma is. Anderla néhány könnyen követhető példán keresztül bemutatja, hogy az előállitott információ mennyiségére vonatkozó statisztika ugyan megbizhatatlan, de ha ésszerü összefüggések alapján egybevetjük a tudósokra és müszaki szakemberekre vonatkozó számszerü becslésekkel, azokat még megbizhatatlanabbaknak kell találnunk. Figyelembe véve ugyanis a megjelenő folyóiratok számának alakulását, az aktiv népességnek és ezen belül az aktiv tudósok és müszaki szakemberek számának alakulását, valamint a megjelenő információmennyiség növekedési ütemét, valamelyik becslés elfogadhatatlanná válik. Vagy az kell, hogy igaz legyen, hogy egy-egy szerző a szokásos évi 3, 5 publikáció helyett csak 15-18 hónaponként irjon egy cikket, vagy nagyszámu szakfolyóiratnak rövidesen meg kell szünnie szerzők hiányában. Lehet ugyanis, hogy szerzőnként növekszik a kibocsátott cikkek és tanulmányok mennyisége, de ez nem elengedő a feltételezett számu szerző és a kiadott szakcikkek száma közötti óriási rés áthidalására. Ésszerü feltételezni tehát, hogy az uj információ terjesztésében manapság a tisztán tudományos munkával foglalkozó szerzőktől eltérő személyek különböző kategóriái játszák a fő-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

szerepet, mint pl.: közgazdászok, néprajzkutatók, jogászok, szociológusok, földrajztudósok, pszichológusok, pedagógusok és más, társadalomtudománnyal foglalkozó tudósok, akiket a tisztán tudományos munkássággal foglalkozó statisztikákban különböző okoknál fogva nem vettek be.

Mindent összevéve azt valószinüen feltételezhetjük, hogy 1973-ban legalább 10-12 millió ember foglalkozott a tudományos és müszaki információ minden megjelenési formájában történő előállitásával és terjesztésével.

Bonyolultabb a helyzet a tudományos és müszaki szakirodalom tárolása és felhasználása terén. Mivel a rendelkezésre álló információ Anderla szerint nem elég teljes, nem elég részletes, és össze sem hasonlitható, pusztán következtetni lehet nagyszámu, törékeny természetü adat segitségével az ezeket a tevékenységeket végrehajtó szolgáltató vállalkozások és szervezetek munkájára, számbeli növekedésére és tevékenységének terjedésére. A könyvtárak számának alakulásánál igy érdemes az egyetemek számának alakulásával foglalkozni, mert az többé-kevésbé mérhető. Az egyetemi könyvtárak méretéről is állnak rendelkezésre statisztikai adatok, hasonlóképpen elszórva találhatók adatok az egyetemek által kutatásra forditott költségekre vonatkozóan is. Az egymástól elszigetelt és össze nem hasonlitható felsorolt adatok azonban - érthető módon - nem adnak módot megalapozott következtetések levonására.

Az információs szolgáltatások és az információ felhasználása között fennálló összefüggésekről ma még annál is kevesebbet tudunk, mint amennyit az előállitásról és a tárolásról - állapitja meg Anderla. Különösen ezen a területen nyilik módja hamis elméletek, elgondolások, általánositások és következtetések leleplezésére. Az a helyzet ugyanis, hogy különböző nagy könyvtárak csaknem hiába tartanak és szereznek be sok ezer különböző folyóiratot, a kölcsönzésre vagy olvasgatásra kivett folyóiratok számának és eloszlásának elemzése azt mutatja, hogy egy év **leforgása** alatt az anyagnak több mint a felét nem veszik igénybe, 25 %-át **évente egyszer**, az igény felét a folyóiratok kevesebb, mint 0,5 %-a elégiti ki, a **visszakeresések** 80 %-ához elegendő a tárolt dokumentumok 1-2-3 %-át igénybe venni. Ez nem jelenti, és nem jelentheti természetesen azt, hogy ezek után érdemes a könyvtárak beszerzési politikáját kissé visszafogottabbra alakitani, mert kimutatható, hogy ha nem növelik kielégitően az ellátást, az a fenti ellentmondások ellenére visszatartja a tényleges igények növekedését. Más szóval, a szolgáltatások növekedése kétség kivül az igények növekedését eredményezi, méghozzá a szolgáltatások növekedésénél rendszerint nagyobb mértékben.

Jelenleg még nincs felfedezhető lassulás az információ mennyiségi növekedésében, az elmult 10-15 évben még gyöngülési, vagy telitettségi nyomok sem jelentkeztek, ezzel szemben egyre gyakoribbak egy még nagyobb foku gyorsulás jelei, főképp uj tudományos szakágak megjelenése és a tudományos és müszaki szakemberek növekvő száma miatt.

A dokumentációs szolgáltatások a szolgáltatást nyujtó intézmény politikájának megfelelően bizonyos, változó mérvü késéssel követték a tudományos és müszaki információ keletkezésének és terjedésének exponenciális növekedését. Akár alkalmazkodtak azonban az előállt helyzethez - tehát növelték beszerzéseiket - akár nem, néhány ritka kivételtől eltekintve sosem voltak képesek a felduzzadó mennyiségü információ ésszerü és koordinált feldolgozásának és rendelkezésre bocsájtásának ipari méretekben történő megszervezésére. Az információtárolás, feldolgozás, szolgáltatás és igénybevétel

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

mértéke között összefüggés azonban sajnos még egyáltalán nem tiszta. Egyedül azt mondja ki Anderla, hogy ott, ahol az igények várható növekedésére a készlet minden lehető módon történő feltöltésével készültek fel, ott az igények növekedése nem is maradt el a nyujtott lehetőségek bővülésétől.

A továbbiakban Anderla áttér a különböző előrejelzési módszerek tanulmányozására, állitva, hogy több, bevált módszer együttes használata teszi számára lehetővé, hogy ésszerü biztonsággal létrehozzon egy előfeltételkészletet és meghatározhassa azokat a határokat, melyek között valószinüleg a jövőbeni fejlődés majd végbemegy.

Az extrapoláció alkalmazásának egyik fő problémájaképpen a referenciaintervallum, a vonatkoztatási időtartam kiválasztását tekinti. Véleménye szerint hosszutávu extrapolációt nem lehet addig jónak tartani, mig a modellre nézve a külső fő tényezők és befolyásoló hatások gondos vizsgálatát el nem végezték. Ezek ugyanis bár a modellre nézve külsők, mégis képesek a jövőben megváltoztatni a multban már megfigyelt irányzatokat. Az információ mennyiségének és minőségének modellje szempontjából ilyen külső tényezőnek tekinti a tudományos társadalom valószinü fejlődését, melynek mértéke közvetlenül, vagy közvetetten szerinte attól függ, hogy mennyi tudományos információt hoznak létre és szolgáltatnak, valamint attól, hogy mennyit igényelnek és mennyit használnak. Megállapitja, hogy már ezen egyetlen külső tényező esetében a modell és a külső tényező viszonya sokkal összetettebb mint ahogy azt eddig hitték. Magukkal a függvény-alakulásokkal foglalkozva leszögezi, hogy a tudományos információ mennyiségi bemutatására függvénygörbe formájában a kitalálható nagyszámu görbe közül gyakorlatban a kérdést már tanulmányozott szakemberek szerint kevesebb, mint fél tucat függvény alkalmas.

A tudományos és müszaki információ előállitására és szolgáltatására, valamint igénylésére és felhasználására vonatkozó különböző indexek elemzése arra mutat, hogy a lineáris növekedést akár telitettséggel, akár anélkül figyelmen kivül lehet hagyni. Az exponenciális növekedés feltételezése különböző változatokat nyujt: a növekedés mértéke lehet állandó, rövid növekedést követhet gyorsuló növekedés, és kimutatható, hogy ezt a görbét követte 1957-67 között a 19 fő tudományághoz tartozó tudományos és müszaki cikkekről készitett kivonatok száma. A kétszeresen exponenciális növekedést követte a számitógépek müködési sebességének alakulása az ötvenes évek második felében és a hatvanas években.

Elvetve a lineáris növekedés feltételezését, a tudományos információ mennyiségi fejlődésének leképzésére alkalmas matematikai függvények lehetséges csoportjai közötti választási lehetőség lényegében egy vagy két alternativára csökken: exponenciális tipusu növekedés a multban és a jövőben is egy bizonyos ideig, vagy a jövőben a növekedés lelassul és a függvény logisztikus görbe formáját veszi föl, azaz egy inflexiós ponton áthaladva asszimptotikusan közelit meg egy telitettségi szintet, mivel gyors exponenciális növekedés meghatározatlan időn keresztül elképzelhetetlennek látszik. A legnagyobb baj azonban az, hogy csak empirikus adatokból lehetetlen megállapitani mind a felső korlátot, azaz a telitettség abszolut szintjét, mind az inflexiós pontot, ahol a növekedési arány csökkenni kezd.

Anderla a továbbiakban a tudományos munkássággal foglalkozó népesség létszámának tervezése, előrejelzése során, megállapitja, az a legvalószinübb, hogy a tudósok száma évente 2, 6 %-tól legfeljebb 6, 7 %-ig növekedhet, abból

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

kiindulva, hogy a tudományos népességnek a teljes népességhez viszonyitott százalékarányát 1970-re nézve önkényesen 2 %-ra választotta. Egy egyszerü számpéldát alapul véve rövid számitás után kiderül, hogy a tudományos és müszaki népesség e két határ közötti növekedése a teljes népesség természetes szaporodásából adódó munkaerőlétszám növekedésének 5, 8 - 25 %-át veheti fel. Mivel mindkét érték tulságosan szélsőségesnek látszik, ésszerü megfontolások következtében végső értéknek a 8 és 15 % közötti valamelyik értéket kapjuk majd, ha a fejlett országok tudományos és/vagy iparpolitikájában vagy társadalompolitikájában az előttünk álló időben gyökeres változások nem következnek be.

Ami az előállitott információ mennyiségének előtervezését illeti, Anderla az 1957 és 1971 között tudományos cikkekről készitett kivonatok száma négyszeres növekedése alapján feltételezi, hogy az expanzió a kitüzött szélső évig - 1985-ig - gyengülés nélkül folytatódhat, de bármikor bekövetkezhet lelassulás is. Feltételezi azonban, hogy ez a lelassulás vagy 1975 körül történik, vagy 1980-ig már nem. Véleménye szerint a növekedés lefutása, ha lassulás bekövetkezik, mindenképpen logisztikus görbe alakját fogja felvenni. Teljesen valószinütlennek tartja azonban, hogy a tanulmány megirásának idejében - 1973-ban - bármilyen csökkenés bekövetkezhessen, mivel éppen további gyorsulást észlelnek.

Az 1970 előtti 15 év adataiból kiindulva - azaz évente több, mint 10 %-os növekedéssel számolva, a fenti, 1975-re vagy 1980-ra tehető törést vagy megszakitatlan exponenciális fejlődést figyelembe véve három görbét lehet rajzolni. Anderla feltételezi, hogy az évi 10 %-os növekedési arány minimálisan 2, 2 % és maximálisan 13, 5 % között fog változni, igy a három görbe szétterjesztésével kapott görbék adott értékeit relativ értékben kifejezve 1985-re, ha 1970 100-al egyenlő, 218-668 indexig terjedő értékeket kap. A szórás 1-től 3-ig terjed. A két szélső értéket szimetrikusan elhagyva a szórás elfogadhatóan összeszükithető 252 és 521 közé, és a hatodik ábrán látható görbesereg fedéseit figyelembe véve, végül is megállapitja, hogy elég nagy biztonsággal az 1985-ös távlati évhez képest egy-két évvel korábban az indexértékek a 300-as, 400-as indextartományon belül helyezkednek majd el, azaz a tudományos és müszaki kivonatok száma a jelenlegi számnak 3-4-szerese lesz. Anderla arra az eredményre jut, hogy az 1985-ös vetitési évre vonatkozó és elméletileg megfelelő alacsony becsült értékeket már könnyen elérhetjük 1981 vagy 1983 körül. Anderla azonban feltételezi, hogy nemcsak arról van szó, hogy az exponenciális és a logisztikus növekedési tipus között választhatunk. Ezt tulajdonképpen a két szélsőséges feltételezésnek tekinti, melyek határai között görbék egész tartománya helyezkedik el.

A tudósok termelékenységében meglévő változásokra vonatkozóan kifejti, hogy az előállitott szakirodalom mennyisége, melyet ő a kiadott kivonatok számának összegezésével mért, állandóan nőtt, és most is növekszik, méghozzá a tudósok és müszakiak számának növekedésénél gyorsabb ütemben. A müködő tudósok és az általuk irt eredeti tanulmányok száma között - Anderla szerint - mértani haladvány-szerü összefüggés van és ki kell zárni minden olyan, tudományos információra vonatkozó növekedési modellt - tekintet nélkül az előállitásukhoz kiválasztott mérési indexekre - melyek állitása szerint a tudományos népesség és a kiadott információ között lineáris összefüggés áll fenn. Szerinte nincsen általános mérték a tudósok és müszakiak teljesitményének, teljesitőképességének mérésére, de érdekes következtetések vonha-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

tók le a kutatásra és fejlesztésre forditott költségek alakulásából. Sok országból származó, különböző felmérési időtartamokra érvényes statisztika alapján az derül ki, hogy az Egyesült Államok és a Közös Piac kutatási és fejlesztési költségvetésébe beillesztett összegek a legutóbbi 15 év alatt exponenciálisan növekedtek, valahol a 13-16 % közötti arányban, miközben Japánban ez az érték elérte az évi 20 %-ot is. Miután a tudósok száma évente 4, 7 % és 7, 2 % között növekszik, a tudósokra eső egységköltség is exponenciálisan, minden évben 5 vagy 6 %-kal nő. Ez az érték meghaladja a termelékenység évi növekedését, amely az érintett országokban átlag 2, 6 %. Már most - kevés kivétellel - minden kutatásról készül valamilyen formáju jelentés, feltételezhető tehát, hogy a kutatásokra forditott összegek, és a kiadott tanulmányok, jelentések és mindenféle egyéb iromány száma az idő függvényében párhuzamos görbéken fut. Anderla ezzel látja bizonyitottnak az eredeti szakirodalmi kiadványok számának most is folyó növekedését.

A fentieket összefoglalva megállapitja, hogy ismereteink mennyiségének gyors ütemü növekedése alapvetően az alkalmazott szakemberek és segéderők számának és átlagos termelékenységüknek állandó emelkedéséből ered, méghozzá megközelitőleg 2:1 arányban. Elkerülhetetlennek tartja, hogy ez az arány idővel majd megfordul. Valószinünek tartja azonban, hogy ez a helyzet az elkövetkező 15 évben még nem következik be, és hogy a tudósok és müszakiak száma 1985-ig megháromszorozódik, de legalább is megkétszereződik. Ez utóbbi azért is lesz jelentős, mert a fokozódó automatizálás miatt az iparban foglalkoztatottaknak - egyes szerzők szerint - csaknem a felét el fogják bocsátani, tehát a tudósok számának növekedése előtt nem lesz korlát, sőt, minél több potenciális munkanélkülit tudnak átirányitani a kutatás és fejlesztés területére, annál jobb lesz a helyzet. Végső fokon tehát nincs semmi okunk arra, hogy azt higgyük, hogy az előre látható jövőben a telitettség bekövetkezne, hatásában csökkentené a kutatások és felfedezések mennyiségét, vagy korlátozná a tudományos és müszaki információ előállitását és terjesztését. Sőt, bizonyos jelek arra mutatnak, hogy a korábbiakban felsorolt három területen tul érdemes a kétszeres exponenciális növekedési arányt az előállitott információk mennyiségére is vonatkoztatni. Anderla felhivja a figyelmet arra, hogy ha a fejlett országokban a tudománypolitikát fokozottabban állitják társadalmi célok (például a környezet védelme és javitása, valamint az életfeltételek, az élet minőségének általános javitása, stb.) szolgálatába, az eddig elsőbbséget élvező gazdasági célkitüzések helyett, fel sem becsülhető, hogy ez a tudományos és müszaki információ, a kutatások és fejlesztések területén milyen nagymértékü változásokat vonna maga után. Az ilyen kérdések megválaszolására Anderla az egyszerü extrapoláció módszerét már nem tartja kielégitőnek, ezért kibőviti a vizsgált jelenségek körét. Elsősorban a tudományos és müszaki információ szakkifejezését bőviti azokon az adatokon és fogalmakon tulra, melyeket a tudományos társadalom és az esetleg őket közvetlenül támogató személyzet gyüjt össze, dolgoz fel és használ fel, olyan információkra, melyek más társadalmi kategóriák és másféle hivatásu emberek igényei kielégitését szolgálják. Akárhogy is határozzuk meg az ilyen érdekelt emberek főbb kategóriáit és osztályait, a szükséges információ mennyisége a tisztábban tudományos információval arányban nem álló nagyságrendeket ér el. Ez a léptékváltozás magával hozza azt, hogy létrejön az "ismeret- és információipar", melynek fogalmát először 1969-ben vetették fel. Ez az iparág tartalmazza: 1. az alapvető és alkalmazott tudományos ku-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

tatással és fejlesztéssel kapcsolatos tevékenységeket; 2. az oktatást és képzést, beleértve a folyamatos és felfrissitő képzéseket is; 3. a tömegtájékoztató eszközök hatalmas birodalmát, azaz a könyvkiadást, a sajtót, a rádiót és a televiziót, stb.

Pontosabban értékelhető adatok céljából természetesen ennek az összetett iparágnak a határait világosan meg kellene határozni. Ha ugyanis ez az iparág nemcsak előállitja és terjeszti, hanem fel is használja az ismereteket, akkor néhány szolgáltatás-kategóriát is be kell venni, és végül nem lehet pontos határokat huzni. Anderla, hogy érvelésében előre juthasson, megpróbál müködőképes, kezelhető, kiértékelhető és realista fogalmat alkotni, ezért tanulmánya során, felismerve az ismeretek és az információk közötti erős rokonságot, feltételezi, hogy minden ismeretátadás információátadással egyenlő és forditva.

Anderla kiemeli a Delphi felmérés legfontosabb előnyeit. Ez a felmérés nem kötődik a kérdezett személy nevéhez, ellenőrizhető visszacsatolásra és a válaszok mennyiségi értékelésére ad lehetőséget. Anderla különböző amerikai, európai és japán véleményeket hasonlitott össze, ennek alapján megállapitja, hogy a vélemények erősen konvergálnak, legfeljebb az információtudomány és -technika fejlődésének egyes eseményei bekövetkeztére vonatkozó időbeli becslések térnek el egymástól, de eltérésük nem több, mint legfeljebb három év. A lényeg az információ automatizálásának bekövetkezési időpontja, amelyet nem a meglévő fejletlen rendszerek egyszerü kiterjesztése, hanem uj rendszerek megjelenése mutat meg majd. Az automatizálás nem minden szakterületen jelentkezik egyszerre. Máskor következik majd be az orvostudományok különböző ágaiban és máskor az iparban, az oktatásban, a szabványügyekben, a statisztika területén vagy a háztartásokban. Anderla tanulmányában ezekre és részterületeikre is kiterjedő részletes időbeosztást közöl. Megállapitja, hogy az automatizálás áttörésének időpontjában mindenképpen előtérbe kerülnek a különféle módszerekkel előállitott mikroformátumok. Mennyiségileg is értékelve a Delphi előrejelzéseket megállapitja, hogy az automatizált információs rendszerek száma 1985-re legalább 50, de lehet, hogy 100 lesz. Feltétele ennek az egy számolási egységre (pl. 1 millió müveletre) eső költségeknek a manuális adatfeldolgozási módszerek költségei alá süllyedése (ez kb. 1979-re várható).

Az információ mennyisége exponenciálisan nő, a számitógépes technológiák hatásossága szintén, de növekedése az előbbinél sokkal gyorsabb. Ezért az egységköltség szintén exponenciális függvény szerint fog csökkenni, az utóbbi 20 év adatain alapuló számitások alapján az egységköltség csökkentése évente 30 % és a fölött van. Összevetve ezt a kézi és mechanikus adatfeldolgozással, ahol a kiadások 60-80 %-a bérjellegü, és ez évi átlagban 7 %-kal nő, az automatizált és manuális információ-feldolgozás költséggörbéinek metszéspontja 1978-80-ra esik. Anderla szerint addig 3 fő teendőnk van: kisérleti rendszerek felállitása, szakemberképzés, az információ-tudatosság elterjesztése a társadalomban, mely az előfeltétele a fentiekhez szükséges pénzügyi alapok előteremtésének.

Az információnövekedés morfologiájáról irt fejezetben Anderla megkisérli tisztázni az információáramlás lényegét és felfedni belső dinamizmusát. Ehhez uj fogalmakra és elemzési módszerekre van szüksége. Először felsorolja az információ alkalmazása legfontosabb területeit: számitástechnika, könyvkiadás, ujságok, rádió, tv, posta, telefon és ezzel közelit a tudás-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

ipar-ismeretipar már korábban felfedezett fogalmához. Ezután az információ lényegéről alkotott, általa ismert főbb definiciókat sorolja fel: - az információ: kapcsolat anyagi és/vagy szellemi jellegü különböző tevékenységek között, ilymódon a termelés egyértelmü tényezője. (Ennek a definiciónak az a hiányossága, hogy ha teljességre törekszünk, akkor bele kellene vennünk a termelésre vonatkozó, de a termelési folyamaton kivül döntést hozók szellemi tevékenységét is.) - Az információ: viszony készletek, vagy együttesek között (Ez a definició nagyon általános.) - Az információ az anyaggal és energiával együtt a minden emberi tevékenység alapjául szolgáló három alapvető jelenség egyike. Anderla ezt a megfogalmazást fogadja el és egyben definiálja, mi az az informatológia: egy uj tudományág, melynek célja a szorosan vett információs tudomány és más tudományágak közötti viszonyok vizsgálata.

A fogalmak tisztázásához tartozik az automatizált információs rendszer szolgáltatásait igénybevevő személyek, az "olvasók" igényeinek tisztázása is. A szakirodalomban - Anderla szerint - ezen a területen nagy az összevisszaság. Az egyes szakemberek nézeteit bizonyos fokig összeolvasztva Anderla az értékitéletek listájából néhány közös vonást tudott kiszürni és a számitógépes rendszerek által nyujtott szolgáltatások jellemzőiből is néhányat kiválasztva, müködés-szolgáltatás-matrixot állitott fel. Ennek alapján megállapitja, hogy

- a legjobb az ellátottság a szakirodalmi információ terjesztése területén, már most el kellene azonban kezdeni az "olvasgatás" problémájának tanulmányozását;
- a bibliográfiák automatikus összeállitása nem elégiti ki az olvasókat;
- komolyan kellene foglalkozni összetettebb alkalmazási lehetőségekkel, vagy szolgáltatástipusokkal, valamint a
- visszacsatolások problémájával.

Az információ általános spektrumának tanulmányozása során Anderla kitüzi a célt: olyan összetartozó értékelési kritérium-készletet kell meghatározni, melyet mértékként használhatunk akár automatizált információs rendszerek alkalmasságának fölbecsülésénél, akár a jövőbeni legalkalmasabb megoldás jellemző vonásainak meghatározása során.

A müködés-szolgáltatás matrix elemzése során Anderla meghatározatlan területeket fedezett fel és feltárta, hogy az emberek képtelenek előre látni ismert módszerektől eltérő megoldásokat. Ezért objektivebb megközelitést és szisztematikusabb feltárást kisérel meg. Uj módszere a morfológiai analizis. Általános szakkifejezés-formában fogalmazott rugalmas határu, különálló és oszthatatlan paraméterekből és változókból álló, értelemszerüen sok mindent magába foglaló lehetőség/korlát listát állit fel és egyszerü ábrával illusztrálja a készleten belüli viszonyok hálózatát (az alá-fölérendelést kizárva). Bemutatott morfológiai szerkezete tulajdonképpen n-dimenziós térnek megfelelő matrixok készlete. Választásában az "n" hattal egyenlő; a hat legszélesebb kategória: célok, tárgyak, források, eszközök, intézmények, egyének és értékek, mindegyik ujabb hat "a" kategóriára oszlik, igy a lehetséges kombinációk száma 630. Anderla azt állitja, hogy modellje zárt és folyamatos, adott esetben azonban nem okoz nehézséget uj fogalmak bevezetése sem. Dinamikus modelljét többféleképpen szemlélteti, pl. különböző sebességgel forgó koncentrikus körpályák alakjában. A hat körpályára a hatféle lehetőség/korlát-kategória "a" kategóriáit vitte fel. A rendszer - az információs univerzum - bármely változása minden körszalag azonnali forgásával jár; uj "együttállás"

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

jön létre. Anderla a kiváltó okokra és az eredményekre több példát ismertet, de a rendszert szisztematikusan nem tudja végigkutatni, nem tud minden visszacsatolást felderiteni, mert erre csak egy nagyteljesitményü számitógéppel lenne képes. Felfedezte azonban ezzel az információmennyiség növekedésébe beépitett gyorsitó mechanizmus létezését, melynek hatása abban nyilvánul meg, hogy az információ mennyiségének állandó növekedését nemcsak a forrásoknak, az igényeknek, a feldolgozás automatizálásának és az információt előállitó személyek termelékenységének növekedése okozza, hanem az is, hogy a fenti mechanizmusban bekövetkező minden változás visszahatások hullámát gerjeszti, uj igényt támaszt további információ iránt. Az uj információ létrehozása és beépitése pedig a régi átdolgozásával és átrendezésével jár; ez is további információ létrehozásának serkentője, stb.

Az információforrás morfológiai analiziséből ugyanolyan következtetéseket von le, mind a Delphi felmérésekből, vagy a mennyiségi extrapolációkból: az információ mennyisége az elkövetkező 15 évben növekedni fog, növekedésének mértéke körvonalazható. A dolgok legkisebb változása uj információs szükségleteket hoz létre, vagy legalább a régi információ ujra rendezését követeli meg. Ezenkivül más növekedési tényezők is hatnak: az emberiség 1985-87 között a mai információ-mennyiségnek várhatóan 6-7-szeresét fogja előállitani. A készlet kb. 120-150 millió szélesen változó tipusu dokumentumból áll majd, többségükben ezek mikroformátumuak lesznek. Az összes információ mennyisége pedig évente előreláthatólag 12, 5 %-kal növekszik. Az információ automatizáltságának foka 1985-ben vagy 1987-ben eléri majd a mai mérték százszorosát. Ugyanakkor az információátadás 25-33 %-a már gazdaságosan automatizált lesz. Az előttünk álló 15 év első felében az automatizált rendszerek és hálózatok száma évi átlag 30 %-kal, a második felében pedig a mindenkori gazdaságosság függvényében még nagyobb ütemben nő majd. Minél inkább egyénre szabott lesz az információszolgáltatás, annál fontosabb lesz az információkészlet állandó és több-facettás szisztematikus ujrarendezése.

Az információáramlat veszélyeinek leküzdésére Anderla a következőket javasolja:

- növelni kellene társadalmunk információ iránti tudatosságát,
- meg kell határozni fejlesztési céljainkat és az elsőbbséget élvező dolgokat,
- döntéseket kellene hozni kormányszinten és nemzetközi szinten, eszközöket kellene biztositani az információ-áramlat kézben tartását célzó munkák elkezdéséhez,
- nemzetközi felügyelő és terhelosztó gépezetet kellene alakitani, amely (még eddig sajnos össze nem hangolt, de sürgősen összehangolandó) egységes statisztikai rendszer alapján dolgozik,
- tervezési modelleket kell kifejleszteni és három éves felmérési programot kell végrehajtani olyan esetekre, melyekre az egyes országok általános statisztikái nem térnek ki,
- végre kellene hajtani az OECD tagországokban Delphi felmérést, több száz, információ-tudománnyal foglalkozó tudós között, összegyüjtve a hálózatok és szolgáltatások jövőbeni szervezeti jellemzőivel, optimális szerkezetével és kialakitásával, az információ automatizálásának előreláthatő hatásával kapcsolatos véleményeiket.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Javasolja továbbá, hogy a fenti munkákban esetleg előforduló zsákutcák és átfedések elkerülésére az OECD hozzon létre az információra vonatkozó előrejelzési adatbankot. A szakemberek képzését pedig bizzák a megalakitandó, "Információ-tudományi és Technológiai Intézetre", ahol legmagasabb szintü információs képzést adnának a vezetéselméletben és a rendszerszervezésben járatos szakembereknek és információtudományi oktatógárdát képezznének ki. Az OECD-n belül sürgeti a kormányok információs problémákkal kapcsolatos állásfoglalását és egy előzetes 1 éves felmérés végrehajtását, melynek célja összegyüjteni a hivatalos szervek és személyek véleményét, álláspontját, az információk, mint döntési források jelenlegi felhasználásának a mértékét és módját és a jelenleg fejlesztés alatt álló elgondolásokat. Ezen kivül nemzetközi információs egyezményt kellene tető alá hozni, amely szabályozná egyének és intézmények jogát az információsforráshoz történő hozzáféréshez és e jog korlátait; a magánélet, magántitok zavartalanságát biztositó politikai és társadalmi garanciákat; meghatározná a viszonosság alaptörvényeit magán- és közrendszerek és hálózatok között; a szakterületeken müködő információs tudománnyal foglalkozó személyek és intézmények között etikai szabályrendet állapitana meg. Müszaki koordinációs szervezetet kellene létrehozni, amely összehangolná a bevezetendő technológiai eljárásokat, az elvégzendő kutatási programokat és ahol azt szabad, a gyártó cégek termelését is.

A nemzetközi szervezeteket, melyeket az információ-robbanás érinteni fog, a köz érdekében nagy felelősség terheli. Anderla végezetül azt állitja, hogy ha nem fogunk időben hozzá ezen a területen a komoly tevékenységhez, nem leszünk képesek megoldani olyan problémákat, mint például az ipari technológiai robbanás miatt 1980 körül munkanélkülivé váló milliós tömegek átképzése és ismételt munkába állitása.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

HAZAI KÖRKÉP

Az egyetemi könyvtárak inflációs gondjai

ZSIDAI József

A 18 egyetemi könyvtár (1. sz. tábla) vezetőit tömöritő Egyetemi Könyvtárigazgatók Tanácsa 1976. március 31-én határozatot hozott a folyóiratellátás pénzügyi nehézségeinek megvizsgálására. A vizsgálat célja az volt, hogy feltárja a fejlődés zökkenőit és kellően dokumentált tényanyag alapján a fenntartó szakminisztériumok figyelmét ráirányitsa a segitségnyujtás sürgősségére.

A könyvtárak funkciólistájából (1. sz. tábla) meglepő és elgondolkoztató sullyal tünik ki az egyetemi könyvtárak nagyvonalu, ugyanakkor felelősségteljes részvállalása a hazai könyvtárügyből. Több könyvtár egyes szaktudományokban az információellátás tekintetében országos jellegü funkciót tölt be. A vidéki egyetemi könyvtárak pedig jelentős és nélkülözhetetlen tudományos központok egy-egy tájegység szerkezetében. A veszprémi és a miskolci müegyetemi könyvtár a kémia és vegyipar, illetve a kohászat területén számitógép alkalmazásával országos méretü tájékoztatást valósit meg és ehhez az eredeti szakirodalmat is csatlakoztatja.

Mindebből és a könyvtárak mindennapos munkájának követéséből adódóan, szakmai körökben, a kutatók véleményében és az iparvállalatok elismerő megnyilatkozásaiban, eggyé ötvözött igenlésben fejeződik ki az a valós kép, hogy az egyetemi könyvtárak az egyetemi oktatás, nevelés, kutatás és közmüvelődés könyvtári ellátása mellett erőteljesen és eredményesen szolgálják az ipart, a hazai kutatást és általában a tudományos közéletet.

Az egyetemi könyvtárak feladatvállalása, a reájuk háruló társadalmi igényesség azonban - sajnálatosan - ellentmondásba kerül a szakirodalmi ellátás kedvezőtlen alakulásával. (Itt is megismétlem, hogy minden korszerü tájékoztatási metódusból eredő információ az eredeti forrás kézbeadásával testesül meg, vagy válik értelmetlenné a nemteljesités esetén.) A folyóiratok száma 1971-es bázison 1975-re csak 3,24 %-os fejlődést mutat a 18 intézményben (3. sz. tábla). A 4 éves időszakban az évi 1 % alatti folyóiratbővülés megengedhetetlenül alacsony. Ennél is kedvezőtlenebb képet mutat a tőkés devizával behozott könyvek számszerüsége, mert ugyanezen idő alatt 9,53 %-os a visszaesés, ami már erősen negativ tendencia. (5. sz. tábla).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A 18 egyetemi könyvtár pénzügyi ellátottságát, ráforditásait vizsgálva többféle megállapitás kimondását kinálják a rendelkezésre álló adatok. Egyfelől a fejlődés ütemét tekintve hanyagság, vagy felelőtlen mulasztás gyanuja nem áll fenn. Állománygyarapodásra 1971-ben 50 914 183 Ft-ot, 1975-ben 69 873 926 Ft-ot költött a könyvtáraknak ez a csoportja (2. sz. tábla). A költségnövekedés 37,23 %, ami nagyjából évi 9 %-os bontásban meghaladja a nemzeti jövedelem dinamizmusát. Másfelől a probléma lényege abban van, hogy ez az ütem nem volt elegendő az inflációs folyamat legyőzésére, a szintentartás elérésére. Nem volt elég, mert a 3,24 %-os, igen minimális folyóiratbővülés mellett 63,37 %-os kiadási többlet jelentkezett, azaz több mint évi 15 %. A nyugati könyvbeszerzés 9,53 %-nyi csökkenése ellenére is a költségtöbblet 21 % (5. sz. tábla). A felsorolt adatok hitelét nem ronthatja az a gyakori ellenvetés sem, hogy a könyvek és folyóiratok változhatnak minőség és ár szerint, igy az összesitett ártömeg csak relative helyes. A Pécsi Orvostudományi Egyetem és a miskolci Nehézipari Müszaki Egyetem könyvtárában 1450, illetve 1081 azonos, 1971-ben és 1975-ben is élt folyóirat árváltozásait követték nyomon. Az előbbiekben az árdrágulási ráta 56,36 %, az utóbbiban 62,55 % (4. sz. tábla). E konkrét, azonos cimekre irányuló vizsgálódás lényegében az inflációs folyamatra vonatkozó általános adatok és megállapitások helytállóságát igazolta.

Az infláció szoritásában a helyzetelemzés nem nélkülözheti az egyetemi környezet kapcsolását. Igy a vázlathoz az is hozzátartozik, hogy pl. az Oktatási Minisztérium az utóbbi években évi 8 %-kal tudta növelni az egyetemek költségvetését, de ezen belül a könyvtárak részesedése alig javult, mert a fejlesztés alapvetően az energiaellátás és az oktatásban használt anyagok árdrágulását volt hivatva kompenzálni. Az csak dicséretes, hogy az egyetemek nem hagyták magukra könyvtáraikat. A fenntartó intézmények minden tőlük telhetőt megtettek: minisztériumi póthitel, költségvetési átcsoportositás, MTA kutatási támogatás, szerződéses munkák árbevétele, iparvállalatoktól eredő támogatás, duplumok eladásából származó árbevétel, stb. - volt az évi 15 %-os költségvetési növekmény forrása.

Ezidőre az egyetemi források elapadtak. A könyvtárak egy részénél olyannyira kritikussá vált a helyzet, hogy a következő alternativa állt elő: központi, soronkivüli támogatással sikerül-e a megnövekedett költségszint kiegyenlitése, vagy a szakirodalmi ellátás szinvonalának leromlását, mint reális tényt kell elfogadni. Ám az nem engedhető meg egy dinamikusan fejlődő országban, hogy a könyvtári ellátottság gyengülése miatt a gazdaság, a tudomány és a kultura szellemi bázisa kárt szenvedjen.

Bizva az egyetemi könyvtárak egyenletes fejlődésének szükségszerüségében, 1977-ben lassu javulást remél és vár minden egyetemi könyvtár kollektivája, s hasonlóan a felhasználók, a kutatók népes tábora.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

AZ INTÉZMÉNYEK FELSOROLÁSA, ÉS AZ EGYETEMEN KIVÜLI ORSZÁGOS ÉS REGIONÁLIS FUNKCIÓIK[x]

TUDOMÁNYEGYETEMEK KÖNYVTÁRAI

1. Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtára (ELTEK), Bp.
   Országos jellegü tud. szakkönyvtár, a filozófia, lélektan, közép- és ujkori történettudomány, vallástudomány és ateizmus területén.
2. József Attila Tudományegyetem Könyvtára (JATEK), Szeged
   Országos jellegü tudományági szakkönyvtár a matematika és biológia területén, regionális szakkönyvtár Délkelet-Magyarország vonatkozásában.
3. Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtára (KLTEK), Debrecen
   2. nemzeti könyvtár: általános tud. regionális könyvtár; NTMIR Vállalati irodalom NSIR Nemzeti Szerv.
4. Pécsi Tudományegyetem Könyvtára (PTEK), Pécs
   Dél-Dunántul regionális könyvtára
5. Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem (MKKTEK), Bp.
   Országos jellegü szakkönyvtár a közgazdaságtudományban és a határterületein.

ORVOSTUDOMÁNYI EGYETEMEK KÖNYVTÁRAI

6. Semmelweis Orvostudományi Egyetem Könyvtára (SOTEK), Bp.
   Országos jellegü tudományági szakkönyvtár
7. Debreceni Orvostudományi Egyetem Könyvtára (DOTEK), Debrecen

8. Pécsi Orvostudományi Egyetem Könyvtára (POTEK), Pécs
   Regionális tudományági szakkönyvtár.
9. Szegedi Orvostudományi Egyetem Könyvtára (SZOTEK), Szeged
   Regionális tudományági szakkönyvtár.

x A funkciók felsorolása az időközben hatálytalanitott 1956. évi alapjogszabályoknak felel meg. - Szerk.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

MÜSZAKI EGYETEMEK KÖNYVTÁRAI

10. Budapesti Müszaki Egyetem Könyvtára (BMEK), Bp.
    Országos jellegü szakkönyvtár a matematika és fizika területén.
11. Nehézipari Müszaki Egyetem Könyvtára (NMEK), Miskolc
    A bányászat és a kohászat területén országos jellegü tudományági szakkönyvtár és észak-magyarországi hatáskörrel regionális szakkönyvtár.
12. Veszprémi Vegyipari Egyetem Könyvtára (VVEK), Veszprém
    Országos jellegü tudományági szakkönyvtár a kémia és vegyipar területén.

AGRÁRTUDOMÁNYI EGYETEMEK KÖNYVTÁRAI

13. Agrártudományi Egyetem Könyvtára (AEK.G.), Gödöllő
    Országos jellegü szakkönyvtár: mezőgazd. szakoktatás, gépesités, épités és ökonómia területén.
14. Agrártudományi Egyetem Könyvtára (AEK.D.), Debrecen
    Regionális tudományági szakkönyvtár.
15. Agrártudományi Egyetem Könyvtára (AEK.K.), Keszthely
    Regionális tudományági szakkönyvtár.
16. Állatorvostudományi Egyetem Könyvtára (ÁEK), Bp.
    Országos jellegü tudományági szakkönyvtár.
17. Erdészeti és Faipari Egyetem Könyvtára (EFEK), Sopron
    Országos jellegü tudományági szakkönyvtár.
18. Kertészeti Egyetem Könyvtára (KEK), Bp.
    Országos jellegü tudományági szakkönyvtár, kertészet, szőlészet, borászat területén.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

IRODALMI BESZERZÉSEKRE FORDITOTT ÖSSZEG 1971 - 1975

Intézmények	1971	1975	Emelkedés %-ban 1971 = 100 %
1. ELTEK	7 912 306	10 018 964	26,62
2. JATEK	3 121 800	5 213 600	67,00
3. KLTEK	3 532 607	3 309 497	-6,31
4. PTEK	1 337 166	1 670 942	24,96
5. MKKEK	1 781 536	1 996 260	12,05
6. SOTEK	4 462 745	7 762 442	73,93
7. DOTEK	2 308 832	4 020 295	74,12
8. POTEK	2 634 260	4 412 515	67,50
9. SZOTEK	2 433 901	3 417 516	40,41
10. BMEK	10 452 649	12 570 941	20,26
11. NMEK	3 011 572	4 579 455	52,06
12. VVEK	3 142 158	4 192 736	33,43
13. AEK.G.	1 700 352	1 818 274	6,93
14. AEK.D.	452 720	658 369	44,44
15. AEK.K.	389 567	814 353	109,04
16. ÁEK	678 000	912 000	34,51
17. EFEK	626 849	931 086	48,53
18. KEK	935 163	1 574 681	68,38
Összesen a 18 egyetem	50 914 183	69 873 926	37,23

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

3. sz. tábla

FOLYÓIRATBESZERZÉS ÉS KÖLTSÉGKIHATÁSA

1971 - 1975

Intézmény	Év	Folyóirat db	Kifizetés Ft	Költségvetési előirányzat	Költségvetési hiány	Emelk. db %	Emelk. Ft %
1. ELTEK	1971	2652	3 972 426	3 205 000	767 426	100	100
	1975	2889	6 263 678	4 515 000	1 748 678	8,93	57,67
2. JATEK	1971	3932	1 605 000	1 140 000	465 000	100	100
	1975	3079	3 184 000	2 655 000	529 000	-21,69	98,38
3. KLTEK	1971	1005	1 503 572	1 506 000	-	100	100
	1975	1037	2 681 771	2 350 000	331 771	-26,22	78,35
4. PTEK	1971	765	249 786	252 000	-	100	100
	1975	1484	677 970	672 000	5 970	93,98	171,42
5. MKKEK	1971	2113	1 015 684	786 000	229 684	100	100
	1975	2494	1 240 730	1 180 000	60 730	18,03	22,15
6. SOTEK	1971	2339	3 231 748	3 098 000	133 748	100	100
	1975	2667	6 105 578	6 098 000	7 578	14,02	96,83

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Intézmény	Év	Folyóirat db	Kifizetés Ft	Költségvetési előirányzat	Költségvetési hiány	Emelk. db %	Emelk. Ft %
7. DOTEK	1971	1100	1 578 731	1 535 000	43 731	100	100
	1975	1150	3 151 119	2 611 000	540 119	4,54	99,59
8. POTEK	1971	1603	1 969 035	1 868 000	101 035	100	100
	1975	1719	3 395 232	2 930 000	465 232	7,23	82,43
9. SZOTEK	1971	1027	1 730 000	1 670 000	60 000	100	100
	1975	1081	2 691 000	2 850 000	+159 000	5,25	55,54
10. BMEK	1971	4465	5 455 635	5 300 000	155 635	100	100
	1975	4493	7 639 637	7 450 000	189 637	0,62	40,03
11. NMEK	1971	2393	2 138 410	1 800 000	338 410	100	100
	1975	2483	3 599 632	2 600 000	999 632	3,76	68,33
12. VVEK	1971	1146	1 437 056	995 000	442 056	100	100
	1975	1195	2 332 033	1 880 000	452 033	4,27	62,27
13. AEK.G.	1971	2864	1 243 884	1 086 000	157 485	100	100
	1975	2172	1 337 859	1 486 000	-	-24,16	+ 7,55
14. AEK.D.	1971	1060	278 000	160 000	118 000	100	100
	1975	1170	373 000	250 000	123 000	10,37	34,17

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Intézmény	Év	Folyóirat db	Kifizetés Ft	Költségvetési előirányzat	Költségvetési hiány	Emelk. db %	Emelk. Ft %
15. AEK. K.	1971	577	210 746	185 000	25 746	100	100
	1975	634	440 629	350 000	160 629	9,87	109,00
16. ÁEK	1971	517	457 700	450 000	7 700	100	100
	1975	514	663 700	540 000	123 700	- 0,58	45,00
17. EFEK[x]	1971	851	341 051	-	-	100	100
	1975	1051	547 404	-	-	23,50	60,50
18. KEK	1971	1323	649 434	500 000	149 434	100	100
	1975	1450	1 164 373	1 000 000	164 373	9,59	79,29
18 egyetem Összesen	1971	31 732	29 067 898	25 536 000	3 195 090	100	100
	1975	32 762	47 489 345	41 417 000	6 061 082	3,24	63,37

x EFEK Költségvetési előirányzat nem volt, mert az egyetem központi keretből fizette ki a folyóiratokat.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

AZONOS FOLYÓIRATOK ÁRALAKULÁSA KÉT EGYETEMEN 1971-BEN ÉS 1975-BEN

PÉCSI ORVOSTUDOMÁNYI EGYETEM KÖNYVTÁRA

1450 db azonos folyóirat

Folyóirat beszerzés szerint	Év: 1971		Év: 1975		Emelkedés %-ban 1971 = 100 %	
	db (péld.)	Ft	db (péld.)	Ft	db	Ft
magyar	701	85 231	701	104 052	0	22,08 %
népi demokratikus	136	61 113	136	64 275	0	5,17 %
tőkés	613	1 790 930	613	2 860 813	0	59,73 %
Összesen:	1450	1 937 274	1450	3 029 140	0	56,36 %

NEHÉZIPARI MÜSZAKI EGYETEM KÖNYVTÁRA

1081 db azonos folyóirat

Folyóirat beszerzés szerint	Év: 1971		Év: 1975		Emelkedés %-ban	
	db (péld.)	Ft	db (péld.)	Ft	db	Ft
magyar	234	32 214	234	39 685	0	23,19 %
népi demokratikus	327	115 300	327	136 335	0	18,24 %
tőkés	520	1 274 661	520	2 135 847	0	67,56 %
Összesen	1081	1 422 275	1081	2 311 867	0	62,55 %

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A TŐKÉS KÖNYVEK BESZERZÉSE ÉS ÁRALAKULÁSA 1971-BEN ÉS 1975-BEN

Intézmény	1971		1975		Változás %-ban 1975-re	
	kötet db	Ft	kötet db	Ft	kötet %	Ft %
1. ELTEK	3840	2 648 480	3520	3 614 484	- 8,33	+36,47
2. JATEK	806	757 900	1366	1 116 500	+69,47	+52,59
3. KLTEK	2994	1 087 001	2484	1 107 265	-17,03	+ 1,86
4. PTEK	992	603 506	1016	702 192	+ 2,41	+16,35
5. MKKEK	1425	413 497	1240	510 863	-12,98	+23,54
6. SOTEK	cca 1007	cca 1 000 000	cca 1070	cca 1 400 000	+ 6,25	+30,00
7. DOTEK	633	584 977	362	576 311	-42,81	- 1,48
8. POTEK	423	483 000	352	627 691	-16,78	+29,95
9. SZOTEK	497	553 569	580	976 195	+16,70	+76,34
10. BMEK	3898	3 274 997	2707	3 084 148	-30,55	- 5,82
11. NMEK	878	873 162	994	979 823	+13,21	+12,21
12. VVEK	495	640 747	515	867 895	+ 4,04	+35,45
13. AEK.G.	399	186 726	270	197 878	-32,33	+ 5,97
14. AEK.D.	74	65 000	78	83 500	+ 9,45	+28,46
15. AEK.K.	73	67 348	128	137 878	+75,34	+104,72
16. AEK	172	168 328	140	198 281	-18,60	+17,79
17. EFEK	114	111 666	208	196 302	+82,45	+75,79
18. BEK	323	198 904	198	224 032	-38,69	+12,63
18 könyvtár Összesen:	19 043	13 718 808	17 228	16 601 238	- 9,53	+21,00

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Gazdaságossági vizsgálatok a VVEKK reprográfiai szolgáltatásával kapcsolatban

DÖMÖTÖR Lajosné

A tudományos tájékoztatás országos rendszerével és a müszaki könyvtárügy fejlődési irányaival foglalkozó tanulmányok világosan kirajzolják az információs tevékenységet is folytató müszaki könyvtár feladatait. Első lépésként az adott szakterület világirodalmát minél teljesebben feltáró bibliográfiai szolgáltatást kell nyujtania. Ez lehet valamely nemzetközi dokumentációs központtól átvett és adaptált rendszer, vagy saját dokumentációs tevékenységének eredménye. A szolgáltatások második lépcsőjeként a bibliográfia alapján a felhasználók számára szükséges dokumentumok rendelkezésre bocsátását is biztositani kell.

Kivánatos, ha ezt saját állományából, olvasható másolatok formájában tudja megtenni. A rendelkezésre bocsátás érdekében dokumentumbázisát ugy kell kialakitania, hogy főként azokat a dokumentumokat tartalmazza, amelyekre a bibliográfiák leggyakrabban hivatkoznak, s ezért ezekből a lehető legtöbb szakirodalmi kérés kielégithető. Természetesen nemcsak saját állományból kell biztositania a rendelkezésre bocsátást, ha szükséges, más könyvtáraktól is, esetleg külföldről, könyvtárközi kölcsönzés utján be kell szereznie az irodalmat. Az információs központként müködő müszaki könyvtár szolgáltatásainak utolsó láncszemét a fordító szolgálat alkotja.

A szolgáltatások ilyen láncolatának megszámlálhatatlan anyagi összetevője és következménye van. Ezeket a szolgáltatásokat a müszaki könyvtárak csak térités ellenében végezhetik, ugy, hogy a térités összege magába foglalja a ráforditásokat, valamint olyan mértékü jutalmazási alapot, amely a szolgáltatásban résztvevő dolgozóknak ösztönzést jelenthet. Hogy a szakirodalmi szolgáltatások költségeit a könyvtár az igénybevevőkre háritja, az egészen természetes, mert a szakirodalom, mint a kutatások szükséges, sőt nélkülözhetetlen összetevője, éppugy nem lehet ingyenes, mint ahogy az anyag, vegyszer, müszer sem az. A magyar müszaki és természettudományi szakirodalomellátás lehetőségeit tanulmányozva megállapithatjuk, hogy azok a könyvtárak, amelyek ingyenes szakirodalmi szolgáltatást végeznek külső igényre, ezt a tevékenységet csak szivesség-jelleggel és kis mértékben végzik. A magyar müszaki és természettudományos szakirodalomellátást azok a nagy müszaki könyvtárak képesek magukra vállalni, amelyek ezt a tevékenységet a gazdaságossági megfontolások figyelembevételével folytatják.

A Veszprémi Vegyipari Egyetem Központi Könyvtára 1971 óta nyujtja komplex szakirodalmi szolgáltatását a bevezetőben vázolt elvek szerint. Szolgáltatásainak rendszeréből kiemelve a reprográfiai szolgáltatást, annak példáján szeretném bemutatni, milyen gazdaságossági számitások végezhetők egy szolgáltatás-fajtával kapcsolatban.

A Veszprémi Vegyipari Egyetem Központi Könyvtárának állományában 17 056 kötet folyóirat-évfolyam van, a kémia, vegyipar és ezek határterüle-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

teit felölelő témakörökből. Kurrens folyóiratainak száma évente kb. 1000 folyóirat-féleség, ennek 60 %-a képviseli a kémiát, vegyipart illetve határterületeit. Ez az a folyóiratbázis, amelyre támaszkodva müködik a közvetlen közelébe telepitett reprográfiai mühely. A folyóiratok összeválogatása ugy történt, hogy azok a legfontosabb, leggyakrabban használt kémiai és vegyipari folyóiratok legyenek. Mivel a kémia és vegyipar területén a legfontosabb referáló folyóirat a Chemical Abstracts, amelyen a VVEKK számitógépes kémiai szakirodalomfigyelő szolgálata alapul, ezért a Chemical Abstracts legfontosabb 1000 folyóirata - amelyekből abstractjainak 75 %-át meriti - képezi a folyóiratok kiválogatásának egyik alapját. A megrendelendő folyóiratok kiválasztásának másik tényezője az egyes folyóiratok használtságának mértéke. A VVEKK időről-időre megvizsgálja, hogy mely folyóiratok cikkeit igénylik, másoltatják legtöbbször. Ez a mutató felhivja a figyelmet arra, hogy uj folyóiratok megrendelése szükséges, vagy ellenkezőleg, egyes folyóiratok iránt csökkent az érdeklődés, a belőlük kért cikkeket most már gazdaságosabb reprográfia formájában beszerezni más könyvtáraktól, mint előfizetni az eredeti folyóiratot. A folyóiratbázis kiépitésének további feladata a nagy fontosságu, sokat használt folyóiratok hiányos sorozatainak kiegészitése. Ez több uton történhet, vásárlás, csere, ajándékozás ill. egyes számok pótlása esetén reprográfia segitségével. A folyóiratbázis kiépitése olyan anyagi erőfeszitést kivánó folyamat, amely a külföldi folyóiratok jelenlegi áremelkedési tendenciája mellett igen nehézzé válik a könyvtárak számára. A VVEKK folyóiratokra évente közel 2 millió Ft-ot fordit, s ebben az összegben csak a vásárlások szerepelnek, a cseretevékenység, a reprográfiai uton történő pótlás nincsen benne, pedig ezeknek is vannak anyagi kihatásai.

A folyóiratbázis kiépitéséhez és fenntartásához nemcsak maguknak a dokumentumoknak a beszerzése szükséges, hanem a raktári férőhelyek bővitése, esetleg uj raktárak létesitése, felszerelése is. A VVEKK 1973-ban uj folyóiratraktárral bővült, amelyben 10 000 kötet folyóirat fér el kb. 150 m^2 területen. A folyóiratbázis nélkülözhetetlen a jól müködő reprográfiai szolgáltatáshoz, és talán a legnagyobb sulyu költségtényezők éppen itt jelentkeznek a reprográfiai szolgáltatással kapcsolatos költségek közül. Mégis, a dokumentumbázisok fenntartásának költségeit a nagykönyvtárak soha nem háritják át a reprográfiát igénybevevőkre. Ennek az az oka, hogy a dokumentumbázisokat nem elsősorban a reprográfiai szolgáltatások érdekében tartják fenn, hanem a könyvtárak egyéb - és leggyakrabban régebbi - feladatai ellátásának érdekében (helybenolvasás, kölcsönzés, kutatás).

A VVEKK folyóiratbázisa elsősorban az egyetemen folyó oktató és kutató munkát szolgálja, a reprográfiai berendezések használatának elterjedése óta azonban a könyvtár célja az, hogy folyóiratbázisát az egész magyar kémiai, vegyipari szakirodalomellátás érdekében hasznositsa.

A folyóiratbázis közelébe telepitve müködik a VVEKK reprográfiai mühelye, amely jelenleg 2 db kötetmásolóval (1000-es és 720-as Rank Xerox) és 1 db lapmásolóval (660-as Rank Xerox) üzemel. A szakirodalmi szolgáltatásokat általában az egyik kötetmásoló, főleg az ujabb tipusu 1000-es gép végzi. A másik kötetmásoló ennek tartalékaként müködik, az első gép meghibásodása, karbantartása idején a szolgáltatás folyamatosságát biztositja. Természetesen mind a folyóiratbázis üzemeltetéséhez, mind a reprográfiai berendezések kezeléséhez megfelelő számu munkaerő áll rendelkezésre, tehát a VVEKK rendelkezik a reprográfiai szolgáltatás feltételeivel.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Vizsgáljuk meg most alaposabban, milyen ráforditásokkal kell számolni a reprográfiai szolgáltatás fenntartásánál. A szolgáltatások árvetési kötelezettségét a 8/1973. (XI. 21.) ÁH számu rendelet irja elő. A rendelet melléklete tartalmazza az árvetés irányelveit. Az árvetés legfontosabb tényezői: a teljes önköltség és a nyereség. E kettő összege a termelői ár, mely az adóval kiegészitve adja a szolgáltatás árát. A teljes önköltség a közvetlen anyagköltségből, közvetlen bérköltségből, üzemi illetve vállalati általános költségekből és az eszközlekötési járulékból tevődik össze.

Milyen elemei vannak a közvetlen anyagköltségnek? Közvetlen anyagköltségként kell az árvetésbe beállitani a szolgáltatás végzésével kapcsolatos valamennyi közvetlenül elszámolható anyag, alkatrész, mások által végzett szolgáltatás (bérmunka) és az energia költségét. Ezeket az anyagnormák illetve a tényleges felhasználás alapján kell kiszámitani. Mit jelent ez a VVEKK reprográfiai szolgáltatásának szempontjából?

Közvetlenül elszámolható anyagköltség az egy évi Sirály papir ára. A reprográfiai mühely egy év alatt 20 q Sirály papirt használ fel, amelynek ára 140 000 Ft. A közvetlen anyagköltség további tényezője az alkatrészek költsége. Ez a Rank Xerox gépeknél költséges beszerzés, ezek ugyanis import alkatrészekkel és karbantartási anyagokkal müködnek. A felhasznált import alkatrészek és karbantartási anyagok 1975-ben vámköltséggel együtt 156 000 Ft-ba kerültek. A közvetlen anyagköltség további tényezője a mások által végzett bérmunka. Ez a példaként emlegetett reprográfiai szolgáltatásnál a karbantartási és javitási költség, amelyet az UNIVERSAL KTSZ végez szerződés keretében. Ennek költségei összesen 23 323 Ft-ot tettek ki az 1975. évben. A közvetlen anyagköltség tényezője még a szállitási költség is, ami az itt tárgyalt szolgáltatásnál mint postaköltség jelentkezik. Az elkészült reprográfiák postázásának költsége 1975-ben 5332 Ft-ot tett ki. Végül beállitandó a közvetlen anyagköltségbe a másoló berendezés által fogyasztott energia költsége is, ami a példánkban kb. 10 000 Ft-ot jelent egy év alatt.

Az árvetés további tényezője a közvetlen bérköltség. A közvetlen bérköltség a szolgáltatás ill. annak mennyiségi egységére eső, a tárgyidőszakban közvetlenül elszámolható munkabér. A VVEKK reprográfiai szolgáltatásának vizsgálatakor itt két és fél személy évi bérét, továbbá a bér járulékait vettük figyelembe, ez az összeg kerekitve 70 000 Ft.

A közvetlen anyagköltség, a közvetlen bérköltség és az egyéb közvetlenül elszámolható költségek összesen teszik ki a szolgáltatás közvetlen költségét.

Ezt még az üzemi illetve vállalati általános költséggel lehet kiegésziteni. Ezek olyan költségek, amelyek a szolgáltatás végzésével kapcsolatban felmerülnek, de nem számolhatók el a szolgáltatás mennyiségi egységére kivetitve. A VVEKK itt az 1 légköbméter fenntartás költségét a reprográfiai mühely légköbméter terjedelmével megszorozva veszi figyelembe. 1 légköbméter fenntartást 80 Ft-tal számolunk, tehát az 50 légköbméteres helyiség fenntartását évente 4000 Ft-os költséggel szerepeltetjük.

A teljes önköltség számitáshoz még az eszközlekötési járulékot is figyelembe vesszük, ami a VVEKK számitásaiban 17 %-kal jelentkezik. Tehát a reprográfiai berendezés árának 17 %-át kell az évi

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

önköltséghez még hozzászámitani, mivel az 1000-es Rank Xerox gép ára 604 750 Ft volt, az eszközlekötési járulék ebben az esetben 102 807 Ft. A fent elemzett tényezők összessége alkotja a szolgáltatás teljes önköltségét, ami esetünkben 511 462 Ft.

Tekintettel arra, hogy az amortizáció, valamint az intézményi általános költségek nem növekednek, bármennyire növekszik is az elkészült reprográfiák száma, tehát a szolgáltatás gazdaságosabbá válik, ha ugyanazokkal a gépekkel, ugyanabban a helyiségben több másolat készül.

A szolgáltatásra forditott teljes önköltség összegét elosztva az elkészült másolatok oldalszámával, megkapjuk 1 xeroxozott oldal teljes önköltségét. Mivel 1975-ben a VVEKK 359 658 oldalt készitett, tehát 1 xeroxozott oldal önköltsége 1,42 Ft. (Az önköltség számitást lásd a mellékelt táblázaton.) A külső igényre végzett szolgáltatás árát ugy kell végül a szolgáltató könyvtárnak megállapitania, hogy az a teljes önköltségen kivül magába foglalja az a d ó összegét is, valamint oly mértékü n y e r e s é g e t, hogy abból a fenntartó intézmény különféle fejlesztési alapjaira történő befizetések megtörténhessenek, valamint olyan jutalmazási alap képződjön, amely érdekeltté teheti az adott könyvtár dolgozóit a szolgáltatás minél szinvonalasabb ellátásában. Ennek részleteit a szerződéses munkákra vonatkozó jogszabályok tartalmazzák. Amennyiben a szakirodalmat igénylők a szolgáltatás árát megtéritik, a könyvtárat fenntartó intézmény - esetünkben a Veszprémi Vegyipari Egyetem - számára nem lehet hátrányos, hogy könyvtára, mely elsősorban természetesen az intézmény céljait szolgálja, külső szolgáltatást is nyujt.

A hasonló szolgáltatásokat nyujtó müszaki könyvtárak az itt érintett valamennyi kérdést fontolóra veszik, mikor szolgáltatásaik árát és mennyiségét kalkulálják. S ha egy nagy müszaki könyvtár a birtokában lévő értékes folyóiratállomány reprográfiai uton történő rendelkezésre bocsátását elutasitja, illetve minimális szinten teszi lehetővé, hivatkozva a szolgáltatás ráfizetéses voltára, akkor fel kell tételeznünk, hogy szolgáltatását különféle tényezők, hiányosságok akadályozzák, nincsenek megfelelő gépek, munkaerő, vagy szervezettség. A fent elemzett önköltségszámitások, valamint a reprográfiai árak ismeretében megállapithatjuk, hogy a számok önmagukban nem bizonyitják ennek a szolgáltatásfajtának ráfizetéses voltát.

A müszaki és a természettudományi szakirodalmat igénylő magyar szakemberek és a népgazdaság érdeke éppen az lenne, hogy az értékes folyóirat-állománnyal rendelkező müszaki könyvtárak megbizható és gyors reprográfiai szolgáltatást nyujtsanak a kutatás, a müszaki fejlesztés és a termelés szolgálatában.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A VVEKK REPROGRÁFIAI SZOLGÁLTATÁSÁNAK ÖNKÖLTSÉGSZÁMITÁSA (1975.)

1. Közvetlen anyagköltség

20 q Sirály papir	140 000 Ft
alkatrész, karbantartási anyag + vám	156 000 "
karbantartási javitási költség	23 323 "
postaköltség	5 332 "
energiaköltség 3,2 kW/H 3000 óra	10 000 "

2. Közvetlen bérköltség
   bér és járulékai 20 % — 70 000 "

3. Üzemi illetve vállalati általános költség
   50 m^3 fenntartás — 4 000 "

4. Eszközlekötési járulék
   604 750 Ft 17 %-a — 102 807 "

5. Teljes önköltség
   a/ A szolgáltatás teljes önköltsége (1+2+3+4) — 511 462 "

   b/ 1 xeroxozott oldal önköltsége

$$\frac{\text{a szolgáltatás teljes önköltsége}}{\text{az elkészült xeroxozott oldalak száma}} = \frac{511\,462 \text{ "}}{359\,658 \text{ db}} =$$

$$= 1{,}42 \text{ Ft/db.}$$

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

FÓRUM

Néhány észrevétel Dersi Gyuláné cikkéhez

Üdvözölni lehet a Könyvtári Figyelőnek azt a törekvését, hogy ellentétes szakmai vélemények kifejtésére nyujt lehetőséget. Főleg, ha olyan témákról van szó, amelyekről szinte kivétel nélkül szenvedélyes hangu állásfoglalások születtek.

Figyelemre méltó, hogy Dersiné mondandóját szélesen alapozza meg, összefüggésben a kémiai szakirodalmi tájékoztatás teljes problémakörével. Néhány megállapitásához azonban kiegészitéseket szeretnék tenni, néhány helyre kérdőjeleket is. Elsősorban a hazai vizsgálat eredményeiről szóló részt érzem kérdésesnek a vizsgálati módszerek problematikus volta miatt.

A vizsgálat lefolytatói a kézi és gépi keresés találatait ugy vetették egybe, hogy a kézi kereséshez viszonyitották a gépit, tehát az előbbit mintegy kifogástalan, abszolut értékmérőnek léptették elő. Márcsak formálisan is, elképzelhető a forditottja is: a gépi keresés eredményéhez viszonyitva a kézit,ugyanigy a manuálisan nyert eredményekre lehetne kimondani, hogy az eltérés miatt bizony gyenge szinvonalura sikerültek. Valójában a kisérlet ezt a hibát nem követte el ilyen durván, hiszen ha a gépi kereséskor előkerült egy releváns dokumentum, akkor ezt azért relevánsnak tekintették. De ez csak csökkenti az alkalmazott módszerből eredő hibákat.

A tanulmány nem tisztázza, hogy a relevanciának milyen kritériumaival dolgoztak, s ezt hogyan mérték. Egész szakmánk egyik központi fogalma ez, de definiálása és főleg mérhetősége tekintetében számos elmélet, módszer létezik. Ha vizsgálatokra kerül sor, általában munkahipotézisként elfogadnak valamilyen meghatározást és mérési módszert. De szinte sohasem operálnak két értékü skálával, nevezetesen, hogy egy tanulmány releváns vagy nem-releváns. Három, négy, öt fokozatu minősités már célravezetőbb, teljes, abszolut relevancia valójában nincs is, ez csupán absztrakció; mert ha lenne, akkor ennek olyan tanulmánynak kellene lennie, amely a problémamegoldást tartalmazza. A szakember - hacsak tanulni nem akar - a problémához keres irodalmat és nem problémamegoldást. Ha a problémamegoldást megtalálja, akkor abbahagyhatja saját kisérleteit, keserü csalódással véve tudomásul, hogy mások megelőzték. Nos, Dersinéék vizsgálatából nem derül ki, hogy az ő relevancia kritériumaik hogyan alakultak ki, de a kétértékü minősités arra enged következtetni, hogy a vizsgálat ezt a fontos szempontot nem vette kellőképpen figyelembe.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A kézi és gépi keresés eredményeit a szokásos mutatókkal, az un. pontossági és teljességi mutatókkal végezték (precision és recall). Egy kis elméleti kitérőt vagyok kénytelen alkalmazni mondandóm alátámasztására. A két mutató ellentétes egymással, mondhatni, egymás ellen dolgozik. Minden kereső rendszer abban a dilemmában van, hogy magas pontosságra, vagy magas teljességre törekszik-e. Magyarul: vagy csak releváns dokumentumokat kívánnak visszakeresni, akár olyan áron is, hogy nem kerül elő minden releváns dokumentum, azaz növekszik a veszteség, vagy arra törekszenek, hogy minden releváns dokumentum előkerüljön, de ennek az az ára, hogy nem-relevánsak is előkerülnek, azaz növekszik a zajtényező. Mármost a gépi rendszerek elméletben elérhetik az abszolut teljességet az un. zérus koordinációs szinten, illetve elérhetik az abszolut pontosságot, ha a koordinációs szintet az adott kifejezésgyüjtemény (tárgyszavak, kulcsszavak, stb.) adta keretek között maximálisra növelik. Ez az abszolut pontosság és abszolut teljesség csupán elméletben létezik, a két mutató határértékeként - hogy matematikai kifejezéssel éljek (pl. az 1/x tört, ha x-et minden határon tul növeljük, a 0-hoz tart, a 0 a határértéke, tetszőlegesen megközelitheti a 0 értéket, jóllehet soha el nem éri. Valahogy igy értendő a fenti két mutató határértéke is). Koordinációs szinten - bizonyára ismeri az olvasó ezt a kifejezést - a keresőprofilban szereplő kifejezések, tárgyszavak, kulcsszavak, deszkriptorok számát értjük. Visszatérve: a gépi rendszereknek megvan az a lehetőségük, hogy a két mutatót tetszőlegesen javitsák azzal, hogy egyik növelésével csökken a másik értéke és viszont. Ugyanakkor nem ér semmit a kiváló minősitésü teljesség, ha az ezzel járó zaj az eredményt hasznavehetetlenné teszi, és viszont, nem ér semmit a kiváló minősitésü pontosság, ha a vele járó veszteség miatt értéktelenné válik. Tehát valahol meg kell keresni az optimumot. A Veszprémi Egyetem ebben a tekintetben a tisztességesebb megoldást választotta: inkább választotta a kicsit jobb teljességet, hogy a veszteség csökkenjen, de ezzel együtt jár, hogy a visszakeresett dokumentumok között megnő a nem-relevánsak száma. De a probléma továbbra is az, hogy ha a két alapvető mutatónak ilyen az egymáshoz való viszonya, és hogy ezek a fenti módon szabályozhatók, akkor mit ér és mire mutat egy szám, a pontosság vagy teljesség egy konkrét kiszámitott értéke. A helyzet az, hogy nem annyira a pontossági és teljességi arány alapján lehet a rendszereket értékelni, hanem az un. normalizált pontosság és normalizált teljességi mutató alapján, amely figyelembe veszi, hogy e mutatók tulajdonképpen változók. Azon alapszanak, hogy a visszakeresett dokumentumokat rangsorolják, azaz ellátják őket egy sorszámmal. Ez a számozás az első visszakeresett dokumentumtól kezdődik és az utolsó tárolt dokumentumig tart (hiszen elvileg az abszolut teljesség a teljes tár visszakeresésekor biztosan elérhető). A mérés ugy megy végbe, hogy ebben a dokumentum rangsorban megjelölik a relevánsokat. Az a jobb hatásfoku rendszer, ahol a releváns dokumentumok alacsonyabb sorszámuak, azaz, amelyik rendszer a relevánsakat gyorsabban választja ki. Például, ha 6 releváns dokumentumunk van akkor ideális esetben ezek éppen a 1., 2., ... 6. sorszámuak az előkerültek között, legrosszabb esetben az utolsó hat sorszámuak az összes tárolt dokumentum között. A reális eredmény a kettő között van, s az értékelés mindig ezeknek a rangsoroknak bizonyos viszonyitásán alapul - itt nem részletezhető, kicsit bonyolult számitási eljárásokkal.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Egyszóval, Dersiné értékelése nem megnyugtató, hiszen mutatói ezeket a lehetőségeket mellőzik, s olyan szinten állnak meg, ahol még a rendszerekre aligha lehet valódi értékelést adni.

A kézi és gépi keresés szembeállitása jóllehet indokolt, azonban nem tartalmaz reális alternativát. Nem világos ugyanis Dersiné álláspontja. Vajon a gépi keresés bizonyos - valóban létező - problémái miatt a manuális kereséshez kiván visszatérni? Aligha hiszem, mivel nem képzelhető el, hogy a szakemberek tájékoztatását kézi módszerekkel, kiadványokkal el lehet intézni. Hány vegyész kellene ehhez? Gondolom, a vegyésztársadalom jelentős hányada a többiek tájékoztatásával lenne elfoglalva, és ez illuzórikus. Ugy gondolom, a reális alternativa az, hogy a gépi kereséssel szemben egy másik, hatékonyabb gépi keresés áll szemben. Nem visszafelé, hanem előre kell lépni. És akik jelenleg a kémiai tájékoztatás fejlesztésén dolgoznak világszerte, szintén ebben az alternativában gondolkodnak.

Dersiné cikkének gazdaságossági adatai azért nem meggyőzőek, mert részben eléggé régi adatok, másrészt ezek mindig konkrét rendszerhez kötöttek. Ugy vélem, a Veszprémi Egyetem szolgáltatásának igen alacsony az előfizetési ára, kb. egy-két kvalifikált munkaerő havi fizetéséért a CAC egy témáját egész esztendőn át figyelik. Sőt, Zsidai József, jóllehet más, de teljesen hasonló szolgáltatás kapcsán kimutatta, hogy a költségek alacsonyabbak, mintha ugyanezt a szolgáltatást manuálisan kellene megteremteni. (Könyvtáros, 1976. 6. no.)

Számos apró részlettel nem kivánok foglalkozni. Pl. hogy a retrospektiv keresés régen megoldott, sőt, már milliós dokumentumok leirásait tartalmazó visszakereső rendszerek léteznek, csupán Magyarországon nincs ilyen, a kémiában egyébként főleg bürokratikus akadályok miatt. Vagy hogy miért is várnánk el egy diszciplina szerint kialakitott rendszertől az interdiszciplináris keresést, stb. Ugy érzem, elegendő itt a fő problémákra kitérni.

Végül egy kérdés. Dersiné cikkének összefoglalása minek az összefoglalása? Mindenesetre nem saját cikkének konkluzióit tartalmazza, hanem valami mást, nevezetesen inkább azt sugallja, hogy a CAC tipusu szolgáltatások továbbfejlesztése a feladat, nem pedig a kézi keresésre való visszatérés, amelyhez semmi feltétel nem áll rendelkezésre.

HORVÁTH Tibor

Megjegyzések Dersi Gyuláné cikkével kapcsolatban

A szerző rengeteg adatot használ fel tanulmányában, azonban az ötven körüli irodalmi hivatkozás ellenére Dersinére ugyanaz vonatkozik, amit ő állapit meg más felmérések szerzőiről: "Ezek a felmérések azonban egyértelmü következtetések levonására - sajnos - nem alkalmasak: vagy mert kevés

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

egyed megfigyelésével készültek, vagy azért, mert az eredeti vizsgálati feltételeket a gyakorlatban nem lehetett megvalósitani. Sok esetben a felmérést végzők szubjektivitása az akadály: a kapott adatokkal azt akarják bizonyitani, amit kitüztek célul eredetileg..."

A hazai tapasztalatok ismertetéséhez kiindulásul felhasznált saját kisérleti anyag mindössze 6 témára vonatkozik és ezen belül 6 szempontra korlátozódik. Az egyetlen táblázatban összefoglalható adatok is 1971-beliek. Nem értem, mi tette időszerüvé ezeknek a kissé régi adatoknak mostani felhasználását, - hacsak az idézet második felében elitélendőnek minősitett szubjektivitás nem?

Feltehetően azért áldoz a szerző annyi fáradságot az információ értékének és a költségráforditások - helyenként filozófiai szintre emelkedő - kifejtésére, hogy a számitógépes SDI szolgáltatások gazdaságtalan és indokolatlan voltát bizonyitsa.

Ebben a törekvésében számos cáfolhatatlan tényt és még több féligazságot hoz egymással olyan kapcsolatba, aminek helyes, érvényes voltát, illetve az összefüggések helytelenségét a helyzetet kevésbé ismerő, éppen tájékozódni kivánó olvasó nem képes felismerni.

Helytelen a "Hazai kisérlet" alcim. Az 1971 óta folyamatos szolgáltatás régen tul van a kisérleti szakaszon. A 7 téma közül azt, amelyik szerzői név alapján került meghatározásra és 100 %-os eredményt hozott, Dersiné eleve kizárja az értékelésből. A több hat közül kettőről megállapitja, hogy ebben "a gép okosabbnak bizonyult az embernél".

Visszatérve a gépi bibliográfiák pontosságára, mint a használati érték egyik kritériumára: a táblázat 7. oszlopában helyes lett volna a pontosság feltüntetése. A felsorolt adatokhoz ebben az esetben még két $\emptyset$ érték (a 301. és 302. témák pontossága) és a bevezetőben kizárt 307. téma 100 %-os pontossága is odakivánkozik a tárgyilagos megitélés esetén. A kevés számu téma átlagában igy 207:7=29,5 %-os pontosságot kapunk.

Skandináv tájékoztatási szakemberek a 25-30 %-os profilokat már elfogadhatónak, kielégitőnek itélik. Saját 1971-es adataink szerint a Számitógépes Kémiai Szakirodalomfigyelő Szolgálat (SzKSzSz) pontossága 72 téma előfizetőjének elbirálása alapján 60,4 %-nak adódott.(1)

A szerző ezzel kapcsolatban elfelejti megemliteni az SDI szolgáltatás pontossága és teljessége között fennálló összefüggést. A teljesség fokozása érdekében általános kifejezésekkel megfogalmazott kérdésre a teljességet jobban megközelitő bibliográfiát válogat össze a gép az adattárból, de ennek sok felesleges hivatkozás (zaj) az ára, a pontosság tehát csökken. A sok szükitéssel pontosabban megfogalmazott kérdésre kevesebb lesz a tárgyra nem vonatkozó válaszok száma, viszont fokozódik a veszélye annak, hogy releváns adatok is kimaradnak a bibliográfiából, tehát csökken a teljesség mutatója. A két ellentétes irányban ható tényező megfelelő arányu érvényesülése adja az optimális eredményt. Ezért csak az tudja eredményesen alkalmazni, aki ezeket ismeri és nem vár tőle olyat, amire eleve nem is alkalmas.

Hasonlóan vitatható a "CAC ismertetése" c. rész, amelyben a szolgáltatás használati értékére vonatkozóan közli a szerző, hogy "a kinyomtatott adatok alapján"

1. meg lehet keresni a vonatkozó nyomtatott CA füzetben a referátumot, vagy

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

2. az eredeti forrást kell elolvasni."

De ki várhat többet a bibliográfiától - ha géppel készül is? A gépi módszer terjesztői sohasem állitották, hogy a gép mentesiti a számitógéppel készült bibliográfia használóit az eredeti források elolvasásától, értékelésétől. Sőt éppen erre kiván számukra több időt biztositani a mechanikus válogatás gépesitésével.

Ennyit azokról a megállapitásokról, amelyeket a szerző közölt a gépi SDI használati értékéről 7 témával kapcsolatos tapasztalatai alapján.

Ezek után vegyük sorra a szolgáltatás költségráforditási oldalával kapcsolatos megállapitásokat. Nem tudom, hogy a szerző ezeket honnan vette. Mindenesetre a VVE Pénzügyi Osztálya részletes kimutatást vezet a számitógépes irodalomkeresésre forditott minden kifizetésről.

1. Az adattár előfizetési dija 1971-75 végéig - "non profit-organization", pl. a VVEKK számára - évi 2500 $, 1976-ban 3000 $.

2. "Előfizetési ára 5000 $/év. És akkor még semmire sem jó, kell hozzá egy lehetőleg IBM gép (egyszeri beruházás)..." - olvashatjuk a cikkben. Ez azonban tévedés. Egyáltalán nem kell hozzá saját gép. Lehet a gépidőt bérelni is. A gépóradij magában foglalja a használt berendezés amortizációját is, a szakembergárda munkabérét is. Igaz, hogy ez nem olcsó, 8-9000 Ft. külső felhasználóknak, de akadémiai intézményeknek az MTA önköltséges gépórát biztosit 900 Ft-ért.

3. "Okok kutatása" cimen ezután a szerző megállapitja, hogy a szolgáltatás drága voltának a fentieken kivül oka még "a vele dolgozók magas bére.." Ez a valóságban ugy fest, hogy jelenleg 2 vegyészmérnök tartja fenn a szolgáltatást. Az egyik 1971 óta elvégezte még a KMK "Számitógépek könyvtári és dokumentációs alkalmazása" cimü 2 éves tanfolyamot, majd beiratkozott a VVE vegyipari rendszerszervező szakának levelező tagozatára (4 év). Hazánkban egyedülálló gyakorlata van a kémiai keresőprofilok megszerkesztésében (2). Havi alapbére ezek után 2700 Ft. - A másik vegyész 1975. végén kapcsolódott be a munkába - havi 2500 Ft bérért. Nem tudom, indokolt-e ezek alapján a vele dolgozók magas bérét felhánytorgatni.

4. "...és a szervezet is drága..." Erre vonatkozóan azt tudom javasolni, hogy vessük össze néhány hazai egyetemi könyvtár költségvetésében a munkabéreket az összes fenntartási költségekkel, vagy inkább a beszerzésre ráforditott összegekkel. A helyzet a következő: (3)

Könyvtárak megnevezése	Időszaki kiadványok száma	Állomány-gyarapitásra forditott összeg Ft-ben	Munkabér Ft-ban	Százalék
Magyar Tudományos Akadémia Központi Könyvtára	4 368	5 115 344	3 281 733	64,1 %
Eötvös Lóránd Tudományegyetem KK	885	1 866 437	2 480 344	133,0 %
Kossuth Lajos Tudományegyetem KK	3 346	940 298	1 657 824	176,0 %

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Könyvtárak megnevezése	Időszaki kiadványok száma	Állomány-gyarapitásra forditott összeg Ft-ban	Munkabér Ft-ban	Százalék
Tudományegyetem Pécs KK	624	440 119	701 225	159,0 %
József Attila Tudományegyetem KK	2 376	1 033 497	1 481 906	144,0 %
Budapesti Müszaki Egyetem KK	2 295	4 753 216	2 111 124	44,4 %
Nehézipari Müszaki Egyetem KK	1 357	2 397 210	1 285 632	53,6 %
Vegyipari Egyetem KK Veszprém	963	2 285 000	541 000	24,3 %
Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem KK	749	824 670	1 256 586	152,0 %
Állatorvostudományi Egyetem KK	611	605 008	272 275	37,5 %
Kertészeti Egyetem KK Bp.	1 522	1 373 963	471 841	34,5 %
Erdészeti és Faipari Egyetem KK	934	544 449	254 482	46,7 %
Agrártudományi Egyetem KK	2 806	1 786 924	686 043	38,5 %

5. A gépi SDI üzemeltetési költségeihez hasonlóan értékeli a szerző a szolgáltatás bevezetése miatt megnövekedett "járulékos szolgáltatásokat": xerox-igény, szaporodó könyvtárközi kölcsönzés, több ráforditattás, stb.

Több szolgáltatás kétségtelenül több költséget jelent, de ezek nem irhatók a gépi SDI költségeinek számlájára. Az egyetemen belüli szakirodalmi igények kielégitésében kétségtelenül az ellátás magasabb szintjét jelentik, a külső megbizók számára pedig lehetővé teszik a drága referáló folyóiratok és a primér források jelentős hányadának megtakaritását, megbizható, gyors szolgáltatásokkal (SDI, reprográfia, forditás) való helyettesitését. A gépi SDI-re alapozott szakirodalmi információs szolgáltatások VVEKK-ban kialakitott rendszere igy biztositja a költséges, de nagy teljesitőképességü, korszerü eszközök és berendezések országos szintü kihasználását, megtérülését.

6. Nem értem, végül, mi a célja a szerzőnek az előbbiekhez hozzáfüzött megjegyzésével: "kapitalista viszonyok között természetes, hogy a szolgáltató ezt (a költséget) a vevőre háritja..."
Elvárná a szerző, hogy a VVE saját költségvetéséből biztositsa az egész magyar vegyipar, a kutató intézmények és a felsőoktatás kémiai információs (gépi bibliográfiai) igényeit, de kapitalistának bélyegzi azért, mert nem teheti ezt? - Természetesen van rá példa, hogy az állam jelentékeny támogatást ad a szakirodalmi szolgáltatások gépesitéséhez - még kapitalista államokban is, pl. a skandináv államokban. Lengyelországban a Vegyipari Minisztérium viseli a gépi SDI költségeinek 40 %-át, a Lengyel Tudományos Akadémia és a Felsőoktatási Minisztérium a további 30-30 %-át. A szolgáltatás ingyenes. - Sajnos, hazánkban az ilyen jellegü együttmüködés megszervezése nem sikerült.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A MTA korlátozott gépórakedvezményt, a MM (most már KM) az adattár beszerzésére póthitelt biztositott ugyan, de ugyanakkor a gyógyszeripar - a VVEKK tapasztalatainak felhasználásával - megszervezte saját független (a VVEKK-val párhuzamos) gépi SDI szolgáltatását.

Az információk hasznossága és a ráforditott költségek figyelembevétele alapján a tudománypolitikáért felelős szerveknek kellene dönteniük a szolgáltatás jövőjéről. - Sajnos, itt az illetékesség - különösen, ha gazdasági következményei is vannak: fejlesztési költségek, támogatás, stb. - igen elmosódik. A SzKSzSz nyomán hazánkban létrejött ujabb gépesitett SDI szolgáltatások (INSPEC, INIS, METADEX) azonban a gyakorlatban cáfolják a szerző elméletét, állitásait a gépesitett irodalomkeresés rossz hatásfokáról, gazdaságtalan voltáról, végeredményben használhatatlanságáról.

Sajnos, a külföldi irodalomból idézett negativ vélemények sem meggyőzőek. Az 1968-69-es stockholmi kisérlet anyaga (200 kérdés) ugyan jóval meghaladja a szerzőét (7 kérdés), de ma, 1976-ban már szintén nem mérvadó A szerző igen gondosan válogatta a szakirodalomból a gépi módszert negativan értékelő hivatkozásokat. - A hazai, pontosabban néhány budapesti felhasználó állásfoglalását 1971-ben publikált amerikai véleményekkel támasztja alá. Azóta a szolgáltatás technikája, igénybevétele és értékelése rengeteget változott. De merem állitani, hogy 1971-ben is bőven lehetett volna találni az irodalomban az idézett véleményekkel homlokegyenest ellenkezőket is, talán még a negativaknál is nagyobb számban...

Az elméleti jellegü következtetések igazolását mindenesetre a gyakorlatban kell keresni. Azt pedig a szerző is elismeri, hogy azóta - az idézett negativ vélemények ellenére - "gomba módra szaporodtak el a különböző intézetek által kiadott mágnesszalagok".

A közleményt egyébként igen egyenetlenné teszik a fenti gondolatmenethez nem szorosan kapcsolódó adatok, amelyek pl. a Chemical Abstracts Service müködésével, a referált folyóiratok számával, a CA referátumok számának növekedésével, stb. kapcsolatosak. A CAS tevékenységéről szóló angol nyelvü brosura ismertetése valóban nem volna haszontalan, de a tárgyalt problémához való kapcsolása erőltetett.

Fölösleges részletnek tünik a gépi SDI számitógépigényének kiszámitásáról közölt képlet is.

Valóban fennálló probléma viszont a retrospektiv keresés gépesitése és a határterületek valamint multidiszciplináris témák bibliográfiájának összeállitása. Az utóbbi esetén kap jelentőséget az a kérdés, hogy a profilra szabott egyetlen adattár hiányában mennyi és melyik adattárak átfésülése adja elviselhető, illetve megtérülő költségráforditás ellenében a legjobb eredményt, a legteljesebb releváns bibliográfiát.

Összefoglalva:

Sajnálatos tény, hogy a szerző, az ország legnagyobb müszaki egyetemének, a BME Központi Könyvtárának kémiai szaktájékoztatójaként és a szakirodalmi ismeretek oktatójának minőségében nem tud felülemelkedni a gépi irodalomkeresés iránt érzett szubjektiv bizalmatlanságán. Ha a módszer gazdaságosságát, használhatóságát, hatásfokát személyesen kétségbe is vonja, 10 000 hallgató és 3000 oktató érdekeit figyelembe véve elő kellene segitenie azok megismerkedését a müszaki tájékoztatás területén rohamosan terjedő módszerrel.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Ahogy ezt a tanulmány záró mondata kifejezi: "Az információs szolgálatnak ismernie kell az elérhető eszközöket, - azok használatát és a felhasználók igényeit a leggazdaságosabb módon kell kielégiteniük. Ezek a közeljövő feladatai."

x x x

1. KOVÁTS Zoltán - EGYHÁZY Tiborné - MAÁR Hilda: A Számitógépes Kémiai Szakirodalomfigyelő Szolgálat hazai tapasztalatai = MTA Kémiai Közlemények 37. 111-7 (1972)

2. EGYHÁZY Tiborné - KOVÁTS Zoltán: A tájékoztató munkakör uj szakmai profilja a számitógépes szolgáltatásokat nyujtó információs központokban. A Nemzetközi Tudományos-Müszaki Információs Központ Szimpóziumán (Moszkva, 1975. dec.) elhangzott előadás (szövegét lapunk jelen száma közli).

3. Müvelődésügyi Minisztérium Statisztikai Osztály Statisztikai tájékoztató Tudományos és Szakkönyvtárak 1970. Bp. 1972. 233-5

KOVÁTS Zoltán

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

KRÓNIKA

A KMK tevékenysége 1976-ban

PAPP István

EGY UJ TERVCIKLUS ELSŐ ÉVE

Hosszas előkészitő munka után alakult ki a KMK 1976-1980-as időszakra szóló ötéves tervének vázlata. Általános irányvonalát tekintve a II. Országos Könyvtárügyi Konferencia téziseit és ajánlásait követi, s fő törekvése, hogy a már folyamatban lévő vállalkozásokat, meginditott tevékenységi területeket kivánja megszilárditani és kifejleszteni, s csak igen szerény mértékben tervezi ujak megkezdését.

A munka tartalmát, politikai-ideológiai irányultságát és konkrét szakmai feladatait, - s az utóbbiakon belül a sulypontok megválasztását, - a tudománypolitikai, az oktatási és a közmüvelődési párthatározat, valamint a XI. pártkongresszus dokumentumaiban foglaltak határozzák meg.

Néhány jelentős, összetett feladat kristályosodási pontként szerepel, amely kihat a tevékenység egészére. Ezek a következők:

- a munkások és a fiatal korosztályok könyvtári ellátásának fejlesztése;
- a könyvtári állományok és szolgáltatások ideológiai, politikai szinvonalának emelése, a pedagógiai és információs funkció egymással összhangban való kibontakoztatása;
- az egységes könyvtári rendszer erősitése, más rendszerekhez füződő kapcsolatainak továbbépitése;
- a távlati fejlesztési tervek időarányos része megvalósitásának támogatása;
- a könyvtári munka és szolgáltatások minőségi szinvonalának emelése a technológia korszerüsitésében és a káderek felkészitésében való közremüködéssel;
- a könyvtárügyi anyagi alapok (épület, berendezés, felszerelés, gépesités) megszilárditásának és korszerüsitésének elősegitése;
- az uj könyvtári törvényerejü rendelet és végrehajtási utasitása gyakorlatba való átültetése.

Változatlan marad a tervidőszak során a KMK igen összetett funkciórendszere. A munkaterv szerkezete azonban nem ezt követi, hanem az OKDT által közzétett kutatási program tematikáját, amely tartalmilag jelöli ki a legfontosabb területeket: igy a munkatervben tárgykör szerint egymás mellett szerepelnek a kutatási, döntéselőkészitő, fejlesztési, szolgáltatási, képzési stb. feladatok.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Nem vállalkozunk az első év végén arra, hogy minden részletre kiterjedően beszámoljunk az 1976-ra előirányzott és teljesitett feladatokról. Még azt sem tüzzük ki célul, hogy tájékoztassunk az imént felsorolt, összetett tennivalók állásáról. Elegendőnek tartjuk, ha mindezekre az ötödik év végén keritünk sort. Most inkább arra a néhány, jelentőségében talán nem is egyenrangu munkálatra térünk ki, amelyek együttesükben éppen az 1976-os évet jellemzik (1).

KÖNYVTÁROSKÉPZŐ SZAKTANFOLYAM

Ha valaki vette a fáradságot és átolvasta a KMK éves beszámolóit, következetesen visszatérő motivumként találkozott a könyvtárosképző szaktanfolyam lehetetlenülését jelző megállapitásokkal. A könyvtárosképzésben lassan kibontakozó reform nyomán idén végre befejeztük és megszüntettük a középfoku szakképzést a KMK-ban (csak müszaki, orvosi és honvédségi területen indul még egy-egy tanfolyam), s ősszel lezajlottak az utolsó képesitővizsgák.

Nincs hely arra, s nem is a mi dolgunk, hogy ezen oktatási forma tapasztalatait, erényeit és hibáit értékeljük. Tényként közöljük, hogy a tankönyvtárak közremüködésével több mint háromezer szakembert képeztünk ki 1957 óta. A Kulturális Minisztérium elismerését jelzi, hogy a társadalomtudományi szakkönyvtárosi tanfolyam tiz közremüködője részesült miniszteri dicséretben és számosan kaptak könyvjutalmat.

A tanfolyam még alig zárult le, máris jelentkeztek az uj feladatok. Megjelent a régóta várt rendelkezés, amely lehetővé tette a tanfolyamot végzettek főiskolai államvizsgáját, s ennek nyomán hozzákezdtünk az érdekelt felsőoktatási intézményekkel karöltve az államvizsga előkészitéséhez.

ELLÁTÁSI RENDSZEREK

A közmüvelődési könyvtári ellátás fejlesztésének kulcskérdése a kis szolgálati helyek nagyobb egységekhez való kapcsolása, azaz ellátási rendszerek kialakitása. Nyilvánvaló szakmai és gazdasági előnyökkel jár ez a megoldás, amelynek végső célja, hogy a könyvtárhasználó lakóhelye miatt ne kerüljön hátrányos helyzetbe, ugyanolyan szinvonalu könyvtári szolgáltatásokban részesüljön a kistelepülésen élő is, mint aki a központi könyvtár székhelyén lakik.

Ez a világszerte megfigyelhető tendencia különös erővel bontakozott ki a Szovjetunióban az utóbbi évek folyamán. A szakfolyóiratokban megjelent beszámolók után végre alkalom nyilt a centralizációs folyamatot közvetlenül irányitó szovjet kollégákkal találkozni, a Tatabányán és Budapesten rendezett szovjet-magyar szemináriumon. A KMK vállalta a szervezést, lefordittatta az elhangzott előadásokat és közreadott egy dokumentumgyüjteményt a vonatkozó szovjet szakirodalomból (2).

Hasznos szakmai segitséget jelentett ez a konferencia a hazai hasonló törekvésekhez, mint például a veszprémi Megyei Könyvtár ellátási rendszerek kialakitására irányuló munkálataihoz, amelyekben a KMK is részt vett. Fontosnak tartjuk leszögezni, hogy e vertikális folyamat nélkül kétes eredmé-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

nyekkel járhat a komplex müvelődési intézmények létrehozását célzó, azaz horizontális integráció.

A jelenleginél sokkal fontosabb szerepet kapnak az ellátási rendszerek létrejöttével a hálózati és az országos szintü központi szolgáltatások. Ebben az összefüggésben nyer igazi értelmet a debreceni Megyei Könyvtárral közösen szerkesztett törzsanyagjegyzék a felszabadulás utáni irodalomról, vagy a hanglemezek katalóguscéduláinak központi előállitása, vagy a hazai és külföldi kézikönyvek bibliográfiái: a cédulaszolgáltatás már két év óta folyik, a törzsanyagjegyzékek és bibliográfiák készülőben vannak.

KÖNYVTÁRÉPITÉS

Nem kivánunk teljes képet adni a könyvtárépités és berendezés terén kifejtett tevékenységünkről. Általánosságban csak annyit jegyzünk meg némi elégedettséggel, hogy ez évben sem volt kevesebb dolgunk, mint 1975-ben.

Jelentősége miatt azonban kiemeljük az egyetemi és főiskolai könyvtárak épitési kérdéseivel foglalkozó mühelytanulmányt (3), ebben a témakörben ilyen igényességü munkát még nem végeztünk. A hazai elhelyezési körülmények értékelésére, a nemzetközi szakirodalomra, a felsőoktatási könyvtárak fejlesztési koncepciójára alapozott a dolgozat, amikor kisérletet tett az épületek funkcionális kialakitására és méretezésére. Még két, az épitési kérdéseken tulmutató vonására hivjuk fel az érdeklődők figyelmét. Az egyik az, hogy világosan kimutatta: a korszerütlen, "kinőtt" épület hogyan válik a szervezeti és szolgáltatási korszerüsités akadályává, hogyan konzerválja a világszerte tulhaladott módszereket, technológiákat és szolgáltatási rendet, s tegyük hozzá, a könyvtárosi gondolkodást is: mindennek ellentételeként pedig tudomásul véve a hazai adottságokat, hagyományokat, mégis a korszerü felsőoktatási könyvtár müködési modelljéből kiindulva dolgozza ki az ennek megfelelő épitészeti koncepciót. A másik értéke az, hogy az épitési irányszámok kialakitásához az üzemelési és ellátási normativákból, adatokból, továbbá szervezeti és technológiai megoldásokból indult ki, s ezért e munka hasznos adalék ahhoz a másik, kezdeti stádiumban lévő vállalkozáshoz, amelynek célja az egyetemi könyvtárak müködési és fejlesztési irányelveinek kidolgozása.

A SZAKRÉSZLEGES KÖZMÜVELŐDÉSI KÖNYVTÁR

Amióta A-tipusu közmüvelődési könyvtáraink alapterülete, állománya és szolgáltatásai meghaladtak egy bizonyos nagyságrendet, s nemcsak a tervezési programokban és fejlesztési tervekben, hanem esetenként a valóságban is, különös élességgel vetődik fel a tér, az állomány és a szolgáltatások oly módon történő megszervezése, hogy a nagy könyvtár képes legyen a differenciált olvasói igényeket káros interferenciajelenségek nélkül kielégiteni.
A megoldás nyilván az igényeknek tükörképszerüen megfelelő könyvtári struktura irányában keresendő. Igen ám, de mai nagy könyvtáraink strukturája "kiskorukban" alakult ki, meglehetősen kis állományok, az olvasói igények szük szinképe és nyomoruságos elhelyezési körülmények által meghatározottan. Az elmélet sikján viszonylag könnyü kialakitani egy, a mai és holnapi

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

igényeknek jobban megfelelő könyvtári modellt: a nehézségek akkor jelentkeznek, amikor a meglévő munkaszervezettel, raktári renddel, katalógusrendszerrel stb. vetjük ezt egybe, s keressük az átállás módját.

A KMK már néhány éve foglalkozik ezzel a kérdéssel, s azt hisszük, hogy az 1976-ban elkészült mühelytanulmány (4) jó áttekintést ad a külföldi törekvésekről, összefoglalja az eddigi hazai vizsgálódásokat és megoldásokat, s ugyanakkor előkésziti a mi viszonyaink között alkalmazható eljárást. A munkálat azonban távolról sincs lezárva: szeretnénk a széles szakmai közvéleményt meghallgatni ez ügyben, s számos szakértőt bevonni a részletek kidolgozásába.

OLVASÓTÁBOROK

Megoszlanak a vélemények a szakmán belül, már ami az olvasótáborok tartalmi és módszertani kérdéseit, hasznát és szükségességét érinti. Tény azonban, hogy az olvasótáborok léteznek, sőt szaporodnak, s ugy látszik, hogy állandósulnak is.

Azon is lehet vitatkozni, hogy a KMK-nak már a kezdet kezdetén illett volna több módszertani segitséget nyujtani megrendezésükhöz, vagy meg kellett várnia, amig bizonyos tapasztalatmennyiség összegyül, tény az, hogy 1976-ban keritettünk sort arra, hogy alaposabban foglalkozzunk ezzel az üggyel.

Először is utmutatót készitettünk a korábbi években szerzett közvetett és közvetlen tapasztalataink alapján olvasótáborok szervezéséhez (5). Továbbá konzultáltunk a rendező könyvtárakkal, alkalmanként előadásokat tartottunk az egyes táborokban. A Gyöngyösön, de különösen Bakonyoszlopon tartott táborhoz azonban a szokásosnál jóval több segitséget adtunk. Bakonyoszlopon például nemcsak a tervezésben müködtünk közre, hanem a csoportok vezetését is vállaltuk. Módszertani tanulságai hasznositása végett megkezdtük a tábor krónikájának és dokumentumainak sajtó alá rendezését. Nem akarván elébe vágni a kiadványnak, csak annyit jegyzünk meg, hogy nagy nevelési lehetőség az olvasótábor a könyvtáros kezében, de ha tényleges eredményt akar elérni, óriási energiákat kell ráforditania nemcsak az előkészités és a lebonyolitás során, hanem utána is, és különösen a hátrányos helyzetü fiatalok esetében a kialakuló személyes olvasó-könyvtáros kapcsolatok ápolása már messze tulhaladja azokat a határokat, amelyeket a könyvtár munkaerőkapacitása megszab. Ezért nem ugy kell tekinteni az olvasótáborokra, mint az olvasásirányitás tömegekhez szóló formáira, hanem inkább mint laboratóriumokra, ahol kisérleteket lehet folytatni és módszereket kipróbálni.

TÉZAURUSZ-MUNKÁLATOK

Nem sikerült még nyomdába küldeni azt a már régóta kész kéziratot, amely a tézauruszkészités elméleti és gyakorlati tudnivalóit foglalja össze, mivel a megjelentetés néhány adminisztrativ kérdése nem tisztázódott. Amiért mégis megemlitjük az az, hogy alapozásnak tekintjük egyéb, idevágó

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

munkáinkhoz. Igy véleményezhettük szakmailag megalapozottan a Nemzetközi Tudományos és Müszaki Információs Rendszer keretében készülő szabványok közül az egy nyelvü, valamint a több nyelvü tézauruszok és a legfelső szintü rubrikátor tervezetét. A Magyar Szabványügyi Hivatal megbizásából kidolgoztuk a magyar információkereső tézauruszok szerkezetére és formájára vonatkozó szabványtervezetet.

Elkészitettük saját szakterületünk magyar tézauruszának első változatát is (6). A munkálat eredetileg ugy indult, hogy tárgyszójegyzéket állitunk összse segédletképpen a Könyvtártudományi Szakkönyvtár és különféle dokumentációs kiadványaink egységes tartalmi feltárásának és visszakereshetőségének biztositására. Menet közben merült fel az az igény, hogy a gyüjtött tárgyszavaknak tézauruszstrukturát adjunk. A munka eredményét nem tekintjük véglegesnek és nem véljük hibátlannak. Mégis ugy gondoltuk, célszerü lesz a szélesebb szakmai közvélemény elé bocsátani, hogy minél többen megtehessék köszönettel fogadott észrevételeiket.

KAPCSOLATSZERVEZÉS

Régóta szükségesnek felismert, de eddig meglehetősen elhanyagolt tevékenységi kör bontakozott ki ebben az évben. A könyvtárügyet a társadalom egészéhez, különféle intézményeihez és szervezeteihez füző szálak kiépitésének, erősitésének feladatára gondolunk, a könyvtárügy jó értelemben vett önpropagandájára, arra a kötelességünkre, hogy formáljuk a társadalom tudatában a könyvtárakról és szolgáltatásaikról alakuló képet.

Nem akarjuk most részletesen ismertetni mindazt , - kisebb és nagyobb munkákat, - amit e területen végeztünk. Pusztán megemlitjük, hogy tevékenyen közremüködtünk az Olvasó Népért, az Olvasó Munkásért elnevezésü mozgalmakban, tanfolyamot szerveztünk a közönségkapcsolatok témaköréről, folytattuk sikeres kiállitássorozatunkat, amely a magyar könyvtárügyet mutatja be külföldön. Arra hivjuk fel inkább a figyelmet, ami uj vonásnak minősithető: megerősitettük eddig meglehetősen esetleges kapcsolatainkat a tömegkommunikáció intézményeivel. A Rádió és a Televizió többször foglalkozott könyvtári témával, de az igazán rendszeres együttmüködést a Mindenki Iskolája és a TV Szabadegyetem adásaihoz való kapcsolódás jelentette.
A könyvtárügy számára a legnagyobb haszonnal talán az a két témajavaslatgyüjtemény járt, amit februárban és augusztusban juttattunk el a szerkesztőségekhez és ujságirókhoz. Közrejátszottak-e abban, hogy a könyvtárakkal foglalkozó sajtóközlemények száma nőtt és szinvonaluk emelkedett? Bizunk benne.

Célszerünek látszott, hogy e tevékenység szervezeti kereteit is megerősitsük. Ezért az év végén felállitottuk a Kapcsolatszervezési Osztályt.

xxxxxxx

Végezetül tájékoztatnunk kell arról, hogy a KMK-ból 1975 elején Társadalomtudományi Információs Titkárság néven kivált szervezet megszünt: feladatát és munkatársait a KMK vette át.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

1. Az érdeklődőknek kérésükre a KMK titkársága készséggel rendelkezésre bocsátja az 1976-1980-as középtávu terv, az 1976-os és 1977-es munkaterv, valamint az 1976-os beszámoló sokszorositott példányát.
2. Könyvtári centralizáció a Szovjetunióban. Szerk. Szinainé László Zsuzsa Bp. 1976. 76 p.
3. Sallai István: Egyetemi és főiskolai könyvtárak épitési kérdései. Vitaanyag. Bp. 1976. 73 p.
4. Mándy Gábor: A szakrészlegesitás néhány kérdése. Elvek, tapasztalatok, alternativák. Bp. 1976. 78, III lev. Kézirat.
5. Vargha Balázs: Tájékoztató az olvasótáborokról a könyvtárak számára. Bp. 1976. 27 p.
6. Könyvtári és tájékoztatási tárgyszójegyzék. Tézaurusz tervezet. Bp. 1976. 205 p.

Az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács 1976. évi tevékenysége

MOHOR Jenő

Az előző évinél több ülés, több téma, uj szakbizottság megalakulása, a Könyvtártudományi tanulmányok uj kötetének megjelenése jellemzi az OKDT 1976. évi müködését, de még ez az élénkülő tevékenység is csak kisebb részét valósitotta meg annak a kétéves programnak, melyet a tanács elnöksége márciusi ülésén alakitott ki.

A munkatervnek megfelelően teljes tanácsülés elé került az Országos Széchenyi Könyvtár mellett létesitendő tároló könyvtár programja. Érthető az az élénk érdeklődés, mely a Magyarországon elsőként létesülő tároló könyvtár majdani funkciói iránt az ülésen megnyilvánult, hiszen minden könyvtár saját gondjainak megoldásához remél segitséget. Van, aki csak inkurrens állományát szeretné a tároló könyvtárban látni, és van, aki a "lending library" tipusu szolgáltató központ létrejöttét várja. Már a vita során is kibontakozott, hogy a tároló könyvtár több is, kevesebb is lesz e két végletes elvárásnál, a megvalósulásig azonban még van idő a gyüjtőkör részletes kidolgozására, a Törökbálinton raktározó más könyvtárakkal való együttmüködés elveinek kialakitására és az ülésen felmerült további kérdések (mikromásolatok tárolása, archivális funkciók, pénzügyi vonatkozások stb.) vizsgálatára is.

Az OKDT krónikájában csak érdekesség, az előterjesztő N. Rácz Aranka részéről viszont igen komoly és áldozatos munkát jelentett, hogy alig egy hónap elteltével ismét ő volt a következő teljes tanácsülés előadója. A téma pedig még az előzőnél is nagyobb érdeklődést kiváltó, és valóban minden könyvtárt közvetlenül is érintő: javaslat a könyvtárközi kölcsönzés uj szabályozásához. Hosszas előmunkálatok, az 1963 óta gyülő tapasztalatok sokoldalu

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

elemzése és számos különféle szintü és módszerü konzultációk során jutott el a könyvtárközi kölcsönzés ügye abba a stádiumba, hogy az Országos Széchényi Könyvtár illetékes főosztályvezetője kiérlelt, számos - a korábbi szabályozás gyakorlati megvalósulásában jelentkező - gondot megoldó, és a gyorsaság vagy megbizhatóság kérdésére leginkább "is - is" választ adó javaslatot terjeszthetett az OKDT plénuma elé. Az OKDT tagjai a vitára bocsátott javaslat mellett irásos tájékoztatást kaptak a kötelespéldányok tervezett uj elosztási rendjéről is, tekintettel a két kérdés számos összefüggésére, illetve a könyvtárközi kölcsönzés rendszerének az uj kötelespéldány-elosztásra épülő szervezetére. A javaslat élénk vitája néhány uj gondolatot is felvetett, számos kérdés eldöntését segitette elő, és jelentős mértékben járult hozzá a Kulturális Minisztérium munkájához, komoly segitséget és hasznos tanácsokat adva a könyvtárközi kölcsönzés uj rendjét meghatározó jogszabály előkészitéséhez.

Egyetlen ülésen, de két jelentős témával foglalkozott az év folyamán a Közmüvelődési és Iskolai Könyvtárügyi Tagozat. A Veszprém megyei könyvtár szervezésében Bakonyoszlopon rendezett tagozati ülésen az OKDT alelnöki tisztéről lemondott Arató Attila helyett Lisztes László, a tagozat uj elnöke vezette a vitát. Futala Tibor, Szente Ferenc és Varga Béla A kiskönyvtárak állományának és szolgáltatásainak javitása cimmel lényegében a centralizált állományellátó szervezetek kialakitásának tervét (és ennek előzményeit), majd kisérletképpen Veszprém megyére kidolgozott modellt ismertette. A vita során a tagozat kialakitotta álláspontját, mely szerint ez az állományellátási forma alkalmas a kiskönyvtárak (törpetelepülések, lakótelepek, kül- és peremkerületek tanácsi közmüvelődési és iskolai könyvtárai) szolgáltatásainak lényeges javitására. A tagozat hangsulyozta, hogy minden konkrét esetben a helyi adottságok szerint kell a gyakorlati megvalósitás során eljárni, ahogy a Veszprém megyére kidolgozott modell is messzemenően a megye jellegzetességein alapul. Az ülésen javaslatként vetődött fel, egy nagyközséges megyére kidolgozandó hasonló elveken alapuló kisérleti modell ötlete is. Második napirendi pontként a tagozat Vargha Balázsnak és Futala Tibornak az általános és középfoku iskolák és a közmüvelődési könyvtárak együttmüködésének tapasztalatairól készitett beszámolóját értékelte, részletesen foglalkozva az eddigi tapasztalatok alapján összeállitott javaslatokkal.

Az OKDT szakbizottságai közül a Zenei Könyvtárosok Nemzetközi Szövetsége (AIBM) Magyar Nemzeti Bizottsága továbbra is az eddigi gyakorlat szerint vett részt az AIBM által szervezett nemzetközi munkálatokban.
A szakbizottság utolsó ülésének határozata alapján az OKDT elnöke dr. Kecskeméti Istvánt saját kérésére felmentette a bizottság elnöki tisztéből, és az AIBM Magyar Nemzeti Bizottsága elnöki teendőinek ellátására dr. Kárpáti Jánost, a Liszt Ferenc Zenemüvészeti Főiskola könyvtárának igazgatóját kérte fel. A bizottság alelnöke dr. Kecskeméti István, titkára Gádor Ágnes lett.

A Képzési és Továbbképzési Szakbizottság több éves munkája is benne rejlik a 2/1976. (IX. 14.) OM sz. rendeletben, mely több száz (sőt, előreláthatólag legalább ezer) könyvtáros képzettségi szinvonalának, felsőfoku végzettségének gondját oldja meg az államvizsga lehetőségével.

A Kutatáspolitikai Szakbizottság munkájának végeredménye (a könyvtári kutatások fejlesztési koncepciója és az 5. ötéves tervre szóló országos könyv-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

tárügyi kutatási program) már 1975. végén napvilágot látott, az elmult év folyamán pedig nyomdába került az előkészitő munka során létrejött jelentős részlettanulmányokat közreadó tanulmánykötet kézirata. Az OKDT 1974-ben meghirdetett pályázatára sajnálatosan kevés tanulmány érkezett be, ezek elbiráltatása (pályázatonként két-két lektorral) és a pályamüvek dijazására vonatkozó javaslat kialakitása szintén a szakbizottság feladata volt.

Müszaki Fejlesztési Szakbizottság néven az év elején alakult meg az OKDT uj szakbizottsága. A szakbizottság elnöke Ovári Sándor, titkára Horváth Tibor lett. A megalakuláskor elhatározott célkitüzések szerint a szakbizottság munkája elsősorban a könyvtárak, illetve a könyvtárügy gépesitésére, uj (elsősorban technikai jellegü) központi szolgáltatások előkészitésére, a könyvtárak számitógép-alkalmazási lehetőségeinek vizsgálatára terjed ki. A szakbizottság nagy lendülettel kezdte meg munkáját, melyhez uj módszert is választott: a terjedelmes előterjesztések vagy hosszu előadások helyett alig néhány oldalas, tömören fogalmazott tézisek képezték egy-egy ülésének vitaalapját. A bizottság első célja a könyvtárügy gépesitési irányelveinek kidolgozása, a Magyar Nemzeti Bibliográfia számitógépes előállitásának és az ebből kialakitható különböző szolgáltatások használatának figyelembevételével.

Az OKDT kiadványai legujabb, 30. számot viselő kötete az év végén jelent meg a Népmüvelési Propaganda Irodánál. A Könyvtártudományi tanulmányok 5. köteteként megjelent kiadvány az 1975. szeptemberében Miskolcon megrendezett egyetemi és főiskolai könyvtárak 2. országos konferenciáján elhangzott előadásokat, korreferátumokat és hozzászólásokat tartalmazza. (Tájékoztatásul közöljük, hogy az OKDT kiadványait a Népmüvelési Propaganda Iroda forgalmazza, az OKDT titkársága sem uj, sem korábbi OKDT kiadványok iránti kéréseket nem tud kielégiteni.)

A szocialista országok könyvtártudományi és módszertani központjainak tanácskozása

Varsó, 1976. október 4-9.

A szocialista országok könyvtártudományi és módszertani központjainak szokásos, kétévenként megrendezésre kerülő tanácskozását Varsóban, a lengyel Nemzeti Könyvtár Könyv- és Olvasás-intézete szervezésében tartották meg. A tanácskozás résztvevői beszámoltak az egyes országok könyvtárügyében fellelhető tendenciákról, a könyvtártudományi kutatás soronlévő feladatairól, a könyvtári rendszer egyes elemeinek kapcsolatáról, a fejlesztés további irányairól, célkitüzéseikről. A konferencia központi témája "Az országos könyvtári rendszer szervezeti és irányitási kérdései" témakör volt.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A Varsói konferencia előadásait - hagyományainkhoz hiven - tömöritett formában ismertetjük. A tanácskozáson részt vett Papp István, a KMK igazgatója is. Az előadásának ismertetésétől eltekintünk, mivel dolgozatát lapunk teljes terjedelmében közli. (Az előadásokról ANGYAL Erzsébet és VAJDA Kornél készitettek tömöritvényeket.)

A MEGYEI ÁLTALÁNOS TUDOMÁNYOS KÖNYVTÁRAK FEJLŐDÉSE AZ NDK-BAN

Peter GÜNNEL

(NDK)

Az NDK-ban a hetvenes évek kezdetétől uj könyvtártipus kialakulása figyelhető meg: a városi, megyei közmüvelődési könyvtárakból, a régi tartományi könyvtárakból és a városi tudományos könyvtárakból megyei általános tudományos könyvtárak jöttek létre, melyek az irodalom és az irodalmi információ iránti igényeket nagyobb mértékben és differenciáltabb módon elégitik ki. Szellemi-kulturális központ és tudományos állományi bázis egyuttal, támogatója az állami vezetésnek és a megyei könyvtárügynek egyaránt.
A megyei általános tudományos könyvtár kezdeményezője és mértékadó partnere a megyei koordinációnak és kooperációnak.

A megyei általános tudományos könyvtárak szorosan kapcsolódnak a területi-adminisztrativ egységekhez (ez azért jogosult, mivel az NDK adminisztrativ egységei elsősorban gazdasági alapokon alakultak ki), és igy jól alkalmazkodhatnak az egyes területek speciális körülményeihez, igényeihez. Természetesen nem egyedül látják el a megyében a könyvtári feladatokat, épitenek-számitanak a többi könyvtár (pl. egyetemi könyvtárak) munkájára, szolgáltatásaira, ugyanakkor - éppen azáltal, hogy magas szinvonalon elégitik ki, elsősorban a társadalomtudományok és a szépirodalom iránti igényeket - lehetőséget teremtenek a szakkönyvtárak számára ahhoz, hogy specializáltabban, koncentráltabban láthassák el saját feladataikat.

A megyei általános tudományos könyvtárak kialakulása szerves folyamat eredménye: lényegében azokat a lehetőségeket váltják valóra, amelyek a szocialista közmüvelődési könyvtári szervezetben eleve adottak voltak (hasonló fejlődés más szocialista országokban is megfigyelhető): a területi központi könyvtárak egyre ujabb feladatokat vállalnak, módszertani központjai lesznek immáron nemcsak a közmüvelődési, de a terület egyéb könyvtárainak is. Állományuk nagyságán (be kell szerezniük a teljes NDK-irodalmat, gyüjteniük a szocialista országok, elsősorban a Szovjetunió irodalmát és bő válogatással a kapitalista országok dokumentumait is) kivül azáltal is kiemelkedő jelentőségü, uj tipusu könyvtárak, hogy a megye könyvtárai közt munkakapcsolatokat létesitenek, szervezik és kidolgozzák az állományalakitási koncepciókat, a bibliográfiai munkát, szakmai-módszertani segitséget nyujtanak a terület minden könyvtárának, kapcsolatban állnak a tájékoztatási intézményekkel, a könyv-kereskedelmi egységekkel, a müvelődési központokkal, a gazdasági és

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

társadalmi szervekkel, előkészitik a megyei tanácsok könyvtárügyi döntéseit. Mint könyvtári-bibliográfiai központok, különböző publikációs tevékenységek részesei, alapvető szerepet játszanak a megyék tudományos életében, de fontos a szerepük atekintetben is, hogy helyet adnak irók, olvasók és könyvtárosok találkozásainak, ankétoknak, irodalmi vitáknak, ifjusági klub-rendezvényeknek stb.

A MEGYEI KÖNYVTÁRAK A BOLGÁR NÉPKÖZTÁRSASÁG KÖNYVTÁRI RENDSZERÉBEN

Hriszto HADZSIHRISZTOV

(Bulgária)

A megyei könyvtárak huszonhárom éves fennállásuk alatt közmüvelődési könyvtárakból szakkönyvtárakká fejlődtek. Nemcsak hagyományos értelemben vett szakkönyvtárak, hanem az adott megye központi szakkönyvtárai is. Gyakran országos jelentőségü szakanyag is található bennük, elsődleges jelentőségük azonban mégis az, hogy a megyék alapvető, központi fontosságu könyvtárai.

A megyei könyvtárak szerepüket csak akkor tölthetik be igazán, ha az általános és a szakkönyvtárak között nemcsak vertikális, de horizontális kapcsolatok is lesznek. Amennyiben a horizontális kapcsolatok megvalósulnak, központjai természetesen a megyei könyvtárak lesznek. A megyei könyvtárnak mint szakkönyvtárnak pontosan meghatározott területtel, gyarapitási és olvasószolgálati célkitüzésekkel kell rendelkeznie, ugyanakkor nem szükséges ujabb, több szakággal, vagy csak egyes kiadványokkal foglalkozó megyei könyvtárat létrehozni. Az adott város vagy megye területén meg kell valósitani a vertikális koordinációt is, melynek alapvető feladata: az adott város szükségleteinek kielégitése, a legfontosabb információhordozók állományának lehető legteljesebb gyarapitása. Hogy a megyi könyvtár betölthesse koordinátorfunkcióját szükség van arra, hogy módszertani irányitójoga a megye területén lévő szakkönyvtárakra is kiterjedjen. (Az 1970. évi minisztertanácsi rendelet csak érinti ezt a problémát.) Nem tisztázott az sem, hogy milyen módon kapcsolódhatnak be a megyei könyvtárak az országos információs rendszerbe (ennek központja a Központi Tudományos-technikai Információs Intézeten kivül a Kirill és Metód Országos Könyvtár is). Külön problémát jelent a megyei könyvtárak kapcsolata a városi olvasóköri könyvtárakkal: utjaik jelenleg sok esetben keresztezik egymást és probléma az is, melyik könyvtár legyen a centralizált hálózati felépitésben a rendszer központja (ha a megyei könyvtár lesz, nem szenved-e kárt ezzel a könyvtár szaktudományi jellege hogyan érvényesithető a megyei könyvtárak központi szerepe, amikor az olvasóköri könyvtárak az önálló népmüvelő szervezet részei?).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A legujabban kidolgozott közmüvelődési könyvtári modell szerint az olvasóköri könyvtárakat be kell olvasztani a centralizált rendszerbe; ahol központi városi olvasóköri könyvtár müködik, ott az első szakaszban két rendszer fog funkcionálni, egy második szakaszban egyesül a két rendszer. A szakkönyvtári és a közmüvelődési funkciók együttélése pedig olymódon valósitható meg, hogy a megyei könyvtár "elosztja" olvasóit a hálózatban található könyvtárak között, ezeket a könyvtárakat pedig profilirozza, specializálja, ugyanakkor maga is több figyelmet fordit közmüvelődési könyvtári állomány kialakitására.

A Müvészeti és Kulturális Tanács Elnökségének uj, 1976-ban életbe lépett rendelete a városi lakosság ellátásának javitása érdekében az olvasószolgálat központositásának megszervezésére hivta fel a figyelmet. (Kapcsolatfelvételt javasolt a megyei és olvasóköri könyvtárak között.) Kijelölte a rendelet azt a négy kiemelt megyei könyvtárat, amelyek depozitor funkciót töltenek be a megyei könyvtárak között, valamint a bolgár és szovjet irodalom könyvtárközi előfizetési központjai is. (Ezzel egyrészt sok terhet vesznek át a Nemzeti Könyvtártól, másrészt az adott könyvtárak - mint területi könyvtárak - nagyobb jelentőségre tesznek szert.)

A MEGYEI KÖNYVTÁRAK FUNKCIÓI A SZLOVÁK SZOCIALISTA KÖZTÁRSASÁGBAN

Ján HALIENA

A Szlovák Szocialista Köztársaság közmüvelődési könyvtári hálózatának szerkezete a politikai, közigazgatási tagozódást követi. Eszerint a városi, községi, a járási könyvtárak négy megyei (oblaszty) könyvtár irányitása, felügyelete alá tartoznak. Ezek a bratislavai Városi Könyvtár, a trencsényi Megyei Könyvtár, a kassai Megyei Könyvtár és a besztercebányai Állami Tudományos Könyvtár. A négy könyvtár állományösszetétele, szervezeti formája, főhatósága, tevékenységi köre, személyi ellátottsága eltérő. Az adott terület központi könyvtári teendőit az illető könyvtárak módszertani osztályai látják el. Történt kisérlet a szlovák könyvtárügyben arra, hogy a megyei könyvtárak kiiktatásával irányitsák az egyes könyvtárak tevékenységét és kétlépcsős rendszert épitsenek ki. Mivel azonban a Kulturális Minisztérium és a Matica Slovenska Központi Módszertani Osztálya személyi állománya kevésnek bizonyult, a járásoknak a központi irányitó szervektől való távolsága csökkentette az egyes intézkedések hatékonyságát, s mert a bonyolult helyi problémák gyors megoldása "felülről" nem mindig volt lehetséges - visszaállitották a jelenlegi háromlépcsős szervezeti felépitést a megyei könyvtárak központi könyvtári funkciójával.

A megyei könyvtárak egyik legfontosabb tevékenysége a módszertani irányitás. Részt vesznek a könyvtári rendszer kiépitésében, tervező tevékeny-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

séget folytatnak a könyvtári munka fejlesztése terén, területük könyvtári munkájának statisztikai, regisztrálási feladatait ellátják, irányitó, minősitő, ellenőrző funkciójuk van a könyvtárak szocialista versenyében, megszervezik a könyvtárosok iskolán kivüli képzését, publikációs tevékenységet folytatnak (megyei könyvtáros szakfolyóiratot, módszertant, bibliográfiákat és dokumentációs anyagokat jelentetnek meg).

A megyei könyvtárak koordinálják az egyes könyvtárak bibliográfiai tevékenységét, a legtöbb bibliográfiát maguk szerkesztik (főleg ajánló-, szak-, személyi-, és területi bibliográfiákat). A Szlovák Nemzeti Bibliográfia koordinációs központjával szorosan együttmüködnek.

Tájékoztató tevékenységük jelentős, a járási információs tevékenység irányitásával és azok anyagának felhasználásával a megye központi tájékoztatási feladatait ellátják.

A könyvtárközi kölcsönzés még nem müködik elég intenziven (az éves könyvtárközi forgalom az állomány 0,15 %-a).

Szlovákiában az állománygyarapitás irányitására nincs központi rendszer. Ez a feladat is a megyei könyvtáraké a feldolgozó munka irányitásával együtt.

A megyei könyvtárak részt vesznek a Tudományos Módszertani Tanács munkájában, tagokat delegálnak, és igy közvetlenül bekapcsolódnak az egész szlovák könyvtárügy irányitásába.

A KÖZIGAZGATÁSI RENDSZER VÁLTOZÁSAI ÉS HATÁSA A KÖZMÜVELŐDÉSI KÖNYVTÁRI RENDSZERRE

H. KAMINSKA

(Lengyelország)

1968-ban született az a törvény, amely a helyi hatóságokat könyvtárak alapitására, fenntartására és fejlesztésére kötelezi. Érthető tehát, hogy a közigazgatási rendszer változásait követve többször módosult már a könyvtári rendszer is. Komoly hatása van annak a szervezeti változásnak, amely az eddigi három lépcsős közigazgatási rendszer helyett a kétlépcsőset vezette be, ennek hatásaként az utóbbi három évben nagyobb közigazgatási egységek alakultak ki. 1972-ben a vajdaságokkal és városokkal együtt 3251 közigazgatási egység volt Lengyelországban. A járások megszünésével megnőtt a vajdaságok száma, egyenjoguak lettek a városi és a községi tanácsok és az összevonások eredményeként csökkent a községek száma. Községi könyvtár minden községben müködik, ezekhez csatolták fiókkönyvtárakként a korábbi falusi könyvtárakat, a járási könyvtárak városiak lettek. Vajdasági könyvtár minden vajdaságban müködik, ezeknek szervezési és müködési szabályzatait a kulturális miniszter hagyta jóvá.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A járási könyvtárak megszüntetése és az uj vajdasági könyvtárak létrehozása (32 uj vajdasági könyvtár létesült a korábban járási könyvtárakból) komoly nehézségeket okozott, mivel nagy részük nem felel meg a követelményeknek (személyzet, helyiség, állomány, felszereltség, stb.). Nehézségek jelentkeztek a módszertani és szakfelügyeleti munkában is. Ezt korábban a járási könyvtárak végezték, és ezek szerezték be az állományt is a falusi könyvtárak számára. A régi vajdasági könyvtárak sem képesek az uj feltételek között ellátni a hozzájuk tartozó 200-250 könyvtárat (ebből kb. 50-60 a könyvtár, a többi fiók). A városi és községi könyvtárakat a vajdasági könyvtár fogja össze, kezében van a felügyelet joga. A terv szerinti modell még nem müködik, előbb a községi könyvtárak személyzeti feltételeit kell megoldani.

A legnagyobb problémát a szakemberkérdés jelenti, ezért a képzésre komoly gondot forditanak. Néhány városi (korábban járási) könyvtár folytatja módszertani munkáját. E téren három változat figyelhető meg: 1. a városi könyvtár gyakorolja a vajdasági könyvtár néhány funkcióját; 2. a városi könyvtáraknál a vajdasági könyvtár osztályai szervezték a módszertani munkát bizonyos területeken; 3. néhány városi könyvtár a vajdasági könyvtár osztályává szerveződött, egy bizonyos területre szóló illetékességgel.

A közigazgatási rendszer kialakitotta a községek és a megyék közti láncot, igy a városoknál szervezett módszertani részlegek nem felelnek meg a közigazgatási törvény szellemének. Ezeket a kérdéseket a jövőben rendezni kell, szükség van a könyvtárhálózati modell olyan módositására, amely teljes egészében megfelel a közigazgatási strukturának.

A MÓDSZERTANI MUNKA FEJLŐDÉSÉNEK LEGUJABB TENDENCIÁI ÉS SZEREPE AZ EGYSÉGES SZLOVÁK KÖNYVTÁRI RENDSZER KIÉPITÉSÉBEN

Peter MARUNIAK

A könyvtári hálózati rendszer kiépitése óta a módszertani munka a könyvtári munka szerves részévé vált. Azóta sürget a módszertani munka tárgyának meghatározása, feladatának, módszereinek koordinálása. A könyvtári munka célját, formáját, körülményeit kell a módszertani munka során vizsgálat tárgyává tenni.

A metódikai munka fő feladatai: a szakirodalom tanulmányozása, a jelen könyvtári állapotokra vonatkozó anyag gyüjtése, elemzése, könyvtári kutató és elméleti munka, az irányitó szervek intézkedéseinek realizálásában segitség nyujtása a könyvtáraknak, kisérletek végzése, munkamódszerek kidolgozása és szabványositása, elméleti munkák és a legjobb hazai és külföldi tapasztalatok publikálása, oktató-képző tevékenység könyvtárosok részére, stb.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A módszertani munka az irányitási folyamat szerves része, fontos szerepe van a tervkészitésben, a munkamódszerek kidolgozásában, instrukciók átadásában és azok esetleges indokolásában.

Módszertani munka a járási és megyei könyvtárakban is folyik. Szükséges ezek tevékenységének koordinálása. Ezzel a céllal jött létre 1965-ben a Tudományos Módszertani Tanács, melynek tagjai a megyei könyvtárak módszertani vezetői is. E szerv munkájának eredményeképp javult a módszertani munka, megteremtődtek a központi és járási könyvtárak együttmüködésének formái.

A módszertani munka és koordináció akkor a leghatékonyabb, ha a módszertani státuszok rendszere az egyes hálózatokon belül a hálózat belső rendszerének megfelelően alakul.

A TUDOMÁNYOS KÖNYVTÁRAK MÓDSZERTANI KÖZPONTJA MUNKÁJA AZ ÁLLOMÁNYÉPITÉS KOORDINÁCIÓJÁVAL KAPCSOLATBAN

Jutta POKA-KRUEGER

(NDK)

Az NDK tudományos könyvtárai számára először 1956-ban jelent meg gyüjtőköri együttmüködési tervezet. (2. kiadása, amely az elsőtől eltérően a Felső- és Szakoktatási Minisztérium hatáskörén kivüleső könyvtárakra is vonatkozott, 1966-ban jelent meg.) Jelenleg a 3. kiadás előkészitése folyik, a kiadvány 1977-re várható. A tervezetek sora jól tükrözi a könyvtári munka fejlődését, a kooperáció adott szintjét. A tervezet kialakitására két lehetőség van: a kutatási tervek témacsoportjai és a tudományszakok szerinti tagolás. A jelenlegi tervezet a két lehetőség kompromisszumára épül: amely területen van központi szakkönyvtár (pl. pedagógia, sport, mezőgazdaság stb.) ott ezek lesznek a gyüjtőkör központjai, az egyéb területeken pedig középszintü differenciált fokozatokat állapitanak meg. A gyüjtőköri központi könyvtárak alapvető feladatai a következők: a releváns szakirodalom mindenféle formájának (kutatási jelentések, disszertációk, kongresszusi beszámolók, utijelentések stb.) beszerzése, az információforrások rendelkezésre bocsátása, a külföldi (mindenekelőtt a szovjet és szocialista) szakirodalom beszerzése, válogatás a kapitalista államok irodalmából, másolatok készitése folyóiratcikkekről és egyéb dokumentumokról, telexkapcsolatok felhasználása a könyvtárközi kölcsönzés meggyorsitására, a megrendelőcédulák körözése, tájékoztatás a gyüjtőkör szakirodalmáról, felhasználva a KGST-országok információs rendszerei közötti kapcsolatokat. Mindezen feladatok teljesitése változatlan anyagi és személyi feltételek mellett kell, hogy végbemenjen, ezért a könyvtárak munkájának hatásfokát emelni kell, fokozni kell a racionalizálást (fokozottabb gépesités, kooperáció kiépitése a rokon területek irodalmát gyüjtő

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

könyvtárakkal, a könyvtári állományok alapos elemzése, különösen a folyóiratok használtságát illetően stb.).

A gyüjtőköri együttmüködési tervezet kiépitésének és megvalósitásának alapkérdéseivel a Módszertani Központ foglalkozik, a tervezet kontrollját a könyvtárakkal való tanácskozások, konzultációk utján lehet megvalósitani. Évenként legalább egyszer sort kell keriteni a gyüjtőköri központi könyvtárakkal való tanácskozásra. A tervezet kötelezővé tételére két lehetőség van: rendeleti uton (ez az érintett minisztériumok nagy száma miatt nehéz) illetve felkéréssel (ez látszik járható utnak). Különböző problémákat vet fel a nemzetközi együttmüködés is: kidolgozatlanok mind a szervezeti, mind az elméleti ill. módszertani kérdések, melyek egy részére nemzeti keretek között kellene javaslatokat kidolgozni.

AZ NDK KÖNYVTÁRI RENDSZERE FEJLŐDÉSÉNEK KÉRDÉSEI, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A KÖZMÜVELŐDÉSI KÖNYVTÁRAKRA

Gotthard RÜCKL

(NDK)

Az NDK könyvtárügye - különösen az 1971-75-ös ötéves terv időszakában - rendkivül jelentős eredményeket ért el mind a mennyiségi mutatók, mind a minőségi kritériumok szempontjából. A fejlődés azonban nem volt problémamentes, számos kérdés megoldatlan maradt, ill. kivánnivalókat hagyott maga után. Igy például még mindig igen jelentős szintkülönbségek tapasztalhatók az egyes könyvtárak, az egyes területek, az egyes hálózatok munkájában. A könyvtártudományi kutatás még mindig nem felel meg teljesen a követelményeknek, bizonyos gyakorlati problémák megoldását fontos területeken sem valósitotta meg. A központi szolgáltatások sem felelnek meg az igényeknek. Sem az állománygyarapitás, sem a cédulaellátás, sem a berendezések és technikai eszközök központi támogatása ill. a róluk való gondoskodás nem valósult meg megfelelően. Az elektronikus adatfeldolgozás, a könyvtári munkafolyamatok racionalizálása a közmüvelődési könyvtárakban és hálózatokban nem kielégitő.

A szocialista társadalom fejlődése, a tudományos és technikai haladás, stb. megköveteli, hogy a szocialista könyvtárügy szerepkörét és funkcióját ujrafogalmazzuk, a különböző könyvtártipusok, a kooperáció és a kapcsolatok kérdéseit meghatározzuk. A tudományos és szakkönyvtáraknak például nagyobb mértékben kell ideológiai-nevelési funkciókat is vállalniuk, a közmüvelődési könyvtáraknak tudományos tájékoztatást is kell nyujtaniuk, az egyetemi és főiskolai könyvtáraknak pedig részt kell vállalniuk az esztétikai, kulturális stb. igények kielégitéséből is. Tisztázni kell, milyen módon járulhat hozzá a könyvtár a maga speciális eszközeivel egyrészt a társadalmi terme-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

lés fokozásához, a munka hatékonyságának növeléséhez, másrészt saját munkája hatásfokának általános szintjének emeléséhez.

Szükség van tehát az igények tudományos, szociológiai felkutatására, az igényfejlődés irányainak, mértékének megállapitására (fontos használói csoportok vonatkozásában is: munkások, fiatalok, stb.).Az állományok tudományos kutatása segithet hozzá, hogy az egyes könyvtárak funkcionális profilmegállapitását elvégezhessük, a könyvtártipusok egymáshoz való optimális viszonyát meghatározhassuk. A könyvtári állományokból kiindulva, azok hatásfokát növelendő be kell vezetni az egységes katalogizálási gyakorlatot az egész NDK területén, össze kell hangolni a közmüvelődési és a szakszervezeti könyvtárak munkáját. Fokozni kell a tájékoztatási feladatok igények szerint való ellátását, növelni kell a könyvtári szolgáltatások számát, ennek érdekében pedig több technikai eszközt kell igénybevenni. Teljessé kell tenni a könyvtári (közmüvelődési) hálózatokat, különösen a munkáskörzetekben és az 50 ezren felüli városokban. A könyvtári munka és fejlesztés középpontjaiba az általános tudományos könyvtárakat kell tenni. Tovább kell épiteni a szakkönyvtári hálózatokat, és szoros kapcsolatba kell hozni a központi szakkönyvtárakat a tájékoztatási és dokumentációs intézményekkel. Szükség van a könyvtári hálózatok fokozottabb centralizációjára, a helyi és a központi állami szervek együttmüködésére. Az általános szintemeléshez minőségi kritériumokat és mutatókat kell kidolgozni, fejleszteni és differenciálni kell különösen az állományra vonatkozó normativákat, a tervezés pontosabb statisztikai módszereit kell kidolgozni. A könyvtári tervezést a népgazdasági tervek részévé kell tenni. További feladat a személyi, káderfejlesztési tervek kidolgozása, területekre és könyvtártipusokra lebontva. A könyvtári kutatásokat gyakorlatorientáltabbá kell tenni, ki kell jelölni számára a legfontosabb kutatási témacsoportokat. Támaszkodni kell a Szovjetunió és a szocialista országok könyvtári tapasztalataira, eredményeire.

AZ EGYETEMI ÉS FŐISKOLAI KÖNYVTÁRAK VEZETÉSE ÉS SZERVEZÉSE

Gerhard SCHWARZ

(NDK)

Az NDK területén lévő összes egyetem és főiskola 80 %-a 1945 után jött létre. Jelenleg - nem számitva néhány katonai és egyéb főiskolát - 54 felsőoktatási intézmény van az NDK-ban. Ezek csaknem mindegyike igen jelentős könyvtárral rendelkezik (az összes állomány 19 839 000, a használók száma 156 468, a kölcsönzött kötetek száma 4 049 000 - 1975-ben). Felépitésükre és szervezetükre 1969-ig a szétszórtság volt jellemző: a háboru előtti időkből származó hagyomány szerint az egyetemi ill. főiskolai könyvtár mellett önálló egységenként szerepeltek a kari ill. tanszéki (intézeti) könyvtárak is

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

(1968-ban a hét egyetemen összesen 900 intézeti könyvtár volt). Az ujabb alapitásu főiskolák már centralizáltabb szervezettel indultak, az egyetemek azonban csak az 1969-es rendelet alapján váltak strukturálisan egységessé: az egyetemi ill. főiskolai könyvtárakhoz tartozik jelenleg minden kari és intézeti könyvtár is, az egész rendszerért a központi könyvtár igazgatója felelős. Ő vezeti, szervezi és tervezi az egész könyvtári szervezet munkáját, ellenőrzi ill. ellenőrizteti a kari és intézeti egységeket, gondoskodik azok állománygyarapitásáról éppugy, mint személyi ellátottságáról. Munkája elvégzése érdekében tagja az egyetem (főiskola) tudományos tanácsának, és elnöke az intézmény könyvtári és tájékoztatási grémiumának. Csak ez a szervezet teszi lehetővé, hogy az egyetemi és főiskolai könyvtárak megfelelhessenek sokrétü és egyre növekvő feladataiknak. A főiskolai (egyetemi) könyvtárak ugyanakkor nemcsak az intézményen belül törekszenek egységes munkaszervezésre, de széleskörü kapcsolatrendszert épitenek ki a terület egyéb könyvtáraival is (egyrészt a területileg illetékes általános tudományos könyvtárakkal, másrészt a szakkönyvtári hálózattal). Az egyetemi (főiskolai) könyvtárak jó része szakterületének központi könyvtára is egyuttal, illetve legfontosabb partner intézménye a szakterület központi könyvtárának. Ujabb - napjainkban aktuálissá váló - feladata az egyetemi könyvtáraknak, hogy együttmüködjenek a tájékoztatási és dokumentációs intézetekkel. Ilyen tájékoztatási intézmények - a szükségleteknek, a tudományos kutatás kivánalmainak megfelelően az egyetemeken is létrejöttek és jelenleg fontos feladat az, hogy ezeket az intézményeket az egyetemi könyvtár magábaolvassza. 1969-ben rendelet született, hogy a felsőoktatási intézmények tájékoztatási egységei a központi könyvtár igazgatójának hatáskörébe kerüljenek (az igazgató felelős a módszertani munkáért, a szervezésért, a koordinációért, a tájékoztatási szekció igazgatója a munka tartalmi oldaláért és a szakkáderekért). Az egyetemi és főiskolai könyvtárak jobb beépülését a szakmai információs hálózatba hathatósan fogja segiteni az ASISTENT információs hálózat kiépitése (ezt a KGST országok keretein belül, a VINITI vezetésével valósitjuk meg), amelyben a Tudományos Akadémia intézményein kivül a főiskolai könyvtárak is jelentős szerepet kapnak. Hasonlóan nagy feladatok várnak a főiskolai könyvtárakra a INION vezetésével kialakuló Nemzetközi Társadalomtudományi Információs és Dokumentációs rendszerben is. A szakkönyvtárakkal való kooperáció további feladata a szakirodalom beszerzésének olyan megosztása lenne, amelynek segitségével - elkerülve a párhuzamos gyüjtést - az egyre dráguló és mennyiségileg is folyton növekvő irodalmat együttesen szerezhetnék be a főiskolai (egyetemi) és a megfelelő szakkönyvtárak. Az egyetemi és főiskolai könyvtárak további fejlődése attól függ, hogy az együttmüködés milyen módszereit és válfajait tudják megvalósitani.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A CSEH KÖNYVTÁRÜGY RENDSZERE MEGTEREMTÉSÉNEK LEGUJABB TENDENCIÁJA

Marie SEDLÁČKOVA - Oldrich EINŠPIGEL

(Csehszlovákia)

A Kulturális Minisztérium, együttmüködve a Cseh Szocialista Köztársaság Központi Könyvtári Tanácsával, egy olyan aktiva létrehozását határozta el, amelynek feladata a cseh könyvtárak egységes rendszerének, a könyvtárak legfontosabb feladatainak tisztázása. Az Aktiva - elemezve a hiányosságokat és elégtelenségeket - arra a megállapitásra jutott, hogy a könyvtáraknak, mint az ideológiai front legfontosabb komponenseinek, feladataik megfelelő ellátásához elsősorban a meglévő adottságok mozgósitására, kihasználására, komplex racionalizálásra van szükségük. A racionalizálás szempontjai egyaránt érvényesek az egész könyvtári rendszerre, a tudományos és a közmüvelődési könyvtárakra is. A legfontosabb feladatok a következők: ki kell használni a koordináció, a kooperáció, a munkamegosztás, a specializálódás és a centralizálás lehetőségeit; fokozottabb figyelmet kell forditani a vezetés eszközeire, módszereire, a tervezésre és a prognosztikára, a szabványositásra és a statisztikára; a dolgozók kezdeményezéseit elő kell segiteni és szükség van a káderek továbbképzésére is; meg kell teremteni az egyes könyvtári területek korszerü anyagi-technikai bázisát, a könyvtárépitésre és a meglévő épületek rekonstrukciójára, a belső kiképzésre és a munkafolyamatok gépesitésére nagy figyelmet kell forditani, elő kell mozditani a reprográfia, a könyvkötészet, a könyvvédelem, a kommunikációs-, számitási és szállitási technika fejlődését, racionalizálni kell a könyvtárosi munkát, gondot kell forditani a megfelelő munkahelyi környezetre, a munka biztonságára; törekedni kell a nemzetközi együttmüködésre és munkamegosztásra. A kis és a nagy könyvtárak egyaránt kötelesek tájékoztatási feladataik hatékonyabb ellátását megvalósitani; olyan tájékoztatási rendszer kiépitésére van szükség, amelyben a közmüvelődési könyvtárak is részt vesznek, elsősorban a társadalomtudományok, a kulturális ügyek és a müvészet területén.

A bibliográfiai tájékoztatás rendszerének továbbfejlesztése megköveteli, hogy egyrészt e terület is egységes rendszerré épüljön ki, másrészt fokozottabban támaszkodjon a modern technikára. (A közmüvelődési könyvtárak számára is rendkivül fontos a SOKRATUS rendszer gépesitése.) Automatizáltan kell kiépiteni a külföldi irodalom központi katalógusát is. További feladat (1980-ig) a cseh nemzeti bibliográfia és a katalogizálási rendszer gépesitése. A bibliográfiai adatok központi bázisának megteremtése, a könyvtárak egységes rendszerének kialakitása, a nemzetközi könyvtári kontextusba való szerves beépülés progresszív folyamatként valósitható csak meg, az egyes funkcionális blokkok kiépitésével. A nemzetközi tapasztalatok szerint az automatikus adatfeldolgozás a könyvtárügyben mintegy 5-7 év alatt valósitható meg. Ez idő alatt természetesen minden tervet gondosan revidiálni kell.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A NEMZETI KÖNYVTÁR ÉS A LENGYEL KÖNYVTÁRÜGY FEJLŐDÉSÉNEK PROBLÉMÁI, PERSPEKTIVÁI

Witold STANKIEWICZ

(Lengyelország)

Az elmult harminc évben oly átalakulások tanui lehettünk, melyek a nemzeti könyvtárak tevékenységét alapjaiban befolyásolják. E könyvtárak a 19. sz.-ban jöttek létre, a kapitalizmus megszilárdulásának korában, elsősorban a "bibliotheca patria" funkcióját betöltendő. A II. világháboru után a nemzeti könyvtárak két eltérő társadalmi rendszerben folytatják tevékenységüket. A szocialista országokban a könyvtárak fejlesztése a szocializmus épitésének egyik legfontosabb eleme.

A Lengyel Népköztársaság Nemzeti Könyvtára - mint a többi szocialista országban is - országos központi könyvtár és központi tudományos könyvtár egyben. A Varsói Nemzeti Könyvtárnak mint központnak a lengyel könyvtárügy fejlesztésében betöltött megnövekedett szerepéről tanuskodik két fontos dokumentum, melyek 1972-1975 között jöttek létre. 1972-ben készült a "Jelentés Lengyelország könyvtárainak állapotáról", mely az ország könyvtári hálózatába tartozó valamennyi könyvtár helyzetéről objektiv jellemzést adott. A második fontos dokumentum: "A lengyel könyvtárügy fejlesztési programja 1990-ig".

A "Jelentés" és a "Fejlesztési program" alapján megkezdjük valamennyi tipusu könyvtár tevékenységi körének meghatározását, kutatjuk az olvasóik igényeinek megfelelő optimális szerkezeti modellt, a minél szélesebbkörü automatizálás, technikai felszereltség, gépesités lehetőségét. Célunk meghatározni a könyvtártudományi kutatások fő irányát is. A Fejlesztési programban megfogalmazott alapelv, hogy az egyes könyvtárak saját funkcióik mellett ellátják a könyvtári hálózatban elfoglalt helyük által a könyvtárak közti együttmüködésben rájuk háruló feladatokat is.

A Fejlesztési programban olyan megoldási javaslatok szerepelnek, melyek elkerülhetővé teszik a fennálló rendszer teljes, következésképp igen költséges átalakitását. Igy racionálisabban használhatjuk fel a könyvtár modernizálásának, technikai felszerelésének meggyorsitására szánt anyagi eszközeinket.

A Fejlesztési program központi szakkönyvtárak rendszerének megteremtését jelöli ki célul. A Nemzeti Könyvtár az ország információs rendszerében (SINTO) az általános könyvtári bibliográfiai információs központ szerepét tölti be. Az ARKA rendszer eddigi eredményei alapján a külföldi könyvek központi katalógusának és a kurrens nemzeti bibliográfiának gépesitését tervezzük. Kutatjuk annak lehetőségeit, hogyan láthatnánk el könyvtárainkat központilag kidolgozott és sokszorositott annotált katalóguscédulákkal. Dolgozunk egy központi "könyvkonzerváló" laboratórium létrehozásán, mely a terület módszertani központja is lenne egyben.

A nemzeti könyvtár kutatásai két területre koncentrálódnak: egyrészt a bibliográfia módszertani kérdéseire és az elektronikus technika bevezetésének kérdéseire, másrészt a könyv és könyvtár társadalmi szerepére, az olvasókra és azok csoportjaira. E két kutatási terület a Nemzeti Könyvtár

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

két különböző intézményében folyik és az a célunk, hogy más intézményeket, a Nemzeti Könyvtár más osztályait is bevonjuk a kutatásokba, a Nemzeti Könyvtárat a könyvtártudományi kutatások centrumává tegyük. A legfontosabb kutatási célkitüzés a könyvtárak automatizálásának, a gépi adatfeldolgozásnak, az információs tevékenységnek a vizsgálata. Ki kell dolgoznunk a nemzeti könyvtár egy olyan modelljét is, amely megfelel az ország sajátosságainak, a nemzeti hagyományoknak stb.

A KÖZPONTOSITÁS ELVI ÉS GYAKORLATI PROBLÉMÁI A LAKÓHELYI KÖNYVTÁRI ELLÁTÁSBAN

SZENTE Ferenc

(Magyarország)

A központositott ellátásra való áttérésnek, pontosabban szólva a központositott ellátáshoz való visszatérésnek (1959-ig a falusi könyvtárak 90 %-a volt a megyei könyvtárak és a járási könyvtárak letéti könyvtára) a legfontosabb elvi problémái abból adódnak, hogy a vonatkozó jogszabályok a kulturális ellátásról való gondoskodás kötelezettségét, ezen belül a könyvtári ellátás kötelezettségét is a helyi tanácsok feladatkörében irják elő. Ennek megfelelően az illetékes tanácsok - teljesitőképességüktől függően - költségvetésükben könyvtári cimen több-kevesebb pénzt irányoznak elő a helyi könyvtári ellátás fejlesztésére, a könyvtár müködési költségeire, a könyvtáros bérezésére. Ezen belül természetesen a legnagyobb tétel - főként a kisebb helyeken, ahol tiszteletdijas könyvtáros müködik - a könyvbeszerzésre előirányzott költség-tétel. Ha már most a könyvellátást a járási könyvtárak feladatává tesszük, uj pénzügyi szabályozó intézkedéssel el kellene vonni a községek költségvetéséből a könyvbeszerzési kereteket és összpontositani kellene azokat a járási könyvtárak költségvetésében. Ebben az esetben azonban méltánytalanság történik azokkal a községi tanácsokkal, amelyek magasabb fejkvótát vállaltak a lakosság jó könyvtári ellátása érdekében, mert az nem képzelhető el, hogy a központi ellátás során a járási könyvtár aszerint tegyen különbséget az egyes községek könyvtárai között, hogy honnan mennyi beszerzési hitelkeret volt elvonható.

A központositott könyvtári ellátást azon az egységes elvi alapon kellene megyénként - ha lehetséges országosan is - megszervezni, hogy ne legyenek méltánytalan különbségek az egyes települések között az egy lakosra számitott könyvtári ráforditások tekintetében. Számitásaink szerint a hazai könyvtermelés évi produktumából a falusi könyvtárakban szükséges válogatott gyüjtemény beszerzése elegendő lenne, ha lakosonként a könyvek mindenkori átlagárának egyharmadát, 1976-os árszinten 12. - Ft-ot tekinthetnénk normának. Ma a falusi könyvtárakban az évi könyvbeszerzés egy lakosra jutó átlaga

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

5,90 Ft. Az igy számitható összeget felkerekitve, lakosonként 6,00 Ft-ot kellene a helyi tanácsoknak befizetniök a közös járási könyvalapba s ezt kellene kiegésziteni járási/megyei eszközökből lakosonként 12,00 Ft-ra. Ez elegendő volna ahhoz, hogy gazdag és tartalmilag változatos könyvtári cserealap képződjön a járásban, amelyből nemcsak a lakosság, hanem az iskolai oktatás sajátos könyvtári szükségletei is fedezhetők.

A központi ellátás gyakorlati problémái személyzeti és dologi fejlesztésekkel függnek össze. Az utóbbival kezdve mindjárt elsőnek a raktározási feltételek megteremtését kell emlitenem. Egyetlen érintett járási könyvtárunk sem rendelkezik a központi cserealap elhelyezésére alkalmas raktárral. Meg kell próbálni felkutatni a járás területén raktározási célra alkalmas épületet és azt kibérelni, ill. ha erre nincs mód, lépéseket kell tenni az uj beruházás irányába, tudva, hogy járásonként átlag 50-60 m^2 raktározási teret igényel a központi ellátás. A dologi fejlesztések között a másik, kevésbé sulyos tétel a szállitóeszköz, a speciális belső kiképzésü mikrobusz beszerzése. A szükséges müszaki átalakitások dijtételével együtt már ez is tetemes beruházást igényel.

A személyzeti fejlesztésről szólva abból a követelményből kell kiindulnunk, hogy a falusi könyvtáraknak és egyéb könyvtári szolgáltató helyeknek kölcsönzésre kész állapotban kell megkapniok minden könyvet a központi cserealaptól. A központban tehát el kell végezni a könyvek leltározását, katalógusokba való bevezetését, szerelését és gondoskodni kell raktári kezelésükről.

Ha a fent ismertetett könyvbeszerzési, fejlesztési normákat alkalmazzuk, járásonként évi 500-600 ezer forint ára könyv kerül a központi cserealap tulajdonába. Bár a könyvek többségénél nagyobb példányszámokkal kell dolgozni, igy is jelentősen megnövekednek a maihoz képest a könyvtártechnikai munkák. Előzetes kalkulációink szerint átlagosan három uj státusszal kell majd bőviteni az érintett járási könyvtárak létszámkeretét ahhoz, hogy az ellátási mechanizmus zavartalanul müködjék.

Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy a központositott ellátás bevezetése a fenntartás és helyi igazgatás szférájában jelent elvi tisztázást, a könyvtári szférában pedig nagyon is gyakorlatias beruházási és könyvtártechnikai problémaként jelentkezik, amelyeknek a legésszerübb és leggazdaságosabb megoldását kisérleti uton lehet megtalálni. A kisérlet 1977-ben indul Veszprém megyében.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

AZ ÁLLAMI LENIN KÖNYVTÁR AZ ORSZÁG KÖNYVTÁRI RENDSZERÉBEN

N. N. SZOLOVEVA

(Szovjetunió)

A Lenin Könyvtár három bonyolult rendszernek tagja egyidejüleg: a könyvtári rendszernek, a kiadói és könyvterjesztői tevékenységet folytató intézmények rendszerének, a tudományos-technikai tájékoztatás országos rendszerének. Az ország könyvtárügyében gyökeres változást jelent a közmüvelődési könyvtárak centralizálása, részvételük a szakirodalmi tájékoztatásban. Ez befolyásolja a többi könyvtári hálózat és a Lenin Könyvtár tevékenységét is. A könyvtárnak saját állományát és müködését kell elsősorban fejleszteni, hogy irányitó szerepét, központi funkcióit megfelelően elláthassa. Állománygyarapitásánál fő szempont, hogy általános gyüjtőkörü marad, de állományát két fő részre bontja: ideiglenesen és végleg őrzött kiadványokra. Fokozottabb intenzitással gyüjti a külföldi irodalmat, a Szovjetunióra vonatkozó dokumentumokat, kiemelten kezeli és gyüjti a nemzetközi szervezetek, kongresszusok stb. anyagát. Folytatja a korábban megkezdett kooperációt más könyvtárakkal, az olvasószolgálat terén, ennek eredményeképpen csökken a könyvtár olvasói összetételében a csak tanulási és önképzési céllal a könyvtárhasználók köre. Egyidejüleg jelentősen bővitették a könyvtár olvasótermeit, gazdagabb és jobb eloszlásu lett a kézikönyvtári anyag. Jelentős eredmények mutatkoznak a könyvtári munka, információkeresés és az olvasószolgálat gépesitése terén. A kulturáltabb olvasószolgálatot és az értékes állomány megőrzését egyaránt szolgálja a másolási tevékenység.

A jelentős eredmények mellett még sok a tennivaló e téren, hogy a Lenin Könyvtár állományát minél jobban ki tudják használni, tájékoztatni kell az ország nagy könyvtárait az uj beszerzésekről, központi katalógusokat kell szerkeszteni, információs kiadványokat megjelentetni, szélesebb körben használni a korszerü technikai felszereléseket, fokozni kell a könyvtárközi kölcsönző tevékenységet. Az ország bibliográfiai tájékoztatási tevékenységének központja a Lenin Könyvtár. E tevékenység szinvonalát, az itt betöltött irányitó szerepet növelni kell konkrét feladatok elvégzésével, a tudományos könyvtárak és tudományos tájékoztató intézmények tevékenységének jól körülhatárolt koordinációjával, kooperációjával. A Szovjetunió nemzeti könyvtáraként betöltött könyvtártudományi, módszertani központ szerepet erősiteni, szélesiteni kell. Fontos kérdések sora vár még kidolgozásra a könyvtárépités, a katalogizálás, szakozás, olvasáskutatás stb. terén. Az eredményekről jelentős kiadványok tanuskodnak. Intenzivebben kell elemezni a könyvtárügy jelen tendenciáit és hosszutávu prognosztikai programot adni. A közmüvelődési könyvtárak központositásával a rájuk váró uj feladatok ellátásához megfelelő káderképzés területén sokat tett a Könyvtár. Össz-szövetségi központi gyerekkönyvtár hiányában itt születnek a gyerek- és ifjusági könyvtárak müködésével és vezetésével kapcsolatos döntések is.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A Lenin Könyvtár funkcióinak elemzése során kiderült, hogy a tizedik ötéves tervben mindenre megnövekedett szerep vár, jelentős mértékben fejleszteni fogjuk valamennyit, melynek eredményeképp a könyvtár tekintélye, tudományos potenciálja és szervező szerepe növekedni fog.

FUNKCIONÁLIS INTEGRÁCIÓ - A LENGYEL KÖNYVTÁRÜGY FEJLŐDÉSÉNEK ALAPJA

Jan WOŁOSZ

(Lengyelország)

A könyvtári állományok, a szolgáltatások iránt megnyilvánuló, egyre fokozódó társadalmi igény kielégitése csak ugy lehetséges, ha a könyvtárak nem elszigetelten, csak saját magukra támaszkodva próbálják meg kielégiteni a szükségleteket, hanem együttmüködve, egymás állományaira stb. támaszkodva. Ma azonban már az sem elegendő, ha egyes könyvtárak kooperálnak: könyvtári csoportok, könyvtári rendszerek együttes, összehangolt munkájára van szükség. Olyan együttmüködés kell, amely megyei, országos, sőt nemzetközi keretek között folyik. A könyvtárközi együttmüködés infrastrukturájának elemei a bibliográfiai központok, az adatbankok lehetnek. Nem elég a gyarapitás, a feldolgozás, a könyvtárközi kölcsönzés terén megnyilvánuló koordináció, központi katalógusok kialakitására, a könyvtári kutatások közös finanszirozására, a ritka és értékes dokumentumok sokszorositására, a könyvtárügy gépesitésére, a szakemberek továbbképzésére van szükség. A könyvtárközi együttmüködés szempontjából alapvető feladatai vannak az állami könyvtárpolitikának: mindenekelőtt az infrastruktura kiépitésének vonatkozásában (komputerközpontok finanszirozása, reprográfiai intézmények felállitása, a könyvtárak felszerelésekkel, butorokkal stb. való ellátása).

Jóllehet a hálózati elv a lengyel könyvtárügyben immár harminc éve funkcionál, az egyes hálózatok szinvonala különböző és az egész könyvtárügyről mint szerves egészről, egységről nem beszélhetünk (legfejlebb koordináció a közmüvelődési hálózatban található). Oka ennek - többek közt - az egyes könyvtárak jogi helyzete is: számos könyvtár integráns részét képezi valamely intézménynek és igy nehezen kapcsolódik közvetlenül más könyvtárakhoz.

Az utóbbi évek vitái és tervei a kibontakozást olyan integrációban látják, amely egyaránt megvalósul ágazati és területi rendszerben. Ez az integráció a könyvtári hálózatokból könyvtári rendszert épit ki, amely rendszer egyszerre szolgálja (és feltételezi) az egyes könyvtárak és intézmények együttmüködését valamint határozottabb profilirozását, specializálódását. A funkcionális információrendszer (SINTO) amelynek tagjai a tájékoztatási központok és könyvtárak egyaránt, a következő alapelveket érvényesiti: a.) a rendszer minden tagja, adminisztrativ helyzetétől függetlenül központilag meghatározott

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

feladatot kap; b.) a tájékoztatási profilon kivül a rendszer a káderfejlesztést és a beruházásokat is meghatározza; c.) korszerü technikai eszközök segitségével a rendszer tagjai között teljes információáramlásnak kell megvalósulnia; d.) a módszerek és terminológia egységesitését kell létrehozni; e.) a rendszer tagjai teljes szabadságot élveznek azokon a területeken, amelyek nem érintik a rendszerben rájuk háramló feladatokat. Ezek az alapelvek érvényesek egy olyan rendszerben, amely a feladatok központi felosztásán és az együttmüködésen alapul. A funkcionális integráció alapvető feltétele és kiindulópontja a lengyel könyvtárügy további fejlődésének: olyan dinamikus folyamat, amely uj intézményes formákat, számos szervezeti-szervezési probléma megoldását is feltételezi.

UJ TENDENCIÁK A SZOVJETUNIÓ KÖNYVTÁRI RENDSZERÉNEK STRUKTURÁJÁBAN

R. Z. ZOTOVA

(Szovjetunió)

A munka jellegének megváltozása, a továbbtanulás fokozódása aktivabbá tette a szovjet emberek könyvhöz való viszonyát. Az utóbbi évek szociológiai kutatásainak adatai szerint a lakosság kilencven százaléka olvasó. Ilyen körülmények között a könyvtárakra igen fontos feladatok hárulnak. Az állami vezetés törekvései és a helyi kezdeményezések eredményeképpen megteremtettük és megerősitettük a könyvtári hálózatokat, a módszertani felügyeletet ellátó könyvtárakkal az élen. Az egyes könyvtárak önállóan nem képesek kielégiteni megfelelő szinten olvasóik igényeit. A könyvpropaganda és a tájékoztató tevékenység jelenleg tapasztalható hiányosságainak fő okai: a feltétlen szükséges tájékoztatási anyag hiánya, az információs bázisok gyengesége, valamint az állomány feltárás és irodalompropaganda formájában, módszerében tapasztalható hiányosságok. Az egy-egy területen felhalmozódott hatalmas könyvanyag, esetleg felesleges párhuzamos beszerzésekkel, különböző könyvtárakban van szétszórva, anélkül, hogy létezne egy egységes, minden olvasó számára elérhető tájékoztató apparátus és informálás az uj beszerzésekről - igy az állomány nagy része passziv marad.

Az elmult években gyakran merült fel a kérdés: feladata-e a közmüvelődési könyvtáraknak a szakirodalmi tájékoztatás. Feltétlenül vállalnia kell a közmüvelődési könyvtáraknak ezt a feladatot a szakkönyvtárak mellett is. Meg kell erősiteni tájékoztatási funkciójukat, részvételüket az egységes tudományos-technikai tájékoztatásban. Ezzel kapcsolatban fő teendőik: az olvasók általános technikai felkészitése, a tudományos-technikai fejlődésről szóló irodalom propagandája: az olvasók rendelkezésére bocsátani a tudományos-technikai információs szervek anyagait és bibliográfiákat: tájékoztatást adni

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

az interdiszciplináris tudományok és a komplex kérdések irodalmáról: a legmesszebbmenő tudományos-technikai információs szolgáltatást megadni a könyvtárral nem rendelkező vállalatok, intézmények számára.

A fenti funkciók teljesitéséhez a közmüvelődési könyvtáraknak ki kell szélesiteni forrásbázisukat a tájékoztatási szervek kiadványainak, bibliográfiáknak és referálólapoknak beszerzésével,és rendbe kell tenniük saját információkereső apparátusukat. Az utóbbi években lelassult a könyvtári hálózatok növekedési üteme. Gyakorlatilag nincs is szükség az egyes könyvtári létesitmények nagymértékü növelésére. Fejlődésük az általuk kiszolgált lakosság arányaitól függ. Az e téren tapasztalható nagymértékü változást, a migrációt a hálózati rendszer elég rugalmasan tudja követni. Jelen körülmények között a könyvtári hálózat szerkezetében a következő tendenciák figyelhetők meg: az összszövetségi, köztársasági, területi és ágazati központi könyvtárak szervező-módszertani központ szerepének megerősödése, a könyvtári folyamatok automatizálásának központi irányitására kijelölt intézmények szerepének megerősödése; a kevéssé használt irodalom nagy letéti helyeiként müködő könyvtárak elkülönülése, a különböző közigazgatási egységek közti koordinációs kapcsolatok megerősödése összszövetségi méretekben, ágazati és területi szempontok alapján. A központositott könyvtári rendszer kiépitése most folyik a távlati tervnek megfelelően.

Az SZKP KB 1975-1980 között jelölte meg e munka végrehajtásának idejét. Folyamatban van a szakszervezeti könyvtárak centralizálása. Tökéletesedik az akadémiai könyvtári hálózat. Ujtipusu könyvtárak keletkeznek: a tudományos központok területi és komplex könyvtárai. Gazdasági és jogi kérdések miatt nehéz megvalósitani, de készen áll a program a kisvárosok közmüvelődési és szakszervezeti könyvtárainak összeolvasztására. Területi és ágazati elvek alapján épitjük ki a letéti könyvtári rendszert. Ezt a funkciót a legnagyobb általános és szakkönyvtárak fogják betölteni.

- . -

Az összegezés igénye nélkül megállapitható, hogy a szocialista országok könyvtárügyeiben a nemzeti sajátosságok mellett hasonló tendenciák jelentkeznek. Általános igényként merül fel a könyvtári rendszer és a szolgáltatások intenziv fejlesztési, minőségileg magasabb szinvonal elérése, a könyvtári integrációs folyamatok erősitése. Komoly mértékben jelentkezik minden országban a gépesités feladatának megoldása, a könyvtárközi együttmüködés és kooperáció valamennyi formájának aktiv kihasználása.

A tanácskozáson elhangzott referátumokkal kapcsolatban vita nem nagyon bontakozott ki, annál inkább az ajánlások, határozatok megfogalmazása fölött.

Az ajánlások bevezetője utal a könyvtárügy állami vezetői és a nemzeti könyvtárak igazgatói martini konferenciájára, s megállapitja, hogy az ott elfogadott és közösen kitüzött kutatási témákhoz csatlakozik a módszertani központok tevékenysége. Minden szocialista ország könyvtárügye, könyvtártipusoktól függetlenül - szoros kapcsolatban áll és fejlődik a társadalmi környezettel, s az ezekből fakadó sajátosságok feltárása ill. figyelemmel kisérése összehasonlitó kutatások feladata.

A könyvtárak társadalmi hasznosságának és hatékonyságának vizsgálata terén kutatásokat kell folytatni, mégpedig kitérve az egyes társadalmi rétegek - elsősorban a munkások, parasztok és az ifjuság - sajátosságaira.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Vizsgálat tárgyává kell tenni a különféle könyvtártipusok és a tudományos-műszaki és gazdasági tájékoztatási központok tevékenységének összekapcsolását, ki kell dolgozni a közmüvelődési könyvtári hálózatok központi könyvtárainak funkciórendszerét, figyelembe véve a felsőoktatási intézmények könyvtárainak és a szakkönyvtáraknak a sajátosságait, feladataikat. Tovább kell vizsgálni a kistelepülések könyvtári ellátásának kérdését, kisérleteket kell végezni a leghatékonyabb megoldási módok kiválasztása érdekében.

A következő tanácskozás témájául a konferencia a következőket javasolja: A könyvtárak és az információs központok, valamint más kulturális intézmények közötti együttmüködés a szakmai információ, a szakirodalmi ellátás és egyéb szolgáltatások területén. A következő konferenciára 1978-ban Csehszlovákiában kerül sor.

A jelenlegi konferencia anyagát a varsói Könyv és Olvasás Intézete 1977. folyamán megjelenteti. A tanácskozás résztvevői kérték a kiadót, hogy bevezető tanulmányban összehasonlító módszerrel elemezze az egyes beszámolókból tükröződő fejlődési tendenciákat.

Határozat született arra vonatkozóan, hogy közös kiadványban kell közzétenni a módszertani központok ötéves (1976-1980) terveit, és több nyelvü kiadványban kell ismertetni az egyes központok szervezetét, felépitését, funkcióit. Ez utóbbi két kiadvány szerkesztési munkáit a Lenin Könyvtár vállalta.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

KITEKINTÉS

Könyvtárkezelők iskolái

KATSÁNYI Sándor

Azokat a könyvtári dolgozókat, akiknek képzési gondjait szemlénk számbaveszi, világszerte sokféleképpen nevezik: könyvtári technikusnak, asszisztensnek, szakmunkásnak stb., gyakran még az azonos nyelvterületen is többféle megjelölést használnak (1). A magyar szakirodalom korábban mint segédkönyvtárosokról irt róluk (6), ma inkább a könyvtárkezelő terminus használatos, egyebek között azért, mert néhány középiskolában a közgyüjteménykezelői tantárgycsoport keretében oktatják a szakma ismereteit (10). Szemlénk ezt a kifejezést használja.

A sokféle elnevezés mögött a könyvtári dolgozók pontosan körülhatárolható rétegét találjuk. Ők végzik a könyvtári rutinmunkákat, azokat a feladatokat tehát, melyek nem igénylik a (diplomás) könyvtárosok szaktudását, de több könyvtári ismeretet követelnek, mint amivel a képzetlen könyvtári segéderők rendelkeznek. Ők alkotják a munkamegosztással dolgozó könyvtárak középrétegét a magasabb képesitésü könyvtárosok és a képzetlen adminisztrátorok között. Szerepük fontosságának felismerését önálló dolgozói kategóriaként való elismerésük követte a hatvanas években számos állam könyvtárügyében (4), képzési intézményeiket azonban csak később, főleg az elmult 6-7 évben hozták létre. Például az Egyesült Államokban 1965-ben államilag elismerték a könyvtártechnikust, mint alkalmazotti kategóriát, de képzésük ügyében csak 5 év mulva foglalt állást az ALA, az első tanterv pedig ezután két évvel készült el (5). Az NSZK-ban 1966-ban szögezte le a Frankfurti Nyilatkozat, hogy a (diplomás) könyvtárosok és a képzetlen könyvtári segéderők között szükség van könyvtári asszisztensekre is (15), de képzésükről csak egy évtized mulva intézkedtek (17). Hasonló fáziseltolódás másutt is tapasztalható (1).

Igaz, tanfolyamokat már korábban is szerveztek részükre. Az Egyesült Államokban pl. a hatvanas évek elejétől kezdve előbb az orvosi, majd a mezőgazdasági szakkönyvtárak rendeztek tanfolyamokat könyvtártechnikusaiknak (5). A döntő változást azonban a hatvanas-hetvenes évek fordulójához köthetjük: ekkor vezetik be több helyen is iskolarendszerü képzésüket. Már utaltunk rá: 1970-ben ALA határozat született e réteg oktatásáról, két év mulva elkészült tantervük is. Az NDK-ban az 1969/70 tanévtől a szakmunkásképzés keretében valósitották meg iskolarendszerü képzésüket (14). Ekkor indult meg a hasonló képzés a harmadik világ számos országában, igy több afrikai államban is,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

figyelembe véve a régebbi képzési tapasztalatokkal rendelkező országok - Anglia, Dánia - megoldásait (1).

A könyvtárkezelők - pontosabban: az ilyen jellegü munkát végző könyvtári alkalmazottak - képzéséről valamilyen formában azokban az országokban is gondoskodni kellett, ahol nem hoztak létre számukra sajátos képző intézményeket. A leggyakoribb megoldás az, hogy az alapfoku könyvtárképzés keretében oktatják őket, részben tanfolyamokon, részben középiskolákban (7,8). Az alapfoku könyvtárosképzést azonban a kis könyvtárak ill. könyvtári ellátópontok nem főfoglalkozásu könyvtárosainak igényeihez szabták, s ez részben több részben jóval kevesebb a főfoglalkozásu, beosztottként dolgozó könyvtári alkalmazottak szükségleteinél. Szemlénk csak a kifejezetten könyvtárkezelői képzési intézményekkel foglalkozik.

SZERVEZET

Általánosan elfogadott kiindulópont, hogy a könytárkezelők képzését (legalább is annak direkt, nem utólagos formáját) valamelyik oktatási intézmény keretében célszerü megszervezni. Az első kérdés: melyik intézmény keretében?

A legkézenfekvőbb válasz: a könyvtárosképzés intézményeiben. Az Egyesült Államokban az egyetemek inditottak kétéves kurzusokat (5). A legrégibb hagyományokkal rendelkező angol könyvtárosképzésben a "First Professional Examination" után a jelöltet mint segédkönyvtárost (assistant librarian) felveszik a Könyvtáros Egyesület tagjai közé (1). A holland könyvtárosképző főiskolákon az első két év anyaga hangsulyozottan gyakorlati jellegü: a kétéves diplomával rendelkezők segédkönyvtárosi állásokat tölthetnek be. A vezetői poziciók elnyeréséhez el kell végezni a harmadik évet is, ennek anyagában a hangsuly a könyvtárelméletre, dokumentációra, igazgatásra és gépesitésre esik (11). Máshol - pl. az NSZK-ban - az a kifejezett törekvés, hogy a könyvtárkezelőképzés a könyvtárosképző intézmények feladata legyen, ezek tulterheltsége miatt nem valósulhat meg (15).

Az angol-amerikai forma feltételezi a jelölt középiskolai végzettségét. Történhet a képzés a középiskolai oktatás keretében is, ebben az esetben a tanuló a középiskolaival párhuzamosan szerzi meg a könyvtárkezelői képesitést. Svédországban néhány középiskolában az utolsó félévben képeznek könyvtári adminisztrátorokat (6). Ilyen tipusu a magyar kisérlet is: nálunk jelenleg hét középiskolában folyik a közgyüjteménykezelői fakultativ tantárgycsoport keretében kétéves könyvtárkezelői képzés (10). Középiskolai keretü képzés folyik Csehszlovákiában is, ez azonban nem könyvtárkezelői-, hanem erősen elméleti irányultságu könyvtárosképzés (7), s ugyanilyen van Jugoszláviában is. Ennek problematikus voltát a jugoszláv szakirodalom is elemezte (8).

A harmadik modellt az NDK-ban valósitották meg: a könyvtárkezelői ("könyvtári szakmunkás") képzés a szakmunkásképzés állami keretei között történik (2). A nyolc éve folyó oktatás eredményeit könyvtárosi szakértői testületek ismételten elemezték, és a szakmunkásképzés kereteiben történő müködését a könyvtárügy érdekeivel tökéletesen összhangban állónak itélték (13).

A felsorolt három szervezeti alapmodellen kivül más megoldásokkal is találkozunk. Ezeket azonban gyakran maguk a beszámolók irói is esetlegesnek vagy csak szükségmegoldásnak tartják.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Bármelyik legyen is a képző intézmény, megkerülhetetlen a második szervezeti kérdés: az iskolák és a gyakorlásul szolgáló könyvtárak viszonya. Az iskolák szerepe általában: a képzés megszervezése, előadások tartása és a vizsgáztatás. A tanulók idejük nagyobb részét a könyvtárakban töltik. Az NSZK-ban pl. hetente másfél napot töltenek a tanulók az iskolában elméleti képzéssel, a többit a könyvtárban (a két vizsga előtt azonban 4-4 hetes bentlakásos blokkositott oktatás folyik) (17). Az NDK-ban a sondershauseni iskola, mint önálló intézmény váltott turnusokat fogad: évente 4 x 4 hetet töltenek itt a tanulók 8 főfoglalkozásu tanár irányitásával. Egyébként a tankönyvtárnak minősitett munkahelyeiken gyakorolnak, a megbizott (nagyobb könyvtárakban: függetlenitett) gyakorlatvezetők irányitásával. Mivel a tanulók az ország területén szétszórva sok könyvtárban dolgoznak, a gyakorlatvezetők munkájának irányitása nem könnyü feladat. Erre a Könyvtárügyi Központ vállalkozott: évente két alkalommal többnapos konferenciára hivja egybe a képzésben résztvevőket Sondershausenben, s ezen kivül számos irásos utmutatóval, módszertani füzettel is segiti munkájukat(14).

Végül felmerül a direkt (nappali) képzés és az utóképzés problémája. A könyvtárak, hogy munkaerőgondjukon könnyitsenek, gyakran vállalkoznak már munkában álló dolgozóik tanfolyam jellegü képzésére. Ezek a tanfolyamok több vonatkozásban a direkt képzéshez kapcsolódnak. Néhol jogi szabályozás rendezi a direkt képzéshez közelitő követelményeiket (15), máshol a hallgatók felmentést kapnak a gyakorlati foglalkozások alól, de az elméleti tárgyak nagy részét a nappali hallgatókkal együtt tanulják, és a vizsgáztató intézmény is közös (3).

A KÉPZÉS TARTALMA

A tantervek összehasonlitásából kiderül, hogy bármennyire is különböző a tantárgyak száma és elnevezése, tulnyomó részük belesürithető négy főtárgyba:

- dokumentumismeret;
- könyvtári ügyvitel;
- katalogizálás (és szakozás),
- technikai munkák (1).

E főtárgyakat rendszerint könyvtártani (10, 17), müvelődés- és tudománypolitikai alapismeretek (2) vezetik be. Gyakori az általános müveltség bővitését szolgáló studiumok beiktatása (5), különösen a szépirodalomé (2).

A tananyag jól kitapinthatóan elkülönül az alapfoku könyvtárosképzés anyagától, minden látszólagos hasonlóság ellenére. A felsorolt négy főtárgyból a könyvtári ügyvitelt és a technikai munkákat sokkal részletesebben tanulják a jövendő könyvtárkezelők, mint a könyvtárosok, viszont következetesen hiányzik a tananyagukból az állománygyarapitás tartalmi része, a magasabb szintü tájékoztató munka, a könyvtárszervezés, könyvtárvezetés (1, 2, 4, 10, 11, 16, 17).

A tananyag szakmai (könyvtári) részét a gyakorlati követelmények meglehetős pontossággal meghatározzák, erről a kérdésről ritkán folynak viták. Annál inkább az elméleti jellegü és az általános ismereteket adó anyagrészről. Az amerikai könyvtárosok egy része pl. tulzottnak tartja ezek arányát a gyakorlati ismeretekhez képest az egyetemen folyó kétéves technikusképzésnél.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Az ALA viszont az általános müveltség elmélyitésének fontossága mellett foglalt állást (5).

Gyakran fölmerülő kérdés az oktatás tartalmával kapcsolatban: mi a kivánatosabb, az egységes, vagy az adott könyvtártipus igényeihez igazodó képzés? Tény - ezt vizsgálatokkal is kimutatták -, hogy a könyvtárkezelők tevékenységi körét erőteljesen módositja könyvtáruk nagysága és funkciója, az ellátandó feladatok erősen eltérnek a közmüvelődési- és a szakkönyvtárakban ill. a dokumentációs intézményekben (13). Mindezeket a mérleg serpenyőjébe téve mégis az egységes képzési rendszer tünik előnyösebbnek. A legeszményibb megoldásnak ebben a vonatkozásban az NDK könyvtári szakmunkásképző rendszere látszik: egy éves közös alapképzés után a második év szakositott: a közmüvelődési- ill. a szakkönyvtárban dolgozók könyvtártipusuknak megfelelő szakirányu képzésben részesülnek (2).

Az oktatott ismeretanyag mélységét, a vizsgakövetelmények szinvonalát több tényező is befolyásolja. A képzés időtartama 6 hónap és 2 év között váltakozik, de egyes megfigyelők szerint az időtartam nem egyenesen arányos a tananyag tartalmasságával (1). A tanfolyam jellegü képzés viszonylag rövidebb - a svéd könyvtári adminisztrátori tanfolyamok pl. csak 250 órásak (6), az iskolajellegü képzés viszont a legtöbbször 2 éves (2, 10, 17).

MIRE KÉPESIT?

Mire képesit a könyvtárkezelői képzés? Könnyebb meghatározni azt, hogy mire nem: az állománygyarapitásnál a dokumentumok kiválasztására, az olvasószolgálatban a referensmunkára és könyvtári egységek vezetésére (5, 15, 16). Vagyis nem képesit az önálló döntést kivánó tartalmi munkák végzésére, de alkalmassá tesz bármelyik formális könyvtári munkára. A gyakran használt "rutinmunka" szó azért félrevezető, mert - szemben a minden szakképesitést nélkülöző könyvtári adminisztrátorokkal - a könyvtári munkaeszközöket és munkafogásokat nemcsak jól ismerő, hanem önállóan és alkotóan alkalmazni tudó réteg képzése a cél. Egy magyar tanulmány hasonlatát folytatva: ha az egyetemi végzettségüeket a könyvtári üzem "tervező mérnökeinek" tekintjük, a főiskolai végzettségüeket pedig a könyvtárak "üzemmérnökeinek" (9), akkor a könyvtárkezelők a biztos anyagismerettel és a munkafogások ismeretével rendelkező "szakmunkások" - függetlenül attól, hogy képzésük valóban a szakmunkásképzés keretében történik-e, vagy sem.

A képzés tartalma eleve kijelöli helyüket a nagy (vagy nagyobb) könyvtárak beosztott dolgozói között. Helyük a feldolgozómunka szervezetében egyértelmü, az olvasószolgálaton belül viszont eltér az egyes országok gyakorlata. Természetes, hogy ők végzik az olvasószolgálat adminisztrációját, de nehéz megitélni, hogy az olvasók felvilágositásából mekkora részt vállalhatnak. Általában az ő feladatuk a könyvtárhasználatra vonatkozó elemi tájékoztatás (15), de a határ kijelölése nem egyértelmü.

Hogyan fogadta megjelenésüket a könyvtárosi közvélemény? Szerepük fontosságát elvileg elismerve - különféle fenntartásokkal. Az amerikai könyvtárosok attól tartottak, hogy a munkaerőkereslet növekedésével a technikusokkal fogják betölteni a könyvtárosi munkaköröket is, igy a könyvtáros szakma

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

megbecsülése devalválódik (5). Az NSZK-ban problematikusnak tartják, hogy a könyvtárhasználókkal való kapcsolat nagy része nolens volens az alacsonyabb képzettségü könyvtárkezelők kezébe fog kerülni (15). Az NDK-ban gondot okoz, hogy a szakmunkások és a könyvtárosok munkatevékenységének határai - különösen a gyermekkönyvtárakban és a kisebb közmüvelődési könyvtárakban - óhatatlanul elmosódnak (13).

Szembe kell néznünk a könyvtárkezelők státuszának emberi problémájával is, közelebbről: a szakmai továbbjutási igényével és lehetőségével. A rutinmunkák magas szakmai végzettségü könyvtárosokkal való végeztetése rossz szakmai közérzetet szül. De vajon nem érzik-e magukat zsákutcában a könyvtárkezelők, akik szakmunkásnak tul rosszul fizetettek, könyvtárosnak tul sok rutinmunkával terheltek? (12) Ezekre a kérdésekre azonban többnyire csak utal a szakirodalom.

Az idézett problémák ellenére a szakirodalom áttekintése egyértelmüen meggyőz arról, hogy ezt az uj könyvtári dolgozó réteget olyan objektiv erők hozták létre - a könyvtárak szolgáltatásainak differenciálódása, a gépesités munkaerőigénye, a szakemberhiány, a racionális munkaerőgazdálkodás szükséglete -, melyek a jövőben sem csökkennek hanem nagyobb erővel hatnak. A könyvtárkezelők képzésének megnyugtató megoldása tehát kikerülhetetlen feladat.

HIVATKOZOTT IRODALOM

1. AIYEPEKU, Wilson O.: Training subprofessional library staff: an international survey. = International Library Review, 1972. 1.no. 3-20.p.
2. Ausbildungsunterlage für Bibliotheksfacharbeitern. Grundlagedokumenten. Berlin, 1976. Ministerium für Kultur. 68.p.
3. BLOS, Gisela: Erfahrungen und Methoden bei der Ausbildung Erwachsener zum Bibliotheksfacharbeiter. = Bibliothekar, 1974. 2.no. 112-118.p.
4. BOELKE, Joanne: Library technicians. A survey of current developments. Minneapolis, 1968. Eric Clearinghouse for Library and Information Sciences. 15 p.
5. DORSETT, Cora M.: Whither the technician? = Journal of Education for Librarianship. 1974. 4.no. 234-242.p.
6. EVANS, G.Edward: An American's view of Nordic education programs for library personnel. = Scandinavian Public Library Quarterly, 1974. 1.no. 2-15.p.
7. HELBICHOVÁ, D.: Maturity na knihovnické škole. = Čtenář. 1975. 8/9.no. 291-292.p.
8. JANOVIĆ, Vojislav: Školovanje bibliotekara... Srednja bibliotekarska škola v Beogradu. = Bibliotekarszki Godisjak Vojvodine, 1975.Novi Sad, 1976. 39-46.p.
9. A könyvtárosképzés felülvizsgálására felkért bizottság zárójelentése. Bp. 1972. KMK-OSzK soksz. 46 p.
10. Óraterv és tanterv a közgyüjteménykezelői ismeretek gimnáziumi falkultativ tantárgycsoport oktatásához. Bp. 1975. Oktatási Minisztérium Főiskolai Főosztály Gimnáziumi Osztály, 31 p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

11. PAUL, Huibert: Education for librarianship in the Netherland. = Journal of Education for Librarianship, 1975. 2.no. 75-94.p.
12. REICHER, D.: Les bibliotechniciens dans un cul-de-sac; à qui la faute? = Documentation et Bibliotheques, 1975. 2.no. 66-71.p.
13. SIEK, Erich: Das Tätigkeitsbild des sozialistischen Bibliotheksfacharbeiters. = Bibliothekar, 1974. 8/9.no. 600-612.p.
14. SIEK, Erich: Zu einigen Entwicklungsproblemen des Bibliotheksfacharbeiterberufes. = Bibliothekar, 1974.4.no. 222-227.p.
15. SÜBERKRÜB, Hansjörg: Zur Assistentausbildung. Rechtliche und fachliche Anmerkungen. = Buch und Bibliothek. 1976. 3.no. 170-180.p.
16. SZABÓ Sándor: A könyvtárosi szakképesitést nem igénylő könyvtári munkakörök képzési problémái. = Könyvtári Figyelő, 1973. 1.no. 50-56.p.
17. Verordnung über die Berufsausbildung zum Assistenten an Bibliotheken. = Bundesgesetzblatt, 1975. 1 Teil, 68.no. 1440-1446.p.

20 éves a berlini Humboldt Egyetemen működő Könyvtár- és Tájékoztatástudományi Intézet

SZABÓ Sándor

A berlini Humboldt Egyetemen 1965-ben indult könyvtárosképzés. A képzés 20 éves fennállásakor áttekintették az eddig elért eredményeket, és a Zentralblatt für Bibliothekswesen 1975. évi 6. száma több, a képzés különféle kérdésével foglalkozó cikket jelentetett meg, ezek alapján készült az alábbi szemle.

Bevezetés

A Német Demokratikus Köztársaságban az elmult években végrehajtott felsőoktatási reform keretében sor került a könyvtárosképzés korszerüsitésére is. Az oktatási reform végrehajtásánál, a tantervek összeállitásánál a szakmával szembeni társadalmi elvárásokat, valamint a könyvtár- és tájékoztatástudomány kutatási eredményeit vették alapul.

A német könyvtárosképzés nagy hagyományokkal rendelkezik, melynek tapasztalatai a mai oktatásban is jól felhasználhatók, ezen kivül segitséget jelentenek a külföldi képzési tapasztalatok is.

A Humboldt Egyetemen a könyvtárosképzés 1955-től, a tájékoztatástudományi képzés pedig 1966-tól folyik. Jelenleg az alábbi képzési formák léteznek:

Könyvtártudományi Szakon nappali és levelező képzés van. A nappali tagozaton a képzési idő 4 év, a hallgatók ezt követően tesznek államvizsgát. Ez a képzési forma 1972 után egy ideig szünetelt, hogy nyugodt feltételeket teremtsenek a tananyag korszerüsitéséhez, ez a munka lényegében befejeződött. A tanterv nagy sulyt fektet a hallgatók gyakorlati felkészitésére, a képzési idő alatt három gyakorlatot kell teljesiteniük, egy hónapot a II. félévben,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

három hónapot a VI. félév kezdete előtt, s ujból egy hónapot a VIII. szemeszterben. Ez utóbbi lényegében a diplomamunka elkészitését hivatott segiteni.

A levelező tagozatra már könyvtárban dolgozók iratkozhatnak be. A képzési idő itt is 4 év, s a tanterv lényegében megegyezik a nappali tagozatéval. Előkészités alatt van a postgraduális 2 éves levelező képzés meginditása, melyen egyéb felsőfoku képesitéssel rendelkezők szerezhetnek könyvtárosi szakképzettséget. A korábbi években volt ehhez hasonló képzési forma, melyet referensi, ill. szakreferensi képesitésként ismertek.

A tájékoztatási intézmények szakemberszükségletét a hagyományos könyvtárosképzés, a részben más irányu orientáltság miatt, nem tudta kielégiteni. Ezért megszervezték az Intézet keretében külön tagozatként a tájékoztatási szakemberek képzését 2 éves postgraduális levelező formában. Az elmult két évben mintegy 70 gyakorló szakember iratkozott be erre a szakra.

Az érvényben lévő képesitési rendeletek értelmében, valamint a kialakult gyakorlatnak megfelelően a felsőfoku képesitéssel rendelkező könyvtárosok általában közép- és nagykönyvtárakban tudományos munkatársként vagy valamely részleg vezetőjeként helyezkednek el. Az általuk ellátandó feladat-, ill. munkakörök többek között a következők:

- az állomány alakitása és feltárása,
- tájékoztatási, bibliográfiai tevékenység, bibliográfiák készitése,
- módszertani, szervezési feladatok,
- irodalompropaganda,
- igényvizsgálatok végzése és irányitása,
- dokumentációs kiadványok szerkesztése,
- a használók képzésében való közremüködés,
- könyvtári és dokumentációs intézmények, ill. ezek részlegeinek vezetése stb.

Könyvtári- és tájékoztatástudományi kutatások

A magasszintü oktatómunka végzése komoly kutatómunkát igényel, amelynek az oktatói tevékenység szerves részét kell képeznie. A könyvtár- és tájékoztatástudományi kutatásokat eddig jobbára empirikus jellegü vizsgálatok jellemezték, a jövőben előtérbe kell helyezni az alapozó, elméleti, egzakt jellegü kutatásokat. A kutató munka hiányosságai elsősorban abból erednek, hogy hiányzott annak szervezése, koordinálása, az egyes kutatók irányitása nélkül, ötletszerüen végezték munkájukat. Ennek megszüntetése érdekében, a témában érintett más intézményekkel, elsősorban az Ilmenau-i Főiskolával egyeztetve kidolgozták az Intézet kutatási tervét 1980-ig. Az 1975-80 közötti időszakra a Könyvtár- és Tájékoztatástudományi Intézet munkatársai részére az alábbi fő kutatási témákat jelölték ki:

a) a könyvtár helye és szerepe a kulturális és tudományos életben;
b) az információ előállitásának és terjesztésének problémái, információkereső nyelvek; matematikai módszerek alkalmazása az információs és dokumentációs munkában;
c) használói igényvizsgálatok;
d) intézményvezetés, szervezés; technológia- és módszertani problémák a különböző könyvtártipusokban.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Az egyes témákhoz készitett szinopszisokat az egyetem vezetősége fogja megvitatni, a kutatómunka irányitója az Intézet igazgatóhelyettese. A témák lezárása után minden csoportnak az elért eredményekről kutatási jelentést kell készitenie.

A tájékoztató szakemberek képzésének tantervéről

A tájékoztatási, informatikai tevékenység ellátása magas szintü felkészültséget igényel. Az ilyen feladatot ellátó szakembereknek felsőfoku informatikai képzettséggel kell rendelkezniük, de tájékozottnak kell lenniük az ellátandó szakterület problémakörében is. Az igényekhez jól igazodó tanterv elkészitéséhez szükség van a szakemberekkel szemben támasztott követelményrendszer összeállitására, a szakma pályaképének megrajzolására.

Az utóbbi években voltak ilyen irányu próbálkozások, elsősorban az NDK központi dokumentációs intézményei (ZIID, ZLGID) részéről. Az e témakörben megjelent irások azonban főként azokat a kiegészitő ismeretköröket igyekeznek áttekinteni, melyek az információs munkakörök ellátásához szükségesek. Ezek elsősorban a közgazdasági, a jogi és matematikai területről valók. A tulajdonképpeni pályakép megrajzolásával tehát a szakma még adós.

A jelenleg érvényben lévő tanterv alapján a tájékoztatási szakemberek képzése során az alábbi főbb témák kerülnek oktatásra:

- elméleti alapok (az információ szerepe a társadalomban; az információs-dokumentációs munka történeti kialakulása; az informatika és kapcsolata más tudományokkal; terminológiai kérdések);
- információs igény és szükségletvizsgálatok. (A használók oktatásának kérdései, mely az Ilmenau-i Főiskolán már nagy tradicióval rendelkezik);
- az információ feldolgozása, tárolása (dokumentációs müfajok, azok készitése);
- az információ terjesztése (a terjesztés eszközei és módszerei);
- az információ és dokumentáció technikai kérdései (hagyományos és modern eszközök, mikrofilmtechnika, reprográfia, a gépi feldolgozás problémái);
- információs intézmények szervezése, vezetése (nemzeti és nemzetközi információs rendszerek, az együttmüködés lehetőségei, módjai, gazdasági és vezetési kérdések).

A tanterv későbbi korszerüsitésekor fokozottabb hangsulyt kell adni a gyakorlati képzésnek, valamint a már müködő nemzetközi rendszerek, programok ismertetésének (NTMIR, UNISIST stb.). Szorosabbá kell tenni az oktatás és kutatás kapcsolatát, a hallgatókat meg kell ismertetni az alapvető kutatásmódszertani kérdésekkel.

A tájékoztató szakemberek posztgraduális képzésének tapasztalatai

A tájékoztatási szakemberek postgraduális képzése a berlini Humboldt Egyetemen az 1969/70-es tanévben indult. Ilyen irányultságu képzés az egyetemen az 1966/67-es tanévtől nappali tagozaton speciális szakként, valamint

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

az Ilmenau-i Müszaki Főiskolán az 1968/69-es tanévtől posztgraduális formában már létezik. A tagozat (létrehozásának) célja (volt), hogy a tájékoztatási és dokumentációs intézmények számára magasan képzett információs szakembereket képezzen. Az oktatás hatékonyságának fokozása érdekében a képzéssel kapcsolatos tapasztalatokat a végzett hallgatókat alkalmazó intézmények képviselőivel rendszeresen értékelték, s ennek figyelembevételével került sor három alkalommal is a tanterv átdolgozására. A végrehajtott módositások során néhány uj témával bővült az eredeti tamatika, mint pl. a dokumentációs munka gazdasági kérdései, az információs-dokumentációs munka szervezése, a használók képzése stb. Az oktatási idő első szakaszában az általános jellegü, alapozó tárgyak oktatására kerül sor, mig a speciális szakismereteket a II. évben tanulják a hallgatók.

A tanterv összeállitása során a legtöbb vita a gyakorlati képzés körül volt: milyen legyen az elméleti és gyakorlati tárgyak aránya, mely témákat kell szemináriumi formában feldolgozni. A hallgatóknak a fontosabb témákból már eddig is számos irásbeli feladatot kellett készíteniük, az oktatás szinvonalának emelése, önálló gondolkozásra és kutatómunkára való nevelés érdekében az irásbeli munkák számát a jövőben tovább fogják növelni.

A magas szintü szakmai képzés egyik alapfeltétele az oktatók szakmai-pedagógiai felkészültsége. A jövőben meg kell szervezni a tanárok rendszeres módszertani, didaktikai továbbképzését is.

A felsőfoku könyvtárosképzés egyes kérdései

Az 1960-as évek második felében a fokozottabb társadalmi elvárásokkal összhangban a könyvtári ellátást is magasabb szintre kellett emelni. Ennek egyik feltétele a könyvtárosképzés és továbbképzés korszerüsitése volt. Az oktatási programokban a hazai tapasztalatok mellett felhasználásra kerültek a külföldi országok hasonló területen elért eredményei is.

A felsőfoku könyvtárosképzésben a hangsulyt elsősorban az alábbi témák oktatására kell fektetni:

- a könyvtártudomány általános kérdései (a könyvtárak szerepe a kultura, oktatás és a tudomány fejlődésében, a könyvtártudomány története, funkciója, strukturája, könyvtártudományi kutatások, könyvtárosképzés és továbbképzés);
- a könyvtári állomány szervezése, feltárása (állományalakitás és feltárás; a katalogizálás és osztályozás kérdései);
- olvasásszolgálati, tájékoztató munka;
- bibliográfia (a bibliográfia elméleti kérdései, tipusai, egyetemes általános, nemzeti és szakbibliográfiák);
- dokumentáció (dokumentációs müfajok és szolgáltatások, információs rendszerek stb.);
- a könyvtár, ill. a könyvtárügy szervezése, tervezése és vezetése (a tervezés statisztikai kérdései, kooperációs kérdések, a könyvtárépités alapelvei, a könyvtári munka gépesitése);
- könyv- és könyvtártörténet.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A felsorolt ismeretkörök legtöbbje a nappali, levelező és posztgraduális tagozatokon egyaránt tananyag. Ehhez a szakosodást elősegitő speciálkollégiumok járulnak.

A felsőfoku levelező tagozatu könyvtárosképzés tapasztalatai és problémái

A berlini Humboldt Egyetemen a levelező tagozaton a könyvtárosképzés 1971-ben indult; az első évfolyam 1975-ben végzett. Az induló hallgatói létszám 60 fő volt, ebből 53-an végeztek. A hallgatók különböző könyvtártipusban dolgozó, vezetőbeosztásu munkatársakból kerültek ki. Többségük könyvtárosszakiskolai végzettséggel rendelkezett.

A levelező tagozaton a tényleges képzési idő 3 és 1/2 év, a VIII. félévben kell a hallgatóknak az államvizsgára felkészülniük, ill. diplomamunkájukat elkésziteni. A rövidebb képzési időre azért van mód, mert a hallgatók számos ismeretet gyakorlati munkájukban már elsajátitottak.

A levelező oktatásban az ismeretszerzés fő formája az egyéni tanulás. Ennek irányitására és segitésére az egyetem havonta konzultációkat szervez, melyeken a részvétel kötelező. A hallgatóknak átlagban havonta két otthoni irásbeli dolgozatot kell készitenük, továbbá a konzultációk alkalmából rendszeresen iratnak velük zárthelyiket, feladatlapokat töltenek ki, ill. félévenként vizsgáznak. A 3 és 1/2 év után komplex záróvizsgát tesznek, s ezt követően kell elkésziteniük diplomadolgozatukat. A levelező tagozat sikerében komoly része volt a hallgatók szerencsés összetételének, s a jövőben is erre a tagozatra csak hosszabb gyakorlattal rendelkezőket szabad felvenni.

Az elmult években további uj évfolyamokat inditottak, az 1976/77-es tanévben az 5. évfolyam kezdte meg tanulmányait.

Tájékoztatók képzése és továbbképzése az NTMIR tagországaiban

Az NTMIR Meghatalmazott Képviselői Bizottságának 9. ülésén hozott döntés értelmében került sor a tagországok tájékoztatási oktatóinak szimpóziumára. Az 1975 decemberében lezajlott esemény több előadását-beszámolóját tartalmazza a Problemü MSzNTI 1976. évi első száma. Ezek, bár korántsem mutatják be e bonyolult problémakör egészét, rávilágitanak a főbb trendekre, valamint azokra az erőfeszitésekre, amelyeket a tagországok a tájékoztatók képzésének és továbbképzésének fokozatos egységesitése érdekében fejtenek ki. A szóban forgó közlemények legfontosabb mondanivalóit FUTALA Tibor foglalta össze.

A tájékoztatók képzése és továbbképzése az NTMIR valamennyi tagországában sürgető "napirendi kérdés", minthogy a tudományos-müszaki forradalom körülményei közepette a K+F (kutatás + fejlesztés) és általában: a sokszektoru társadalmi gyakorlat információkkal történő maradéktalan ellátása mind fejlettebb tájékoztatási rendszereket, ezen belül elsősorban mind több és a "kor szinvonalán" felkészitett szakembert feltételez.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Ha a szimpózium dokumentumanyagát "összenézzük", két alapvető megállapitást kell tennünk az általa tükröztetett helyzetről:

1. A tájékoztatók képzése és továbbképzése mindenütt a könyvtárosképzésből sarjadt ki, majd átmeneti (néhol egészen még most sem elcsitult) "konfrontációk" után vele alakitott ki változatosan differenciálódó egységet. E "konfrontációk" kettős haszonnal jártak. Részint azzal, hogy a tájékoztatóképzést és továbbképzést "megtanitották a valóság tiszteletére" (az erős "elméleti törzs" megtisztitása elméletieskedő vadhajtásoktól, a hagyományos technikák és módszerek ignorálásának megszünése), részint pedig azzal, hogy megujitották a könyvtárosképzést és továbbképzést (az eddiginél megbizhatóbb elméleti-informatikai alapra való támaszkodás, a gyakorlati ismeretek korszerüsödése). Ez a kettős haszon az NTMIR-tagországok által bemutatott valamennyi képzési-továbbképzési tematikából egyértelmüen kitünik.

2. Igen nagy tarkaság nyilvánul meg az általában három águ (középfoku, felsőfoku, felhasználói) képzés és továbbképzés formáiban. Szinte mindenütt van vagy volt középiskolai alapképzés, középszintü ráfejelőképzés, egyetemi-főiskolai alapképzés, felsőfoku ráfejelőképzés és természetesen továbbképzés is. Az is teljesen általános, hogy a képzés és a továbbképzés részint iskolai keretekben, részint iskolán kivüliekben valósul meg. A nappali képzésen kivül a levelező, az esti, az időnkénti bentlakásos variációk ugyancsak mindenütt meghonosodtak. A továbbképzés egyre inkább a specializálódást szolgálja.

Hazánk a szimpóziumon főként az ELTE Könyvtártudományi Tanszékén létezett és létező formákat mutatta be, néhány más képzési és továbbképzési formára (könyvtárosképző szaktanfolyam, a mérnök-továbbképzés keretében megrendezett tanfolyamok) is utalva.

A bolgárok két felsőfoku képzési formájukkal foglalkoztak részletesebben. Az első - nálunk igy neveznék - "félszakos" egyetemi képzés. Vázlatos tanterve az alábbi: "alkalmazott bibliológia és operativ poligráfia" - 25 óra előadás és 5 óra látogatás; a bolgár könyvtárügy szervezete - 15 óra előadás; cimleirás és osztályozás - 30 óra előadás és 60 óra gyakorlat; a tudományos-müszaki tájékoztatás szervezete és feladatai - 30 óra előadás; bevezetés a bibliográfiába - 30 óra előadás és 60 óra gyakorlat; bevezetés a tudománytörténetbe és tudományszervezésbe (szakbibliográfia) - 30 óra előadás; a tudományos tájékoztatás elmélete és módszertana - 90 óra előadás és 90 óra gyakorlat; tájékoztatási technika (beleértve a gépi forditást is) - 45 óra előadás és 30 óra gyakorlat; referenszmunka - 15 óra előadás; idegen nyelv (vagylagosan: német, francia, angol) - 225 óra előadás és gyakorlat.

A szófiai egyetemen - s ez a második bolgár forma - 20 hónapos kiegészitő képzést is szerveztek a másféle alapképzettséggel rendelkező szakemberek számára. Ez a 765 órából (ebből 255 óra a gyakorlat) álló kurzus a következő témaköröket öleli fel: az informatika, a bibliográfia és a könyvtártudomány alapjai, dokumentális források analitikus-szintetizáló feltárása, információs rendszerek, a tájékoztatási folyamatok gépesitése és automatizálása, matematikai nyelvészet, a kibernetika alapjai, "tudománytan", a fejlett szocialista társadalom szociális-közgazdasági problémái.

A két tanterv közül a második az ujabb. Felületes összevetésükből is kiderül, hogy a korábban (óvatosan) "könyvtáros- és tájékoztatóképzés"-ként megteremtett alapképzési egység napjainkban már igazi egységgé, azaz "tájékoztató-könyvtárosképzés"-sé fejlődött.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Ezt a lehetőséget realizálja az az egyszakos egyetemi tanterv is, amelyet a lengyelek - matematikai irányultságu képzés cimen - dolgoztak ki. (Ezen kivül egy un. társadalomtudományi irányu képzést is meg akarnak valósitani.) Ez a tanterv az alábbiakat tartalmazza: 1. tantárgycsoport: a marxizmus-leninizmus filozófiájának és szociológiájának alapjai - 120 óra; a filozófia és a szociológia egyes kérdései - 60 óra; politikai gazdaságtan - 60 óra; a politikai tudományok alapjai - 90 óra; társadalompedagógia - 60 óra; idegen nyelvek - 360 óra. 2. tantárgycsoport: logika - 60 óra; a matematika válogatott kérdései - 120 óra; a statisztika válogatott kérdései - 30 óra; a "tudománytan" válogatott kérdései - 30 óra; az irányitás- és igazgatástudomány alapjai - 60 óra; müvelődéstörténet - 180 óra; napjaink kulturális kérdései - 120 óra. 3. tantárgycsoport: a könyvtártudomány és informatika alapjai - 180 óra; a könyv és a tudományos információ szociológiai problémái - 30 óra; információforrások - 180 óra; dokumentum- és információgyüjtemények - 150 óra; a könyvtártudomány és az informatika uj trendjei - 15 óra.

Az összesen 2910 órás tantervből 1200 óra jut a gyakorlati foglalkozásokra.

A három többé-kevésbé részletesen bemutatott tanterv kapcsán még két további "tantervfejlődési jellegzetességre" kell felhivnunk a figyelmet. Az egyik az, hogy a mindinkább integrálttá váló tájékoztató-könyvtárosképzésen belül egyre nagyobb szerepet kap a "határ- vagy alaptudományok" oktatása, a másik, hogy igen előkelő helyre került az idegen nyelvi képzés. Mindkettő olyan, amely a szimpóziumon szóba került többi tantervkorszerüsitésre is jellemző. Különösen részletesen elemzi a korszerüsitésnek ezeket az irányait az NDK dokumentuma, amely egyébként az NDK-ban meghonosult képzési formákat (6 hónapos tanfolyami képzés a Technika házának szervezésében, technikumi könyvtáros és informátorképzés, 2 éves ráfejelő kurzus az ilmenau-i Müszaki Főiskolán és a berlini Humboldt Egyetemen) mutatja be.

Csehszlovákia - a képzési és továbbképzési szükségleteket több szempontból felmérve - sajátos iskolán kivüli képzési-továbbképzési koncepciót "terjesztett" a szimpózium elé. Ebben a következő formák szerepelnek: ráfejelő képzés a másutt diplomázottak számára; ráfejelő (középfoku) képzés az érettségizettek számára; intézményi alapgyakorlat a kezdő szakképzetlenek számára; szakositó továbbképzés; a vezetői továbbképzés; ciklikus továbbképzés beosztottak számára; esetenkénti szemináriumok aktuális témákról.

Az egységesitési törekvések központi mühelye az NTMIK, amelyben a tagországok képviselői vállvetve munkálkodnak az ezzel kapcsolatos kérdések megoldásán. Az e tekintetben való előrehaladásnak két utja-módja van:

- különféle dokumentumok - irányelvek, rendtartások - elfogadása a tájékoztatók képzésével és továbbképzésével kapcsolatosan,
- konkrét továbbképző vállalkozások szervezése a tájékoztatók moszkvai továbbképző központjában.

Az eddig elfogadott és tervezett dokumentumok mindenekelőtt a tagországok vezető és oktató kádereinek továbbképzési rendjét és módjait (tanfolyamokon való részvétel, szemináriumok, szimpóziumok, intézményi gyakorlat, aspirantura) szabályozzák. Tervezés alatt áll a tájékoztatóképzés és továbbképzés nemzetközi tájékoztatási rendszerének kifejlesztése, amelynek központja Lengyelországban lesz.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A tájékoztatók moszkvai továbbképző központja egyébként hatalmas fejlesztésnek néz elébe. 1979/80-ban már 6500 tájékoztató továbbképzéséről fog gondoskodni. Ez nem utolsó sorban azáltal válik lehetővé, hogy az intézetnek számos filiáléja és konzultációs pontja létesül Szovjetunió-szerte (Leningrád, Kiev, Novoszibirszk, illetve Jereván, Alma-Ata, Vladivosztok). Az 1980-ig szóló fejlesztési terv ezen kivül egy sor képzésmódszertani, tantervfejlesztési és jegyzetkiadási feladatot tartalmaz. Ezáltal nemcsak a Szovjetunióban fog korszerüsödni a tájékoztatók képzése és továbbképzése, hanem - a példaadás révén - az NTMIR többi tagországában is.

A tájékoztató munkakör új szakmai profilja a számítógépes szolgáltatásokat nyújtó információs központokban

EGYHÁZY Tiborné - KOVÁTS Zoltán

Az informatika elméletének és gyakorlatának oktatói számára rendezett nemzetközi szimpoziumon (Moszkva, 1975. dec. 9-12.) elhangzott előadás.

Magyarországon elsőként a Veszprémi Vegyipari Egyetem Központi Könyvtára jutott a számítógépes szolgáltatásokat nyujtó információs központok sorába a kémia területén szervezett, a Chemical Abstracts Condensates adattárra alapitott számítógépes SDI szolgáltatás megszervezésével. A számítógépes szelektiv információterjesztésre alapitott szakirodalmi szolgáltatások a hagyományos módon szervezett egyetemi könyvtár tevékenységére épülnek.

A gépesitett információszolgáltatást 1971-ben vezettük be. Előtte a könyvtár munkastilusában már megkezdődött az az átalakulás, amelyet a régi hagyományosan passziv gyüjtés és rendelkezésre bocsátás helyett a felhasználók igényeinek fokozottabb figyelembevételével és körültekintőbb, aktivabb kielégitésével jellemezhetünk leginkább. Ezzel a megállapitással szeretnénk kihangsulyozni azt a körülményt, hogy véleményünk szerint hatékony tájékozattási tevékenységet csak megfelelő dokumentumgyüjteményre, vagyis klasszikus értelemben vett könyvtári állományra alapitva lehet végezni.

Az információs központ és a régi értelemben vett könyvtár között tehát elsősorban a könyvtár dolgozóinak, a könyvtárosoknak a munkastilusa jelenti a különbséget. A Veszprémi Egyetemi Könyvtár dolgozói olyan kollektivát alkotnak, akik vállalták az olvasók: egyetemi oktatók és hallgatók, a kutatásban és müszaki fejlesztésben dolgozó vegyészek és mérnökök szakirodalmi igényeinek kielégitését olymódon, ahogy az a szakemberek munkáját legeredményesebben elősegiti, ahogy az számukra leginkább biztosit idő- és munkamegtakaritást.

Az olvasók különféle csoportjaival fenntartott állandó szoros kapcsolat alapján az egyetemi könyvtár olvasóinak információs igényei az alábbiakkal jellemezhetők:

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

- A megfelelő információk kiválasztása céljából biztositsa a könyvtár a szakma teljes világirodalmának áttekintését lehetővé tevő szelektiv információterjesztő eszközök használatát.

- Biztositsa a könyvtár az előbbi eszközök segitségével összeállitott bibliográfia valamennyi tételének rendelkezésre bocsátását, tekintet nélkül arra, hogy abból mi található a könyvtár saját állományában és mi az, amit könyvtárközi kölcsönzés utján kell beszerezni. A beszerzett dokumentumokat lehetőleg közvetlenül olvasható másolatok formájában bocsássa a könyvtár az olvasók rendelkezésére.

- Amennyiben a rendelkezésre bocsátott dokumentum szövege az olvasó számára ismeretlen nyelven iródott, biztositsa a könyvtár az idegen nyelvü szövegnek az állam nyelvére történő lefordítását is.

- A teljes világirodalom áttekintése alapján kiválasztott dokumentumok maradéktalan és az olvasó számára érthető nyelven történő rendelkezésre bocsátása ne tartson megengedhetetlenül hosszu ideig, ami a könyvtár saját állományának rendelkezésre bocsátása esetén csupán percekben, mig a könyvtárközi kölcsönzés utján beszerzendő dokumentumok esetében legfeljebb hetekben kifejezhető nagyságrendü lehet.

A VVEKK a fenti követelményeket megközelitő szintü szolgáltatásait a kémia és kémiai technológia területén nem csupán saját dolgozói és hallgatói számára biztositja, hanem a Veszprémben és Veszprém környékén müködő kémiai profilu kutató intézmények és ipari üzemek müszaki fejlesztési laboratóriumában dolgozó mérnökök számára is. Az elmult években ez a regionális tevékenység országos szintü szolgáltatássá fejlődött, amire a tudományos szakkönyvtárak együttmüködését szabályozó miniszteri rendelet is kötelezi a könyvtárat. A vonatkozó 1968-ban kelt 131. sz. Müvelődésügyi miniszteri rendelet a Veszprémi Vegyipari Egyetem Központi Könyvtárát bizza meg a Magyar Népköztársaság területén müködő kémiai profilu szakkönyvtárak tevékenységének összehangolásával, továbbá a kevésbé fejlett szakkönyvtárak saját erőből nem teljesithető információs igényeinek kielégitéséhez való segitség nyujtásával.

A tájékoztató munkakör ellátására ilyen körülmények között csak a szakterületen felsőfoku végzettséggel, vegyész vagy vegyészmérnök diplomával rendelkező személy alkalmas. Feladata a számitógépes szelektiv információterjesztő módszerek bevezetése előtt a következőkben volt összefoglalható:

- A primér és szekunder források ismerete és tájékoztatás nyujtása a referensz müvek, referáló folyóiratok és táblázatos müvek használatához. Annak ellenére, hogy a felsorolt feltáró eszközök használatára vonatkozó utasitás mindegyik müben megtalálható, sőt használatukat különféle utmutatók részletesen ismertetik, a helyszinen történő személyes tájékoztatást és bemutatást ezek többnyire nem képesek helyettesiteni.

- Az eszközök használatának általános ismertetésén kivül igen sok esetben kérik az olvasók a könyvtár vegyész tájékoztatójának segitségét konkrét feladataik megoldásához: egy-egy faktográfiai adat megkereséséhez vagy egy ujonnan inditandó téma retrospektiv irodalmának összeállitása esetén a retrospektiv irodalomkeresés stratégiájának kialakitásához.

Már a gépesitett szakirodalomfigyelő szolgálat bevezetése előtt is részt vett a VVE könyvtárának vegyész tájékoztatója az egyetem hallgatói számára miniszteri rendelettel előirt szakirodalmi ismeretek oktatásában. Az oktatás elméleti részéhez csatlakozó gyakorlat lényegében az előbbiekben ismertetett

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

feltáró eszközök használatának gyakorlati bemutatását, az orosz, angol, illetve német nyelvü referáló lapok indexeinek valamint a különböző táblázatos és referensz müvek használatának bemutatását jelentette.

A tájékoztató könyvtáros előbbiekben vázolt elvi illetve gyakorlati segitségnyujtása nem jelenti azt, hogy az egyetemi könyvtár magára vállalná a bibliográfiák összeállitásának teljes feladatát és az azok helyességéért viselendő felelősséget. Nem vállalja ezt a könyvtár abból a meggondolásból, hogy a legmagasabb szintü kémiai végzettséggel rendelkező könyvtáros sem képes az egyetem széles profiljában folyó kutatások valamennyi részterületén, a megkivánt tudományos szinvonalon megismerni a témát, számon tartani a laboratóriumi munkában aktuálisan felmerült szempontokat annak érdekében, hogy a kutatást hatásosan támogató, megfelelő szintü és összetételü bibliográfiát legyen képes összeállitani. Könnyebben megtanulja a vegyész, a téma müvelője az irodalomkereséshez szükséges alapvető informatikai, könyvtári ismereteket, mint a könyvtáros a tájékoztatásért hozzá forduló kutatók szakmai ismereteit, az érdemi tudományos tájékoztatáshoz szükséges szinvonalon. Helyesebb tehát, ha a kutató személyesen végzi a bibliográfia összeállitását, tanulmányozza a kivánt irodalom kiválogatását és maga viseli érte a felelősséget.

A könyvtár álláspontján nem változtat a Számitógépes Kémiai Szakirodalomfigyelő Szolgálat bevezetése sem. Igaz, hogy a felhasználók hetenként kész bibliográfiát kapnak a Számitógépes Kémiai Szakirodalomfigyelő Szolgálattól, de ez olyan mértékben lesz felhasználható, amilyen mértékben a felhasználó fáradságot vett magának a téma pontos megfogalmazására, illetve folyamatos javitására. A könyvtár tájékoztató szakembere a profil megfogalmazásához csupán technikai segitséget nyujt, a kapott bibliográfia használatáért a felelősséget ezzel nem vállalja magára.

A bibliográfiai adatok használhatóságának elbirálása is az olvasó feladata és a könyvtár még szakképzett vegyész munkatársa utján sem szól bele, hogy mit kiván az olvasó a kapott bibliográfia alapján teljes terjedelmében megismerni, mi az, amit belőle helyesnek, relevánsnak elfogad. A bibliográfiai adat relevanciájának elbirálása mindenképpen tartalmaz szubjektiv elemeket, de ha ez a szubjektivitás nem küszöbölhető ki, akkor az legyen a felhasználó szubjektiv véleménye és nem a szolgáltatást nyujtó könyvtár munkatársáé.

Lássuk ezután, hogy a Számitógépes Kémiai Szakirodalomfigyelő Szolgálat bevezetése következtében mennyiben módosul a könyvtár tájékoztató munkakört betöltő vegyész munkatársának tevékenysége.

- Segitséget nyujt a számitógépes SDI szolgáltatás igénybe vevője számára kutatási témájának a számitógép, a keresőprogram és az adattár szerkezetéhez igazodó keresőprofilja megszerkesztéséhez. Ez többnyire közvetlen megbeszélés, személyes konzultáció utján történik.

- A keresőprofil megszerkesztése után kapott kisérleti bibliográfiák értékeléséhez is segitséget kell nyujtania a felhasználóknak olymódon, hogy egyrészt segit a bibliográfia egyes tételeinek relevancia szempontjából történő megitélésében, másrészt összehasonlitja a gépi bibliográfiát a hagyományos, manuális uton készült bibliográfiával, annak eldöntése céljából, hogy nem maradt-e ki valami a gépi uton készült irodalomjegyzékből.

- A hiányzó, illetve irreleváns irodalmi adatok ismeretében módositja az eredeti search profile-t a felhasználó kivánságának és utmutatásának megfelelően. A search-profiloknak a felhasználó értékelése, birálata alapján

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

történő módositása folyamatos elfoglaltságot jelent a tájékoztató munkatárs számára és a kereső profiloknak bizonyos fajta karbantartásában nyilvánul meg.

- A számitógépes szolgáltatás adminisztrációja és fejlesztése bizonyos adatok gyüjtését és nyilvántartását is megköveteli. A Chemical Abstracts-tel kötött szerződés előirja találatonként, utólagos elszámolás alapján 1 $cent kiadói jogdij befizetését. Ennek következtében hitelesitett füzetben vezetnünk kell a hetenként elért találatok számát. A számitógép gépóradijának kiegyenlitése céljából továbbá vezetnünk kell a kérdések megfogalmazásához felhasznált fogalmak számát ugyancsak hetenkénti bontásban. Mindezeket az adatokat a felhasználóknak kiküldendő számlák összeállitásában is felhasználjuk. A szolgáltatás továbbfejlesztését segitik a relevanciára vonatkozó adatok, amelyeknek összegyüjtése ugyancsak a tájékoztatást végző könyvtáros feladata.

- Végül - bár bizonyos fokig adminisztrativ - de a szolgáltatás folyamatossága szempontjából rendkivül fontos szervezői tevékenységet jelent a szolgáltatás folyamatosságának biztositása. Ez magában foglalja a heti szalagok nyomon követését, a Vámhivatalhoz való beérkezéstől kezdve, a leltári nyilvántartásba vételen keresztül, a konvertálásra és a számitógépes központhoz való továbbitáson át, a bibliográfiák visszaérkezéséig és azoknak a felhasználókhoz való továbbitásáig. Mindez igen sok ember közremüködését jelenti és minden egyes állomás egy ujabb lehetséges hibaforrást rejt, amelynek folyamatos kiküszöbölése ugyancsak a szolgáltatás szervezőjének, jelen esetben a létesitett szolgáltatást szervező könyvtár tájékoztató munkatársának a feladata.

Mindezek a feladatok sem szóban, sem irásban nem részletezhetők annyira, hogy annak alapján bárki zökkenőmentesen, azonnal hasonló számitógépes információszolgáltatást tudjon szervezni és üzemeltetni.

Ezt a tényt ismerte fel a NOVEX Vállalat, amely szellemi termékek: szabadalmak és know-how-k forgalmazására alakult. A NOVEX vállalat a VVEKK számitógépes szolgáltatását és a szolgáltatás szervezésével kapcsolatos ismereteket, valamint a számitógép keresőprogramját know-how-ként hirdette meg. Az elmult év során sikeres üzletkötést is bonyolitott le ezzel kapcsolatban. A NOVEX-szel kötött szerződés alapján a know-how-t vásárló könyvtár néhány hónap alatt üzembe tudta helyezni és meg tudta inditani - ugyancsak a kémiai szakterületen létesitett - saját számitógépes SDI szolgáltatását. A NOVEX utján beszerzett keresőprogram és szervezési ismeretek segitségével a számitógépes SDI szolgáltatás megszervezéséhez és folyamatos müködtetéséhez általában szükséges 2-3 év kb. ugyanennyi hónapra rövidült.

A számitógépes információszolgáltatásokat alkalmazó könyvtár tájékoztató munkakörének megismerése után lássuk, hogy mivel kellett a tájékoztató feladatkört ellátó szakkönyvtárosnak hagyományos könyvtáros illetve vegyész szakismereteit kiegésziteni ahhoz, hogy megfeleljen a gépesités következtében megváltozott követelményeknek.

- Meg kellett ismerkednie a gépi adatfeldolgozás alkalmazásával és szervezésének gyakorlati problémájával, ami bizonyos gépesitési-automatizálási, illetve rendszerszervezési alapismeretek elsajátitását jelenti.

- A profilok megszerkesztéséhez szüksége volt a matematikai logika és programszerkesztés alapelveinek és főbb vonásainak megismerésére.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

- Harmadszor: elkerülhetetlenül szüksége volt az alkalmazott adattár, a Chemical Abstracts Condensates szerkezetének részletekbe menő megismerésére és az abban végrehajtott változások folyamatos nyomonkövetésére.

- Negyedszer: a profilszerkesztés munkájához szüksége van különböző segédletek ismeretére, amelyeket az adattár szerkesztősége bocsát a felhasználó információs központok rendelkezésére, mint például az un. User's Gide, a szógyakoriság jegyzékek és szinonima szótárak. A User's Gide a matematikai logika szabályainak alkalmazását mutatja be a profilszerkesztés feladatában. A szógyakoriságjegyzék arra ad felvilágositást, hogy az adattárban tárolt szövegben előforduló egyes kifejezések milyen gyakorisággal fordulnak elő, tehát alkalmazásuk az információkeresés eredménye szempontjából milyen hatásfokkal várható.

- Ugyancsak fontos megismernie a hazai és külföldi tájékoztató intézmények szolgáltatásait és tevékenységét a hazai számitógépes szolgáltatás kiegészitése és továbbfejlesztése céljából. Hasznos tudnia például, hogy milyen külföldi intézményekben rendelhető gépesitett retrospektiv irodalomkeresés, vagy milyen szakterületen müködnek on-line terminálok bekapcsolását vállaló adatbankok, stb. Ugyancsak a fejlesztés szempontjából fontos a kereskedelmi forgalomba kerülő gépi adattárak fizikai jellemzőinek és előfizetési dijának ismerete. Ezeket az adatokat közvetlenül és legilletékesebben a különböző adattárakat gyártó cégek prospektusaiból és hirdetéseiből ismerheti meg, de kaphatók könyvkereskedelmi forgalomban erre vonatkozó adatokat tartalmazó gyüjteményes munkák is.

- Végül a gépesitett tájékoztató szolgáltatásban dolgozó munkatársnak bizonyos közgazdasági alapismeretekkel is kell rendelkeznie a számitógépes szolgáltatás költségtényezőjének és hatásfokának elbirálása céljából.

A vázolt kiegészitő ismeretek megszerzése céljából a VVEKK vegyész diplomával rendelkező tájékoztató munkatársa néhány évvel ezelőtt 2,5 éves számitógépes adatfeldolgozó tanfolyamot végzett és jelenleg rendszerszervező szakmérnöki tanfolyamon vesz részt a munkájához szükséges ismeretek továbbfejlesztése céljából. Az adattár szerkezetére a külföldi információs központok tevékenységére és a számitógépes szolgáltatás gazdasági jellemzőire vonatkozó ismeretek megszerzése céljából a könyvtárba beérkező prospektusok és hirdetések adataira van utalva. Ezek felhasználása és a belőlük meritett információk beépitése a gépesitett szolgáltatásokat nyujtó információs központok tájékoztató munkatársainak szakmai ismeretanyagába mindeddig csak céltudatos és aktiv önképzés utján volt lehetséges, ezzel foglalkozó szaktanfolyam tudomásunk szerint sem belföldön sem külföldön nincsen. A tájékoztató munkakörnek a gépi információs szolgáltatások bevezetése következtében szükséges bővülése tehát egész sor olyan ismeret pótlását és kiegészitő megszerzését teszi szükségessé, amelyek semmiféle rendszeres oktatás keretében mai napig nem szerezhetők meg, hanem kizárólag a szervező könyvtáron belül, az érintett munkakörben dolgozó munkatársak egyéni ambiciójától és leleményességétől függő mértékben sajátithatók el.

Végezetül azt kivánjuk megjegyezni, hogy a tájékoztató munkakör uj profilja a VVE sajátos körülményei között létrejött változások eredménye, amelyeknek sablon-szerü átvétele semmiképpen sem helyeselhető. Más információs központban való alkalmazásuk csak a leggondosabb kritikával és a helyi körülményekhez való alkalmazásuk után ajánlható.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Tájékoztató szakemberek képzése és továbbképzése

PÁSZTOR Györgyi

A tudományos-technikai forradalom hatására rohamosan megnőtt az információk mennyisége, s ez szükségessé tette olyan jól szervezett információs rendszerek létrehozását, amelyek ténylegesen biztositani tudják az egyes népgazdaságok különböző ágazatainak információval való hatékony ellátását. Az információk mennyiségi növekedése és a rohamos technikai fejlődés az információfeldolgozás területén is érezteti hatását, egy uj "szakma" alakult ki, a tájékoztató szakembereké, akiknek fel kell készülniük a kor követelményeinek megfelelő szinvonalon az információk értékelésére, feldolgozására és terjesztésére. Ahhoz, hogy a fokozódó társadalmi igényeknek eleget tudjunk tenni, elsősorban a tájékoztatásban kell megszervezni a tájékoztatást (információ az információról), biztositani kell a tájékoztató szakemberek uj tipusu képzését és továbbképzését.

Ezt az igényt felismerve hozták létre Moszkvában a hatvanas évek végén a Szovjetunió Minisztertanácsa Tudományos és Müszaki Állami Bizottsága mellett müködő Információs szakemberek továbbképző intézetét, az IPKIR-t (Insztitut povüsenija kvalifikacii informacionnüh rabotnikov), mely lényegében az önállósodott, továbbfejlesztett változata annak a képzési formának, melyet korábban a VINITI (Vszeszojuznüj insztitut naucsno i tehnicseszkoj informacii) nyujtott. Az intézet az SZKP XXIV. kongresszusa irányelveinek szellemében a szovjet és a KGST-tagországok tudományos-müszaki információs rendszerének továbbfejlesztése érdekében az informatika bármely területén müködő szakemberek folyamatos képzését, tájékoztatását biztositja.

A KGST-tagországok sokoldalu együttmüködésének fejlődése magával hozta a tudományos és müszaki információ gyüjtésének, feldolgozásának és szétsugárzásának ésszerü integrációját is. A KGST komplex programja szellemében 1969-ben létrehozták a KGST országok Nemzetközi Tudományos és Müszaki Információs Rendszerét, az NTMIR-t (Mezsdunarodnaja Szisztema Naucsnoj i Tehnicseszkoj Informacii - MSZNTI). Hogy a Rendszerben müködő országok nemzeti ágazati és speciális információs rendszerei között biztositani tudják a szellemi, elméleti, rendszerbeni és módszerbeni kompatibilitást, szükségessé vált a szakemberek egységes elvek és követelmények alapján való képzésének, továbbképzésének biztositása is. Igy kapcsolódtak be az NTMIR-ben érdekelt országok információs szakemberei 1976-ban az IPKIR nyujtotta képzési formába, s ezzel komoly lépést tettek annak érdekében, hogy az integrált információs rendszerek felépitésének és müködésének alapelveit egységesen, a közös cél érdekében alakithassák ki.

Az IPKIR nappali (hét hónapos), esti (6 hónapos) és levelező képzést (12 hónap) folytat. A levelező képzés hatékonyságának fokozása érdekében a Moszkvában müködő intézet mellett a Szovjetunió több városában tervezik konzultációs központok felállitását.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

• A nappali tagozat (melyen én is részt vettem) hallgatóit (külföldről érkező és hazai szakembereket egyaránt) a képzés két hónapjára mentesitik munkájuk végzésétől. Kiválasztásuk a küldő intézmények érdekeinek szem előtt tartásával történik. A képzésben részt vevő szakemberek döntő többsége felsőfoku végzettséggel rendelkezik. A népgazdaság minden területéről érkeznek ide szakemberek, akiknek munkája bármilyen kapcsolatban van a dokumentáció, az információfeldolgozás folyamatával. Mérnökök, közgazdászok, biológusok, orvosok, könyvtárosok gyülnek itt össze a Szovjetunió és a KGST országok minden tájáról.

Az intézet öt témakörben szervez fakultativ oktatást, valamint az NTMIR bekapcsolódásával kiegészitő (hatodik) témaként előirányozza a NTMIR fejlődésének problémáival foglalkozó tantárgy felvételét a tantervbe.

Az intézet jelenleg az alábbi témakörökben biztosit képzést:

1. Az informatika alapjai és a tudományos-müszaki információs tevékenység szervezése;
2. Az információs fondok (állományok) felhasználásának és kialakitásának alapjai;
3. A tudományos és müszaki információs rendszerek létrehozásának alapjai és a munkafolyamatok gépesitése és automatizálása;
4. A tudományos és müszaki információs források analitikus-szintetikus feldolgozása;
5. A tudományos és müszaki propaganda és ipari reklámozás alapjai valamint a tudományos munkaszervezés.

Ahogy a felsorolásból is kitünik, a témakörök összeállitásával megkisérelték átfogni az informatika egész területét, szem előtt tartva annak fejlettségi szinvonalát és az egyes területek feladatait.

Az egyes fakultások tantervében a témakörök megoszlását a következőképpen szervezték: a kiválasztott tantárgy a 320 órából 186-ot foglal el, a fennmaradó óraszámokat a fakultáson belül felállitott fontossági sorrend alapján arányosan osztják el. Az előadások, a gyakorlati foglalkozások, vizsgák és az elkészitendő szakdolgozat nyelve természetesen az orosz.

1976 szeptember-októberében vettem részt az immár külföldiek előtt is nyitva álló tanfolyamon, a KMK javaslata alapján a Kulturális Minisztérium kiküldötteként. Mivel a KMK Tájékoztatási Osztálya aktivan részt vesz az NTMIR-ben folyó munkálatokban, és az Információs Munka Eszközeinek és Berendezéseinek Információs Szolgálatában a bázisszerv feladatait látja el, szükségessé vált a részvétel az ismeretek kibővitése és a gyakorlati elképzelések pontositása céljából.

A tanfolyamon mintegy 200-an vettünk részt, ebből 45-en Lengyelországból, 7-en Bulgáriából, 4-en Csehszlovákiából, 5-en Magyarországról és egy személy az NDK-ból. A magyar hallgatók közül a megjelölt fakultáson csak én tanultam, hárman a Tudományos és müszaki információs rendszerek létrehozásának alapjai és a munkafolyamatok gépesitése szakon, egy szakember pedig az Informatika alapjai és a tudományos-müszaki információ szervezése szakon hallgatott előadásokat.

Fakultásom főtárgya: Az információellátás alapjai és módszerei, kiegészitve az ETO-val. A többi tantárgy a fentebb felsorolt fő témákból tevődött össze. Az előadók nagy gyakorlati tapasztalatokkal rendelkeztek, legtöbbjük nagy információs intézmények (pl. a VINITI) munkatársai. Az előadások

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

szinvonala megfelelt az információ területén elvártaknak. A tanfolyamon megismerkedhettünk a Szovjetunió információs rendszerének felépítésével, működésével. A képzés még nem terjedt ki a KGST országokban működő II. tervezett információs rendszerek, felépítési elveik és működésük ismertetésére. Ugy gondolom, ez sajnálatos tény a külföldi résztvevők számára, elsősorban azoknak, akik valamilyen módon kapcsolatban állnak az NTMIR-ben folyó munkákkal. Ezzel együtt nem tagadható, hogy kellő kritikával és a hazai ismereteket felhasználva sok hasznos tudnivalót vehettünk át a Szovjetunió információs rendszerének tapasztalataiból.

A tantárgyak szervezéséről el kell mondani, hogy - talán az önállósult intézet megfelelő tradicióinak hiányában - az egyes tantárgyak között nagy az átfedés, nem történt még meg kellő mértékben az egyes tantárgyakon belül a fontossági sorrend kialakitása, a megfelelő sulypontozás, és a tantárgyak közötti megnyugtató elhatárolás. Ugy éreztem - és a velem együtt tanuló többi hazai szakember is -, hogy nem eléggé átgondolt még a témák egymásra épitése, s nem tükröződik kellőképpen a témák egymáshoz kapcsolódása. Problémákat okozott (főleg a gyakorlati foglalkozások során) az is, hogy az egyes szakembereket nem ágazatonként válogatták össze egy csoportba, igy az egyes tantárgyak részleteinél (pl. az ETO alkalmazásának gyakorlásánál) egyesek érdektelenné váltak, mivel az őket közelebbről érintő terület megvilágitására (a szakemberek számaránya és az idő viszonylag rövid volta miatt) nem került sor.

Összességében a képzés teljességre törekedett, és valójában jól tükrözte a jelenlegi információs-tájékoztatási tevékenység fejlettségi szintjét, rávilágitott a soron következő feladatok irányára és fontosságára, valamint kiemelte az eltelt időszak alatt felmerült gyakorlati problémákat, az ezekből leszürhető tanulságokat, megvilágitva ezzel a továbblépés lehetőségeit.

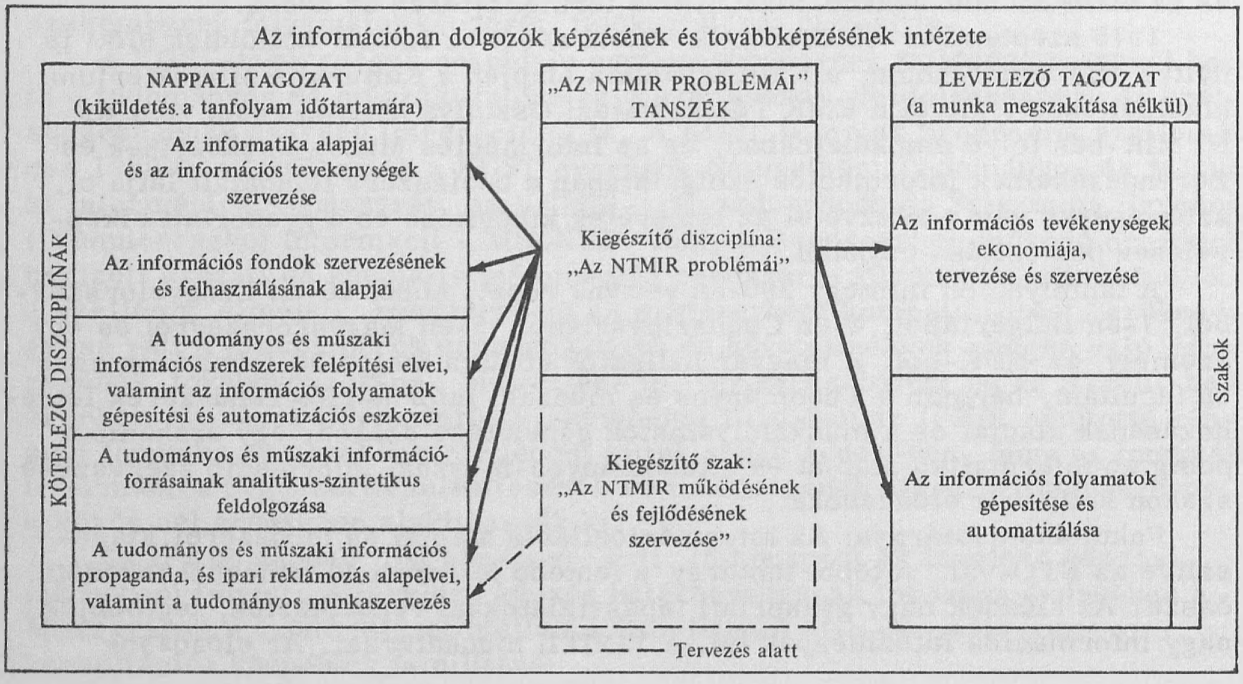

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Könyvtárügyi tájékoztatás az NDK-ban

KÖVENDI Dénes

Aki ezt a témát alaposan meg akarja ismerni, nem nélkülözheti azta kitünő áttekintést, amely a berlini Zentralinstitut für Bibliothekswesen (Központi Könyvtárügyi Intézet, ZIB) müködésének 25 éves fennállása alkalmából a ZIB-ről megjelent, s amelynek egyik fejezete (Bibliothekar, 1975. 3.no. 166-171.p.) az Intézet tájékoztató munkáját irja le. 1976 októberében a ZIB vendégeként a cikkben leirt tényekkel közvetlenül megismerkedhettem, s megyei könyvtárban, járási könyvtárban tett látogatások valamint dokumentumok alapján egyéb tapasztalatokat is szereztem.

A ZIB, mint az alábbiakból kitünik, központi szerepet játszik az országos könyvtárügyi tájékoztatásban, igy a fentiek alapján alkotott kép lényegében ennek az országos munkának az egészét tükrözi, ha nem is egészen arányosan, hanem elsősorban a közmüvelődési könyvtárak szempontjából.

AZ ORSZÁGOS KÖNYVTÁRÜGYI TÁJÉKOZTATÁSI RENDSZER

A ZIB Tájékoztatási Osztálya és Szakkönyvtára (Bereich Information und Fachbibliothek) egyuttal az országos könyvtárügyi tájékoztatási központ (Zentralstelle) funkcióját is ellátja. Az általa összefogott munkában számos szakterületi alközpont (Leitstelle) vesz részt. Az osztályon belül müködik az állami közmüvelődési könyvtárak tájékoztatási alközpontja. A Tudományos Könyvtárak Módszertani Központja (Methodisches Zentrum für wissenschaftliche Bibliotheken) a maga területének tájékoztatási alközpontja is; a lipcsei Deutsche Bücherei keretében müködik a bibliográfiai és bibliografizálási tájékoztatási alközpont, a berlini Deutsche Staatsbibliothek keretében pedig a könyvtárközi kölcsönzés és központi katalógus kérdéseinek tájékoztatási alközpontja stb. Közremüködik az országos rendszer munkájában a berlini Humboldt Egyetem Könyvtár- és Tájékoztatástudományi Intézete, a Szakszervezetek Központi Könyvtára, az Ifjusági Irodalmi Központ stb. A szakterületi alközpontok mellett gyakorlatilag a könyvtárügyi tájékoztatásban is területi alközpontok szerepét játszák a megyei könyvtárak.

Sajnos ez az egész rendszer a tájékoztatásügyi rendszertől teljesen függetlenül, ill. vele párhuzamosan müködik. A korszerüen gondolkozó könyvtárosok az NDK-ban is egységben látják a könyvtári és a tájékoztatási feladatokat - ettől azonban a tájékoztatásügy még teljesen külön szervezet marad. Feje, a Zentralinstitut für Information und Dokumentation (ZIID) nem áll közvetlen kapcsolatban a könyvtárügyi szervekkel. A tájékoztatási eszközök terén ez a különállás tükröződik pl. abban is, hogy a ZIID által kidolgozott informatikai tézauruszban előfordulnak ugyan a szorosabban vett könyvtári terminológia kifejezései is, de erős szelekcióval, határterület jellegüen.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Maga a könyvtárügy is két minisztériumhoz tartozik: a közmüvelődési könyvtárügy (és a ZIB) a kulturálishoz, a tudományos könyvtárügy (és módszertani központja) a felső- és szakoktatásihoz.

Sajátosan mutatkozik meg a széttagoltság a könyvtárügyi referáló lap, az Informationsdienst Bibliothekswesen folyóiratbázisában. A lapot közösen szerkeszti a ZIB és a Deutsche Bücherei egy-egy munkatársa, a két könyvtárügyi szakkönyvtár állományára támaszkodva (ez a kettőssége, hála a jó szervezésnek és a két szerkesztő személyes együttmüködési készségének, nem jár különösebb hátránnyal): a devizás külföldi könyvtárügyi szakfolyóiratokból viszont a leggazdagabb állománnyal a Deutsche Staatsbibliothek (az ország legnagyobb általános tudományos könyvtára) rendelkezik, amely hivatalosan nem vesz részt ebben a munkában, csak egyénileg müködik benne néhány munkatársa, a csak ott található folyóiratok feldolgozásával.

A ZIB TÁJÉKOZTATÓ MUNKÁJÁNAK FORMÁI ÉS ESZKÖZEI

A tájékoztató munka alapja a ZIB szakkönyvtára. Állománya 30 000 egység fölött van, évi gyarapodása kb. 2500 egység. A hazai szakirodalom teljes gyüjtése mellett külföldről elsősorban a közmüvelődési könyvtárakra vonatkozó irodalmat szerzi be (kivált a szocialista országokból), de a tudományos könyvtárakra vonatkozó publikációk közül is gyüjti azokat, amelyek fontosak általában a könyvtári munka fejlődése szempontjából (gépesités, elektronikus adatfeldolgozás stb.). Teljességgel gyüjti az ország valamennyi könyvtárának kiadványait.

A legfontosabb tájékoztató kiadvány az Informationsdienst Bibliothekswesen, amely - mint emlitettük - félig a ZIB orgánuma. A kéthavonként megjelenő referáló lap 25 ország 150 folyóiratából (ill. évkönyvekből, gyüjteményes munkákból) választja ki azt az évente mintegy 1200 közleményt, amelynek tartalmát rövid, indikativ referátumokkal feltárja; amellett teljes kurrens bibliográfiáját adja az NDK könyvtárügyi szakirodalmának, beleértve a forditásokat is. A tudományos és szakkönyvtárakra vonatkozó irodalmat éppugy feldolgozza, mint a közmüvelődési könyvtári tárgyu közleményeket; feltárja amellett az informatikai szakirodalomnak a könyvtári munkával közvetlenül érintkező területeit is. Külföldi szakemberek, ill. intézmények is részt vesznek a lap munkájában; a cseh és a bolgár nemzeti könyvtár után épp a közelmultban vállalta el a KMK is, hogy a hazai könyvtári szakirodalom javáról német nyelvü referátumokat küld a szerkesztőségnek, megkönnyitve a szelekciót és a feldolgozást egyaránt.

Szükebb körnek (megyei könyvtáraknak, módszertani intézményeknek) szólnak a Kurzinformationen über das Bibliothekswesen des Auslands közleményei. Évente 20-30 szám jelenik meg, bennük egy-két olyan cikk tömöritése, amely általános áttekintést, statisztikai adatokat stb. nyujt; a magyar szakirodalomból pl. a "Településeink könyvtári ellátása 1975" és "Az iskolai könyvtárak legujabb statisztikai adatai 1974/75" (a Könyv és Nevelés közleménye) alapján készült tömörités alkotta az egyik szám anyagát. Évente kiadják a Tudományos Könyvtárak Módszertani Központjával közösen az NDK könyvtárügyének fejlődését bemutató összefoglalást: Die Entwicklung des

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Bibliothekswesens in der DDR im Jahre... Ezt a kiadványt a Berichte und Informationen zum Bibliothekswesen c. sorozatban jelentetik meg. Emellett a szükséglet szerint végzi a ZIB a vezetés tájékoztatását, rövid információkat vagy hosszabb beszámolókat szerkesztve a Kulturális Minisztérium és egyéb vezető szervek számára a könyvtárügy időszerü kérdéseiről.

A Mitteilungen und Materialien cimü, kéthavonta 1750 példányban megjelenő folyóirat elsősorban a tapasztalatcsere eszköze. A megyei könyvtárak az NDK-ban nem adnak ki saját szakmai folyóiratot, irodalmi ambiciókról tanuskodó szines beszámolókkal tarkitva, legfeljebb szükszavu értesitőket - ezzel szemben a községekből a járási könyvtárba, onnan a megyeibe, onnan pedig a ZIB-be rendszeresen érkeznek a részletes, konkrét információk minden helyi könyvtári kezdeményezésről, közérdeklődésre számot tartó tevékenységi formáról, eredményről. A közmüvelődési könyvtárügyi tájékoztatási alközpontba (Leitstelle) beérkezik a könyvtáraknak lényegében minden, a napi adminisztráció szintje fölötti irásos dokumentuma: munkatervek, beszámolók, elemzések stb. (Az információknak a központba való áramlását nyilván megkönnyiti, hogy mindegyik megyei könyvtárat patronálja a ZIB egy-egy munkatársa.) Az Alközpont munkatársai elemzik és rendszerezik ezt az anyagot, amelynek java - megfelelő szerkesztési munka után - a Mitteilungen und Matarialien-be kerül. (A különösen érdekes kezdeményezésekre külön is felhivják a ZIB illetékes osztályának s esetleg a minisztériumnak a figyelmét is.) Természetesen ez a lap is tartalmaz "lefelé" irányuló információkat: ismerteti az uj jogszabályokat, irányelveket, a ZIB tevékenységét stb.

Essék szó arról is, ami az NDK-ban még hiányzik: a könyvtárügyi tézauruszról. 1970-ben már elkezdődtek a munkálatai a Humboldt Egyetem Könyvtár- és Tájékoztatástudományi Tanszékén; a hallgatók egy csoportja, szemináriumi munka keretében, két oktató irányitásával, 6000 szakkifejezést gyüjtött össze a szakirodalomból; 1972-ben azonban, a nappali tagozat szüneteltetése miatt, megszakadt a munka, s mindeddig nem találtak lehetőséget a folytatására. Közben ezen a hatalmas anyagon kivül egy másik jelentős terminológiai jegyzék is készült: a Lexikon des Bibliothekswesens uj kiadásában megtaláljuk egyrészt a cimszavak betürendes felsorolását 4 idegen nyelven megadott forditásukkal együtt, másrészt a cimszavak szakrendi mutatóját. Ez is jelentős lépés a tézaurusz kidolgozása felé, amelyet a ZIB szükségesnek tart, de a legközelebbi években még nem tud munkatervébe illeszteni.

KÖNYVTÁRÜGYI TÁJÉKOZTATÁS A MEGYÉKBEN; A POTSDAMI PÉLDA

A megyei könyvtárak nemcsak a központi tájékoztató szolgáltatásokat közvetitik a területre (és a községekből, járásokból érkező információkat továbbitják a ZIB-be), hanem önálló könyvtárügyi tájékoztató munkát is végeznek, saját szakkönyvtáruk alapján.

Konkrét példaként a Potsdam Megyei Általános Tudományos Könyvtár tevékenységét vázolhatjuk fel. Semmiképp sem átlagos megyei könyvtár ez, inkább mintának tekinthető. Munkája annál tanulságosabb, mivel ezt tartják az NDK-ban a fejlődés utjának, ezt tudták - kedvező anyagi és személyi feltételek között - gyakorlatilag is megvalósitani.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Könyvtárügyi szakkönyvtára lehetőleg teljességgel gyüjti az NDK-ban megjelenő, szorosabb értelemben vett könyvtárügyi szakirodalmat; ugyanezt szelektálva külföldről is, elsősorban a német nyelvü anyagot és a szocialista országok kiadványait. A szükség szerinti mértékben szerzi be az NDK tájékoztatástudományi, valamint szükebb értelemben vett bibliológiai szakirodalmát.

1975-ben 28 folyóirat járt a szakkönyvtárba - az NDK-kiadványok mellett 5 szovjet, 4 nyugatnémet (ill. nyugat-berlini), 2 nemzetközi (IFLA-, ill. UNESCO-) kiadvány, valamint 1 lengyel, 1 angol és 2 amerikai periodikum. A könyvek, brosurák, továbbképzési kiadványok száma 1500 fölött van. A szakkönyvtár 3-4 havonként gyarapodási jegyzéket ad ki (ugyanilyen jegyzékek jelennek meg egyéb szakterületek szerint is a Megyei Könyvtár uj szerzeményeiről). 1976 elején pl. egy negyedév alatt 34 uj könyvet, brosurát szereztek be, ebből (a 18 eredeti NDK-kiadvány mellett) 10 nyugatnémet, 1 svájci, 2 szovjet (az egyik német forditásban), 1 belga és 1 amerikai munkát, valamint egy több nyelvü könyvtár- és tájékoztatástudományi szótárat. (Egy másik jegyzéknek mind a 32 tétele német nyelvü, ebből kettő szovjet közlemény sokszorositott forditása, egy pedig nyugatnémet kiadvány.)

A potsdami könyvtárügyi szakkönyvtárat archivum egészíti ki. Itt gyüjtik a megye minden könyvtárának mindenféle kiadványát és a róluk megjelent cikkeket, a könyvtárak évi és távlati terveit, a statisztikákat, a megyei könyvtár által kiadott módszertani és továbbképzési anyagot, a könyvtárak alaprajzát, a könyvtárfotókat stb.

A ZIB félévenként tapasztalatcserére hivja össze a könyvtárügyi szakkönyvtárak (különgyüjtemények) vezetőit. Erre a funkcióra egyébként ritkán állitanak be egy teljes munkaerőt; a legtöbb helyen továbbképzési vagy kapcsolatszervezési stb. feladatokat is ellát a szakkönyvtár vezetője.

A ZIB-hez hasonlóan a megyei könyvtárak is nagy gondot forditanak arra, hogy tájékoztassák a politikai vezetést - elsősorban a megyei tanácsot - a megye könyvtárügyének eredményeiről és szükségleteiről.

A KÖNYVTÁRÜGYI TÁJÉKOZTATÁS ÉS A TOVÁBBKÉPZÉS

A példát ismét a Potsdam megyei könyvtárból vesszük, a könyvtárnak egy továbbképzési foglalkozáshoz kiadott módszertani segédanyagából. A foglalkozás tárgya: a könyvtárügyi szaktájékoztatás jelentősége és feladatai a járás könyvtári hálózatában.

A mintegy fél nyomtatott ivnyi vezérfonal szerint a járásonként tartott foglalkozások eredményeként el kell érni, hogy a főhivatásu könyvtárvezetők állandóan figyelemmel kisérjék a szakirodalmat, folyamatosan gyarapitsák és rendszeresen használják saját könyvtárügyi kézikönyvtárukat, s vegyék igénybe a járási, ill. a megyei szakkönyvtár információforrásait is.

A járási könyvtárak kézikönyvtárában feltétlenül legyenek meg az NDK legfontosabb könyvtári folyóiratai (Bibliothekar, Zentralblatt, Informationsdienst Bibliothekswesen, Mitteilungen und Materialien), bizonyos alapvető kézikönyvek (mint a Lexikon des Bibliothekswesens) s mindazok a kiadványok, amelyeket a gyarapitási tanácsadó "kézikönyvtári" jelzéssel közöl. A járási

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

könyvtár hivja fel valamennyi főhivatásu munkatársa figyelmét a szakirodalom ujdonságaira, ajánljon nekik irodalmat az önképzéshez.

Részletesen ismerteti végül a vezérfonal a megyei könyvtár könyvtárügyi szakkönyvtárának szolgáltatásait.

Igy épül be a könyvtárügyi szakirodalom és tájékoztató munka továbbképzésbe, az önképzésbe.

Könyvtárstatisztikai viták és fejlemények az NSZK-ban

FOGARASSY Miklós

A szerző a Buch und Bibliothek 1975. évi 5. számában megjelent cikkek (Helmut RÖSNER: Die Arbeitstelle für das Bibliothekswesen und die Bibliothekstatistik, 421-429.p.; Hansjörg SÜBERKRÜB: Geschichte der Schnellstatistik. 429-433.p.; Heinz EMUNDS: Vorschläge zur Zukunft der Schnellstatistik, 433-439.p.; Peter K. LIEBENOW: Die Deutsche Bibliothekstatistik. 440-443.p.; Bertold PICARD: "DIN/1435" (Der Normenentwurf zur Deutschen Bibliothekstatistik, 444-449.p.) alapján készitett szemlét.

A Buch und Bibliothek 1975. 5. száma egy csokorra való cikket szentelt a könyvtárstatisztika időszerü kérdéseinek. A közleményekben megnyilatkozó szemlélet, a könyvtári statisztika rendszerével, elveivel és információs eszközeivel kapcsolatos - sokszor egymással is vitázó - álláspontok bemutatása azért is időszerü, mert a kérdések egy jelentős része a magyar könyvtárstatisztikában is felmerül.

Az NSZK-ban 1975-ig - a helyi, "tartományi" jellegü információs forrásokon tul - háromféle statisztikai szolgáltatás állt a szakemberek és a könyvtár fenntartók rendelkezésére.

Az általános közmüvelődési könyvtárak gyorsstatisztikája általánosan használt nevén: "gyorsstatisztika" a hazai Települések könyvtári ellátása c. éves tájékoztatóval rokon kiadvány: a közmüvelődési könyvtárak főbb adatait közli a települések nagyságrendjében, a 20 000 feletti lélekszámu helységekre vonatkozóan. Ez a kiadvány, amely még az 1950-es évek végén indult, ujabban ismét a szakmai viták kereszttüzébe került. Reformját és jövőjét azonban az NSZK könyvtárstatisztikájának egyéb fejleményeivel összhangban kivánják megtervezni.

A Könyvtárügyi Központ (Arbeitstelle für des Bibliothekswesen) másik kiadványa a Községi közmüvelődési könyvtárak összstatisztikája illetve az 1973 óta publikált A tudományos könyvtárak üzemi statisztikája c. kiadvány. A két előbbi kiadvány, a "gyorsstatisztika" és a községi könyvtárak "összstatisztikája" egymással összehasonlitható egymásba illő adatanyagot tartalmazott, mig a tudományos könyvtárak teljesitményeit bemutató "üzemi statisztika" sok tekintetben eltérő vágányon haladt.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A nyugatnémet könyvstatisztikai szakemberek cikkeikben egy olyan jellegü, több éves - különböző bizottságokban végzett - munkáról, a viták során egymással szembeálló nézetekről adnak számot, amelynek célja: megteremteni az egységes német könyvtárstatisztikai rendszert. "Az adatok türelmesek és elsősorban semlegesek, önmagukban szemlélve őket, semmit sem jelentenek. Csak akkor nyernek jelentés-értéket, ha meghatározott keretbe állitják, ha összehasonlithatóvá teszik és a mindenkori tárgyi vonatkozásokon belül egységes irányelvek alapján értelmezik őket" - irja Helmut RÖSNER a könyvtári statisztikák funkcióiról és alapelveiről adott áttekintésében. Megfogalmazásában megtalálhatók a német szaklap statisztikai vitájának kulcsfogalmai is: "összehasonlithatóság", "egységes irányelvek", "meghatározott keretek".

EGYSÉGESITENI A KÖNYVTÁRSTATISZTIKÁT

Az NSZK-ban - nem egyedülálló módon - a közmüvelődési és általános nyilvános könyvtárak, illetve a tudományos könyvtárak egymástól sok tekintetben eltérő könyvtárstatisztikai információs rendszere jött létre. Ennek elvi és gyakorlati árnyoldalait régóta felismerték a könyvtári szakemberek. A változtatás érdemi szándéka, az egységes német könyvtárstatisztika létrehozásának terve azonban csak az 1970-es évek elején fogant meg. Fontos tényező volt ebben az, hogy az UNESCO 1970-ben nemzetközi érvényességü ajánlásokat fogadott el a könyvtárstatisztikáról, amelyeket később az IFLA illetve az ISO által is elfogadott, szabvány formájában adaptál. Ezek az ajánlások az alapvető könyvtári fogalmak és a mérési, számolási egységek definicióit tartalmazzák azzal a cellal, hogy az egyes országok statisztikai adatai összehasonlithatókká válhassanak. Ugyanakkor - mint nemzetközi ajánlás - elvárja és javasolja, hogy utasitásának és szellemének megfelelő egyedi, országos könyvtárstatisztikai szabványok jöjjenek létre.

Magának az UNESCO-dokumentumnak a leforditása, nyelvi adaptálasa is csak sok nekifutás és hosszas egyeztető munka után jött létre az NSZK-ban. Ennek alapján készült el, s 1975-ben immár hatodik átdolgozott változatban vitatták azt az NSZK-szabványlapot, amelyik valamennyi könyvtártipus számára egységes definiciók alapján teszi majd lehetővé a statisztikai adatok összegyüjtését.

Ezzel párhuzamosan azonban egy másik feladatot is meg kellett oldani ahhoz, hogy a "teljes" Német (NSZK) Könyvtári Statisztika létrejöhessen: a könyvtárak regisztrálását, összeirását (ami ismét hazai tennivalókhoz, nevezetesen a könyvtári kataszter felállitásának kérdéséhez kapcsolódik).

Az 1970-es évek elején ennek érdekében kidolgoztak egy rövid, a cimadatokon kivül a könyvtártipusra, a fenntartásra, valamint állomány nagyságrendjére utaló adatokat tartalmazó kérdőivet, amelyet minden könyvtárnak megküldtek. Ennek 19 000 adatából szerkesztették és jelentették meg időközben két kiadásban is a Könyvtári Cimjegyzéket. A könyvtárnevek, a helységnevek és egyéb adatok egységesitése tetemes munkát kivánt, a nyereség azonban jelentős: a tájékoztató kiadvány tartalmazza mindazokat az intézményeket, amelyeknek teljesitményi adatait az egységes német könyvtári statisztikának is

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

közölnie kell. (Ennek ellenére az alsófoku és középiskolai könyvtárak cime is, adatanyaga is "kicsuszni" látszik a központi ellenőrzés alól).

Az UNESCO ajánlások alapján létrehozott kérdőiv a szükséges kellő szabadsággal, ugyanakkor nagy körültekintéssel készült. Sorra vették a nemzetközi ajánlásban szereplő definiciókat, s ahol kellett, a hazai könyvtári rendszerhez illő bővitésekkel, illetve módositásokkal éltek, azt azonban mindig tekintetbe véve, hogy az adatok összehasonlithatók legyenek a korábbi hazai mérésekkel, illetve a nemzetközi paraméterekkel (bővités esetén pl. az adatok összevonása, összeadása adja ki az UNESCO számára jelentő adatot). A kérdőivek A/4-es formátumuak, a kérdések csak az egyik oldalon szerepelnek (a tuloldal a magyarázatoké). Az egész statisztikai kérdést nem együtt vizsgálták, hanem alap- és kiegészitő kérdőivekre tagolták. Ez módot ad arra, hogy a könyvtárak a kérdőivek közül azokat, amelyekkel egyáltalán nincs tennivalójuk, kihagyhassák. ad. 4. Ez az alap- és kiegészitő jelentésrendszer lehetővé teszi, hogy az 5000 kötetnél kisebb állománnyal rendelkező közmüvelődési (és egyházi) könyvtáraknak csupán egy (alap) kérdőivvel kell dolgozzanak, ami nem csupán a könyvtárosok, a feldolgozás számára is nyereség.

Peter K. LIEBENOW cikke, amely a könyvtárstatisztika egységes tervét ismerteti, vázlatosan ugyan, de nagy hangsullyal szól arról, hogy az uj rendszerben az adatokat gépi uton, elektronikus adatfeldolgozással dolgozzák fel. Publikált táblázatos formában csak a legfontosabb mutatókat teszik majd közzé (könyvállomány, kurrens folyóiratok száma, beszerzési költségvetés számadatai), ezen kivül regionális statisztikák, a "gyorsstatisztikához" hasonló intézményi adatsoros mutatók "hivhatók le" a tárolt adatbázisról.

Ez a nagyszabásu és eredményeit még csak igérő vállalkozás "mélyreható nyugtalanságot" idézett elő a könyvtárstatisztikai tervezés minden folyamatában. Ez a "folyamat még nem ismeri torkolatának pontos helyét, de az irányt már igen." Az uj szabványlap, s a kipróbálás, előkészités stádiumában lévő Német Könyvtári Statisztika (amelynek adatai ugyancsak a Könyvtári Központba futnak majd be) kétségtelenül hatással lesz majd az eddigi kiadványokra, s különösen a "gyorsstatisztikára". Nem lehet azonban belenyugodni abba a helyzetbe - vallják a cikkek szerzői -, hogy a könyvtártipusok közötti különbségek tulhangsulyozása miatt, kisérletet sem tegyenek az adatgyüjtési elvek egységesitésére. A különbségeket, ahol azok jogosak és szükségesek, nem kell elkenni, de ahol a munka céljai és módszerei rokonok, ennek eredményeit összehasonlitható módon kell kimutatni. A könyvtári statisztikát a könyvtári tervezés alkotórészeként, szakterületeken felül állva kell szemlélni, tárgyalni és gyakorolni - tehát egységes adatfelvételi és kérdezési kritériumok szerint. Azokat a speciális kérdéseket, amelyek a könyvtárak fenntartóit érdekelhetik, külön megválaszolhatóvá kell tenni, de ebben az esetben is a megválaszolhatóság összehasonlithatóságot is kell hogy jelentsen" - irja Helmut RÖSNER.

A "GYORSSTATISZTIKA"

"A Gyorsstatisztika nem kifejezetten könyvtári statisztika, nem tud és egyáltalán nem is akar az lenni. Gyors akar lenni, azaz időben akar megjelenni a költségvetési tárgyalásokhoz... Ez a kiadvány nem több és nem kevesebb, mint az adatok válogatott gyüjteménye, a nagyobb közmüvelődési könyv-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

tárak munkájából és munkája számára... Bármily paradox módon hangzik: szegényessége az ereje." - irja az egyik szerző a jelenlegi formában 1963 óta megjelenő statisztikai adattárról. (A megállapitást azért is idéztük, mert - analóg módon - a hazai gyorsstatisztika, a TEKE szerepét is találóan fogalmazza meg.)

A nyugatnémet "gyorsstatisztika" törzsrésze az önálló könyvtárossal rendelkező közmüvelődési, tudományos és általános könyvtárakról ad adatsorokat (20 000 lakoson felül) ezen kivül a könyvtárosképző intézményekről, a mozgókönyvtárakról, a zenei és kórházi könyvtárakról közöl tájékoztatást, illetve tartományonként külön értékelést és összeállitást is tartalmaz.

Törzsrészének teljes telitettségét 45 rovattal érte el, amelyből hét rovat jut az előző év fő mutatóinak (állomány, forgalom, könyvtárak száma, ingyenesség, teljes könyvtári kiadások, személyi kiadások, gyarapitási költségek, kötészeti költségek), a többit a következő tárgyévre tervezett mutatók foglalják el. A legtöbb rovat a gyorsstatisztikában a személyzeti terv rovatainak jut, amelyből a dolgozók tervezett képzettségi és besorolási szerkezetét lehet áttekinteni.

A könyvtárak önkéntes adatszolgáltatására, illetve a kölcsönös tájékoztatás fontosságának felismerésére alapitott kiadvány körül az évek során nem egyszer lobbantak fel a viták. Néhány rovat az évek során némileg módosult is (az ingyenességre vonatkozó kérdés például egyidőben elmaradt, majd a szakmai közvélemény javaslatára ujra visszakerült). Időközben a megkérdezett s a kiadványba került városok száma is megduplázódott, a kezdeti 260 helyett 1976-ban 492 szerepel a gyorsstatisztikában. Ismételten felmerült az igény, hogy az adatok "értelmezése" is kerüljön bele a kiadványba. A BuB vitája is hangsulyozza azonban, hogy az "adatok és azoknak más adatokhoz való kapcsolatának értékelését - igényeik szerint - maguknak a használóknak kell elvégezni", azoknak tehát, akik az adatok és a "könyvtári valóság" finomabb vonatkozásait ismerik, s megfelelően tudják interpretálni a mutatókat.

Az adatbázis - a 45 rovat - megváltoztatását az (egységes és elektronikus feldolgozás révén gyors kiértékelést nyujtó) uj statisztikai rendszerben is igen megfontoltan kivánják végrehajtani. A "jövőben is mérlegelni kell, hogy milyen magas a közölt adatok információértéke és különösen azt, hogy milyen az aktualitás-értékük."

A változtatások szempontjait - és a korábbi módositások tanulságait - a kiadvány egyik kezdeményezője, Hansjörg SÜBERKRÜB foglalja össze igen világosan: "a kölcsönzési adatok időközben elvesztették központi jelentőségüket a könyvtárak személyi és pénzügyi igényeinek megalapozásában. Miközben 1960-ban még arra volt szükség, hogy a mennyiségileg mérhető, teljesitményekre való utalással (amelyek a kölcsönzés adataiban csapódtak le) a könyvtárak fenntartóikat teljesitményükről meggyőzzék, az évek során a könyvtári fejlesztés indokolása és a minőségi értékmérők szerepe - a könyvtár funkciójának, mint átfogó szolgáltató létesitményeknek az értelmezése miatt - megváltozott." Ezért is nem alkalmaz viszonyszámokat a nyugatnémet gyorsstatisztika; a "központi" értékelés látszatát is el kivánja kerülni. SÜBERKRÜB visszautasitja azokat a követeléseket, amelyek uj kérdések, rovatbővitések révén kivánták a tájékoztatót átalakitani. Véleménye szerint "vissza kell utasitani minden próbálkozást, amely arra irányul, hogy a statisztikát további

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

kérdésekkel terhelje. A kérdéskatalógusban való minden változtatás a kiadvány kontinuitását tenné kérdésessé."

SÜBERKRÜB-bel és RÖSNER-rel ellentétben Heinz EMUNDS igen határozott javaslatokat fogalmaz meg a gyorsstatisztika jövőjével kapcsolatban, s neki egyáltalán nem okoz gondot, hogy a kiadvány néhány - elavult, nem kellő aktualitás-értékü -rovatát a folyamatosság megszakadása árán is feláldozza.

Gondolatmenete az összehasonlithatóság, az egyöntetü adatértelmezés statisztikánkban is oly sokszor vitatott kérdéséből indul ki. Az összevetés megbizhatóságának kritériumai kapcsán néhány igen fontos alapelvet ragad meg.

A könyvtári teljesitménykimutatásnál a következőkben kell összhangnak uralkodni:

1. A teljesitménykimutatást statisztikai formában kell meghozni, azaz adat és mérték szerint. A könyvtáraknak a fenntartóval és a megbizóval szembeni felelősségének ... objektiven is felülvizsgálható adatokban is meg kell nyilatkoznia.

2. Noha az állomány nagyságáról vagy a kölcsönzésről adott eredményekről szóló abszolut adatok esetenként kimutatják a teljesitményt, ezzel azonban még nem teszik lehetővé annak birálatát. Ahhoz sokkal inkább a normákkal, optimumokkal való összehasonlitásra van szükség.

3. A könyvtárak azáltal válnak összehasonlithatóvá, hogy abszolut adataikat más abszolut adatokkal vetik össze.

4. A gyorsstatisztika tartalmazza az összehasonlitáshoz szükséges adatokat, de a teljesitményértékelés arányszámait nem, ezek azonban minden nehézség nélkül kiszámithatók.

Ha ezeknek az alapelveknek a szellemében kritikailag felülvizsgáljuk a Gyorsstatisztika teljesitménymutatóit - ahogy ezt EMUNDS teszi - meglepő eredményekre jutunk. Három modellszerüen kiválasztott, s csak betükkel jelölt város könyvtári mutatóit állitja párhuzamba a szerző (mindegyik 200 000 lakosu, s könyvtári eszközállományaik 75 000 - 250 000 között mozognak). Majd sorra veszi az eltérő adatok mögötti eltérő adatértelmezést, az állomány (a szabadpolcos és zárt állomány), a kölcsönzési eredmények tekintetében mutatkozó ellentmondásokat. Tanulságként azt vonja le, hogy ahhoz, hogy a gyorsstatisztika valóban az összehasonlitható és érdemi teljesitményeket tudja kimutatni, szükség van arra, hogy az állományadatok közül 1) a "szabadpolcos állományt kiemeljék"; 2) a kiadvány szigoruan definiálja, hogy mit számol "kölcsönzésként"; 3) uj rovatot kell nyitnia a kölcsönzésen kivüli másolatszolgáltatások, a kiosztott tájékoztató-kiadványok, valamint a felvilágositás számadatai számára. "Ha ezt nem teszi - irja - eljárásával azt segiti elő, hogy a közmüvelődési könyvtár legrosszabb képével ijesztget, a tiszta kölcsönző könyvtáréval, amely belső állományával ráadásul igen kevéssé hatékonyan, költségvetési eszközeivel viszont igen bőkezüen bánik." S ehhez a gondolathoz a továbbiakban még azt teszi hozzá, hogy "alapjában véve az a kérdés merül itt fel, hogy a hagyományos teljesitménystatisztikának a kölcsönzésből való kiindulása és ezzel együtt egész koncepciója alkalmas-e még arra, hogy a modern közmüvelődési könyvtáraknak mint kommunikációs központnak a teljesitményét helyesen megitélje." Talán hamarosan akad valaki, aki a könyvtár kommunikáció-elméleti modelljét megtervezi és teljesitményeit egységesen kommunikativ kontaktusként értelmezi, osztályozza és teszi mérhetővé."

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

EMUNDS gondolatai voltaképpen olyan irányba mutatnak, amely a korszerű könyvtári tevékenység statisztikai "ábrázolásának" alapproblémáit érinti. A dokumentumok sokfélesége, a tevékenységi formák, a könyvtári funkciók összetettségének változásai valóban megkövetelik, hogy a statisztikai mérés és a kérdezési módszertan a "könyvtári valósághoz" igazodjon. A BuB statisztikai vitájában, s az NSzK könyvtárstatisztikai fejleményeiben is két - egyaránt jogosult nézet - csap össze: az egyik tábor az adatok, a mérés folyamatosságát, az időbeli összehasonlithatóságot hangsulyozza, az ellentábor viszont - a változásokra figyelve - a statisztikai müszerek korszerüsitésére hivja fel a figyelmet.

Gazdasági kérdések a skandináv országok közművelődési könyvtáraiban

SÖVÉNYHÁZY Csilla

A könyvtárak gazdálkodási kérdései világszerte egyre inkább a szakmai érdeklődés homlokterébe kerülnek. Ezt bizonyitják a Scandinavian Public Library Quarterly 1976. évi 2. tematikus számának cikkei is, melyek alapján készült az alábbi szemle. (Morten HEIN: On the economy of the Danish public libraries; Marjatta LEHTINEN: The economic resources in Finland of the public library system; Sven-Olof SVENSSON: Economic regression and Swedish public libraries; Else GRANHEIM: The new Norwegian libraries in times of economic crisis, Scandinavian Public Library Quarterly, Vol.9. 1976.2.no. 34-58.p.)

A külföldiek véleménye szerint a dán könyvtárak kölcsönzési számarányai és forrásai elég magasak. Az 1976-77-es költségvetési évben az egy lakosra jutó közmüvelődési könyvtári költségek átlagosan 160.- Dkr. körül mozognak. (Ez USA-dollárban 20-nak, angol fontban 15-nek felel meg.)

Más országok költségvetési statisztikájával nehéz ugyan összehasonlitani a dánokét, mivel az utóbbi az iskolai könyvtárakét is tartalmazza; mégis megállapitható, hogy a dán könyvtárak ellátottsága általában jobb, mint az összehasonlitható országoké.

Ennek egyik összetevője, hogy a dán könyvtárosok (akik a teljes könyvtári személyzet egyharmadát teszik ki) magasabb bért kapnak, mint sok más országban. (Ezt természetesen a dán bérezés általánosan magasabb szintje teszi lehetővé.) Egy kezdő könyvtáros fizetése Dániában több mint kétszerese, mint pl. Nagy-Britanniában. 1976-ban a könyvtári alkalmazottak átlagos bére évi 72 000 Dkr . volt. (USA-dollárban 9000, angol fontban 6000.)

Ha a skandináv országok költségvetését összehasonlitjuk, megállapithatjuk, hogy a könyvtári szolgáltatásokra (pl. egy kölcsönzésre) eső összeg kb. azonos. A dániai magasabb össz-költség az egy lakosra jutó kölcsönzések magasabb számával magyarázható.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Az 1964-ben hozott közkönyvtári törvény kevésbé hatott a könyvtári költségvetés növekedésére, mint az ország általános gazdasági fejlődése. Mégis a törvény segitette elő a könyvtári fejlesztés kérdésének állandó ébrentartását.

A közkönyvtárak gondozását a városi közigazgatás kötelességévé tették. Bővitették a szolgáltatások számát és fajtáit, bevezették a könyvtárakban az audiovizuális eszközök használatát. Dánia fejlett, intenziv oktatási rendszerrel rendelkezik. Mindezek a tényezők fokozzák a könyvtárhasználat intenzitását.

Az összes kölcsönzések száma (a közkönyvtárakban és iskolai könyvtárakban együttvéve) az 1959-60-as évad 28,5 milliójáról 1975-76-ra 92,7 millióra, a teljes könyvállomány 9,7 millióról 35,2 millióra nőtt. Egy 1963-as vizsgálat szerint a felnőtt lakosság 50 %-a rendszeres könyvkölcsönző; ez a számadat 1975-ben 63 %. Ha ugyanezt a vizsgálatot ugy végezzük el, hogy megnézzük, 30 napon belül hányan fordultak meg a közkönyvtárakban, jóval kisebb olvasó-arányt kapunk. (Egy 1968-as vizsgálat szerint a felnőtt lakosság 13 %-a, 1974-ben 24 %-a.)

A dán közmüvelődési könyvtárakat jelenleg a használat állandó növekedése és a gazdasági viszonyok stagnálása jellemzi. Nincs lehetőség a könyvtári személyzet kiegészitésére, s ez a szolgáltatások szinvonalának csökkenését vonja maga után. A bér-infláció fokozódik, ezért a könyvtárak - alkalmazottaik megtartása érdekében - a költségvetés mind nagyobb %-át forditják bérezésre. Ily módon, bár a költségvetés abszolut összege évről évre magasabb, a szolgáltatások szintje nem javulhat. Ugyanakkor a lakosság egyhatod része olyan közigazgatási körzetekben él, amelyek nem tudnak megfelelően képzett könyvtárosokat alkalmazni.

1975 óta külön bizottság foglalkozik a könyvtári szolgáltatások fejlesztésével és ésszerüsitésével, a jobb gazdasági feltételek biztositásának lehetőségeivel, a használói szükségletek mind tökéletesebb kielégitése érdekében.

A finn városok (közigazgatási egységek) számára nem kötelező a közmüvelődési könyvtárak létesitése és fenntartása, az 1961-es könyvtári törvény ugyanis elsődlegesen az állami szubvenciókat határozza meg.

A könyvtári költségvetés háromféle:

a) amelyért kizárólag az állam;

b) amelyért az állam és a város közösen;

c) amelyért egyedül a város felelős.

Az a) kategóriába tartoznak a központi és regionális adminisztráció valamint a könyvtárosképzés költségei.

A közmüvelődési könyvtári rendszer irányitásával és felülvizsgálatával az iskolák Nemzeti Bizottsága foglalkozik (ezen belül a felnőttoktatási részleg), feladata a fejlődési trendek figyelemmel kisérése és reform-ajánlások kidolgozása. Az 1973-ban alakult könyvtári fejlesztési bizottság megállapitotta, hogy a közmüvelődési könyvtárak jelenlegi fejlesztési üteme nincs összhangban a követelményekkel; országos tervekre és reformokra van szükség a könyvtári források jobb kihasználása érdekében. Ezért a központi adminisztráció személyi és tervezési feltételeit is meg kell változtatni.

A regionális irányitást vidékenként egy-egy "iskolai felügyelő" látja el. Jelenleg 13 felügyelő van Finnországban, mindnyájan könyvtáros képesitésüek. Ezen a téren a kizárólag könyvtári ügyekkel foglalkozó felügyelők kijelölése

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

a fejlesztés módja. 1974-ben a főfoglalkozásu finn könyvtárosok 90 %-a nem rendelkezett könyvtárosi képesitéssel. A könyvtári fejlesztéssel foglalkozó bizottság uj, felsőszintü könyvtárosképző egység kialakitását javasolja.

Az állam és a helyi közigazgatás közösen biztositja a könyvtárak müködési, fenntartási és épitési költségeit. Ide tartozik a könyvtári személyzet bérezése, a könyvbeszerzésre forditott összeg, a mikrofilmek és audiovizuális anyagok költségei, a mozgó kölcsönző egységek, a könyvtári helyiségek épitési, fenntartási, világitási, takaritási költségei stb.

A könyvtári törvénynek megfelelően a vidéki közigazgatási egységek az összköltség 2/3-át, a városok 1/3-át, kapják az államtól.
A fejlesztés során az állami támogatás összegét jelentősen növelik (1975-ben a könyvtári célra forditott állami szubvenció 32,7 millió Fmk, 1976-ban 54,7 millió). Az utóbbi években a könyvtárak komoly kiegészitő támogatást is kaptak.

A könyvtári bizottság megállapitotta, hogy: - az állami támogatás rendszere nem elég rugalmas, mivel nem veszi figyelembe a közigazgatási egységek pénzügyi lehetőségei közötti különbségeket; - az állami támogatás felhasználását többletmunkát igénylő feltételekhez kötötték; - a felhasználás feltételei nem alkalmazkodnak eléggé a könyvtári munka jelenlegi szükségleteihez; - bizonyos uj munkamódszerek nem részesülhetnek állami támogatásban.

A könyvtári fejlesztési bizottság ezért a felhasználás feltételeinek egyszerüsitését és több kategória felállitását javasolja; a támogatás összege ezen belül 35-80 % (esetleg 30-70 %) között alakulna.

A közigazgatási egységek kizárólagos költségét képezi a helyi adminisztráció ellátása, a könyvtári bizottságok tagjainak bérezése, valamint azok a költségek, amelyek fedezésére az állami szubvenció nem használható fel (ilyen a közmüvelődési könyvtári költségek kb. 20 %-a). 1975-76-ban megkezdték a könyvtári költségelosztás uj szabályozásának előkészitését.

Svédországban a legutóbbi időkig a közmüvelődési könyvtárak fenntartásáért a közigazgatási egység egyedül viselte a felelősséget. Nincs olyan törvény, amely a közigazgatási egység jogait és kötelességeit meghatározná, illetve elhatárolná az államétól. Nincsenek normák, amelyek a nyitvatartási időt, a személyi állományt, az állomány összetételét szabályoznák. Mindezek miatt a svéd közmüvelődési könyvtárak fejlettségi szintjét az üzleti szempontok érzékenyebben érintik, a gazdasági válság, infláció hatása észrevehető.

1966 óta a svéd parlament szorgalmazza a központi irányitás megerősitését, az állami támogatás fokozását és gondosabb elosztását. Részben ennek köszönhető, hogy sok könyvtárat felujitottak, modernizáltak. A legnagyobb összeget a megyei könyvtárak és a könyvtárközi kölcsönzés központjai kapták. Ezt az állomány kiegészitésére, mozgókönyvtárak (book-mobile) beszerzésére, a gyermekintézmények szolgáltatásainak bővitésére használták föl. A könyvtári összköltségekhez viszonyitva azonban az államtól kapott összeg még 3 %-ot sem tesz ki.

Az állam a könyvtárral kapcsolatos tevékenység két területéért felelős: a képzésért és a konzultációs tevékenységért. A központi tanácsadás (illetve szabályozás) szükségessége akkor merült föl, amikor kiderült, hogy a könyvtárak jó részét nem fejlesztik kellő mértékben. Fontossá vált az egyes közigazgatási egységek közti különbségek kiegyenlitése is. Lakosonként átlagosan

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

57 svéd koronát forditanak egy évben könyvtári célokra, azonban olyan közigazgatási egységek is vannak, ahol ez az összeg csak 15 korona körül van, néhol pedig meghaladja a 75, sőt a 100 koronát is. 1975-ben a teljes kulturális költségvetés 36,7 %-át forditották a könyvtári célokra, ez 1972-höz viszonyitva 1 %-os csökkenést jelent.

Pozitivum, hogy a fellépő személyi hiányok a legtöbb helyen nem a szolgáltatások csökkentését eredményezték, inkább a költségek átcsoportositását. A mozgókönyvtárakat, a kórházi könyvtári ellátást, az iskolai ellátást sem korlátozták, sőt fejlesztették. A kisebb könyvtárak helyzetét neheziti, hogy a könyvbeszerzésre forditott összeg 1975-ről 1976-ra csak 9 %-kal nőtt, a könyvek árainak emelkedésével azonban csak 20 %-os beszerzési keret-növeléssel lehetett volna lépést tartani.

Norvégiát kevésbé érzékenyen érinti a gazdasági válság, mint más nyugati országokat. A könyvtárak helyzetét vizsgálva megállapithatjuk, hogy több közigazgatási kerület anyagi feltételei kedvezőbbek, mint 1972 előtt (az uj közkönyvtári törvény hatálybalépésének éve) voltak. Az 1972-es könyvtári törvény értelmében a legmagasabb összeget a könyvállomány fejlesztésére kell forditani. A bérfejlesztés igy lemaradt, ezért sok helyen a nyitvatartási időt a minimumra csökkentették.

A jelenlegi könyvtári törvény fő célja, hogy az országban egységesebbé tegye a könyvtári ellátást. Ennek ellenére a nagyobb közigazgatási körzetekben alig történt változás; inkább csak a tervezett beruházások és fejlesztések üteme csökkent. Ha összehasonlitjuk az 1970-es és az 1974-es év adatait, megállapithatjuk, hogy a 88, 10 000 lakosnál többet számláló közigazgatási körzetben az eszközök beszerzésére forditott összeg 31 %-kal, a kölcsönzések száma 24 %-kal nőtt, miközben a könyvek ára kb. 34 %-kal növekedett.

Norvégia 444 körzetéből 304-ben részfoglalkozásu könyvtárosok látják el a könyvtári teendőket. (Hozzá kell tennünk, hogy az ország lakosságának csak 1/4-ét szolgálják ki ezek a könyvtárak.) Az összes kölcsönzések száma 2,3 millióval nőtt. Ez tulfeszitett tempónak látszik a költségvetés növekedéséhez viszonyitva: mig 1972-ben 6,4 millió norvég koronát, 1974-ben 6,6 milliót juttattak erre a célra. Eközben a könyvek ára 25 %-kal növekedett. A könyvtári törvény előirásainak megvalósitásához a kormánytámogatás tervezett szétosztására és növelésére van szükség.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Statisztikai adatok a finn közművelődési könyvtárakról

Sz. NAGY Lajos

A Koulutoimitus (=Tanügyigazgatóság: a Finn Oktatási Minisztériumnak közvetlenül alárendelt, az iskolákat és könyvtárakat irányitó szerv) több forrásból származó statisztikai táblázatokat válogatott össze és adott ki sokszorositott formában az 1973. év közművelődési könyvtári tevékenységéről. Az összeállitásnak szöveges része nincsen, igy csak annyi állapitható meg, hogy többek között az államsegély mértékének meghatározásához szükséges adatok összegyüjtése volt a Tanügyigazgatóság célja. Ez, valamint az egyes országok más-más adatfelmérési szempontjai az oka annak, hogy az adatoknak mintegy a felét nem tudjuk összemérni a hazaiakkal.

A 28 statisztikai táblázatból álló válogatásból a következőkhöz nincs hazai összehasonlitó adatunk: 1. Épülettipusok, amelyekben a könyvtárak elhelyezkednek (százalékarány); 2. A kórházi és szociális otthoni könyvtárak adatai; 3. A bibliobuszok mennyiségi, megoszlási és kölcsönzési adatai; 4. A kölcsönzött hanganyag mennyisége; 5. Az olvasótermi helyek számadatai; 6. Átlagos kézikönyvtári állományok; 7. Az olvasóterembe megrendelt folyóiratok, napilapok száma; 8. Az olvasótermi forgalom adatai városokban; 9. Hirlapolvasók forgalmi adatai városokban; 10. Az állam kulturális, valamint könyvtári kiadásai. (Az 1-7. pont esetében külön-külön kapjuk meg a megyénkénti átlagokat a városi, ill. a községi könyvtárakra, ezen belül pedig az önálló, ill. a fiókkönyvtárakra vonatkozóan.)

A megyénkénti bontás önmagában azért nem mond nekünk sokat, mert az itt szembetünő aránytalanságok hátteréről annyit tudunk ugyan, hogy döntően településföldrajzi adottságokból következnek, azt azonban nem tudjuk pontosan, hogy adottságaikhoz képest - és más megyék adottságaihoz viszonyitva - milyen szintü az ellátás. A Kirjastolehti c. könyvtári folyóirat mindenesetre a tényleges aránytalanságok fokozatos megszünéséről közölt adatokat az utóbbi években.

A felsorolt táblázatok igy a következő tényekről tudósithatnak:

1. Finnország legtöbb könyvtári szolgálati helye iskolaépületben helyezkedik el. (1315) Ezek döntő többsége fiókkönyvtár, de van 10 önálló kisvárosi, és 141 önálló községi könyvtár is közöttük. Az önálló városi könyvtárak 50, 61%-a saját könyvtárépülettel rendelkezik. Arról nem ad képet a táblázat, hány könyvtárat helyeztek el müvelődési otthonokban.

2. Az országban 265 kórház, ill. szociális otthon van, közülük 196-ban müködik könyvtár.

3. A kisközségi fiókkönyvtárak megszüntetése és bibliobusszal történő helyettesitése tendenciaszerü. 168 bibliobusz müködik az országban, közülük 146-ban 2000 köteten felüli a polchelyek száma. Az uj szolgáltatás bevezetése mindenütt a kölcsönzők és a kölcsönzések számának emelkedését eredményezte. A Parnasso c. folyóirat két évvel ezelőtt ennek ellenére megkérdőjelezte ezt a programot arra hivatkozva, hogy a bibliobuszok a helybenolvasás lehetőségét és az elmélyülésre alkalmas könyvtári miliőt nem képesek biztositani.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

4. A hanganyagok kölcsönzése elsősorban a városokban számottevő: 41 425 állományegységet kölcsönöztek ki összesen, mig a községi könyvtárak csak 1127 db-ot.

5. Az önálló városi könyvtárak átlagos olvasóhely-száma 40,1 a városi fiókkönyvtáraké 17,1. Itt a megyék közti különbségek nem tul nagyok, kivéve a két szélső esetet: a Häme megyei 74,8-as, ill. a Pohjois Karjala megyei 12-es átlagot. Az önálló községi könyvtárakban átlagosan 14,9 olvasóhely van; a két szélső érték 17,5, ill. 12,7.

6. Az állam könyvtári kiadásai 1973-ban voltak viszonylag a legalacsonyabb szinten: az állam összkiadásainak 0,13 %-át, a kulturális kiadások 14,50 %-át tették ki. (1974-ben: 0,16, ill. 14,78 %.)

Az összehasonlitást lehetővé tevő adatok közül az alábbiakból vonhatunk le bizonyos következtetéseket: *

1. A könyvtári szolgálati helyek száma nemcsak abszolut mértékben, hanem a lakosságszámhoz viszonyitva is több nálunk (8635 a finnországi 1920-szal szemben) - a 168 bibliobusz azonban ezt a különbséget feltétlenül kiegyenliti. A szolgálati helyek tipusa tekintetében már számottevő aránykülönbség van a két ország között még akkor is, ha a szakszervezeti könyvtárak hiányzó adatai történetesen módositanák a hazai arányt az önálló és a fiókkönyvtárak között. Mert mig nálunk a tanácsi területen mindössze 20 %-kal több a fiókkönyvtár, mint az önálló, Finnországban háromszor annyi. Ennek egyik oka feltétlenül a finn kisközséges-tanyás településformában keresendő.

2. A könyvtárhelyiségek összalapterületéről is csak a tanácsi könyvtárakat illetően van adatunk, s ennek alapján annyit állapithatunk meg, hogy ha a szakszervezeti könyvtárak nem rendelkeznek döntően több területtel, akkor Finnország - lélekszámához viszonyitva - összességében is jobban áll, az egy könyvtárra eső alapterület-mennyiségben pedig mindenképpen.

3. Az állománygyarapitásra forditott összeg hozzávetőleg egyenlő értékü a két országban. A 22 millió finn márka ugyan a hivatalos valutaátszámitás szerint kétszerese a 61 millió forintnak, ám a finnországi könyvárak legalább ugyanennyivel magasabbak a hazainál.

4. A kölcsönzési arányok egyértelmüen jobbak Finnországban. Az érdeklődést tükröző arány (kölcsönzött kötet/lakos) 7,6 (1971-es adat) - ez nálunk 1973-ban 5,4. Az olvasóérdeklődés (kölcsönzött kötet/olvasó) 30,1 - 25,5. (Jellemző tény, hogy a bibliobuszok olvasói emelik meg ezt az átlagot: 34,7 kötet esik egy olvasójukra mig az állandó könyvtárakéira 29,4 kötet.)

5. A könyvtárközi kölcsönzés adatai annyit félreérthetetlenül megmutatnak, hogy Finnországban ez teljesen kialakult és jól müködő rendszer: négyszerannyi állományegység forgott benne, mint a miénkben (184 552 ill. 42 482). Az adott és kapott könyvek aránya forditottja a magyarnak: ott az adott könyvek majdnem háromszorosát teszik ki a kapottaknak, itt pedig az utóbbiak alkotják a forgalom több mint kétharmadát.

*

A magyar adatok forrásai:

Településeink könyvtári ellátása 1973. A tanácsi és a szakszervezeti könyvtárak statisztikai adatai. Népmüvelési Propaganda Iroda, Budapest, 1974.

Statisztikai tájékoztató 1973. Közmüvelődési könyvtárak. Klny. a Statisztikai Tájékoztató 1973. Közmüvelődés c. kiadványból, Budapest, 1974.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

6. A kölcsönzött könyvek tematikus megoszlása (ismeretterjesztő irodalom - szépirodalom) megközelitően azonos a két országban: mintegy egynegyedük az ismeretterjesztő mü.

7. A könyvtári rendezvények száma hazánkban háromszorosa a finnországinak. Mivel a statisztikákban ezek további bontása más szempontok szerint történik, csak annyit állapithatunk meg, hogy mindkét országban a gyermekrendezvények tulsulya a jellemző (nálunk 80 %-uk szólt gyermekeknek ill. ifjuságnak, Finnországban pedig 60,3 %-uk meseóra volt.) A meseórák mellett a legnagyobb számban a kiállitások szerepelnek a rendezvényfajták között, ez a szám azonban együtt tartalmazza a gyermek-, ill. felnőtt-rendezvényeket.

Előkészületben a könyvtárak automatizálása

Karel SYROVÝ

A szerző Připravujeme automatizaci knihoven c. cikkéből (Čtenář, 1976. 8-9.no. 312-317.p.; 10.no. 345-350.p.) FUTALA Tibor készitett referátumot.

Az automatizálás térhóditásában - témánk szempontjából - különösen az alábbi tények és trendek keltik fel a figyelmünket:

1. Általában: napjaink harmadik és negyedik generációs számitógépei sokszorta gyorsabbak és nagyobb memóriájuak, mint a második generációba tartozók, és mindinkább lehetővé teszik az egymás közötti, illetve a távoli terminálokkal való kommunikációt.

2. Speciálisan: Az Egységes Számitógéprendszer kialakitása nyomán a KGST-országokban is felgyorsult az 1. pontban körvonalazott fejlődés.

3. Csehszlovákiában: a hatodik ötéves tervben számos automatizált irányitási rendszert kell konkrétan megtervezni, ugyhogy a hetedik és a nyolcadik ötéves terv az automatizálás átfogó realizálásának időszaka lesz.

4. A csehszlovákiai tájékoztatási rendszerek terén: elhatározott dolog mind a szakirodalmi (ennek keretében a szakkönyvtári), mind a közgazdasági, mind pedig a tervezési információs rendszer automatizálása, illetve ennek során a három rendszer ésszerü mértékü integrálása.

Nyilvánvaló, hogy a fenti tényezők hatására a nagyobb és a közepes nyilvános (közmüvelődési) könyvtárak és fiókjaik egyes munkafolyamatainak automatizálását is napirendre lehet, sőt: kell tüzni. Az automatizálásnak itt mindenekelőtt a terminálok adta lehetőségeket kell hasznositania. Az automatizálásnak várhatóan kettős haszna lesz:

- általa a nyilvános könyvtárak is "belépőjegyet" kapnak a tájékoztatási-szakkönyvtári rendszerekbe és megforditva: a tájékoztatási-szakkönyvtári rendszerek szolgáltatásai " nagyobb piachoz" jutnak,
- az adminisztrativ feladatok csökkenése és a rendelkezésre álló adatbázis alaposabb elemezhetősége révén az automatizálás a nyilvános könyvtárak pedagógiai funkcióit is felerősitheti.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Az elképzelések szerint a központi könyvtáraknak on-line, a fiókoknak pedig off-line módon kellene kapcsolódniuk a számítógéphez. Első lépésként a kölcsönzések, a visszahozások, a hosszabbitások és a sürgetések, illetve a gazdálkodás automatizálására kerülhet sor, második lépésként az állományépités és feltárás automatizálására. (Az ismertetett cikk az "első lépés" különféle munkaféleségeinek automatizálási elvét diagrammokon is szemlélteti.)

Az előttünk álló években az automatizálás koncepcióját kell kimunkálni. Ennek során meg kell határozni, hogy

- a rendszernek müszakilag "mit kell tudnia",
- mik az áttérés könyvtári előfeltételei (a használt jelzetek, olvasónyilvántartások, stb. reformja),
- várhatóan milyen költségekkel jár az áttérés.

UNESCO ösztöndíjjal az Egyesült Államokban és Svédországban

A számítógépes információ-szolgáltatások helyzete és szerepe a fejlett kapitalista államokban – magyar szakkönyvtáros szemével

KOVÁTS Zoltán

1975 nyarán szereztem tudomást arról, hogy az UNESCO ugynevezett "Részvételi programja" keretében pályázatot nyujthatok be a Kulturális Kapcsolatok Intézetéhez kéthónapos, az USA-ban, ill. Svédországban teendő tanulmányutra. A tanulmányut páratlan lehetőséget igért a szakirodalmi információs szolgáltatások legujabb, legfejlettebb technikáju, éppen ezért költséges, nálunk még nem eléggé ismert és elterjedt formájának, a számitógépes adatfeldolgozás eredményeire épülő visszakereső rendszereknek a tanulmányozására a kapitalista világ két igen fejlett és gazdag államában.

1976. szeptember 15-én érkeztem New Yorkba, ahol az UNESCO megbizásából az Institute of International Education (IIE) szervezte USA-beli programomat.

Azt hittem, hogy vagy az UNESCO vagy az IIE a helyi körülmények alapos ismeretében részletes munkatervet állit össze számomra. Ezzel szemben az un. eredeti, tudatosan vázlatos tervemet nemhogy bővitették volna, még törölték is belőle a Lockheed Corporation és a Stanford University.tervezett látogatását.

A szervező munka egyébként abból állt, hogy az általam megjelölt intézményeknél konkrét személyekkel időpontot beszéltek meg, és elintéztek számomra bizonyos adminisztrativ ügyeket (helyfoglalás, menetjegy, stb.).

Az első meglátogatott intézmény a Chemical Abstracts Service volt, Columbus városban, Ohió államban. Sajnos, nem tudtam találkozni Mr.R.E. O'Dette-val, azzal az igazgatóhelyettessel, aki számitógépes szolgáltatásunk megszervezésekor számos esetben nyujtott konkrét, gyors és hathatós segitséget. Mr. Ch.A. Rolle szervezte meg számomra az intézményen belüli programot. A rendszerszervezők elmagyarázták nekem a CAS fejlesztési programját, amit a vonatkozó kiadványuk alapján lényegében már ismertem, majd megmutatták az adatfeldolgozás egész folyamatát, az információk gépi adathordozóra való vitelét. A gépirók a nyomtatott formában kiadandó referáló

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

folyóirat szövegét a kéziratról - a képernyővel kombinált iróautomata (terminál) segitségével - egyenesen a szedést vezérlő számitógép adattáraiba táplálják be. Javitás céljából nem kell a szövegről kefelevonatot készitení, mert a korrektor a saját terminálján jeleniti meg azt, törölheti a hibás sort és azonnal beirhatja - ismét közvetlenül a számitógép adattárolójába - a javitott szöveget. A költséges gépi berendezések ára rövid idő alatt megtérül a megtakaritott papir árából.

Én lényegében arra voltam kiváncsi, hogy a CAS végez-e irodalomkeresést, nyujt-e SDI szolgáltatást előfizetői számára. A válasz határozott nem volt. Az intézmény csak előállitja az adattárakat, mind mágneses adathordozón, mind nyomtatott formában, s azokat áruba bocsátja. A gépi adathordozókon tárolt adatokat csak használatra adja ki, a szellemi tulajdon jogát fenntartja magának.

A kereskedelmi osztály vezetőjétől azután további meglepő dolgokat tudtam meg. Többek között azt, hogy senki, még a legnagyobb amerikai információs központ, a Lockheed Information Center sem vásárolta meg a CAISF valamennyi rendelkezésre álló tekercsét. Ez is csupán a 9. Collective indexnek megfelelő adattárat szerezte meg, tehát 1971-ig visszamenőleg, de ezt sem a CAISF, hanem a CASSIA formájában. Az is meglepő volt számomra, hogy a CASSIA jobban terjed mint a CAISF, annak ellenére, hogy ez nem inverz elrendezésben tárolja a tárgyszavakat, hanem a nyomtatásban megjelent referátumok sorrendjében. A szakmai információkat szolgáltató központok legtöbbje tehát jelenleg a CASSIA-t használja mind a folyamatos figyelőszolgálat alapjául, mind pedig retrospektiv keresésre.

Feltételezhető, hogy a folyamatos figyelőszolgálatra közvetlenül a CASSIA adattárak utolsó tekercsét használják fel, azután a szalagok tartalmát átteszik közvetlen hozzáférésü tárcsa vagy dobmemóriákra az előző szalagok információi mellé és retrospektiv keresés igénye esetén ezekből a közvetlen hozzáférésü tárakból végzik a bibliográfiai összeállitást.

A következő intézmény, melyet Columbusban meglátogattam, a Battelle Kutató Központ volt, amelynek ugyancsak van számitógépes információszolgáltatása. Számitógépük adattárában csak igen erősen válogatott információszolgálatokat tárolnak. Évente kb. 20-30 ezer bibliográfiai adatot és a hozzájuk tartozó rövid referátumot táplálják be. Ebből a kutatók a szokásos módon kaphatnak kérdéseikre választ.

Vitába szálltam a módszer helyességével, és felvetettem a rendszerszervezőnek azt a problémát, hogy amit ma fölöslegesnek tartanak és kiselejteznek a kereskedelmi forgalomban kapható adattárakból, az néhány év mulva nem lesz-e a vállalat számára létfontosságu, és ennek megfelelően nem fog-e hiányozni a válogatott anyagot tartalmazó saját adattárból. Azt a választ kaptam, hogy nincs megfelelő kapacitásuk arra, hogy olyan nagytömegü adatot vigyenek be a saját adatbankjukba, amennyit a szakterületükön megjelenő cikkek válogatás nélküli bevitele igényelne.

Véleményem szerint a nagy adatbankok létesitésének legnagyobb akadálya az adatbevitel nehézsége és nagy munkaigényessége. A CAS-ban is ezért nem kezdenek hozzá az 1966. előtti anyag gépreviteléhez. A jelek arra mutatnak, hogy nincs is iránta megfelelő társadalmi igény, legalább is az Egyesült Államokban. Tanulmányutamnak ebben a fázisában igazat adtam azoknak, akik azt állitják, hogy a retrospektiv irodalomkeresés problémája még egyáltalán

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

nem tekinthető megoldottnak, és nem ismernek jelenleg olyan rendszert, amely azt rutinszerüen és folyamatosan végezné.

Columbusbeli látogatásom következő állomása éppen abból a szempontból volt érdekes, hogy meggyőződhettem róla, az előbbiekben vázolt nehézségek ellenére is léteznek az Egyesült Államokban olyan információs központok, amelyek nem 10 ezres, hanem több milliós nagyságrendü adatot tárolnak adatbankjukban, és ebből rendszeres visszakereső szolgáltatást is végeznek. Ilyen intézmény az ohiói egyetem könyvtárának központositott katalógusa, az Ohio Campus Library Center volt. Az intézményt az Ohiói Állami Egyetem Központi Könyvtárának igazgatója, Mr. Kilgour szervezte meg abból a célból, hogy a campuson, amelyben 50 ezer hallgató lakik és amelynek 100-on felüli kisebb letéti könyvtára van, a könyvek és folyóiratok lelőhelyét naprakészen, sőt pillanatra készen, bármikor meg lehessen állapitani. A központositott nyilvántartási rendszer az egyetem számára rengeteg párhuzamos példány lemondását, komoly pénzösszegek megtakaritását tette lehetővé.

A könyvtár olvasói nem is igen vesződnek azzal, hogy lapozgassanak a cédulakatalógusban, hanem leülnek a katalógusteremben rendelkezésre álló 8-10 terminál valamelyikéhez és a terminálon keresztül teszik fel a központi adattárnak a kérdést, pl. hogy az ilyen és ilyen cimü könyv megvan-e, és hol található, másrészt hogy - a tárgykatalógus-szerü használat esetén - ebben a témakörben milyen könyv, kutatási jelentés, stb. található az állományban. Az adattár természetesen csak könyvekre vonatkozik, a folyóiratok cikkeire nincs lebontva, tehát a referáló lapok tárgymutatóinak a szerepét nem képes betölteni. Maga a tény azonban fontos, hogy több millió, ebben a rendszerben kb. 5 millió bibliográfiai adat tárolása és visszakeresése, tehát gépi uton való kezelése nem megoldhatatlan feladat, hanem létező és müködő rendszer. Ha 5 millió könyvcim visszakeresése lehetséges gépi uton, akkor ugyanannyi folyóiratcikk cimének visszakeresése és gépi kezelése is lehetséges. A probléma nem is ebben állott, hanem az 5 millió adat bevitelének nehézségeiről panaszkodott a CAS rendszerszervezője.

Megkérdeztem tehát az OCLC vezetőjét, hogyan oldották meg az 5 millió bibliográfiai adat géprevitelének kérdését. Azt a választ kaptam, hogy az együttmüködő könyvtárak közös erőfeszitésével. Minden résztvevő könyvtár az egész adatbanknak csak egy kisebb hányadát vitte gépi adathordozóra, viszont részesül az egész információtömeg használatának előnyeiben, beleértve annak a lehetőségét is, hogy katalóguscédulát kapjon, mégpedig a saját könyvtárában rendszeresitett formában a OCLC rendszerében tárolt cimleirások bármelyikéről.

Az OCLC számitógépéhez csatlakozó sokszorositó rendszer programja 2 ezer féle formátumban képes a katalóguscédulát előállitani. Az 5 millió adat 2000 formátumban történő leirásának lehetősége szemléletesen mutatja azt a hatalmas, ipari jellegü szervezettséget, amellyel ez az intézmény dolgozik. Ez teszi lehetővé, hogy a szolgáltatásait igen olcsón tudja nyujtani az igénylőknek.

Meg kell jegyeznem, hogy az ehhez szükséges anyagi fedezetet nem az Ohiói Állami Egyetem biztositotta, hanem a National Science Foundation, tehát a nemzeti tudományos alap. Az OCLC központi cimjegyzéke és katalóguscédula szolgálata nemcsak az ohiói egyetem, hanem az Egyesült Államok, sőt, Kanada és más amerikai államok könyvtárainak is rendelkezésére áll.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Tanulmányutam következő állomása Washington, a Library of Congress volt. Szervezetének, felépitésének ismertetésére nem kivánok kitérni, ez a szakirodalomból általában ismert. Feladata az USA kongresszusi tagjai, valamint a szenátorok információs igényeinek kielégitése. Erre a célra hatalmas apparátus és óriási pénzösszeg áll rendelkezésre. A látogatók nagy száma miatt külön szervezet foglalkozik a látogatók fogadásával és utbaigazitásával.

Elsőként a Marc II. project fejlesztő részlegét látogattam meg, ahol ismertették a célkitüzéseket, a jelenlegi tevékenységüket és a terveket. Számomra itt az az értesülés volt a legérdekesebb, hogy a Library of Congress olyan államokban, amelyek könyvkiadása számára érdekes, de amelynek müszaki fejlettsége még nem áll azon a fokon, hogy a Marc-szabvány szerint kellő időben össze tudja állitani saját nemzeti bibliográfiáját, saját embereit küldi ki, fiókintézményt létesit, és elvégzi a gyengébben fejlett államok nemzeti bibliográfiájának szabvány szerinti összeállitását. Megkérdeztem, hogy egy kb. évi 10 ezer cimet tartalmazó nemzeti bibliográfia összeállitása mekkora létszámot igényel? Azt a választ kaptam, hogy kb. 10 fő el tudja végezni ezt a feladatot. Az jutott eszembe, ezzel kapcsolatban, hogy a magyar nemzeti bibliográfia gépesitésének nem az lenne-e a legegyszerübb és legolcsóbb megoldása, ha felkérnénk az Egyesült Államok Kongresszusi Könyvtárát, létesitsen Budapesten kirendeltséget, mely megoldaná a Marc-szabvány szerinti bibliográfia készitésének gépesitését!?

Ezután a Könyvtár csereosztályát látogattam meg, kiváncsi voltam azokra a könyvtárosokra, akik olyan lelkesen, gondosan és gyorsan reklamálják mindazokat a küldeményeket, amelyekről a magyar nemzeti bibliográfiából értesülnek, de amelyek az MNB Washingtonba érkezésének időpontjáig nem érkeztek be hozzájuk. Az az érzésem támadt, hogy a gyüjtő tevékenységet valóban rendkivül gondosan és következetesen végzik, a viszonzásban azonban nem olyan nagyvonaluak. Cserébe elsősorban a kötelespéldányokból megmaradt fölöspéldányokat ajánlják fel, és nemigen vállalkoznak arra, hogy bármit is beszerezzenek a cserepartner kivánságára.

Lehetőségem volt a tudományos tájékoztató részleg meglátogatására is. Itt a szolgálat teljes keresztmetszetét bemutatták, s elmondták, hogy a könyvtár olvasóinak - elsősorban természetesen a kongresszus tagjainak és a szenátoroknak - kérésére különböző szintü információkat tudnak szolgáltatni. Először az ismeretterjesztő irodalmat magába foglaló adattárból nyujtanak tájékoztatást, mivel a kongresszus tagjai sokszor kérnek olyan területre vonatkozó információt, amelynek nem szakemberei, tehát amelyről tudományosan pontos és hiteles, de közérthető formáju tájékoztatást kivánnak kapni. A könyvtárnak ez az alapszintü adattára egyébként a Library of Congress saját dokumentációs tevékenységének a terméke.

Ha az olvasónak ezen tulmenő, tudományos szintü tájékoztatásra van szüksége, akkor termináljaik segitségével kapcsolatba lépnek a Lockheed Corporation Információs Központjával, és innen kérik a tudományos szakirodalomban található információkat. A Lockheed Központ adatbankjával on-line kapcsolatban történő párbeszédet meg is tekintettem. Az igy összeállitott bibliográfia jelenti a tudományos információ szolgáltatás második fokozatát.

Ha pedig még ennél is részletesebb és mélyebb információkra van szükség, akkor a terminál és a telefonhálózat segitségével a megfelelő szakositott

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbizásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

információs központ adatbankjával lépnek kapcsolatba, és innen kérik az irodalmi adatokat, bibliográfiát, és amennyiben szükséges, a dokumentum teljes szövegét. Rendelkezésre áll a tudományos tájékoztatás negyedik fokozata is, mégpedig a szakmai tájékoztató intézet által javasolt szakértőkkel létesithető kapcsolat.

Ezek után megkérdeztem, igénybe vehetem-e a könyvtár on-line információs szolgáltatását, kérhetek-e bibliográfiát kutatásom tárgyára vonatkozóan a Lockheed Központtól. Az igenlő válasz után kisérőm feltette az általam megfogalmazott kérdést: számitógépes információs szolgáltatások hatásfoka és gazdaságossága. Néhány másodperc mulva sorban jelentek meg a Lockheed Központ adatbankjában tárolt erre vonatkozó dokumentumok bibliográfiai adatai. A megfelelőket közvetlenül kiválasztva azonnal kiirhattam a képernyő mellett lévő iróautomatával. Igy állitottam össze azt a bibliográfiát, amelyben több szenátusi munkabizottság jelentése is szerepel - és amelyeket sajnos nem teljes sikerrel tudtam beszerezni a csereosztálytól.

Ez volt az az alkalom, amikor megértettem, hogy a gépesitett amerikai könyvtárak olvasói miért részesitik előnyben a terminálok használatát, a számitógépes információkeresést meg olyan egyszerü feladatok megoldására is, mint egy könyvcim kikeresése a katalógusból. Valóban sokkal könnyebb a kérdést a terminálon keresztül feltenni a számitógépnek, és a képernyőn megjelenő válaszok közül kiválogatni a megfelelőt, mint kézzel lapozgatni milliónyi katalóguscédula között. S különösen érthető ez olyan olvasóközönség részéről, akik kora gyermekkoruk óta szoros kapcsolatban állnak a technikával, és annak is a számitógépes szolgáltatások igénybevételéhez szükséges elektronikus részével.

Washingtoni tartózkodásom során ugyanis alkalmam volt több olyan muzeumot is meglátogatni (pl. a Technikatörténeti Muzeumot), ahol a tárgyra vonatkozó tájékoztatást kérdés-felelet játék formájában, a számitógép terminálja és az adatbank között lejátszódó ember-gép párbeszéd segitségével kaphatja meg a látogató. A terminálhoz nem tilos hozzányulni, sőt 6-8 éves gyerekek állnak mellette és billegetik az iróautomata billentyüit, teszik fel a kérdéseket, hol komolyan, hol játékosan, de mindenesetre megismerkednek a terminálok használatával. Ezt a módszert egyébként a technikai ismeretterjesztés leghatásosabb és legfejlettebb formájának tartom. Nálunk is fontolóra kellene venni hasonló módszerek bevezetését, ha másutt nem, legalább egyetemi szinten a hallgatók számára kellene oktatni az ember-gép párbeszédet, s lehetővé tenni valamilyen formában annak gyakorlását.

Washingtonban van a központja az Egyesült Államok Orvosi Tájékoztató Szolgálatának, a National Library of Medicine-nek is. Ez az az intézmény, amely először alakitotta ki az információs szolgáltatások teljesen központositott on-line rendszerét, az ugynevezett MEDLINE rendszert. A gépesitett információs központ közvetlen hozzáférésü adattáraiban az orvosi szakirodalom több évre visszamenő anyagát tárolják, és az az Egyesült Államok valamennyi jelentős kórházából, orvosi egyetemének kutató laboratóriumából telefonvonal és terminál segitségével közvetlenül elérhető. Használják is olyan mértékben, hogy csucsforgalmi időben, a délelőtt és a kora délután folyamán két gép is alig tudja ellátni a munkát.

A Washingtonban megtekintett intézmények közül utolsóként emlitem a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

National Technical Information Service (NTIS) springfieldi telepének meglátogatását. Ez a peremvárosba telepitett intézmény az USA költségén végzett kutatások jelentéseit tárolja, dolgozza fel és bocsátja az igénylők rendelkezésére, sajnos, elég drágán. Ez alól csak azok képeznek kivételt, akik tetemes összeget helyeznek letétbe az intézménynél, vagyis folyószámlát nyitnak, ezek számára ui. az NTIS jelentős kedvezményt nyujt. Látogatásom egyik célja az volt,hogy megvizsgáljam aVVEKK és az NTIS közötti kapcsolatok fejlesztésének lehetőségét. Sajnos, ennek nem nagy a valószinüsége, mivel a Magyar Nemzeti Bank előlegek kifizetését, folyószámla létesitését nem veszi jónéven, enélkül pedig igen költséges volna az NTIS szolgáltatásainak alkalomszerü igénybevétele.

Washingtonból Philadelphiába utaztam az Institute of Scientific Information (ISI) meglátogatására. Ez az Egyesült Államok egyetlen olyan intézménye, amely nem állami vagy társadalmi intézmények támogatásával müködik, hanem kifejezetten kereskedelmi jellegü. Ez egyébként szervezettségén és tevékenységén is meglátszik. Az intézmény külső támogatás nélkül is nagy haszonnal tud dolgozni, mert mindig a lehető legteljesebb mértékben tájékozódik a felhasználók igényeiről, tehát tudja, hogy az információs piacnak mire van szüksége, s ezeket az igényeket a lehető legmagasabb szinvonalon és a leggazdaságosabban tudja kielégiteni.

Szolgáltatásai kitünően gépesitettek. Az ISI tevékenységében az információval ellátandó sokféle szakterület között megkülönböztetett helyen áll a kémia. Az Index Chemicus Registry System rendszere a szerkezeti képletek sorbafejtésének módszerén, a Wiswesser képletek alkalmazásán alapszik. A Wiswesser módszer alkalmazásai közül is kiemelték annak leghasznosabb módjaként a molekulák szerkezeti elemei szerinti visszakeresés lehetőségét, az ugynevezett Substructure indexet.

Részt vettem az ISI osztályvezetői számára rendezett értekezleten, ahol a vállalat távlati terveit ismertette Mr. Cawkell. Ennek az a lényege, hogy az ISI felkészül annak az információs rendszernek az alkalmazására, amely Angliában már tuljutott a kisérleti stádiumon, és a következő évben már szükebb körben, kb. 8-10 ezer előfizetővel bevezetésre is kerül. Az uj technika, a Viewdata System a számitógép és televizió közvetlen kapcsolatára épül. Ez azt jelenti, hogy mindenki otthon terminálként használhatja televiziós készülékét, és a telefonvonal segitségével on-line kapcsolatba léphet a körzetbe telepitett számitógéppel, ill. annak közvetlen hozzáférésü memóriáiban tárolt óriási információs anyaggal. A módszernek a szórakoztatás, a tudományos kutatás, az oktatás és más előre nem látható területen is nagy jelentősége lehet. Többek között pl. már most számolnak azzal, hogy a rendszer továbbfejlesztése esetén a televiziókészülék tulajdonosa, vagyis a terminál kezelője nem csupán fogadó állomása lehet az információknak, tehát nemcsak az output vételére lesz képes, hanem saját információinak betáplálására is alkalmas lesz a rendszerbe, vagyis input tevékenységet is végezhet a terminál kezelője. Ebben az esetben pl. közvetlen üzenetet küldhet meghatározott cimzett,egy másik televiziótulajdonos számára. Igy a VIDEO-telefonhoz hasonló rendszer épülhet ki, amelyben bárki a rendszerbe bekapcsolt másik állomás számára üzenetet, információt továbbithat. Ez a jelenlegi postai levélforgalom nagyságrendekkel való csökkentését és az információáramlás sebességének soha nem látott megnövekedését idézheti majd elő. Érdekessége a rendszernek

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

az is, hogy a gazdasági válsággal küzdő Angliában dolgozták ki. Az ISI üzleti érzékére viszont jellemző, hogy már most felkészül a rendszer alkalmazása következtében rájuk háruló feladatok megoldására.

Meglátogattam Philadelphiában az American Standards for Testing of Materials (ASTM) intézetet is. Előzetes információim szerint ez az intézmény is készit számitógépes adattárakat, és feltételeztem, hogy szolgáltatást is végez, esetleg retrospektiv adatkeresés is megrendelhető náluk. Értesüléseim sajnos tévesek voltak. Megkaptam viszont az USA anyagvizsgálati szabványainak uj kiadását és zárókötetét, a tartalomjegyzéket.

Tanulmányutam szakmai programjának utolsó állomása az Egyesült Államokban a Massachusetts Állami Egyetem automatizált Központi Könyvtárának meglátogatása volt Amherstben. A könyvtár automatizált rendszerét IBM számitógépek alkalmazására épitette fel, ezért a rendszer részletes leirása megtalálható az IBM kiadványok sorozatában. Számitógépes információszolgáltatások céljára a könyvtárnak egy terminálja van, amit csak a külön tanfolyamon erre kiképzett könyvtáros használhat. Az olvasóval természetesen előzetesen megbeszélik a kérést: az olvasó igénylőlapot tölt ki, amelyen közli, hogy milyen témával kapcsolatban kivánja igénybe venni a számitógépes irodalomkereső szolgálatot. A könyvtáros az igény besorolása után értesiti a használót, hogy a müvelet részleteinek megbeszélése céljából mikor fogadja előzetesen. A megbeszélés időpontja és az igénylőlap benyujtása között néhány nap, de 1 hétnél nem hosszabb idő szokott eltelni. Erre főként azért van szükség, hogy a könyvtáros a számára esetleg ismeretlen témakörrel megismerkedhessen. A téma megbeszélése után együtt ülnek le a terminálhoz, és a könyvtáros kérdez a Lockheed Központ adatbankjától a szokásos on-line módszerrel. A szolgáltatásért a felhasználónak fizetnie kell, mégpedig mind a Lockheed Központban leszámlázott gépidőt, mind az adattár használatát, mind pedig a távközlő vonalak bérleti diját meg kell téritenie.

A könyvtár egyéb alaptevékenységei is gépesitettek. Pl. az állománygyarapitásban felhasználják a Marc adattárakat; a katalógusszerkesztésben a Library of Congress katalóguscédula szolgáltatását, de gépesitett a kölcsönzési nyilvántartás is. A bejárat közelében akadt meg a szemem egy kiállitáson, amely a könyvcsonkitás veszélyeivel és kárával foglalkozott. Érthetetlen volt számomra, hogyan jelentkezhet ez komoly problémaként ott, ahol az épület több pontján elhelyezett másolóberendezés segitségével bárki elkészitheti 5 cent ellenében a számára fontos oldalakról a másolatot. Azt a magyarázatot kaptam, hogy ezzel akarják az olvasók a maguk számára biztositani az információ kizárólagos voltát. Különösen a kevés példányszámban beszerzett, drága könyvek legértékesebb táblázatait, ábráit vágják ki, ezáltal megfosztják az utánuk következő olvasókat az információtól, a csonkitó viszont az információ kizárólagos tulajdonosa lesz. Ez az a szemlélet, amellyel szerencsére mindeddig Veszprémben nem találkoztunk, de amelynek jelei az OSZK dolgozóinak panasza szerint azért nyomokban hazánkban is megtalálhatók.

Általánosságban elmondható, hogy az amerikai tájékoztatásügynek nemcsak a technikai fejlettsége és a technikai szinvonal további gyors növekedése az imponáló, hanem szervezettsége és a társadalmi életben betöltött szerepe is.

Az Egyesült Államokban eltöltött másfél hónap után az UNESCO ösztöndija 2 hetes svédországi tapasztalatcserét biztositott számomra.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

között a munkamegosztás és a szolgáltatások dijszabásainak koordinálása, egységesitése. Folyamatban van a vidéki közvetitő hálózat megszervezése, de további beruházási feladatokhoz központi állami támogatást kérnek.

Tapasztalataimat az alábbiakban foglalhatom össze:

Az "amerikai forradalom" 200 éves évfordulója alkalmával megjelent tanulmányok egyike (B. NANUS, Bull. Am.Soc.for Inf. Sci. 2/8/57-8/1976) megállapitja, hogy a fejlett kapitalista államok elérték a fejlődésnek azt a fokát, ahol gyakorlatilag nincs már müszaki, termelési probléma. Egy technikai feladat megvalósitása legfeljebb pénzkérdés. A társadalmi fejlődés következő szakaszában az információ lesz a meghatározó tényező.

A társadalmi rendszerek életében az információs rendszer hasonló szerepet tölt be, mint az élő szervezetben az idegrendszer. Ez közvetiti az utasitásokat a végrehajtó szervekhez, ez hozza a jelentéseket a döntés szinhelyére.

Véleményem szerint Magyarországon is sürgősen meg kell kezdeni a Népgazdasági Információs Rendszer egységes elvek alapján történő kiépitését. Az integrált hazai információs rendszer kiépitésének legfontosabb alapelvei:

1. a meglévő intézmények tevékenységére épül;
2. a fölösleges párhuzamosságok elkerülésére, megelőzésére törekszik;
3. a korszerü szolgáltatások létesitésekor beruházott nagyteljesitményü berendezések, ill. értékes dokumentumbázisok minél jobb kihasználása érdekében szorgalmazza egymás szolgáltatásainak igénybevételét;
4. az információs szolgáltatások fejlesztését és a tájékoztató központok munkamegosztásának koordinálását központi alapból céltámogatással lehet biztositani;
5. a központi alap kezelését a szakterület igényeit ismerő koordináló szervre kell bizni.

Modell: a Közmüvelődési Alap.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

SZEMLE

Könyvtártudományi tanulmányok 1975. Az egyetemi és főiskolai könyvtárak 2. országos konferenciájának anyaga. Bp. NPI. 1976. 251 p.
/Az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács 30. sz. kiadványa./

A sorozat legujabb, 5. kötete a Miskolcon 1975. szeptember 2-4-én tartott országos konferencia teljes anyagát adja közre.

Felsőoktatási könyvtáraink történetében másodizben került sor ilyen tanácskozásra. A visszatekintő fejtegetésekben többször hivatkozott első, Szegeden rendezett konferencia több mint másfél évtizeddel korábban, 1959-ben volt. A Magyar Könyvtárosok Egyesülete valamint a Kulturális Minisztérium rendezésében a miskolci Nehézipari Müszaki Egyetem Központi Könyvtárában és egyéb épületeiben tartott három napos tanácskozás jelentősen különbözött is az előző konferenciától - időközben a magyar felsőoktatás és könyvtári rendszere jelentősen átalakult, s mig Szegeden például a főiskolai könyvtárak problémáiról inkább csak érintőlegesen eshetett szó, 1975-ben valóban az összes magyar felsőfoku tanintézeti könyvtárat érintő kérdések kerültek napirendre.

A több napon át, két és fél száz résztvevővel négy szekcióban folyó szakmai konferencia anyagát közzétevő kiadvány- amely az előadások és a jegyzőkönyvi lejegyzés alapján összeállitott hozzászólások anyagát tartalmazhatja csupán - természetesen "kiszüri" mindazt az eleven "háttérzajt", ami az efféle megbeszélések természetes légköréhez hozzátartozik. A nyilvánosan elhangzott és rögzitett szavak azonban a publikációs formában méginkább "előtérbe kerülnek", az olvasó meghallhatja a hangsulyokat, felfigyelhet az egymással párhuzamosan folyó szekcióülések "áthallásaira", egymásrafeleléseire. A kötet, mely a rendezvény programjának tagolása szerint sorakoztatja fel az anyagot, két plenáris ülés és négy szekcióülés rendjében összesen 18 vitaindító referátumot, 12 korreferátumot és 22 hozzászólást, valamint a konferencia ajánlásait és a résztvevők névsorát tartalmazza.

Némi távlattal és az akkor még csak tervezetként emlegetett, azóta kodifikált uj könyvtári törvényerejü rendelet ismeretében tanulmányozva a kiadványt a miskolci tanácskozásnak két fő jellemvonását érdemes kiemelni. Egyfelől: a szakembereknek a problémákkal, a felsőoktatási könyvtári rendszer jelenlegi adottságaival, müködését meghatározó tényezőkkel való éles és határozott konfrontációját. Csüry István előadása utal arra, hogy noha az 1959-es szegedi ajánlások java részét a megoldott kérdések rovatában lehet elkönyvelni, ám ugyancsak ő jelzi, hogy a közös, megoldásra váró, időközben

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

felhalmozódott kérdések fontossága sürgető volta tette időszerűvé, hogy a szakmai közvélemény fóruma elé kerüljenek. Az eredmények sem érdemlik meg, hogy emlitetlenül maradjanak, de nem fedheti az elhallgatás csendje sem azt, aminek kimondása, megfogalmazása és - a legfontosabb pontokban - ajánlások formájában való rögzitése a felsőoktatási könyvtárak számára a hetvenes évek közepén hazánkban "létkérdés".

Az előadások, felszólalások - kiadvány formába kerülvén, mondhatjuk: szerzőinek - másik közös vonása, hogy szakmai szemléletüket és az elemzés és a tennivalók meghatározása terén a módszerüket a "rendszerben való gondolkodás" jellemezte. Ezt a fogalmat itt szándékosan nagyon tág értelemben használjuk, nem csupán arra gondolva, hogy a konferencia kulcsszava az "együttmüködés" volt, s nemcsak arra utalva, hogy az egyetemi illetve főiskolai könyvtári modell jellege is a hálózati, központositott struktura formájában bontakozott ki, hanem odáig tágitva a fogalom jelentéskörét, hogy a könyvtári tevékenység tágabb, társadalmi összefüggéseire utaljon. Könyvtár és fenntartó egyeteme; felsőoktatási könyvtár és egész könyvtári rendszer; a könyvtár és a hazai, nemzetközi információs rendszer - és sorolhatnánk még azokat a vonatkozásokat, amelyeknek, bár a szekciók külön is tárgyalták a témákat, együttes érzékelése szabta meg az előadások gondolatmenetét. A felsőoktatási könyvtáraknak ezek a hol külsőként hol belsőként megnyilatkozó kapcsolatai, az együttmüködés intézményi, szolgáltatási formái nagyon is "életszerüen" kerültek megvitatásra. Joggal figyelmeztetett arra is az egyik előadó, hogy az "együttmüködéséről" talán tulságosan is sok szó esett az elmult években, s közben a kooperáció és az integráció szükségessége vitathatatlan jelszóvá és hangoztatott elvvé merevedett, mig a tettek, a tényleges müködési kapcsolatok fedezete sokszor hiányzott. S nem a könyvtárosok szándékának, hanem a személyi és tárgyi feltételek hiányának, a könyvtárak fejlődésének eltérő tempója miatt.

A vendéglátó egyetem rektorának üdvözlő szavai után a konferenciát megnyitó plenáris ülésről három előadás és öt korreferátum szövegét hozza a kötet. Az irányitó és fenntartó szervek képviselői szólaltak meg először. Az Oktatási és a Kulturális Minisztérium, az MSzMP KB, a KISz, a hazai információs rendszerek központi szervei (OMFB, AGROINFORM) és a Magyar Könyvtáros Egyesület vezető képviselői üdvözölték a tanácskozást, általános megközelitésben tárgyalva az egyetemi és a főiskolai könyvtárak eredményeit és feladatait.

A hazai felsőoktatás távlati fejlesztési koncepciója (Kanczler Gyula), az egyetemi oktatói-nevelői és kutatómunka és a könyvtári szolgáltatások összefüggései a fenntartásért felelős s egyszersmind prominens könyvtárhasználó egyetemi professzor szemszögéből (Kozák Imre), a könyvtári tevékenység a felsőoktatási képzés ideológiai, közmüvelődési célkitüzései (Rátki András, Szilágyi Balázs) témái mellett a speciális kérdésekről szóló szekcióülések bevezetőjének is lehetett tekinteni Kondor Istvánné előadását a felsőoktatási könyvtárak országos és regionális feladatairól illetve Vajda Erik és Királyi Ernő korreferátumát a müszaki és agrár információs rendszer hazai és nemzetközi kérdéseiről. Ami ezekben az előadásokban a tömören és kritikusan vitára ajánlott pontok kiemelésével megfogalmazást nyert, a könyvtári módszerek és a szervezeti rendszerek terén kirajzolta a korszerü és a lehetséges optimális fejlesztés konturjait.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Amit Kozák Imre, a miskolci egyetem rektorhelyettese az oktatók, a fenntartó intézmény oldaláról közelitett meg, azt az A szekció "Az egyetem és könyvtára: az oktatás, kutatás szakirodalmi ellátásának feladatai" cimen jobbára sajátosan könyvtári szemszögből vitatta meg. A szekcióülésen felvetődött és kifejtett gondolatok középpontjában az a felismerés állt, hogy az egyetemek, főiskolák rohamos fejlődésének és a könyvtári adottságok bővülésének ehhez mért viszonylag lassubb tempója egyre élesedő ellentmondáshoz vezetett: sem a tankönyv- és jegyzetcentrikus oktatás meghaladását, sem az egyetemi kutatások kellően aktiv támogatását nem tudja az igények és a könyvtárosok szándéka szerinti mértékben támogatni a könyvtár. Németh Zsófiának a szegedi és debreceni tudományegyetemek tapasztalataira koncentráló előadása az "oktatáskorszerüsités céljai és (könyvtári) eszközei közötti" feszültség taglalásával és határozott tennivalók kijelölésével nagyszerüen világitotta meg ezt az ellentmondást. A szakirodalmi alapismeretek egyetemi oktatásának ügye is szándék és valóság, irányelvek és reáliák ellentmondásainak - sokszor büvösnek tünő - körében igyekszik teret nyerni. (Nagy Géza, Geday Gusztáv). A kutató munka információs bázisának megteremtésének illetve a közgazdasági valamint az orvos- és állatorvostudományi egyetemek szolgáltatásainak pozitiv példája rajzolódott ki Gyenge Erzsébet és Ruzsás Lajosné referátumaiban, illetve Kurdi József korreferátumában. Székely Sándor - aki a nyitó plenáris ülésen a MKE elnökeként, itt viszont az orvostudományi könyvtári hálózat irányitójaként szólalt fel - a fővárosi klinikák ellátási gondjaira hivta fel a szekcióülésen résztvevők figyelmét.

"A könyvtárak egyetemen kivüli kapcsolatai": ez a cim fogta össze a B szekció ülésén elhangzott öt előadást és két korreferátumot, amelyekhez két további hozzászólás csatlakozott. A központi szolgáltatások (Havasi Zoltán), a tervezett társadalomtudományi információs rendszer (Sárdy Péter) helyzetének és perspektiváinak taglalása mellett Kováts Zoltán, a vendéglátó egyetemi könyvtár vezetője, Zsidai József, valamint Bilincsi Tivadar gondolatait érdemes külön is kiemelni. Mondandójukban kitapintható ismét egy közös problematika. Való igaz: ma még több egyetem vezetőségében él az "előitélet", amely a vitathatatlan egyetemi feladatokat hangsulyozva fenntartással kezeli és az előbbivel szembeállitja az országos és regionális szolgáltatásokat. Különösen Kováts és Zsidai elvi és gyakorlati szempontu megfogalmazásai mutatták ki ennek az álláspontnak a tarthatatlanságát. Itt érdemes viszont megjegyezni, hogy a konferencián - a függelékként közölt névsor adatai szerint - a résztvevők mindössze 20 %-a volt "nem-könyvtáros", külső szakember, s több hozzászóló joggal hiányolta jelentős egyetemi vezetők jelenlétét. A Miskolci Nehézipari Egyetem könyvtárvezetőjének előadása az iparvállalatokkal való szakmai információs együttmüködésben végzett munka sokoldalu folyamatát is megrajzolta - igazolva, hogy csak igen alapos, hosszu felkészüléssel lehet eredményt elérni. Amennyiben ez megvalósul, az együttmüködés népgazdasági jelentősége pénzügyileg is lemérhetővé válik.

A legélénkebb vitával, a legtöbb hozzászóló nevével a harmadik, a korszerü felsőoktatási munkaszervezetről és technológiáról tanácskozó szekció anyagában találkozhat az olvasó. Héberger Károly, a Budapesti Müszaki Egyetem könyvtárhálózati-szervezeti kérdéseiből inditotta gondolatmenetét - a központositott hálózati szervezettel kapcsolatos határozott megfogalma-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

zásig jutva. Csüry István társadalomfilozófiai alapgondolatokra épitett előadása a "szellemi munka korszerü információellátását célzó szervezet" problémáit tudományos értékek és pénzügyi ésszerüség jegyében világitotta meg. Előadásához szerencsésen kapcsolódott Gomba Szabolcsné korreferátuma, aki a debreceni Egyetemi Könyvtár kémiai tanszékcsoporti könyvtárának létrehozásáról és müködtetéséről rajzolt eleven képet. A könyvtári technológia egy másik, igencsak aktuális kérdését Horváth Tibornak a hazai információs rendszer számitógépes programjának helyzetéről tartott referátuma vetette fel - kritikai gondolatai a hozzászólásokban élénken gyürüztek tovább.

Noha a főiskolai könyvtárosok munkája mindhárom előző szekcióban is "érintett volt", a viszonylag fiatal, ám épp a friss alapitás lehetséges előnyeit is kamatoztató könyvtártipus helyzetéről, feladatairól és perspektiváiról egy szekcióban külön tanácskozást is tartottak. Nagy Ernő átfogó helyzetelemzését két müszaki (Tabiczky Zoltánné, Gábor Iván), egy pedagógusképző (Takács József) és testnevelési főiskolai könyvtárvezető (Ocsai József) előadásai egészitették ki. A főiskolai könyvtárak rangemelésének sürgető igényét, annak anyagi-technikai konzekvenciáit, a régebbi alapitásu egyetemi könyvtárak szervezeti tapasztalatainak tanulságait - pl. a központositás elvének fontosságát - állitották többek között reflektorfénybe.

A kiadvány - a III. Országos Könyvtárügyi Konferencia, az uj könyvtári törvény és a kapcsolódó rendelkezések mellett - több évre szólóan alapdokumentuma lehet felsőoktatási könyvtárügyünknek. Nemcsak azért, mert a kötetzáró "ajánlások" határozott formában meg is fogalmazzák a vitákban felmerült tennivalókat és döntésre érett kérdéseket, hanem azért is, mert hazai tudományos könyvtárügyünk és információs vagyonunk egyik gerincét alkotó intézménytipusról van szó. Sőt, nagyon is érzékelhetően a "jövőről" - hogy az egyetemeinken, főiskoláinkon tanuló fiatal értelmiségiek milyen könyvtárat kapnak ma tanulmányaikhoz, az jelentős mértékben befolyásolja majd azt is, hogy mint mérnök, tanár, agrárszakember, kutató, milyet igényel holnap - munkahelyén.

FOGARASSY Miklós

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

PÓCSINÉ MUNKÁCSI Gabriella: Irodalmi hanglemezek Magyarországon. Diszkográfia. (1953-1974) Közread. az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ. Bp. 1975. NPI. 150 p. illusztr. 23 cm. Bibliogr. 29.p.

Alig több mint egy évtizede szerepelnek a hangzó dokumentumok a hazai könyvtárak állományában. A közmüvelődési könyvtárak zenei és hangtári gyüjteményei még ennél is rövidebb "mult"-tal rendelkeznek.

Az utóbb emlitett gyüjteményekben dolgozók számára a gyüjtőkör körülhatárolásával, az állományépitéssel, a feldolgozás mélységének meghatározásával, a kezdet sok-sok nehézségével folytatott küzdelemben a válogatás lehetőségét biztositó jegyzékek (akár kereskedelmi jellegü áru-ajánlatok, akár a nehézségeket jól ismerő gyakorló könyvtárosok által sajátos szempontok szerint összeállitott kiadványok) eléggé nem méltányolható segitséget jelentenek.

A Könyvtártudományi és Módszertani Központ az elmult évek során becsülendő céltudatossággal jelenteti meg az ilyen jellegü segédanyagok egyre gyarapodó sorát.

Az ismertetésünkben szereplő diszkográfia (=hanglemezbibliográfia) a dokumentumok egy jól körülhatárolható csoportját, a Magyarországon 1953-1974. között megjelent nem zenei vonatkozásu hangfelvételeket gyüjti össze. A kiadvány a Magyar Hanglemezgyártó Vállalatnak az emlitett időhatárok között kibocsátott 188 irodalmi hanglemezét tárja fel. E lemezeken 400 szerző 893 müve szerepel. A felvételek tartalmi skálája a népköltészettől a XX. század legszebb prózai és verses darabjaiig ivel. Megtaláljuk köztük a politikai irodalom keresztmetszetét is.

Az összeállitó előszava nemcsak a hangrögzités történeti folyamatában helyezi el a diszkográfia anyagát, hanem utmutatást is ad az anyag egyéni és csoportos hasznositásához, az oktatás folyamatába való beillesztéshez.

A következő fejezet a magyar hanglemezek jelzetrendszere (lemezszám, gyártási szám) kialakulásának történetével foglalkozik. Ez a rész még a lemezszakma hivatásosai számára is tartalmaz novumot. Az összefoglalás ilyen részletességgel - tudomásunk szerint - először itt jelenik meg nyomtatásban.

Az előbbiektől egy reprodukciós oldallal elválasztva a fogalmak tisztázása keretében történik meg az irodalmi hanglemezek tipusok szerinti és tartalmi elhatárolása. Itt olyasféle érzésünk támad, mintha a fejezetek szerkesztésébe valaki - nem éppen szerencsés kézzel - belenyult volna. Ebbéli véleményünket mintegy megerősiti fejezetet követő 24. számu, un. "vak" oldal. Talán egy egyszerü sorrendi csere: az MHV irodalmi lemezei csoportositásának és utána a formai jegyeknek az ismertetése a diszkográfia használatához elengedhetetlen gondolatsort szervesebbé tette volna.

Igen fontos momentumnak találjuk, hogy módszertani kiadványban végre találkozunk a prózai hanglemezek cimleirási gyakorlatának szöveges összefoglalásával. Ebben nemzeti könyvtárunk állásfoglalását látjuk, mintegy határozott voksot a már-már káosszal fenyegető hazai "ahány ház"- cimleirási anarchiában.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Egyetlen fenntartásunk a "Fáklyavivők" (valamint az "Igy láttuk Lenint" és a "Szabadság 1944-1945" c. lemezek) sorozat elemző feltárásának mellőzését magyarázó bekezdéssel kapcsolatos: a kilenc lemez teljes információs anyagának közlése (egy kis tipográfiai ügyeskedéssel) nem növelte volna meg számottevően a füzet terjedelmét.

A tulajdonképpeni diszkográfia elsődleges rendező elve a felvételtechnikából fakadó ismérv: normál lemezek - mikrobarázdás lemezek. Az utóbbi csoport további besorolási rendjét a méretek szerinti csoportositás (45/ min.- 17,5 cm, 33/min. - 25 cm.: 33/min - 30 cm,) majd a felvételek kronológikus rendje (helyesebben a növekvő lemezszám) adja.

A Hanglemezgyártó Vállalat hangfelvételeket előállitó és forgalmazó kulturális, ipari és kereskedelmi egység. E sajátosságából az is következik, hogy tervei sajátosan összetettek: a müvelődéspolitikai követelményeket a megvalósitás lehetőségeivel, a rentábilitás szempontjaival és a mindenkori felvevőpiac igényeivel kell összhangba hozni.

A diszkográfia tanulmányozása során elénk táruló időrend korképet is ad egyben, hangzó dokumentumokban tendenciákat követhetünk nyomon, figyelemmel kisérhetjük az igények differenciálódását, az egyre koncepciózusabbá váló szerkesztői-rendezői munkát, stb.

A bevezetőben már emlitett tartalmi csoportositást itt kiegészitendő hadd hivjuk fel a figyelmet az ismert (és talán a kevésbé ismert) sorozatokra: a "Magyar költők" 59, a "Vastaps" 11, a "Jót nevettünk" 13 (45/min. fordulatu) kislemezére, továbbá a "Magyar lira gyöngyszemei" 8 nagy lemezoldalnyi felvételére, s a MHSZ Morze-iskola 20 lemezoldalára.

A diszkográfia anyaga praktikus felhasználásának lehetőségét a cimleirások melletti hasábban közölt, az egyes részletek játékidejére vonatkozó információk nagymértékben segitik.

Három alkalmi fólia-lemez cimfelvétele adja a tulajdonképpeni bibliográfiai rész utolsó csoportját, amelyet szerzői (a forditói, feldolgozói, zeneszerzői minőséget is ideértve), cim- valamint előadói (közremüködői) mutató követ.

Jó lenne, ha a népmüvelők és pedagógusok jó részének kezébe jutna ez a régóta hiányolt összefoglalás. A szerző bevezetőjében nemcsak a könyvtárosoknak (hangtárosoknak), nekik is ajánlja a diszkográfiát. Mivel a kiadványnak a regisztrálás tudományos kivánalmait és a közmüvelődés gyakorlati igényeit egyszerre kell kielégiteni, ugy véljük, elengedhetetlen, hogy a mutatók közül egy a lemezek változatos tartalmának részletei közt is szak szerinti eligazitást adjon.

Ha a kötet összeállitója a szerzői, - de különösen a cimmutatóban felhasználta volna a már emlitett (a részletekre vonatkozó amugy is adott) számozást, a tételszámból, valamint az A és B oldalt jelző betüjelből és a lemez oldalanként ujra kezdődő részletszámozásból olyan komplex jelzetet nyerhetett volna, amely a mutatóban való tájékozódás után gyorsabb és egyértelmübb visszakeresést tett volna lehetővé.

A kötetben alkalmazott röviditések (és feloldásuk) jegyzékével zárul a husz év nem zenei vonatkozásu hanglemeztermését magában foglaló igen hasznos kiadvány.

Ismételjük: nagyon örülünk, hogy bibliografikus igényü alapossággal feltárt összefoglalás segitségével vehetjük számba az eddig csak prospektusszin-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

tü hiradásokból ismert prózai lemezeket. Örömünket csökkenti azonban az a tény, hogy a széles érdeklődésre számot tartó könyvecske sajnálatosan alacsony (mindössze 1000) példányszámban jelent meg. Félő, hogy a legérdekeltebbek: a kezdő lépésekkel olyannyira elfoglalt "egyszemélyes" hangtárak vezetői, s a "végvárak" népmüvelői és pedagógusai kapnak legkésőbb észbe, s éppen ők lesznek kénytelenek nélkülözni ezt a hézagpótló munkát.

GYIMES Ferenc

A Budapesti Müszaki Egyetem Központi Könyvtárának évkönyvei III. 1976. (Szerk. Héberger Károly, Kéki Béla, Végh Ferenc) Bp. MTI Soksz. 1976. 366 p.

Az intézményi évkönyvek hagyományos gyakorlatának megfelelően, az elmult időszak alatti müködés leirásával kezdődik a Budapesti Müszaki Egyetem Központi Könyvtárának harmadik évkönyve, mégis többet nyujt a szokásos összegezéseknél, mivel nem egy esztendő, hanem egy teljes ötéves tervidőszak (1971-1975) sokrétü tevékenységébe ad bepillantást az állomány alakulásától az egyetem könyvtári hálózata fejlesztésének problémaköréig. Kitér természetesen a szakmai továbbképzés, valamint a könyvtárban folyó kutatómunka főbb jellemzőire is, és megállapitja, hogy az intézmény "könyvtár-technológiai kutatómühelynek tekinthető." Ha a recenzens a könyvtár-technológia kifejezést másként érti is, tény, hogy az évkönyv gazdag tartalma teljes egészében a szüken értelmezett könyvtári kutatásoké, ahol a hangsuly a könyvtáron, mint a kutatás tárgyán, és nem mint szinhelyén van. Egy évkönyv ismertetése nem lehet alkalom (és nem is kiván az lenni) a "könyvtári kutatások" tartalmának tisztázására, a szerkesztőket azonban mindenképpen elismerés illeti, hogy évkönyvük formájában egy olyan tanulmánykötetet adtak kezünkbe, amelyben nem a könyvtárakban, könyvtárosok által végzett különféle tárgyu, hanem a könyvtár funkcióival, müködési módjával és feltételeivel, az állomány alakulásával és használatával foglalkozó, vagy a könyvtári munka eredményességét mérő vizsgálódások kaptak helyet. Szorosan illeszkedik e sorba az egyetem multját idéző néhány cikk is, hiszen általában az anyaintézmény történetének feltárása, az egyetemtörténeti kutatás az egyetemi könyvtár par excellence feladata, és ezt a BME Központi Könyvtára mindig is magáénak érezte.

A könyvtár igazgatójának öt év főbb eseményeit, eredményeit és gondjait összefoglaló beszámolója után két izgalmas, a könyvtár állománya és müködése szempontjából igen tanulságos, és egymáshoz nagyon közel álló vizsgálat eredményeiről olvashatunk dr. Frey Tamásné, illetve Nagy Ilona tollából. Sajnos, ugy tünik, hogy a két felmérés - a villamosmérnökök doktori disszertációinak értékelése a szakirodalom felhasználása szempontjából, illetve a gépészmérnöki diplomatervek szakirodalmi hivatkozásainak elemzése - egymástól teljesen függetlenül, a másikról mit sem tudva készült, és igy számos összevetési lehetőség maradt kihasználatlanul. Frey Tamásné a tulajdonképpen vékonyka vizsgálati anyagból ("mindössze két év hazai termésének", 30 villamosmérnöki doktori disszertációnak és kontrollként 30 nyugatnémet

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

disszertációnak a hivatkozásaiból) sokoldalu és messzemenő következtetéseket von le. Elgondolkoztató megállapitásai szerint a külföldi disszertációk lényegesen nagyobb mértékben használják fel az un. nem hagyományos dokumentumtipusokat, viszont a hazai szerzőknél lényegesen kisebb az anyanyelvi szakirodalom felhasználása és szélesebb a használt idegen nyelvek köre. A hazai disszertálók irodalomkutatási módszerei között első helyen a katalógushasználat és a folyóiratok "böngészése" áll, és - szemben a németekével - elszomoritóan gyenge a hivatkozások bibliográfiai pontossága. Nagy Ilona számottevő mennyiséget dolgozott fel: 239 gépészmérnöki diplomaterv szakirodalmi hivatkozásait vizsgálat gyakorlatilag a disszertáció-vizsgálatéval azonos szempontok szerint: a felhasznált dokumentumok tipusát, nyelvi és megjelenési megoszlását, lelőhelyét és a hivatkozások pontosságát figyelve. Sajnos az évkönyv szerkesztői sem kérték számon az eredmények összesitését, igy csak az egyes szakok végzőseinek különböző szakirodalmi tájékozottságáról és tájékozódási módszereiről kapnak képet, általában a gépészmérnöki diplomatervek szakirodalmi hivatkozásairól nem. Az igen alapos és aprólékos elemzések azonban igy is értékes tanulságul szolgálhatnak a könyvtár munkájához és a szakirodalmi ismeretek oktatásához. Kár, hogy a szerző megállapitásaiból csak jórészt amugy is közismert tények és kivánalmak (a hallgatók nyelvtudásának elégtelensége, a nem hagyományos dokumentumok könyvtári feldolgozásának fontossága) megismétlésére futotta.

Timon László már korábban is foglalkozott az Egyetemes Tizedes Osztályozás folyamatos fejlesztésének a szakkatalógusra való hatásával. Az évkönyvben megjelent tanulmánya is e kérdést feszegeti, dicséretesen széles szakirodalmi kitekintés alapján. A felvetett kérdés kétségtelenül meglévő problémája minden ETO rendszerü katalógussal rendelkező könyvtárnak - különösen a nagy állományu szakkönyvtáraknak. Ha van is olyan könyvtár, olyan szakkatalógus szerkesztő, vagy azt rendszeresen használó tájékoztató könyvtáros (és minden bizonnyal van), aki a szerző által javasolt megoldási módokkal nem ért egyet, a kérdés részletes tárgyalását és a megoldás kisérletét csak örömmel üdvözölhetjük. Örömünket legfeljebb az "időben osztott szakkatalógusok fejlesztési lehetőségei és a könyvtári munka gépesitése" cimü, a tanulmány egészébe nehezen illő, és a gépesitést tekintve igen felületes tájékozottságra való rész ronthatja.

Püsök Gyuláné "Olvasótermi ellátottság és állományhasználat" cimü irásában ismét az adatokon van a hangsuly, és ezek az adatok sokat mondanak. A cikk első táblázatából megdöbbenve olvashatjuk le, hogy 1973-ban 18 egyetemi könyvtárunk közül mindössze 3 rendelkezett elégségesnek mondható olvasótermi férőhellyel. A BME könyvtára 1974-ben a hallgatók számára csak a minimálisan megkivánt olvasótermi hely felét tudta biztositani, az összes beiratkozott olvasók számához viszonyitva pedig a férőhely-ellátás még a 3 %-ot sem érte el. Csak az elismerés hangján lehet szólni a könyvtárról, hogy ilyen mostoha körülmények között is van energiája a beiratkozott olvasók - és külön az egyetem hallgatói - kölcsönzési és főként olvasótermi szakirodalomhasználati szokásait vizsgálni. A vizsgálat eredményei között érdemes felfigyelni arra, hogy 1970-hez képest jócskán megfordult a kölcsönzők és a helyben olvasók aránya (az előbbiek számszerü csökkenése mellett az utóbbiak jelentős emelkedésével), és hogy az összes beiratkozott olvasóhoz képest csökken az egyetemi hallgatók aránya. A további adatok részletes képet adnak az olvasóterem hallgatói igénybevételéről és forgalmáról. Sajnos a következtetések

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

és megállapitások némelyike e cikkben is csak az általános igazságok szintjéig jut el.

A kivülállónak érdekes olvasmány Somogyi Andrásné irásának első része, mely a könyvtár folyóirat-állományának kialakulását, rövid történetét és összetételét ismerteti. A folyóiratok használatának felméréséről beszámoló második rész pedig már nem csak a könyvtárról, hanem a könyvtárnak mond sokat; egyaránt bemutatva az egyes szakterületek folyóiratforgalmát (illetve igényét) és ellátottságát, a leggyakrabban használt folyóiratokat, a használat gyakoriságának időbeni és nyelvi megoszlását. Egy ilyen komoly használati elemzés nyilván hasznos segitséget nyujthat a könyvtár állománygyarapitó munkájához, és a szükös raktárviszonyok között talán munkaszervezési, állományelhelyezési módositásokhoz is tanácsot adhat.

Rohla Mártonné terjedelmében is jelentős elemzése a könyvtárközi kölcsönzési forgalmáról "jól időzitve" jelent meg a BME Központi Könyvtárának évkönyvében, hiszen nem rég látott napvilágot N. Rácz Aranka két cikke a Könyvtáros hasábjain, és a Kulturális Minisztériumban már készül az 1963. évit felváltó uj jogszabály a könyvtárközi kölcsönzés rendjéről. E tanulmány is az általános érdeklődésre számot tartható bevezető és történeti résztől jut el a müegyetemi könyvtár konkrét gyakorlatának részletes elemzéséig. Az érdeklődő (vagy érdekelt) könyvtáros azonban ebből a részből is sokat tudhat meg: hogyan férhet hozzá egyik legnagyobb müszaki (és természettudományi) szakirodalmi gyüjteményünk gazdag állományához - saját olvasói érdekében.

Dr. Verbóczi Gyuláné a könyvtár különgyüjteményeiről ir, azok történetét, fejlesztési irányait és feltárásuk elvi kérdéseit egyaránt felölelő tanulmányában. A BME Központi Könyvtára 1954 óta kezeli különgyüjteményként a dokumentumok néhány (főleg formai szempontból elkülönithető) tipusát. A különgyüjtemények közül három tipikusan egyetemi könyvtári képződmény: a doktori disszertációk, az egyetemi jegyzetek gyüjteménye, és az ugynevezett egyetemi gyüjtemény, melyhez ebben az esetben a vegyes aprónyomtatványok is tartoznak. A Budapesti Müszaki Egyetemen elfogadott doktori disszertációkat a könyvtár a teljesség igényével gyüjti, helybenolvasásra bocsátja rendelkezésre, széles körü feltárásukról pedig (katalógusain kivül) "A magyar müszaki egyetemeken elfogadott doktori disszertációk jegyzéke" cimü kiadványsorozattal gondoskodik. Az egyetemi jegyzetek gyüjteményét 1962 óta gépi (előbb Hollerith-rendszerü, majd számitógépes) előállitásu kötetkatalógusok tárják fel. Az egyetemi gyüjtemény - egyetemek, főiskolák tájékoztató, ismertető kiadványainak gyüjteménye - tartalmáról és hasznosithatóságáról az érdeklődők (többek között) az annak állományából készülő "Európai müszaki egyetemek és főiskolák szakositási rendje" cimü sorozatból szerezhetnek ismereteket. Természetes módon alkotnak különgyüjteményt a rajzok, metszetek, képek és térképek, valamint a szakirodalmi ellátás szempontjából nagy jelentőségü szabványok és szabadalmi leirások. Az 1954-től 1968-ig gyüjtött "vállalati irodalom" (termékismertetők, prospektusok, árjegyzékek, katalógusok, gépkönyvek stb.) feldolgozási, tárolási és hasznositási gondjaival a könyvtár nem tudott megbirkózni, és 1968-ban gyakorlatilag megszüntette ezt a gyüjteményt.

Érdekes és tanulságos olvasmány Engloner Erika összehasonlitó tanulmánya nyolc egyetemi könyvtárunk könyvbeszerzési gyakorlatának és lehetőségeinek vizsgálatáról. Remélhetőleg az egyetemi könyvtárigazgatók tanácsa

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

felfigyel majd erre a tanulmányra és felhasználja munkájában a benne rejlő lehetőségeket.

Néhány külföldi egyetemi könyvtár szervezeti felépitését, szolgáltatásait, tevékenységét ismerteti Kalocsai Ilona, Körmendy Edit és Rajcsányi Ferencné az évkönyv következő lapjain. Az ismertetett könyvtársturkturák összehasonlitása a hazaiakkal, a tanulságok levonása nem lehet a recenzió feladata, de a figyelem felhivása az érdekes anyagra és az elgondolkoztató "összefoglaló tanulságok"-ra mindenképpen az.

Szögi László a Budapesti Müszaki Egyetem és jogelődei levéltári dokumentumainak feltárásáról, a Központi Könyvtár Levéltári Részlegének munkájáról számol be, majd Végh Ferenc elsősorban éppen a levéltár állománya alapján végzett egyetemtörténeti kutatásainak egy részét ismerhetjük meg A fehérterror két esztendeje a Budapesti Müszaki Egyetemen cimü tanulmányából.

Az egyetem és a müszaki felsőoktatás történetét feltáró kutatásokat gazdagitja dr. Héberger Károlynak a Müszaki Tanárképző Főiskoláról irott "rövid áttekintése", mely a rövid életü intézmény minden lényeges adatát tartalmazza.

A Könyvtár kiadványait és munkatársainak szakirodalmi tevékenységét tartalmazó gazdag bibliográfia (Somogyi Andrásné munkája) a könyvtár tudományos tevékenységének olyan tükre, melynek külön elemzését is érdemes volna elvégezni.

A müfaj hagyományainak megfelelően a dolgozók névsora zárja a Budapesti Müszaki Egyetem Központi Könyvtárának gazdag tartalmu évkönyvét, mely minden felsőoktatási intézmény könyvtárának, a szakkönyvtárak munkatársainak egyaránt sok tanulsággal szolgáló olvasmányokat kinál - remélhetőleg el is jut minél többjük asztalára.

MOHOR Jenő

Két kiadvány Debrecenből Hajdu-Biharról

Mit tehet a kritikus, ha történetesen olyan kiadványok birálatával bizzák meg, amelyek

- szervesen illeszkednek be a létrejöttüket elhatározó, illetve a kiadásukat megvalósitó intézmény feladatrendszerébe,
- belbecsüknél fogva nemcsak formálisan, hanem igencsak érdemben vesznek részt a szóban forgó feladatrendszer kiteljesitésében,
- tartalmukat a kivánatos szakmai és müszaki szinvonalon "adják elő"?

Nem tehet mást, mint hogy tárgyszerüségre törekedve ismerteti és ezáltal a "célbavett" használók megkülönböztetett figyelmébe ajánlja őket.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Igy vagyunk most a debreceni helyismereti-helytörténeti mühelyek egyikének - a Hajdu-Bihar Megyei Könyvtárnak - két, Bényei Miklós által szerkesztette kiadványával (Hajdu-Biharban történt, 1968-1974. és Népfrontmozgalom Hajdu-Bihar megyében, 1973-1975.), amellyel kapcsolatban semmiféle kritikusi észrevételekkel nem élhetünk. Következzék tehát az ismertetésük és ajánlásuk:

Az elsőnek emlitett kiadvány egy hét évet átfogó Hajdu-Bihar megyei retrospektiv eseménynaptár. Ez a könyvtári publikációs gyakorlatban ujszerü, ám annál hasznosabb összeállitás a Megyei Könyvtár "Tájékoztató jegyzék vezetők számára" c. havi füzeteinek kumulálásából; illetve egy évet kitevő kiegészitéséből (ezt indokolja, hogy 1968 a gazdaságirányitási reform első éve) "adódott", és - válogatással - a "dátumszerüen rögzithető" hajdu-bihari eseményeket tartalmazza. Közelebbről a következőket: a politikai és gazdasági élet jelentősebb mozzanatait, a fontosabb ülésszakoknak, tanácskozásoknak, a szinházi bemutatóknak, a müvészeti dijak kiosztásának, a szobrok, emléktáblák leleplezésének, a jelesebb külföldi müvészek és együttesek fellépésének, a hajdu-bihari együttesek külföldi vendégszereplésének stb. időpontját, a megyében lezajlott országos hatókörü vagy több megyét érintő rendezvényeket. Kihagyja viszont - okosan és kiérlelt válogatási elvekről tanuskodva - a közélet évről-évre ismétlődő rendezvényeit, a "rutin"-kiállitásokat és hangversenyeket, szóval mindazt, ami sem a megye, sem egy nagyváros mindennapi életét és a mindennapokból összetevődő történetét nem minősiti különösebben.

Szellemes, gazdaságos és teljesen helytálló megoldás az is, hogy az összeállitás "csak az események tényéről" számol be. Teheti ezt azért, mert adatanyagának tulnyomó többsége a Hajdu-Bihari Napló utólagos hiradásaiból származik, s ha valakinek szüksége van a forrásra is, a dátum ismeretében könnyen rátalálhat a "bázis-ujság" következő egy-két számában.

A gyors használatot az összevont személynév-, helynév- és tárgymutató biztositja, amely a 2802 rögzitett esemény sorszámára utal.

A második kiadvány megyei Népfront-bibliográfia "és levéltári tájékoztató". Az 1540 tételből álló müvet - tárgyának fontosságán kivül - két dolog teszi különösen jelentőssé és használhatóvá. Elsőként az, hogy merészen visszanyul a történelemben, azaz feltárja a hajdu-bihari Népfront-mozgalom előzményeinek (1937-1938: Márciusi Front, 1939-1944: Magyar Nemzeti Függetlenségi Front, 1949-1954: Magyar Függetlenségi Népfront) egykoru sajtóközleményeit és történeti feldolgozásait is, s ezzel önmagában is a történeti látókör kiszélesitésére, a tágabb összefüggések láttatására, illetve a megalapozottabb kutatásra késztet. Másodjára - ugyancsak az iménti gondolatmenettel összefüggésben - az növeli a jelentőségét, hogy " müfajbontó" mert lenni, s mint ilyen feltárni a Hajdu-Bihar Megyei Levéltár tárgybavágó gondjait. Ez annyira evidens elhatározás, annyira "Kolombusz tojása", hogy nem is értjük, miért olyan fehér holló az efféle müvekben.

Természetesen ez a munka is fel van szerelve mindazzal (előszóval, röviditésjegyzékkel, a feldolgozott lapok jegyzékével, külön-külön - tételszámra utaló - név- és földrajzi mutatóval), ami gyors és eredményes használatához szükséges, sőt még dokumentumreprodukciókkal is.

Mind a két kiadvány xerox-rota technikával készült, gondos, izléses és jól áttekinthető előállitásban. Igy nemcsak a könyvtár, hanem sokszorositója

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

is megérdemli, hogy a szó különös értéket jelző értelmében mühelynek nevezzék. A kötetek - jól sikerült -"esztétikai gondozása" (boritólap,belső illusztrációk) Gonda Zoltánra hárult.

FUTALA Tibor

K.Leon MONTGOMERY: Document Retrieval Systems. Factors Affecting Search Time. Marcel Dekker, Inc. New York. 1975. VIII. 144 p.

DOKUMENTUMVISSZAKERESŐ RENDSZEREK. A KERESÉSI IDŐT BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐK

A visszakereső rendszerek hatékonyságának kérdése napjainkban élő probléma. A Pittsburgh-i Egyetemen (Pennsylvania) kisérletsorozatot folytattak, amelynek eredményeit a jelen - könyv formában publikált - kutatási jelentésben teszik közzé.

A géppel olvasható adattárakban való kereséssel kapcsolatos problémák a hatvanas évek legelején vetődtek fel. Ezek a gépek azonban még meglehetősen kis központi memóriával rendelkeztek, a háttértár gyakran néhány mágnesszalagot vagy egy mágneslemezt jelentett csupán. 1965-ben megjelentek a harmadik generációs gépek, amelyek lehetőségeket nyitottak meg az információ visszakeresés terén is. Három igen lényeges kérdésben hoztak ujat, kettőt ebből a hardware , egyet software területén: Hardware tekintetében gyorsabb processzort alkalmaztak és jelentősen megnövelték a belső és külső tárak kapacitását. A harmadik jelentős ujitást az operációs rendszeren hajtották végre.

Már jóideje köztudott, hogy a visszakeresési időt nagy mértékben befolyásolja az adattár nagysága és szervezése. A kisérlet végrehajtói vállalkoztak arra, hogy bemérik a keresési időt befolyásoló összes egyéb paramétert, a költségtényezők függvényében, igy megvizsgálták a file szervezési módszereket, a kereső programokat, és a rendelkezésre álló számitógép rendszert. A géppel olvasható adattárak használata csak akkor gazdaságos, ha lehetőleg minél kisebb költséggel minél több kérdést tudnak megválaszolni, minél több felhasználót tudnak kiszolgálni.

Vizsgálataikat a file szervezés tanulmányozásával kezdték. A file szervezésnek két alap formája ismeretes: a lineáris és az invertált. Lineáris file szervezés esetén a dokumentumok rekordjait az azonositó számok sorrendjében tárolják. Minden dokumentumot jellemeznek index kifejezésekkel, és ezeket a dokumentumhoz rendelik. Ez a következőképpen érzékeltethető:

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Ha az

1. sz. dokumentumot A, B, F és G index kifejezések jellemeznek és a
2. sz. dokumentumot B, G, és H az adattár szerkezete a következő:
1. sz. dokumentum A, B, F, G index fogalmak
2. sz. dokumentum B, G, H index fogalmak.

Invertált file szervezésekor az index fogalmakat rendezik sorba és minden indexfogalom után felsorolják azokat a dokumentumokat, amelyekben a kérdéses indexfogalom előfordul. Az előbbi példánál maradva, az invertált file a következőképpen épül fel:

A indexfogalom	1. sz. Dokumentum
B indexfogalom	1. sz. Dokumentum, 2. sz. Dokumentum
F indexfogalom	1. sz. Dokumentum
G indexfogalom	1. sz. Dokumentum, 2. sz. Dokumentum
H indexfogalom	2. sz. Dokumentum

A lineáris file szervezés lényegesen könnyebben megvalósitható, igen egyszerü az ujabb adatok beépitése (update-olás), könnyen követhető a keresés logikája, és nem utolsó sorban batch üzemmódban igen gazdaságos. Valószinüleg ez az oka annak, hogy ez a file szervezési módszer terjedt el szélesebb körben. (NASA Technology Transfer Project, Chemical Abstracts Serv.)

Minél több kérdésre keres egyidőben azonos file-on, annál kisebb az egy kérdésre eső költség.

Megfigyelték, hogy azonos nagyságu file esetén a keresési időt nagyon befolyásolja a keresési profilok száma és a két emlitett file szervezés módszer, ezért a kisérletek során kidolgoztak egy olyan speciális kereső programot, amellyel a lineáris és invertált szervezésü file-on egyaránt lehet visszakeresni. A programot a Pittsburgh-i Egyetem IBM 360/50-es számitógépére irták.

A munkálatokat a kérdés szakirodalmi felderitésével kezdték, az 1960-as évektől szemleszerüen feldolgozott anyagot a 2. sz. fejezetben ismertetik.

Az irodalomban tárgyalt kérdéseket végül három csoportba rendezték: vizsgálták a keresési időt:

- az egyidejüleg futó kérdések számának függvényében,
- az adatbázis méretének függvényében
- és az alkalmazott file szervezés tekintetében.

Ugy szervezték tehát a kisérleteket, hogy a fenti kérdésekre választ kapjanak, ezért a következő feltételeket kellett biztositani a kisérletek lefolytatásához:

1. az adatbázis létező, széles körben ismert és használt legyen,
2. aktiv, tényleges, valós kérdésekkel fusson a program,
3. az adatbázis lineáris és invertált file szervezést is reprezentáljon vagy ilyenné átalakitható legyen,
4. és végül, hogy az futtatható legyen az Egyetem adott gépein.

A kisérletek szempontjából két gépi adattár jöhetett szóba a National Aeronautics and Space Administation (NASA) Technology Transfer Project szalagjai vagy a National Science Foundation (NSF) támogatásával a Chemical

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Information Center által kiadott Chemical Abstracts Services Condensates adattára. Némi vizsgálódás után végül is a CAS szalagot választották, mivel az Egyetemen ezt az adattárat az IBM 360/50-es gépen futtatják, amely nagyobb kapacitásu, mint a NASA adattárral dolgozó másik számitógép. Az IBM gép lehetőséget nyujtott a multiprogramozási lehetőségek tanulmányozására is.

A kisérlet leglényegesebb alkotó elemei: az adatbázis, a kereső profilok, a kereső program és a számitógépes rendszer. Az általuk használt adatbázis, amely 74. volume 2. issu szalagváltozata öt adatcsoportot tartalmaz:

1. A dokumentum, a kötetszám és füzetszám,
2. A cim
3. A szerző
4. A szerzővel kapcsolatos adatok
5. Az index fogalmak.

Ezek közül csak három adatcsoportot használtak: 1. A dokumentum (kötet és füzetszám); 2. A cimet; 3. Az index fogalmakat.

A cim és az indexfogalmak alapján végzik a keresést, és határozzák meg a kötet és füzetszámot. Általában 10-50 fogalom állt rendelkezésre a dokumentum keresésére és kb. 20 terminussal kerestek minden dokumentumra. Az eredeti szalagon (adatbázison) az adatok lineárisan vannak szervezve. A kérdéseket a Chemical Information Center Project kb. 400 kérdéséből 180-at választottak ki, majd végül 128 kérdéssel végezték a kisérletet, Boole logikai elemek (és, vagy, és nem) alkalmazásával. Az IBM 360/50 operációs rendszere lineárisan szervezett file-ra iródott, módosithatták volna ezt is, de végül is egy uj, az invertált szervezésü file-on való keresést lehetővé tevő programot irtak.

A kisérlet során két módszert alkalmaztak: először megvizsgálták a keresési idő és a keresett dokumentumok viszonyát, majd a kérdések számának függvényében vizsgálták a keresési időt. Természetesen mindkét variációt: lineáris és invertált szervezésü file-on is kipróbálták, az eredményeket összevetették. A dokumentumok számának és a keresési időnek vizsgálatakor 1, 256, 512, 1024, 2048 és 4096 dokumentumot kerestek vissza, lineáris és invertált file-on egyaránt. A kérdések számát a kisérlet második felében pedig a következőképpen változtatták: 1, 16, 32, 64, 96 és 128 kérdést tettek fel. Amikor lehetőség nyilott, háromszor megismételték a futtatást, hogy igy átlag értékekhez jussanak.

A kisérlethez un. bimoduláris programot dolgoztak ki, amely egyaránt használható invertált és lineárisan szervezett adattárak esetében. Olyan programot kellett irni tehát, amelyben lehetőleg azonos szubrutinokat alkalmaznak és csak, ahol feltétlenül szükséges, tér el egymástól a visszakereső program, mert egyébként a különböző program lépésekből, megoldásokból is származnak időeltolódások.

Részletesen ismertetik, a számitógép tipusát, lényeges és jellemző adatait, a configurációkat, a program minden jellemzőjét, a használt kifejezéseket, az index fogalmakat és minden lényeges adatot.

A kisérleti futtatások során a következő adatokat regisztrálták automatikusan:

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

- a lineárisan szervezett file-on vagy az invertált file-on kerestek,
- az átnézett dokumentumok száma (1-4096)
- hány kérdést tettek fel (1-128)
- a futtatás pontos ideje és napja
- hány kereső profilt használtak
- a futtatás száma
- a központi memória időigénye
- input és output idők
- teljes számitógépes idő
- a futtatás költsége
- az output sorok száma
- a keresésre előkészitett file invertálás ideje
- a 4096 dokumentum szalagról lemezre másolásának ideje
- visszakeresési idő
- a sikeresen visszakeresett dokumentumok száma
- és hogy mennyi idő kell az output perifériák előkészitésére.

Ezeket az adatokat egy 80 oszlopos lyukkártyára vitte fel a gép, minden egyes futtatásról készitettek ilyen kártyát, összesen 321-et, a kisérlet hat hete alatt.

A számadatokból szerkesztett ábrák és diagramok alapján a következő megállapitásokat szürték le: a visszakeresési idő egyenes arányban változik a dokumentumok számával, kezdetben. Kisebb adatbázisnál lineárisan szervezett adattárban érhető el a legrövidebb idő alatt a kérdéses dokumentum. Nagyobb mennyiségü adat kezelésére az invertált szervezés ajánlott. Arra, hogy hol van ez a metszéspont, amelyből megállapitható, hogy hol gazdaságos egyik és honnan már a másik szervezési módszer - az egyidőben futó kereső profilok száma van nagy hatással. Minél nagyobb számu kérdés fut egyidőben, annál kisebb adatbázis esetében az invertált file szervezés eredményesebb. Ha az egyidőben futtatott kereső profilok száma növekszik, akkor már kisebb adatbázis esetében is előnyösebb az invertált file alkalmazása.

A kisérlet során megvizsgálták a dokumentumok számának és a kérdések számának viszonyát is. Adott számu dokumentumbázis esetén az egyidejüleg futó kérdések számának növekedésekor elérkezünk egy olyan kérdésszámhoz, amelynél nagyobb számu kérdés esetén már az invertált szervezésü adattárnál k kisebb az egy-egy kérdésre jutó idő.

A vizsgálatok egyik megállapitása, hogy a visszakeresést célszerü batch üzemmódban végezni, igy a legnagyobb a hatékonyság. Ugy találták, hogy 64 kereső profil egyidejü használatakor kapták a legrövidebb egységnyi keresési időt, ha ennél többet kerestek egyidejüleg az egységnyi keresési idő növekedett.

Érdekes megállapitás az is, hogy célszerü az invertált szervezésü filelal dolgozni, ha 32-nél több kérdés fut egyidőben, és ha az adott adatbázis nagysága meghaladja az 512 dokumentumot.

A kisérletek során számos értékes eredmény és megállapitás született, de egyben ujabb kérdések is felvetődtek. Feltétlenül meg kell vizsgálni a közeljövőben a fileszervezés egyéb más megoldásait, lehetőségeit. A munkálatok fő eredményének a bimoduláris STRESS program kialakitása tekinthető.

BOBOKNÉ BELÁNYI Beáta

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Charles MOSMANN: Statewide Computing Systems. Coordinating Academic Computer Planning. (Ed.by) --. Marcel Dekkel, Inc. New York, 1974. VII. 201 p.

ÁLLAMI SZINTÜ SZÁMITÓGÉPES RENDSZEREK. AZ EGYETEMEK SZÁMITÓGÉPI KAPACITÁSÁNAK KOORDINÁLÁSA

A számitógép hardware-jének és software-jének gyors fejlődése az 1970-es évek elejére gazdaságtalanná tette központi nagy teljesitményü számitógépek használatát az egyetemeken. Egyrészt számos kisebb feladat elvégzésére igen jól használhatóak a mini- és mikroszámitógépek, amelyek gazdaságosan elhelyezhetők közvetlenül a felhasználónál, másrészt a nagyobb gépeket egyetemi szinten már nem lehet teljesen kihasználni. Természetes megoldásként kinálkozik, hogy a számitógépi kapacitást ne egyetemi szinten centralizálják, hanem több egyetem közösen tartson fenn egy igényeiket kielégiteni tudó számitógépet. Az Egyesült Államok körülményei között a legcélravezetőbbnek az látszott, hogy egy-egy állam szintjén szervezzék rendszerbe a közös igényekkel fellépő felhasználókat. Erre a legkézenfekvőbb lehetőség a felsőoktatás terén kinálkozott, ahol a legkülönfélébb lehetőségek közös felhasználásának elve már régen elfogadott, és áhitott. Az ilyen jellegü igények egyre fokozódtak és egyre sürgetőbbé vált egy mindenki számára elfogadható rendszer-modell tervezése. Érdekes, hogy ez a törekvés valósult meg leggyorsabban a kooperálási ötletek közül. Konzultációk és kérdőivek segitségével kiválasztottak egy már eredményeket felmutatni tudó szakembergárdát, akik közül 25-öt felkértek a kérdéssel foglalkozó tanulmány készitésére. A tanulmányokat kétnapos konferencián vitatták meg 1973 októberében, és az ily módon kialakitott közös álláspont képezi a könyv anyagát.

Kiindulásként összefoglalták az ilyen jellegü, állami szinten koordinált számitógépes rendszerekkel szemben támasztott igényeket, és statisztikai adatokkal illusztrálva bemutatják a jelenlegi gyakorlatot. Három egymástól igen eltérő, de jól bevált rendszert ismertet részletesen, a Minnesota-i Educational Computing Consortium (MECC), a Colorádo-i Felsőoktatási Intézmények ADP rendszerét és az Arizónai Egyetem rendszerét. Különböznek egymástól a rendszerek kapacitás, feladat-tipus, hardware és software rendszer tekintetében nem utolsó sorban abban, hogy kik társultak az emlitett rendszerekbe az egyetemi és államigazgatási szervek közül.

A három megoldás tanulmányozásával egyben arra is fény derült, hogy egyetlen meglévő rendszer sem tekinthető tökéletesnek és nem fogadható el olyan modellként, amely lényeges változtatások nélkül más környezeti feltételek mellett is alkalmazható lenne. Igy jogos a kérdés, melyek azok a paraméterek, amelyek a számitógépes hálózat tervezése szempontjából lényegesek. Kilenc csoportba sorolták a feltételeket, amelyek közül az első: meg kell határozni a rendszerrel szemben támasztott technológiai követelményeket. A jelenlegi fejlettségi szinten minden lehetőség megvalósitható, de nem egyformán rentábilis. Fel kell mérni a használati feltételeket, a megengedett hibaszázalékot, stb., hogy a feladat megoldásához legmegfelelőbb konfigurációt lehessen kialakitani.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A második fontos szempont: a földrajzi környezet, mert az adattávtovábbitás ugyan gyorsan fejlődik, elég költséges és lassu, a személyes, párbeszédes kapcsolatteremtés lehetőségét biztositani kell.

Természetesen lényeges szempont a rendelkezésre álló anyagi fedezet. A negyedik megfontolandó szempont annak körülhatárolása, hogy milyen tipusu feladatokat kell megoldania a számitóközpontnak, milyen széles spektrumot ölel fel, ennek függvénye például a különböző program nyelvek használata, más programot gazdaságos használni adatfeldolgozás, mást információvisszakeresést biztositó feldolgozásnál, és gazdaságtalan ha a gép állandó program forditásra kényszerül.

Ötödször, hogy milyen mértékben akarják igénybe venni a számitóközpontot, hogy effektiv mennyi számitási munka várható.

A hatodik szempont, hogy az államigazgatási szervezet minden államban másként másképpen alakul. Gondosan elő kell készíteni tehát a különböző szervezeti egységekkel felépitett szervezetek kapcsolódási lehetőségeit, átgondolni a rendszer összehangolását.

Nem szabad elhanyagolni azt a tényt sem, hogy melyik egyetemen készitették a tervet, mert általában a tervet készitő egyetem szeretné a maga közelében tudni a számitóközpontot.

A nyolcadik szempont, hogy fel kell mérni rendelkezésre áll-e megfelelő képzettségü és gyakorlattal rendelkező szakembergárda.

És végül nagyon fontos valamennyi résztvevő fél számára, a motiválás, a motiváció biztositása.

Az ismertetett szempontok érvényesitésére ismét három esettanulmány részletét ismerteti a szerző. Tanulmányozták továbbá, hogy az ily módon kialakitott számitóközpont felsőoktatási intézményeken kivül mikor alkalmas kormányzati, államigazgatási szervek kiszolgálására, mert igen előnyös lenne közös rendszer kialakitása. A kormányzati szervek általában szivesen használják a felsőoktatási számitógépes rendszereket, és igy a fenntartási költségek is lényegesen csökkenthetők.

A különféle rendszerek különböző tipusu és kapacitásu gépekre realizálódtak, ezek vizsgálatakor leszögezték, hogy bár a hardware nagyon lényeges része a rendszernek, valódi hatékonyságát és hasznosságát a software határozza meg. A software-nek lényeges szerepe van a tudományos és kutatómunka segitésében, de ezeknek a számitóközpontoknak ügyviteli, adminisztrativ kötelezettségei is vannak (pl. tanrendek készitése, stb.) és ezeket is el kell látnia, mivel általában több különböző érdekeltségü szervezet közösen tartja fenn a központot. Négy esettanulmány kapcsán bemutatják, például milyen szempontokat kell kielégitenie: - az állami adatfeldolgozást, - egy koordináló tanácsi szervezetet, egy kormányzati hivatalt, és az egyetemi adminisztrációt kiszolgáló software rendszernek, operációs rendszernek.

A tervezéshez szükséges tényezők feltérképezése után felvetődik a kérdés, mennyire, milyen mértékben kell megtervezni a számitógépes rendszert? A szükségesnél kisebb mértékü, elnagyolt kidolgozás általában negativ eredményekhez vezet, vannak azonban olyan feladatok, amelyeknél a tultervezés épp ilyen káros. Vannak problémák, amelyek megoldására maga a rendszer dolgozza ki a legmegfelelőbb programot és igy a tervező megszabadul a kezdetben aránytalanul sok munkát igénylő tervezéstől. A jó terv három fontos részterv-ből áll: technikai, szervezési és pénzügyi tervből. A jól kidolgozott technikai

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

(gépi) terv bár önmagában nagyon átgondoltnak tünhet, mégsem elegendő, a másik két komponens figyelmen kivül hagyása sulyos problémákhoz vezethet.

A tanulmány-gyüjtemény az Egyesült Államok gazdasági és technikai lehetőségeit veszi alapul, de hasznos segitséget nyujthat mindazoknak, akik nagyméretü számitógépes rendszerek létrehozásával és koordinálásával foglalkoznak.

BOBOKNÉ BELÁNYI Beáta

Nasser SHARIFY: The Pahlavi National Library of the Future. A Summary of Its Origin, Its Planning, Its Objectives and Its Services. Pahlavi National Library, 1976. 19 p.

A LEENDŐ PAHLAVI NEMZETI KÖNYVTÁR

1973-ban az iráni uralkodó dekrétumot bocsátott ki az iráni nemzeti könyvtár létrehozásáról.

Irán több ezer éves kulturális hagyományokkal rendelkezik. A perszepóliszi könyvtár agyagtáblái, a perzsa birodalom, majd az iszlám kultura könyvei messze földön hiresek voltak, de előbb az arab hóditás, majd a mongol invázió az értékek legnagyobb részét elpusztitotta. Iránban a XX. század elején csak a szétszórtan gyarapodó, illetve megőrzött magánkönyvtárak képviseltek számottevő értéket. Kb. 50 éve alakultak az első tudományos könyvtárak, az egyetemekhez kapcsolódva (Teheránban, majd más városokban is). A legutóbbi évek komoly gazdasági és kulturális föllendülésének következménye, hogy a közkönyvtári ellátás is fejlődött: kulturházakat létesitettek az egyes vidékeken, s ezekhez könyvtár is tartozik.

Iránnak azonban - ugyanugy, mint a többi fejlődő országnak - kulturális és tudományos központra, tájékoztatási bázisra van szüksége. Legfőbb problémája ugyanis a képzett szakember- és kutatógárda hiánya. Megfelelő képzés pedig csak megfelelő tájékoztatóbázis és szolgálat mellett lehetséges. Ezt a központi feladatot látná el az ujonnan létesitendő nemzeti könyvtár.

Saját céljain kivül Irán - mint a nagy keleti és nyugati kulturák találkozási pontjában fekvő ország - példát, mintaszolgáltatást is kiván nyujtani a többi fejlődő országnak, eleget téve az UNESCO "kelet és nyugat kulturális értékeinek kölcsönös megismerését" célzó irányelvének.

A nemzeti könyvtár megnyitását 10 év mulva tervezik, 1 millió kötettel és 25 000 folyóirat- és időszaki kiadvány-féleséggel. A könyvtár dokumentumanyaga egyrészt hagyományőrző funkcióju lesz, másrészt az információszétsugárzás legmodernebb bázisa. Nyomtatott és nem nyomtatott információhordozókat, eredeti dokumentumokat és mikrofilmeket egyaránt tartalmaz

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

majd. Az információvisszakeresést on-line rendszerben, display-terminálokkal kivánják megoldani, az egész országot behálózó elektronikus tájékoztatási rendszerrel. A tervek szerint 2000-ben 6 millió kötete és 5000 fönyi személyzete lesz a nemzeti könyvtár-komplexumnak. Az épületeit 3 millió lábnyi területen fogják létrehozni.

A terveket 1974-ben fejezték be, s 100 fönyi nemzetközi bizottság (Iránból 32-en) tárgyalta meg őket. 1975-ben Teheránban tanácsadói értekezletet tartottak: ezen megvitatták az iráni könyvtárak, oktatási intézmények és kormányhivatalok látogatásakor szerzett tapasztalatokat, a legfontosabb építészeti kérdéseket és 54 szakember jelentéséből konzultációs anyagot állitottak össze.

A Pahlavi Nemzeti Könyvtárnak a tervek szerint 9 nagy részlege lesz:

1. Népszerü ismeretek és szolgálatok
   Részei: Használók eligazitása
   Nyilvános könyvtár (100 000 kötettel és 10 000 nem nyomtatott dokumentummal)
   Iszlám szoba
   Iráni szoba
   Kulturális programok
2. Szakmai ismeretek és szolgálatok
   Részei: Általános tájékoztatás
   Humán tudományok és müvészetek
   Társadalomtudományok
   Gazdaság és vezetés
   Természettudomány és müszaki tudományok
   Könyvtárközi kölcsönzés
3. Különleges ismeretek és szolgálatok
   Részei: Kéziratok, ritka könyvek, archivumok
   Audiovizuális anyagok
   Zenemüvek
   Térképek
   Adatbank (szakmai)
   Különleges szolgálatok (Braille, rokkantak, betegek kiszolgálása)
4. Orvosi könyvtár
   Az egészségügyi dolgozók kiszolgálására létesül. Gyakorló orvosok számára közvetlen információszétsugárzó csatornákat fog biztositani.
5. Oktatási kutatóközpont
   Irán történelmének, társadalmának, nyelvének, irodalmának, müvészetének tanulmányozásával foglalkozik.
   Részei: Kutatórészleg
   Használói szolgálatok (dokumentumgyüjtemények, tájékoztató szolgálat, katalogizálás stb.)
   Külföldi ügyek (forditószolgálat, konferenciák, iskolai programok látogatása)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

6. Könyvtár- és információtudományi kar

Irán legmagasabb szintü könyvtáros-, dokumentáló-, levéltáros- és tájékoztató szakemberképzését nyujtja. A hallgatók "tanuló könyvtára" a nemzeti könyvtár lesz.

7. Technikai szolgálatok

Feladata a beszerzés, cimleirás, osztályozás, katalogizálás, bibliográfiai ellenőrzés. (Az Iráni Nemzeti Bibliográfia, valamint a szakbibliográfiák, on-line kapcsolat a központi adatbankkal.)

8. Müszaki fenntartó szolgálatok

Az egész könyvtár területén felelős a gépi szolgálatért, a publikációkért, a dokumentumok megőrzéséért, a kéziratok restaurálásáért stb.

9. Adminisztrativ szolgálatok

A személyzeti, gazdasági ügyekért felelős.

SÖVÉNYHÁZY Csilla

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

C O N T E N T S

PAPP István

SOME NEW FEATURES IN THE DEVELOPMENT OF OUR PUBLIC LIBRARIES. - Revised version of the lecture given in the conference of the socialist countries' library science and methodological centres, held in Warsaw in October 1976. The influence of the third national conference for librarianship, organized in 1970, on the development of our librarianship; guidance - supervision - legal regulation; differentiated development of library provision; holdings and services; many-sided cultural institutions ? 7-15.p.

GYIMES Ferenc

SINCERELY ABOUT PRESENT STATE OF MUSIC AND SOUND COLLECTIONS IN PUBLIC LIBRARIES. /panorama and meditation/. - Preliminaries; the present: financial-technical aspects; some questions of processing and reader's services - acquisition; processing; working places of reader's service; training problems, international initiatives, etc. 15-25.p.

PATAKY Ernő

SOCIAL SCIENTIFIC INFORMATION IN SOME COUNTY LIBRARIES. - Social scientific information system in Hungary; the place of county libraries in the system; the problems of library information; library information in the field of economics-economical policy - the question of specialists and training problems; gradualness; summary. 25-35.p.

NEMÉNYI László

THEORETICAL PROBLEMS OF BOOK ART. - The question of independence of "book art"; typographical form as a design; syntheses of book art, questions of book illustration, connection between content

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

and form; collective art; characteristics of book art; social role and future of book art. 35-50.p.

TEREBESSY Ákos

EXPERIENCES IN PREPARING THESAURUS IN THE INFORMATION OF BUILDING IN TWO OR MULTI-LANGUAGES. - National and international spreading of thesauri, new demands for an international standardization, the role of thesauri in two or multi-languages in the information exchange among countries; works going on in the CMEA countries for preparing thesauri in many languages; international thesaurus for building, prepared in cooperation with central information organs for building in CMEA countries; the basic thesauri of the International Thesaurus for Building and the system of national thesauri based on them; the Hungarian version of the International Thesaurus for Building as an important tool for the information exchange for building, going on with other CMEA countries; experiences gained in Hungary connected with the multi-language thesaurus for building. 51-58.p.

ZOLTÁN Imre

DISCOVERY AND CONTENT OF PROCESSING PROSPECTUSES. - The firm literature; the prospect; the information flow; Prospectuses in technical information - their destiny; orientation level; plan conceptions - the Hungarian situation: national collection, branch collections, multilingualism; about the characteristics of information - documentography - factography; relevance - heuristics; guidance - decision making; hidden resources; information - orientation. 59-71.p.

DERSI Gyuláné

THE UTILIZATION OF CHEMICAL ABSTRACTS CONDENSATES ABROAD AND SOME HUNGARIAN EXPERIENCES. - What does literature mean for a chemical research worker ? Description of the CA's printed volumes; habits of literature use and citations on it; description of the CAC; experiences of the use of CAC abroad by using a tape; utilization of several magnetic tapes; Hungarian experiment: the course of the investigation; preparations; the investigated material; examination of reasons; summary. 71-86.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

ANDERLA, Georges

INFORMATION IN 1985. - The article "A forecasting study of information needs and resources" published in Organisation for Economic Co-operation and Development, Paris, 1973. 132p., is described in detail by BIACS Tamás. 86-97.p.

I N L A N D I S H P A N O R A M A

ZSIDAI József

INFLATIONARY TROUBLES OF UNIVERSITY LIBRARIES. - Textual and tabulated description of conclusions reached by the analysis of the financial provision and expenditures in 18 Hungarian university libraries. 98-107.p.

DÖMÖTÖR Lajosné

INVESTIGATING THE ECONOMICALNESS OF CERTAIN SERVICES. - The investigation of economical reprographic services in the Central Library of the University for Chemical Industry, Veszprém. The development and maintenance of the document basis; analysis of expenditures connected with the maintenance of reprographic services; /simplified/ cost-accounting of reprographic services at the Central Library of the University for Chemical Industry, Veszprém. 108-112.p.

F O R U M

HORVÁTH Tibor

Some comments to the article written by Dersi Gyuláné. 113-115.p.

KOVÁTS Zoltán

Remarks in connection with the article written by Dersi Gyuláné. 115-120.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

C H R O N I C L E

PAPP István

THE ACTIVITY OF THE CENTRE FOR LIBRARY SCIENCE AND METHODOLOGY IN 1976. - The first year of the Five-Year Plan: library training course; supply systems; library building; the departmentalized public library; reading camps; thesaurus works; public relation. 121-126.p.

MOHOR Jenő

THE ACTIVITY OF THE NATIONAL BOARD FOR LIBRARIANSHIP AND DOCUMENTATION IN 1976. - Special committees of the National Board for Librarianship and Documentation; meetings held in the course of the year and their results; publications of the National Board for Librarianship and Documentation. 126-128.p.

MEETING OF THE SOCIALIST COUNTRIES' LIBRARY SCIENCE AND METHODOLOGICAL CENTRES /Warsaw, October 4-9, 1976/. - Outlines of the lectures given on the conference; short summation of the conference. 128-146.p.

O U T L O O K

KATSÁNYI Sándor

SCHOOLS FOR LIBRARY ADMINISTRATORS. - An international review. 147-152.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

SZABÓ Sándor

THE LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE INSTITUTE AT THE HUMBOLDT UNIVERSITY IN BERLIN IS 20 YEARS OLD. - The review is prepared on the basis of the articles published in Zentralblatt für Bibliothekswesen, 1975, No.6. on the occasion of this anniversary. 152-156.p.

FUTALA Tibor

TRAINING AND EXTENSION TRAINING OF INFORMATION SPECIALISTS IN THE MEMBER STATES OF THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC-TECHNICAL INFORMATION SYSTEM. - The review is prepared on the basis of the conference of the instructors, training information specialists, organized for the member states in Moscow, December 1975. 156-159.p.

EGYHÁZY Tiborné - KOVÁTS Zoltán

THE NEW PROFESSIONAL LINE OF INFORMATION SCOPE OF DUTIES IN INFORMATION CENTRES OFFERING COMPUTERIZED SERVICES. - Text of the lecture given on the conference in Moscow; the experiences gained in the field of mechanized information services at the Central Library of the University for Chemical Industry, Veszprém are described. 159-163.p.

PÁSZTOR Györgyi

TRAINING AND EXTENSION TRAINING OF INFORMATION SPECIALISTS. - Report on the work in the field of training at IPKIR /Institute for the Extension Training of Information Specialists/ Moscow and on the experiences gained during the training. 164-167.p.

KÖVENDI Dénes

INFORMATION OF LIBRARIANSHIP IN THE GERMAN DEMOCRATIC REPUBLIC. - The national information system for librarianship; forms and tools of information work carried out by Zentralinstitut für Bibliothekswesen; information of librarianship in the countries; the example of Potsdam; Information of librarianship and extension training, general survey prepared on the basis of professional literature and study tour. 167-171.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

FOGARASSY Miklós

DISCUSSIONS AND DEVELOPMENT OF LIBRARY STATISTICS IN THE GERMAN FEDERAL REPUBLIC. - Review prepared on the basis of the articles published in Buch und Bibliothek, 1975. 5.no. 171-176.p.

SÖVÉNYHÁZI Csilla

ECONOMIC ISSUES IN THE PUBLIC LIBRARIES OF SCANDINAVIAN COUNTRIES. - Review prepared on the basis of the articles published in Scandinavian Public Libarry Quarterly, 1976. 2.no. 176-179.p.

NAGY Lajos Sz.

STATISTICAL DATA ON THE FINNISH PUBLIC LIBRARIES. - Evaluation of statistical tables published by the Finnish Educational Administration; their comparison with the Hungarian data to a certain degree. 180-182.p.

SYROVY, Karel

LIBRARY AUTOMATION IN PREPARATION. - The abstract is prepared on the basis of the article "Pripravijeme automatizaci knihoven" published in Čtenar, 1976. 8-9.no. 312-317.p. and no.10. 345-350.p. 182-183.p.

KOVÁTS Zoltán

WITH UNESCO SCHOLARSHIP IN THE USA AND IN SWEDEN. - State and role of computerized information services in the development of capitalist countries - as seen by a Hungarian librarian. 183-192.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

R E V I E W S

Library science studies 1975. The material of the 2. national conference for university and college libraries.
/ Rev.: FOGARASSY Miklós / 193-196.p.

PÓCSINÉ MUNKÁCSI Gabriella: Literary records in Hungary. Discography. /1953-1974/.
/ Rev.: GYIMES Ferenc / 196-198.p.

Yearbooks of the Central Library of the Budapest Technical University. III.
/ Rev.: MOHOR Jenő / 199-202.p.

Two publications from Debrecen about Hajdu-Bihar.
/ Rev.: FUTALA Tibor / 202-204.p.

MONTGOMERY, K.L.: Document Retrieval Systems. Factors Affecting Search Time.
/ Rev.: BOBOKNÉ BELÁNYI Beáta / 204-207.p.

MOSMANN, Ch.: Statewide Computing Systems. Coordinating Academic Computer Planning
/ Rev.: BOBOKNÉ BELÁNYI Beáta / 208-210.p.

SHARIFY, Nasser: The Pahlavi National Library of the Future.
/ Rev.: SÖVÉNYHÁZI Csilla / 210-212.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

I N H A L T

PAPP István

EINIGE NEUE ZÜGE IN DER ENTWICKLUNG UNSERER ALIGEMEINEN ÖFFENTLICHEN BIBLIOTHEKEN: - Umgearbeitete Version des Vortrages gehalten an der Konferenz der bibliothekswissenschaftlichen und methodischen Zentren sozialistischer Länder im Oktober 1976 in Warschau. Die Wirkung der im Jahre 1970 organisierten 3. Nationalkonferenz für das Bibliotkhekswesen auf die Entwicklung unseres Bibliothekswesens; Lenkung - Fachaufsicht - Rechtsregulierung; eine differenzierte Bibliotheksversorgung; Bestände und Dienstleistungen; vielseitige kulturelle Institutionen ? 7-15.p.

GYIMES Ferenc

AUFRICHTIG ÜBER DIE GEGENWÄRTIGE LAGE DER MUSIKWERK - UND TONSAMMLUNGEN IN DEN ALLGEMEINEN ÖFFENTLICHEN BIBLIOTHEKEN. /Rundbild und Grübelei/. - Vorereignisse; die Gegenwart: finanzielle und technische Seiten; einige Fragen der Bearbeitung und des Leserdienstes - Anschaffung; Bearbeitung; Arbeitsphasen des Leserdienstes; Bildungsprobleme, internationale Anregungen, usw. 15-25.p.

PATAKY Ernő

GESELLSCHAFTSWISSENSCHAFTLICHE INFORMATION IN EINIGEN BEZIRKSBIBLIOTHEKEN. - Gesellschaftswissenschaftliches Informationssystem in Ungarn; die Stelle der Bezirksbibliotheken im System; die Problematik der bibliothekarischen fachliterarischen Information auf dem Gebiete der Wirtschaftswissenschaft-Wirtschaftspolitik, Probleme der Fachleute und ihrer Bildung; die Progression; Zusammenfassung. 25-35.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

NEMÉNYI László

THEORETISCHE PROBLEME DER BUCHKUNST. - Die Frage der Selbständigkeit der "Buchkunst". Die typographische Form als Design; Synthesen der Buchkunst, Fragen der Buchillustration. Zusammenhang zwischen Inhalt und Form; kollektive Kunst; Eigenart der Buchkunst; die gesellschaftliche Rolle und Zukunft der Buchkunst. 35-50.p.

TEREBESSY Ákos

ERFAHRUNGEN IN DER BEREITUNG VON ZWEI UND MEHRSPRACHIGEM THESAURUS AUF DEM GEBIET DER INFORMATION FÜR DAS BAUWESEN. - Nationale und internationale Verbreitung der Thesauri, Emportauchen von Ansprüchen gegenüber der internationalen Standardisierung, die Rolle der zwei - und mehrsprachigen Thesauri im Informationsaustausch der Länder; die Arbeiten durchgeführt in den RGW Ländern um einen mehrsprachigen Thesaurus auszuarbeiten; internationaler Thesaurus für Bauwesen, ausgeführt in Zusammenarbeit der zentralen Informationsorgane für Bauwesen der RWG Länder: die Thesaurusbase des Internationalen Thesaurus für Bauwesen und das darauf aufgebaute System der nationalen Thesauri; die ungarische Version des Internationalen Thesaurus für Bauwesen, als wichtiges Mittel des Informationsaustausches für Bauwesen mit den anderen RWG Ländern; einheimische Erfahrungen in Verbindung mit dem mehrsprachigen Thesaurus für Bauwesen. 51-58.p.

ZOLTÁN Imre

DIE ENTDECKUNG UND DIE INHALTLICHE ERSCHLIESSUNG DER PROSPEKTE. - Betriebsliteratur; Prospekt; Informationsflut; Prospekte in der technischen Information - Schicksal der Prospekte; Orientierungsniveau; Plankonzeptionen - die einheimische Lage: Landessammlung, Zweigsammlungen; Mehrsprachigkeit; über die Charakteristik der Informationen - Dokumentengraphie - Faktographie; Relevanz - Heuristik; Lenkung - Entscheidung; verborgene Reserven; Information - Orientierung. 59-71.p.

DERSI Gyuláné

DIE BENÜTZUNG DES CHEMICAL ABSTRACTS CONDENSATES IM AUSLANDE UND EINIGE EINHEIMISCHE ERFAHRUNGEN. - Was bedeutet die Literatur für den Chemiker ? Die Darlegung der gedruckten Bände von CA; Gewohnheiten in der Benützung der Literatur und der Referierung derselben; Darstellung von CAC; Erfahrungen der ausländischen Benützung

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

von CAC bei der Anwendung eines Bandes; die Benützung mehrerer Magnetbänder; einheimisches Experiment: der Untersuchungsvorgang; Vorbereitungen; das untersuchte Material; Forschung der Gründe; Zusammenfassung. 71-86.p.

ANDERLA, Georges

INFORMATION IM JAHRE 1985. - Prognosenstudie über die Informationsansprüche und Quellen. Das Werk "Information in 1985. A forecasting study of information needs and resources", veröffentlicht in: Organisation for Economic Co-operation and Development, Paris, 1973. 132 p. wurde von BIACS Tamás ausführlich besprochen. 86-97.p.

I N L Ä N D I S C H E S P A N O R A M A

ZSIDAI József

INFLATIONSSORGEN DER UNIVERSITÄTSBIBLIOTHEKEN. - Im Worte gefasste und tabellarische Darstellung von Folgerungen, gezogen von einer Analyse über die finanzielle Versorgung und über den Aufwand 18 ungarischer Universitätsbibliotheken. 98-107.p.

DÖMÖTÖR Lajosné

DIE UNTERSUCHUNG DER WIRTSCHAFTLICHKEIT EINIGER DIENSTLEISTUNGEN. - Die Untersuchungen der Wirtschaftlichkeit wurden in Verbindung mit den reprographischen Diensten in der Zentralbibliothek der Universität für Chemische Industrie, Veszprém durchgeführt. Die Ausbildung und Erhaltung und Erhaltung der Dokumentenbasis, die Analyse der Aufwände verbunden mit der Erhaltung reprographischer Dienste. /Vereinfachte/ Selbstkostenberechnung der reprografischen Dienste in der Zentralbibliothek der Universität für Chemische Industrie, Veszprém. 108-112.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

F O R U M

HORVÁTH Tibor

Einige Wahrnehmungen zum Artikel von Dersi Gyuláné. 113-115.p.

KOVÁTS Zoltán

Bemerkungen in Verbindung mit dem Artikel von Dersi Gyuláné. 115-120.p.

C H R O N I K

PAPP István

DIE TÄTIGKEIT DER ZENTRALSTELLE FÜR BIBLIOTHEKSWISSENSCHAFT UND METHODIK IM JAHRE 1976. - Das erste Jahr des Fünfjahrplanes: Fachkurse für Bibliothekarsbildung; Versorgungssysteme; Bibliotheksbau; Ressortabteilungen in den allgemeinen öffentlichen Bibliotheken; Leserlager; Thesaurus-Arbeiten; Öffentlichkeitsarbeit. 121-126.p.

MOHOR Jenő

DIE TÄTIGKEIT DES NATIONALRATES FÜR BIBLIOTHEKSWESEN UND DOKUMENTATION IM JAHRE 1976. - Fachkommissionen des Nationalrates für Bibliothekswesen und Dokumentation; die im Laufe des Jahres organisierten Sitzungen und deren Ergebnisse; Publikationen des Nationalrates für Bibliothekswesen und Dokumentation. 126-128.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

BERATUNG DER BIBLIOTHEKSWISSENSCHAFTLICHEN UND METHODISCHEN ZENTREN SOZIALISTISCHER LÄNDER /Warschau, 4-9. X. 1976/. - Auszüge der an der Konferenz gehaltenen Vorträge; kurze Zusammenfassung der Konferenz. 128-146.p.

A U S B L I C K

KATSÁNYI Sándor

SCHULEN FÜR BIBLIOHTEKSADMINISTRATOREN. - Internationale Rundschau. 147-152.p.

SZABÓ Sándor

DAS BIBLIOTHEKS- UND INFORMATIONSWISSENSCHAFTLICHE INSTITUT BEI DER BERLINER HUMBOLDT UNIVERSITÄT IST 20 JAHRE ALT. - Die Rundschau wurde aufgrund der Artikel, veröffentlicht im Zentralblatt für Bibliothekswesen, 1975. Nr. 6. zusammengestellt. 152-156.p.

FUTALA Tibor

BILDUNG UND FORTBILDUNG DER INFORMATIONSFACHLEUTE IN DEN MITGLIEDSSTAATEN DES INTERNATIONALEN WISSENSCHAFTLICH-TECHNISCHEN INFORMATIONSSYSTEMS. - Die Rundschau wurde aufgrund des Symposiums organisiert in Moskau, im Dezember 1975, für die Lehrer der Informationsfachleute zusammengestellt. 156-159.p.

EGYHÁZY Tiborné - KOVÁTS Zoltán

DAS NEUE FACHPROFIL DES ARBEITSKREISES FÜR INFORMATION IN DEN INFORMATIONSZENTREN, WELCHE KOMPUTERISIERTE DIENSTE BIETEN. - Text des am Moskauer Symposium gehaltenen Vortrages, Bericht über die Erfahrungen der mechanisierten Informationsdienste, gesammelt in der Zentralbibliothek der Universität für Chemische Industrie, Veszprém. 159-163.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

PÁSZTOR Györgyi

BILDUNG UND FORTBILDUNG DER INFORMATIONSFACHLEUTE. - Bericht über die Tätigkeit der Moskauer IPKIR /Institut für Fortbildung der Informationsfachleute/. Erfahrungen gesammelt auf dem Gebiete der Bildung. 164-167.p.

KÖVENDI Dénes

INFORMATION FÜR DAS BIBLIOTHEKSWESEN IN DER DEUTSCHEN DEMOKRATISCHEN REPUBLIK. - Das Landessystem für die Information für das Bibliothekswesen. Formen und Mittel der Informationstätigkeit beim Zentralinstitut für das Bibliothekswesen; Information für das Bibliothekswesen in den Bezirken; das Potsdamer Beispiel; Information für das Bibliothekswesen und die Fortbildung - Lagebericht aufgrund der Fachliteratur und Studienreise. 167-171.p.

FOGARASSY Miklós

BIBLIOTHEKSSTATISTISCHE DISKUSSIONEN UND ENTWICKLUNGEN IN DER DEUTSCHEN BUNDESREPUBLIK. - Rundschau zusammengestellt aufgrund der Artikel, veröffentlicht in Buch und Bibliothek, 1975. Nr. 5. 171-176.p.

SÖVÉNYHÁZY Csilla

WIRTSCHAFTSFRAGEN IN DEN ALLGEMEINEN ÖFFENTLICHEN BIBLIOTHEKEN DER SKANDINAVISCHEN LÄNDER. - Rundschau zusammengestellt aufgrund der Artikel veröffentlicht in Scandinavian Public Library Quarterly, 1976. 2.No. 176-179.p.

NAGY Lajos Sz.

STATISTISCHE DATEN DER FINNISCHEN ALLGEMEINEN ÖFFENTLICHEN BIBLIOTHEKEN. - Auswertung der statistischen Tabellen, veröffentlicht seitens der finnischen Studiendirektion, ein bestimmtgradiger Vergleich mit den ungarischen Daten. 180-182.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

SYROVY, Karel

DIE AUTOMATISIERUNG DER BIBLIOTHEKEN IN VORBEREITUNG. - Der Artikel "Pripravujemo automatizaci knihoven", veröffentlicht in Čtenar, 1976. 8-9. No. 312-317., 10. No. 345-350.p. wurde von FUTALA Tibor referiert. 182-183.p.

KOVÁTS Zoltán

MIT UNESCO STIPENDIUM IN DEN VEREINIGTEN STAATEN UND IN SCHWEDEN. - Die Lage der komputerisierten Inforamtionsdienstleistungen und ihre Rolle in den entwickelten kapitalistischen Ländern - mit dem Auge eines ungarischen Bibliothekars. 183-192.p.

R E Z E N S I O N E N

Bibliothekswissenschaftliche Studien 1975.
Das Material der 2. Nationalkonferenz für Universitäts- und Hochschulbibliotheken
/ Rez.: FOGARASSY Miklós/ 193-196.p.

PÓCSINÉ MUNKÁCSI Gabriella: Literarische Schallplatten in Ungarn. Discographie /1953-1974/.
/ Rez.: GYIMES Ferenc / 196-198.p.

Jahrbücher der Zentralbibliothek der Technischen Universität, Budapest. III.
/ Rez.: MOHOR Jenő / 199-202.p.

Zwei Publikationen aus Debrecen über Hajdu Bihar Bezirk.
/ Rez.: FUTALA Tibor / 202-204.p.

MONTGOMERY, K.L.: Document Retrieval Systems. Factors Affecting Search Time.
/ Rez.: BOBOKNÉ BELÁNYI Beáta / 204-207.p.

MOSMANN, Ch.: Statewide Computing Systems. Coordinating Academic Computer Planning.
/ Rez.: BOBOKNÉ BELÁNYI Beáta / 208-210.p.

SHARIFY, Nasser: The Pahlavi National Library of the Future.
/ Rez.: SÖVÉNYHÁZY Csilla / 210-212.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

С О Д Е Р Ж А Н И Е

ПАПП Иштван

НЕКОТОРЫЕ НОВЫЕ ЧЕРТЫ В РАЗВИТИИ ВЕНГЕРСКИХ МАССОВЫХ БИБЛИОТЕК. – Отработанный вариант доклада, прочитанного на конференции центров библиотековедения и методической работы социалистических стран, организованной в октябре 1976 г. в Варшаве. Влияние организованной в 1970 г. 3 государственной конференции по библиотечному делу на развитие венгерского библиотечного дела. Руководство – контроль по специальности – юридическое регулирование. Дифференцированн е развитие библиотечного обслуживания. Фонды и услуги. Многосторонные культуральные учреждения?

стр. 7-15.

ДЬИМЕШ Ференц

ОТКРЫТО О НАСТОЯЩЕМ СОСТОЯНИИ МУЗЫКАЛЬНЫХ СОБРАНИЙ И ФОНОТЕК МАССОВЫХ БИБЛИОТЕК. (Панорама и размышление.) – Предшествующие события. Настоящее – материальная и техническая сторона дела; некоторые вопросы обработки собраний и обслуживание читателей (комплектование; обработка; рабочие фазы обслуживания читателей); проблемы подготовки, международные инициативы и т.д.

стр. 15-25.

ПАТАКИ Эрнё

ИНФОРМАЦИЯ ПО ОБЩЕСТВЕННЫМ НАУКАМ В НЕКОТОРЫХ ОБЛАСТНЫХ БИБЛИОТЕКАХ. – Информационная система по общественным наукам в Венгрии. Место областных библиотек в этой системе. Проблематика библиотечной информации по спецлитературе. Библиотечная информация в области экономики и хозяйственной политики. Вопросы специалистов и проблема их подготовки; постепенность. Суммирование.

стр. 25-35.

НЕМЕНЬИ Ласло

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ИСКУССТВА КНИГИ. – Вопрос самостоятельности "искусства книги". Типографическая форма как "дизайн". Синтезы искусства книги, вопросы иллюстрации книги, связь содержания и формы. Коллективное искусство. Специфика искусства книги. Роль и будущее искусства книги.

стр. 35-50.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

ТЕРЕБЕШИ Акош

ОПЫТЫ ПРИОБРЕТЕННЫЕ С ПОДГОТОВКОЙ ДВУХ- ИЛИ МНОГОЯЗЫЧНЫХ ТЕЗАУРУСОВ В ОБЛАСТИ НАУЧНОЙ ИНФОРМАЦИИ ПО СТРОИТЕЛЬСТВУ. - Национальное и международное распространение тезаурусов, возникновение запросов на международное единство. Роль двух- или многоязычных тезаурусов в обмене информациями между отдельными странами. Работы в странах-членов СЭВ в области разработки двух- или многоязычных тезаурусов. Международный тезаурус по строительству (МТС), разработанный в сотрудничестве центральных информационных органов по строительству стран-членов СЭВ. Базовые тезаурусы Международного тезаураусо по строительству и система строящаяся на них национальных тезаурусов; венгерский вариант МТС как важное средство для обмена информациями по строительству с другими странами-членами СЭВ. Отечественные опыты с многоязычными тезаурусами по строительству.

стр. 51-58.

ЗОЛТАН Имре

ОБНАРУЖЕНИЕ И ВСКРЫТИЕ СОДЕРЖАНИЯ ДОКУМЕНТОВ О ПРОМЫШЛЕННЫХ ИЗДЕЛИЯХ. - Фирменная литература; проспекты; поток информаций. Роль проспектов в научно-технической информации; судьба проспектов; уровень информированности. Концепции планирования во Венгрии: государственный фонд, отраслевые фонды, многоязычность. О характере информаций - документография - фактография; - релеванция - эвристика; руководство - решение. Скрытые резервы. Информирование - информированность.

стр. 59-71.

ДЕРШИ Дьюланэ

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ " **CHEMICAL ABSTRACTS CONDENSATES** " ЗА РУБЕЖОМ И НЕСКОЛЬКО ОТЕЧЕСТВЕННЫХ ОПЫТОВ. - Что предоставляет для химика литература? Изложение печатанных томов " **Chemical Abstracts**" Навыки пользования литературы. Изложение "CAC". Опыты пользования "CAC" за рубежом в случае пользования одной ленты. Отечественный эксперимент : процесс исследования; подготовительные работы; материал исследования; Изучение причин. Суммирование.

стр. 71-86.

АНДЕРЛА, Дж.

ИНФОРМАЦИЯ В 1985-ом ГОДУ. - Прогнозирование информационных потребностей и источников. Подробное изложнние труда автора

стр. 86-97.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

ЖИДАИ Йожеф

ИНФЛАЦИОННЫЕ ЗАБОТЫ УНИВЕРСИТЕТСКИХ БИБЛИОТЕК. - Изложение в текстовой форме и в статитических таблицах. Выводы анализа финансовой оснащенности, затрат 18 венгерских университетских библиотек.

стр. 98-107.

ДЁМЁТЁР Лайошнэ

ИССЛЕДОВАНИЕ ЭКОНОМИЧНОСТИ НЕКОТОРЫХ УСЛУГ. - Экономическое исследование репрографических услуг Центральной библиотеки Университета химической промышленности в Веспрем. Установление и содержание базы документов, анализ затрат на репрографические услуги, (упрщенное) вычисление себестоимости репрографических услуг Центральной библиотеки.

стр. 108-112.

Ф О Р У М

ХОРВАТ Тибор

НЕСКОЛЬКО ПРИМЕЧАНИЙ К СТАТЕ ДЕРШИ Дьюланэ.

стр. 113-115.

КОВАЧ Золтан

ПРИМЕЧАНИЕ К СТАТЕ ДЕРШИ Дьюланэ.

стр. 115-120.

Х Р О Н И К А

ПАПП Иштван

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ЦЕНТРА БИБЛИОТЕКОВЕДЕНИЯ И МЕТОДИЧЕСКОЙ РАБОТЫ В 1976-ОМ ГОДУ. - Первый нового пятилетнего плана. Курс для подготовки библиотекарей. Системы библиотечного обслуживания. Библиотечное строительство. Массовая библиотека со специализированными отделениями. Читательские лагеры. Работы на тезаурусами. Организация связей.

стр.121-126.

МОГОР Енё

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ГОСУДАРСТВЕННОГО СОВЕТА ПО БИБЛИОТЕЧНОМУ ДЕЛУ И ДОКУМЕНТАЦИИ В 1976-ОМ ГОДУ. - Специальные комиссии Совета. Заседания в течении года, их результаты. Издания Совета.

стр. 126-128.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

СОВЕЩАНИЕ ЦЕНТРОВ БИБЛИОТЕКОВЕДЕНИЯ И МЕТОДИЧЕСКОЙ РАБОТЫ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ СТРАН (Варшава, 4-9 октябрь 1976 г). - Резюме докладов прочитанных на конференции. Краткое суммирование результатов конференции.

стр. 128-146.

Н О В О Е З А Р У Б Е Ж О М

КАТШАНИ Шандор

ШКОЛЫ ДЛЯ ТЕХНИЧЕСКОГО ПЕРСОНАЛА БИБЛИОТЕК. - Международный обзор.

стр. 147-152.

САБО Шандор

20-ЛЕТИЕ ИНСТИТУТА БИБЛИОТЕКОВЕДЕНИЯ И ИНФОРМАТИКИ УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ ГУМБОЛЬТА В БЕРЛИНЕ. - Обзор на основании статьи, опубликованной по поводу годовщины в 6-ом номере от 1975 г. журнала **"Zentralblatt für Bibliothekswesen".**

стр. 152-156.

ФУТАЛА Тибор

ПОДГОТОВКА И ПОВЫШЕНИЕ КВАЛИФИКАЦИИ ИНФОРМАЦИОННЫХ РАБОТНИКОВ В СТРАНАХ-ЧЛЕНОВ МСНТИ. - Обзор составленный на основании московского симпозиума, организованного в декабре 1975 г. для преподавателей подготовляющих информационных работников в странах-членах МСНТИ.

стр. 156-159.

ЕДЬХАЗИ Тиборнэ - КОВАЧ Золтан

НОВЫЙ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЙ ПРОФИЛЬ СФЕРЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ИНФОРМАЦИОННЫХ РАБОТНИКОВ В ИНФОРМАЦИОННЫХ ЦЕНТРАХ, ПРЕДОСТАВЛЯЮЩИХ УСЛУГИ ПРИ ПОМОЩИ ЭВМ. - Текст доклада,прочитанного на московском симпозиуме об опытах приобретенных по механизированной информационной службе в Центральной библиотеке Университета химической промышленности в Веспрем.

стр. 159-163.

ПАСТОР Дьёрдьи

ПОДГОТОВКА И ПОВЫШЕНИЕ КВАЛИФИКАЦИИ ИНФОРМАЦИОННЫХ РАБОТНИКОВ. - Отчет о деятельности московского Института повышения кваоификации информационных работников и об опытах, приобретенных в ходе подготовки.

стр. 164-167.

КЁВЕНДИ Денеш

ИНФОРМАЦИЯ ПО БИБЛИОТЕЧНОМУ ДЕЛУ ГДР. - Государственная информационная система по библиотечному делу в ГДР. Формы и средства

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

информационной работы Центрального института по библиотечному делу. Библиотечная информация в областях ГДР; потсдамский пример. Библиотечная информация и повышение квалификации. (Обзор составленный на основании спецлитературы и опытов командировки.)

стр. 167-171.

ФОГАРАШИ Миклош

ДИСКУССИИ О БИБЛИОТЕЧНОЙ СТАТИСТИКЕ И ЕЕ СЛЕДСТВИЯ В ФРГ. - Обзор составленный на основании статей, опубликованных в 5-ом номере от 1975 г. журнала " **Buch und Bibliothek**".

стр. 171-176.

ШЁВЕНЬХАЗИ Чилла

ХОЗЯЙСТВЕННЫЕ ВОПРОСЫ В МАССОВЫХ БИБЛИОТЕКАХ СКАНДИНАВСКИХ СТРАН. - Обзор составленный на основании статей, опубликлванных в 2-ом номере от 1976 г. журнала "**Scandinavian Public Library Quarterly**"

стр. 176-179.

С.НАДЬ Лайош

СТАТИСТИЧЕСКИЕ ДАННЫЕ ФИНСКИХ МАССОВЫХ БИБЛИОТЕК. - Оценка статистических таблиц, опубликованных Финским Управлением школ. Сравнение с венгерскими данными.

стр. 180-182.

СИРОВИ, Карел

ПОДГОТОВЛЯЕТСЯ АВТОМАТИЗАЦИЯ БИБЛИОТЕК. - Реферат на основании статьи, опубликованной в 8/9-ом и 10-ом номерах от 1976 г. журнала "**Čtenář**".

стр. 182-183.

КОВАЧ Золтан

СО СТИПЕНДИЕЙ ЮНЕСКО В США И ШВЕЦИИ. - Состояние и роль информационных услуг при помощи ЭВМ в развитых капиталистических странах, глазами венгерского библиотекаря.

стр. 183-192.

О Б З О Р

Статьи по библиотековедению. 1975. Материал 2 государственной конференции библиотек высших учебных заведений. (Рец.: ФОГАРАШИ Миклош).

стр. 193-196.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Починэ Мункачи Габриелла: Литературные граммпластинки в Венгрии. Дискография 1953-1974. (Рец.: ДЬИМЕШ Ференц).
стр. 196-198.

Ежегодник Центральной библиотеки будапештского Технического университета. 3.Т. (Рец.: МОГОР Енё).
стр. 199-202.

Две дебреценские издания об области Хайду-Бихар. (Рец.: ФУТАЛА Тибор).
стр. 202-204.

Монтгомери, К.Л.: **Document Retrieval Systems. Factors Affecting Search Time.** (Рец.: БОБОКНЭ БЕЛАНЬИ Беата).
стр. 204-207.

Мосман, Х.: **Statewide Computing Systems. Coordinating Academic Computer Planning.** (Рец.: БОБОКНЭ БКЛАНЬИ Беата).
стр. 208-210.

Шерифи, Нассер: **The Pahlavi National Library of the Future.** (Рец.: ШЕВЁНЬХАЗИ Чилла).
стр. 210-212.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Ára: 30,— Ft

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban